

૪૯૯૯

THE EXCELLENCE OF THE ZOROASTRIAN RELIGION

OR

THE OPINIONS EXPRESSED BY THE *Savants* OF VARIOUS
CREEDS AND NATIONALITIES ON THE PROPHET
ZOROASTER AND HIS RELIGION.

COMPILED FROM VARIOUS SOURCES
BY

ERVAD DADABHAI CURSETJI DORDI

THE AUTHOR OF "PRINCE-NI-PADIRAMANI," "DADGHA-E-NOSHIRVAN,"
"PURATUM ATASH-KHANA" OR THE ANCIENT FIRE TEMPLES, &C., &C.

(**THIRD EDITION REVISED & ENLARGED.**)

Bombay :

Printed at THE BOMBAY VARTMAN PRESS.

1892.

Price 8 Annas.

જરથોસતી ધરમની મોતેબરી,

અથવા

પેગમખર જરથોસત અને તેની દીન વીશે જુદા જુદા
પરકોમોના વીદવાંનોએ આપેલાં મત.

(જુદાં જુદાં પુસ્તકો ઉપરથી સંગ્રહ કરીને)

લખનાર

એરવદ દાદાભાઈ ખરશેદજી દોરડી.

[સુધારા તથા વધારા સાથે આવૃત્તી ત્રીજી.]

મુબઈ મધે:

મુબઈ વર્તમાન છાપાખાનામાં મનચેરજી હોશંગજી જાગોસે છાપ્યું છે.

પ્રથમજરદી સને ૧૨૬૧—ઈસવી સને ૧૮૯૨.

કીંમત ૮ આના.

પેગંમખર જરથોસ્ત વીશે અવસ્તામાં આવેલી સ્તુતિ.

અવસ્તા.

૧. સુતો. ઓર્થેન. વએજહિ. તુમ જરથુશ્ત્ર.
(ધજ. હા. ૯. ૧૪. વ. જ. તે. પાને ૨૬.)

૨. ચેહેજાંથએચ. વખએચ. ઉર્વાસેન. આપો. ઉર્વરાએચ. ચેહેજાંથએચ.
વખએચ ઉખીન આપો ઉર્વરાએચ. ચેહેજાંથએચ. વખએચ. ઉશ્તતાતેમ. નિઝવંત-
વીસ્પાઓ સ્પેન્તો-દાતાઓદામાંન.
(૪૨વરદીન ઇમ્મશત ૯૩. વ. જ. તે. પાને ૨૩૬.)

૩. ઉસ્ત. તે. અપવતહિ. પૌર-વચામ્. એરેન્નુખ્ધનામ્. ઉસ્ત. તે. નાધતિ.
પધરિ. ક્રાસ. એરેન્નુખ્ધેમ્. પેરેસહિ. વાયેમ્.
(ધજ. હા. ૯. ૨૫. વ. જ. તે. પાને ૨૮.)

અર્થ.

૧. ઇરાંનવેજમાં વખાણાયેલો તું છે અએ જરથોસ્ત !

૨. જેહના જનમવા (શીખવવા) તથા વધવામાં (ખોલવામાં) પાણી તથા આર-
વરો ખુશહાલ થયાં, જેહના જનમવા તથા વધવામાં પાણી તથા આરવરો ઉગયાં,
જેહના જનમવા તથા વધવામાં બીજી તમામ સપેનતોમીનોના કાએદાવાલી પેદાએશે
આબાદીની દુવા ચાહી.

૩. શુકરાના તાહરે વાસતે કે તું રાસત ખોલેલા સખુનોના પુરા વચન શીખવે
છે, શુકરાના તાહરે વાસતે કે તું રાસત ખોલેલા સખુનને આડા સવાલે કરી પુછતો
નથી. (ઇઆને કે રાસત સખુનોને જે રીતે સમજવા બેઠાએ તેજ રીતે તું સમજવે
છે, આડી અઢાડી વાત લાવીને તેને ગુંચવાવા નાંખતો નથી.)

અર્પણ પત્ર.

ભરૂચવાસી મરહુમ દીનચાશીદાર જામાંકીત

દસ્તુર અસફંદીયાર દસ્તુર કામદીન,

જેઓનું અશેા નામ બીજા અશેા મરદાનાં નામે સાથે હીંદુસ્થાનના

તમામ જરથોસ્તીઓને ત્યાંની ધરમની ક્રીયાઓમાં યાદ

કરવામાં આવે છે તેઓની પાક યાદમાં

આ પુસ્તક તેના રચનારે ધાર્મિક ભાવથી

અર્પણ કર્યું છે.

દી બા ચો.

—૦:—

અસો અહુરમઝદ શાહેબ ને બંધે દુનીયાંની કલ હસતીનો પીતા છે, તેનું પરથમ મુબારક નામ યાદ કરવા પછી, અસો સપેતમાન જરથોસત ને એક માહા પ્રતાપી બુધીવંત પેગંમબર થઈ ગયો છે, અને ને પેગંમબર આ દુનીયાંમાં બ્રુત પરસતી જેહેવી ખરાબ શકતીવાલી રસમની પરસતેસ કરનારાઓને વાલીને એક ખરા નીરમલ ખોદાની પરસતેસ કરવાના ભલા મારગ ઉપર પોતાના ટોલાના લોકોને મેલી ગીઓ છે તેવા માહતમાં નરનાં પવીતર રૂહ ઉપર શદા હજરો હજાર દરૂદ અને આદુરીન કરવા બાદ, વાંચનારા દાનેસમંદ શાહેબો આગલ આ રેશાલો લખવાના કારણમાં ખોલાશો કરવાની રજત લેઈ છું કે આપણો પુરાતમ માજદીયસની જરથોસત ધરમ કે ને આ દુનયાંમાં હજરો વરસ થયાં જાહેર થાએલો છે, અને ને વીશે પરકોમનાં નામાંકીત વીદવાન ગરંથકારો અને પુરાતમ વખતમાં થઈ ગયલા નામીયા ફીલસુફો વતીક પોતાની શોધો ઉપરથી વખાણુ કરી ગયા છે, તેવો પુરાતમ નીતીવંત ધરમ આપણે જરથોસતીઓ પાલીએ છીએ, અને તે માટે આપણે ખરાબ ભાયગશાલી ગણાઈએ છીએ. અસો જરથોસત અને તેના આવા માહાભારત માજદીયસની ધરમ વીશે પરકોમના કાબેલ વીદવાંનો અવલથીજ શું મત ધરાવી ગયા છે અથવા હાલ ધરાવતા જાય છે તે આપણુ જરથોસતીઓને જાણવું ઘણું અગતનું છે. એ વીશેના વીચારો આજ ઘણુંક થયું માહારા મન ઉપર આવેઆ કરતા હતા તેથી તે વીશેની ખોલ કરવાનું મેં સહરૂ કરેઈ હતું અને જેહારે માહારા મોબેદીના ધંધામાંથી મને ફરશુદ મલતી તેહારે ઉપલી બાબદને મલતી વીગતોને લગતાં પુસતકોમાં હું ખોલ કરતો હતો, તેમ કરતાં ઘણીક મેહનત કરવા પછી આ રેસાલો તદ્યાર કરવામાં આવેઆ છે અને તેને જુદા જુદા તરણુ ભાગોમાં વેંહેંચી નાખી છાપી પરગટ કીધો છે. એ ફક્ત એક અયોરનાન તરીકે માહરી નાકેસ સકતી પરમાણુ ને ફરજથી હું બંધા એલોછું તે પરમાણુ માહારા પુરાતમ પીઆરા ધરમની શેવા આ સાથે બીજી વેલા બજવેલી હું સમજું છું. બીજવારની એટલા માટે કહું છું કે મેં એકવાર આગલ “પુરાતમ આતશખાના” નામનો રેસાલો બનાવેઆ હતા, તે માહારા કદરદાન વાંચનારાઓને યાદ હશે. તેની તરીજી આવરૂતી કાહાડી હતી, તેમાં મને જોઈતી મદદ અને ફતેહ મલીઆથી તથા તે માહારા હમદીન ભાઈઓને શારી રવેશે પશંદ પડે આથી આ બીજવારની કોશેશ કરવાની મને હીંમત થાઈ છે. બીજું આ રેશાલામાં પરકોમના વીદવાંનોએ અસો જરથોસત અને તેના સથાપેલા માજદીયસની ધરમ વીશે ને ઉમદાં મતો આપેલાં શમાવેઆમાં આવેઆ છે તેમાં કેટલાંક એવાંતો મોતેબર છે કે તે વાંચીઆથી માહારા હમદીન ભાઈઓનાં હૃદયોં હરખાયા વગર રહેશે નહીં એવી ઉમેદ રાખવામાં આવે છે.

દીપાવો.

આ રેશાલો અતરે પરગટ થતાં ઝોરાસટરીઅન કાલેનડરના ચઝદેઝરદી સને ૧૨૫૮ નાં અંકમાં પેહેલીવાર છપાઇ ચુકો છે અને તે પછેનાં છુટાં ચોપાનીયાં પેહેલીવાર તેજ વરશમાં છાપી પરગટ કીધાં હતાં, તે ખપી ગયાથી તે પછે તેની બીજી આવૃત્તી છપાઇ હતી, તેપણ ખપી ગયાથી આ ત્રીજી આવૃત્તીમાં કેટલાક ભાગોના ફેરફાર શાયે શુધારો અને વધારો કીધો છે, તેમજ કેટલાંએક અંગ્રેજી પુસ્તકોમાંથી ખાસ તરજુમાઓ કરાવી દાખલ કર્યા છે અને વાંચનારાઓની સગવડ કીજે હુમારા કેટલાંએક મીતરોની સલાહ ઉપરથી આ વેલા ત્રણદે ભાગોના અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી સાંકલીઆં દાખલ કરવા ઉપરાંત, એ ચોપડીનું તાઇટલ પેજ પણ અંગ્રેજીમાં આપ્યું છે, તેથી એવી આશા રાખીઆમાં આવેછે કે જરથોસતી કોમના શાહેબો તરફથી એને જાણતો અને ઘટતો આશરો મલેઆ વના રેહેશે નહીં.

આએ રેસાલો લખતાં જે જે પુસ્તકોની મદદ લેવામાં આવી છે તેનાં નામની દીપ નીચે આપી છે:—

તવારીએ કદીમ ઇરાંન, તવારીએ સાસાનીયાન, તવારીએ જરથોસતી, તાલીમે જરથોસતી, તજકરનોલ હોકમા, તવારીએ મલુકે તવાયફે જરથોસતીઆંન, ચુંદી કાહકેલં લખાંણિ-પુસ્તક ૧ છું તથા ૨ જુ, જરથોસત નામું શેક અ. ૩૦ કાંમાજવાલુ, જરથોસતી ધરમ વીશિ રેઆલો, હેવાલે જ્ઞંદ અવસતા, દીને માજદીયસની, આઇને દીનખેહ માજદીયસની, હુકાએતે દીને જરથોસતી, ઇરામાને જરથોસત, ઇરાંનની તવારીઅ, દબેસતાંન, દસાતીર, ગુલજરે નસી-એત, તકવીએતે દીને માજદીયસની, નર્મ કાવ્ય, જરથોસતી અર્બાયાસના આંકો, પારસી પ્રકાશના આંકો, પારસી મીતરના આંકો, જગત મીતરના આંકો, તુરેએલમના આંકો, જ્ઞાન વરધકના આંકો, ખાંમદાદનાં આંકો, કરનલ એલકાતતુ જરથોસતી ધરમ ઉપર કી-ધિલું ભાયાંણ, રાહાનોમાએ માજદીયસનાનનાં આંકો, પારસીઓના વારસા હીસા તથા લગન તલાકતુ પુસ્તક, મુંબઈ સમાચારની ફાઇલો, મુંબઈના ચાપુકની ફાઇલો, મુંબઈનાં જામે જમશેદની ફાઇલો, અખબારે સોદાગરની ફાઇલો, રાસત ગોષ્ટારની ફાઇલો, સુર્યદએની ફાઇલો, સતીઅ મીતરની ફાઇલો, કપસરે હીન્દની ફાઇલો, ભરૂચ મીતરની ફાઇલો, યજ્ઞદાં પર-મતની ફાઇલો, સંદેરીવીયુની ફાઇલો—ઇલાદી.

રોજ ૧ લો માહા ૧૧ મો શહેનશાહી શને ૧૨૬૧. ચઝદેઝરદી.

લા. એરવદ દાદાભાઈ ખરશેદજી દોરડી.

CONTENTS.

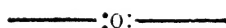
PART I.

In the praise of the Prophet Zoroaster.

	Page.
1 "The Dabestan"	1
2 The first volume of the travels of Sir John Malcolm in Persia... ..	1
3 "The Natural History" by Pliny	2
4 The opinion of Rev. Oliver regarding Zoroaster retiring to a cave	2
5 A History of the retiring life passed by Zoroaster ...	2
6 An opinion expressed by Dirioerisast about the holy life led by Zoroaster	3
7 "The Shah-nameli" by Firdosi	3
8 "The Nizam-ul-Tavarikh" written by Cazi Naseroodin Bijavi	4
9 "The Ghias-ul-Loggat" by Molvi Ghiasoodin <i>ben</i> Molvi Jalaloodin	4
10 A book published in 1862 by an Englishman named Mr. Jeremiah	5
11 An essay written by a Frenchman, named Mons. M. Frank.	5
12 The thirty-first volume of the "Sacred Books of the East" edited by Professor Max Muller... ..	5
13 "The Origin of the Avesta" by Prof. James Darmesteter	6
14 A lecture delivered by a native Christian before the 'Bethune Society' in 1875.	7
15 An essay on the Avesta and the Genesis by Prof. Frederick Spiegel... ..	7
16 "The Chinese" published by John Francis Davis Esq. in 1836	8
17 "The Zoroastrianism in France"	8
18 "The Treasury of knowledge" by S. Mounder ...	8
19 "A New Universal Biography"	9
20 The name of Zoroaster given to a large spot on the surface of the Moon by the astronomers	9
21 "The Narma Gadya" by Mr. Narmadashanker Lalshanker	9
22 "The Mookt-Mookti Shastra" by Mr. Kalidass Deshai...	10

23	" The Shabdarth-Dhatusangra" by Mr. Ramkrashna Dev- krishna Bhatt	10
24	" The Hari Git" by Mr. Manishanker Lalshanker ...	10
25	The July number of the ' Progress' of 1890 published at Madras	11
26	The books about Zoroastrianism by Prof. E. D. Bunsen	11
27	An account published by Madm. Blavatsky of her travels in Baku on the Caspian Sea	11
28	A lecture on the Zoroastrian Religion delivered by Colonel Henry S. Olcott in February 1882 at the Town Hall in Bombay	11
29	An essay on the Zoroastrian Religion published by Mrs. Francis Power Cobbe in 1865	12
30	" The Philosophy of Chaldea" by Dr. Stanley ...	12
31	The praise of Zoroaster by Lord Byron	12
32	The praise of Zoroaster written by Pliny	12
33	An opinion expressed by Plato	12
34	" The History of Babylonia" written by Barosus... ..	13
35	" The Principles of Languages" by Major General Vanskendi	13
36	The description of Zoroastrianism given by Plutarch	14
37	Thoughts expressed by Agathius	14
38	The praise of Zoroaster in the July number of the ' Bamdad' 1862	14
39	Different opinions expressed by several philosophers about the time of Zoroaster	14
40	A lecture on the " Dabestan" and the " Dasateer" by Sir William Jones	15
41	The fourth volume of " The Chronology" by Uzebius ...	16
42	" The Rajwansavali" by Abdul Frarje	16
43	" The Sareh Hekaik-e-Lolnoor" by Moolah Jalal Davani.	16
44	" The Tajkartol-Hokma" by Mirza Tayer-e-Vahid ...	16
45	A book published by Mir Mokhtar Tehrani	16
46	" The Penny Cyclopedia"	16
47	" The Modern Zoroastrian" by Mr. Samuel Laing ...	16
48	A lecture on the Origin of the Zoroastrian Religion delivered by Prof. Martin Haug at Poona on the first March 1881.	17
49	" The Liberty of Rome" by Mr. Samuel Elliot	17

50	"An Index of the sacred books of Zoroastrianism" by Hermippus...	19
51	"The Dadestan-e-Dini" ...	19
52	A volume of the History of the World by Mons. Anquetil Du Perron...	19
53	A manuscript about the death of Zoroaster found in Egypt ...	19

PART II.

In the praise of the Zoroastrian Religion for Monotheism.

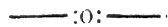
	Page.
1 The first volume of books written by Herodotus...	20
2 The first volume of books published by Mr. George Rawlinson ...	20
3 "The Geography pertaining the Travels in Persia" by Strabo ...	21
4 The twenty third volume of the works of Ammianus Marcellinus ...	21
5 "The Zoroastrian Era" published by Prof. Ugen Wilhelm 1887. ...	21
6 "The Lives of Philosophers" by Diogenes...	22
7 A book written by Porfir ...	22
8 A " " by Animosar ...	22
9 The opinion of Proido about Zoroastrianism ...	23
10 "The Religion and Customs of the Persians" by Prof. Adolf Rapp ...	23
11 The praise of the Zoroastrian Religion by Eudoxus ...	23
12 "The Veterum Persarum Religio" by Professor Dr. Thomas Hyde ...	23
13 The books about the Avesta by Mons. Anquetil Du Perren	23
14 "The Decline and Fall of the Roman Empire" by Edward Gibbon ...	24
15 A travel in India by Rev. Henry Lord...	24
16 A " " by Rev. Edward Terry ...	24
17 A " " by Albert De Mandlesso ...	25
18 A book published by Rev. Ovington in 1696 ...	25
19 The Travels in India and Arabia by C. Niebuhr..	25

20	The books about the travels in Persia published by Sir William Ouseley	25
21	The first volume of Travels in Persia by Sir John Malcolm	26
22	A lecture on the 'Dabestan' and the 'Dasateer' by Sir William Jones	27
23	"The Origin and Development of Belief" published by S. Baring-Gould in 1869	27
24	An essay written on Zoroastrianism in the January Number of the Nineteenth Century by Professor Monier Williams 1881	28
25	An essay on the Zoroastrian Religion written by William D. Whitney	33
26	"The Civilization of the Eastern Iranians" by Professor Wilhelm Geiger	33
27	A translation of a book of Pehlvi by Professor Dr. E. W. West	34
28	"The Religion and Customs of the Persians" by Prof. Adolf Rapp... ..	35
29	"The Pictorial History of the World" by an American named Mr. James D. McCab	36
30	An Essay published by Professor Martin Haug	37
31	A book published by Rev. Edward James Berkley	37
32	"The Dictronary of Phrase and Fable" by E. Cobham Brewer L. L. D.	37
33	"The Thoughts about Future Life" by Prof. W. R. Alger.	38
34	An opinion, that the ideas about Ahurmazd and Ahriman found in the Christian scriptures, were borrowed from the Zoroastrian Religion, is held by Mr. James Freeman Clarke	39
35	"The Religious Rules of the Egyptians and the Zoroastrians" by Professor Edward Roth	39
36	"India on Threc-thousand years Ago" by Rev. Dr. Wilson	39
37	Examination of the Pentateuch and the Zend-Avesta, by Prof. E. D. Bunsen	40
38	The Avesta by Mons. Anquetil Du Perron.	40
39	A book published by Mr. Later	40
40	"The Doctrino of Incarnation"	41
41	A book published by the London Religious Tract Society	41

42	Opinions about the Religion of the Persians by Xenophon	41
43	A book published by Mr. Thomas Penn	41
44	"The Use and Abuse of Freemasonry" by Mr. George Smith	42
45	The translations of Gathas by Professor L. H. Mills ...	42
46	"The Criticisms on Religions" published by Raosaheb. Vishnu Ramchander in 1871	43
47	"The Manvanta Dhuramni-Moje" by Mr. Bhaishanker Savroophbai	43
48	"The Republic of Letters" by Mr. A. Whitelaw... ..	43
49	A lecture delivered on various Creeds of the world by Rev. S. G. Thiurub in 1884	43
50	A lecture on the Zoroastrian Religion by Colonel Henry S. Olcott in the Town Hall of Bombay in 1882	43
51	An essay on Zoroastrianism by Mrs. Francis Power Cobbe	44
52	A book published by Professor Uejen Burnouf... ..	46
53	The December Number of the Chinese Repository of 1842	46
54	A book published by Mr. Blackwell after examining the various religions of the world	46
55	"The Philosophy or Magic" by Uzebius... ..	46
56	"The Religion and the Customs of the Persians" by Prof. Adolf Rapp	47
57	"The Civilization of the Eastern Iranians" by Professor Wilhelm Geiger	47
58	A translation of the Avesta from the German by Mr. Henry Arthur Bleecck	47
59	"The Origin and Growth of Religion" by Max Muller ..	47
60	An article on Zoroastrianism in the October Number of the Cornhill Magazine 1883	48
61	An essay about the Parsees in the Review De Monade by Mons. Edward Plachat.	48
62	An article about the ancient Persians in the October number of the Edinborough Review 1885... ..	48
63	A lecture about the Parsees by Sir Richard Temple in 1871.	49
64	"The Dictionary of Greek and Roman Biography" by Mr. William Smith L. L. D.... ..	49
65	"An article written by a priest in the December number of the Comparative Mythology, a magazine published in Belgium 1895"	49
66	The Translation of the "Vandidad" in the Russian Language by Professor E. D. Dillon... ..	49
67	"Zoroaster and Christ" by Lord Bishop Murin	50
68	An opinion on the translation of the Avesta by the Editor of the London Review 1885	50
69	An article on the Parsees written in the London Times of the 25th December 1867	50

70	"The Chronology of the Persians" by Sir Isaac Newton	51
71	The first volume of the Travels in Persia by Sir William Ouseley	51
72	An explanation given by Mons. Hilawali about the word "Gabar"	51
73	"Beeton's Dictionary of Universal Information"	51
74	A lecture on Zoroastrianism by a European	52
75	An opinion given by an Englishman that the Zoroastrians honor the sun and fire as great powers of God	53
76	The praise of the sun by John Tyndall	53
77	The sun and the moon praised by the poet Pope	53
78	A lecture on the religions of India, delivered by Rev. Dr. Murray Mitchell at Poona in 1861	53
79	A lecture by Dr. Martin Haug at Poona in 1866	55
80	The reply, of a controversy raised by the Editor of the "Bandad" against a Sermon preached by Dastur Peshotan Byramjee Sunjana, given by Professor Martin Haug	56
81	A lecture delivered by "Professor James Darmesteter"	58
82	The Comparison of the Laws of Ahurmazd with the Laws of Elohim by Prof. Roth	60
83	"The Modern Zoroastrian" by Mr. Samuel Laing	60
84	An account of the travels in India written by Prof. Monier Williams in the London Times of 1875	61
85	An opinion expressed by Lord Randolph Churchill after seeing the Towers of Silence in Bombay	61
86	An opinion expressed by Mr. Howard Vincent after seeing the Towers of Silence in Bombay	62
87	"The Maclean's Guide to Bombay" by Mr. James Mackenzi Maclean	62
88	The books of the Zoroastrian Religion compared with those of others, by Baron Bunsen	62
89	An opinion expressed by Professor Ewlad	62
90	A book published by Digenes	62
91	An opinion expressed by Ollarx Solinitian	62
92	The Ancient History of the Egyptians, Babylonians, Lidians, Persians, and Medians" by Mr. M. Rollin	63
93	Thoughts about Zoroastrianism in a book of philosophy by Aristotle	64
94	The defence of the Parsees by Sir Charles Forbes in Parliament	64
95	A sketch book of Persia by Mr. C. R. Markham	64
96	An opinion expressed by the Hon. L. H. Anderson the at Viceregal Legislative Council about the Matrimonial Laws of the Parsees	65

97	A lecture delivered by Rev. Dhunjibhai about the Parsees in the Methodist Church Bombay 1886	... 66
98	The praise of the religion of Zoroaster in "the History of the Medicinal Art" published 1882 66
99	The translation of a tablet, engraved in arrow-headed characters, by Professor Lawson.... 66
100	The translation of a tablet in arrow-headed characters on the Mount Alwad by M. Niebuhr.... 67
101	The translation of a tablet on the Mount Behistoon by Mons. Silvester Dasasi 67
102	The translation of a tablet in Pehlvi characters by Prof. Martin Haug in English 68
103	The opinion that the Zoroastrians believed in Monotheism, was expressed by the Prophet Mahomed	... 68
104	"The Shah-nameh" 69
105	The opinion of Hafez Abroo that Kaikhooshroo had believed in one God 69
106	"The Shah-nameh" 69
107	'The Shah-nameh' 69
108	'The Moorooj Ujab' by Abdool Hooseinalli ben Masoodin.	70
109	'The Dabestan' 70
110	'The Ulmul-wa-Nahal' by Saristani 70
111	'The Nafaifeh-ul-Kanoon' by Moolah Mahomed...	... 70
112	'The Tafseer-e-Fat-ul-Ajij' by Abdul Ajij 70
113	'The Outlines of Ancient History' by Mr. Thomas Keightly 71
114	'A View of Ancient History' by Mr. William Rutherford	71
115	'The Childhood of Religions' by Mr. Edward Clodd	... 77

PART III.

The opinions expressed by the learned persons of different religions that the Zoroastrians only give reverence to the fire and therefore they cannot be called the Fire-Worshippers.

1	"The Travels in India" by Mr. James Forbes....	... 82
2	A book by Mr. Batral 82
3	A book on the Avesta by Mons. Anquetil Du Parron	... 82
4	A book by Vieusseux. 82
5	A book written by Pigot 83

6	'The Shah-nameh'	83
7	'Friendship of Fire' by Mary Howitt	83
8	A poem about the praise of light	83
9	'The London Times of the 25th December 1867...	83
10	The opinion of Huet	84
11	The first volume of Travels in Persia by Malcolm ...	84
12	"The Translations of the Gathas" by Professor L. H. Mills... ..	84
13	"The Pictorial History of the World" by James D. McCab	84
14	The first volume of "The Sacred Books of the East" edited by Professor Max Muller	48
15	"The Aineh Akbari" by Mr. Gladwin	85
16	The Opinion of the Bible about fire	85
17	"The Mookt Mookti Shastra" by Mr. Kalidass Desai ...	85
18	A book published by Mr. Robert Fald	85
19	An essay written by Professor Edward Roth	86
20	The October number of the Edinborough Review of the year 1885	86
21	A lecture by Col. Henry S. Olcott in the Town Hall of Bombay	87
22	"The Tavarikh-e-Tabri" by Aboo Jaffer	87
23	The opinion expressed by Mirja Hoosein Koolikhan after he had paid a visit to the Framji Cowasji's Fire-temple	87
24	"Zoroaster and Christ" by Lord Bishop Murin ..	88
25	A book of travels by Rev. Dr. Macaulayster	89
26	"The Picturesque India" by Mr. W. S. Caine	89
27	A book by Mr. Ferguson	89
28	The History of British India" by Mr. R. M. Martin ...	90
29	"The Travels in Persia" by Sir William Ouseley... ..	90
30	"The Childhood of the World" by Mr. Edward Clodd ...	90

—:0:—

THE APPENDIX.

1	"The Parsees" by The Hon. Mr. Charles De Poston. ...	91
2	"The Unrivalled History of the World" by Israel Smith Clare	98
3	"The New American Cyclopedia" by Mr. George Ripley and Mr. Charles A. Dana	100
Opinions of Newspapers & Magazines on the Second Edition 1-6		

સાં ક લી યું.

—:0:—

ભાગ ૧ લો.

યેગંમખર જરથોસતની તારીક્રમાં.

ક્રો નો

સફ.

૧ “દબેસતાન કેતાખ” ...	૧
૨ “ઝર જોન માલકમની” ધરિની મુસાફરીનું પહેલું પુસ્તક ...	૧
૩ “પ્લીની”એ બનાવેલી ‘ખુદરતની તવારીખ’...	૨
૪ જરથોસત ગોશેનશીન થયો હતો તે વીશે રેવરંડ “ઝોલીવરનું” લખાણ ...	૨
૫ જરથોસત ગોશેનસીન થયો હતો તે વીશેની તવારીખ ...	૨
૬ “ડીરથોફરીસાસટ” નામના વીદવાને પોતાના પુસ્તકમાં જરથોસતની પાકીજી વીશે આપેલું મત ...	૩
૭ “ફીરદોસીના” શાહનામાં આપેલું જરથોસત વીશેનું બીઆન ...	૩
૮ “કાજી નસરદીન બીજવી” નામના મુસલમાન ગ્રંથકારનું “નીજમ અલતવારીખ” નામનું પુસ્તક ...	૪
૯ “મોલવી ગ્યામુદ્દીન બીન મોલવી જલાલુદ્દીને” બનાવેલું “ગયામુલ લોગાત” નામનું પુસ્તક ...	૪
૧૦ મી. ‘જરમીઆડ’ નામના અંગરેજે ૧૮૬૨ માં છપાવેલું પુસ્તક ...	૫
૧૧ ‘મો. એમ. ફ્રાંક’ નામના ફ્રેંચ વીદવાને લખેલો એક રસાલો ...	૫
૧૨ “પ્રોફેસર મેક્સ મુલર”ના અધીપતીપણા હેઠળ છપાએલાં પુરવ દેશોના પવીત્ર પુસ્તક-કોમાનું ૩૧ મું પુસ્તક ...	૫
૧૩ “પ્રોફેસર જમ્સ દારમેસતેતર” નામના ફ્રેંચ વીદવાને ‘અવસતાની ઉત્પત્તી’ નામનો લખેલો રસાલો ...	૬
૧૪ “રેવરંડ લાલ બીહારીડ” નામના દેશી ખ્રીસતીએ ૧૮૭૫ માં ‘બેકયુન’ સોશાયટી આગલ કીધેલું બાશાણ ...	૭
૧૫ ‘પ્રોફેસર ફ્રેડરિક સ્પીગલ’ નામના જરમ વીદવાને “અવસતા” અને ‘જેનીસીસ’ નામનો લખેલો રસાલો ...	૭
૧૬ ‘જોન ફ્રાંસીસ ફેવીસ, એસ્કવાએર’ નામના ઇંગ્લેન્ડ ૧૮૩૬ માં ‘ધી ચાઈનીઝ’ નામનું બાહર પાડેલું પુસ્તક ...	૮
૧૭ ‘ઝોરોસતરોએનીઝમ ધન ફ્રાંસ’...	૮
૧૮ “ધી તરેઝરી ઓફ નેલિજ” નામનું પુસ્તક ...	૮
૧૯ “એ ન્યુ યુનીવરસલ બાયોગ્રાફી” નામની ડીક્ષનેરી...	૯
૨૦ અંદ્રની સપાટીપરના સરવથી મોટાં ધાબાંને વીદવાનોએ આપેલું જરથોસતનું નામ...	૯
૨૧ ‘કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર’ બનાવેલું “નરમગદ્ય” ...	૯
૨૨ ‘રાજ્યમાન રાજેશ્રી કાલીદાશ દેશાઈ’ એ ૧૮૮૬ માં બાહર પાડેલું “મુકત મુકતી શાશતર” નામે પુસ્તક ...	૧૦

૩૦ નં

સફ.

- ૨૩ 'રા. રા. રામકરસણ દેવશંકર ભટે' બનાવેલું "શબદારથ ધાતુ સંગ્રહ" નામે પુસ્તક ૧૦
- ૨૪ રા. રા. 'મનીશંકર લાલશંકર' નામના હીંદુ પંડીતે ૧૮૭૮માં છપાવેલું "હરીગીત" નામનું ચોપાનપુ ... ૧૦
- ૨૫ 'ત્રિગરેસ' નામના મદરાસમાં નીકળતાં ઇંગરેજ માસીકનો ૧૮૯૦ ના જુલાઈમાં મનો અંક ... ૧૧
- ૨૬ 'ત્રિકેસર એનરસ્ટ ડી. બનસેન' નામના જરમન વીદવાને જરથોસતી ધરમ વીશે બહાર પાડેલાં પુસ્તક ... ૧૧
- ૨૭ 'મડમ બલેવેતસકી' નામની ઇંગરેજ બાનુએ 'બાકુ' આતેની મુસાફરીનો છપાવેલો હેવાલ ... ૧૧
- ૨૮ 'કરનલ હેનરી એસ. આલક્રોટે' ૧૮૮૨ ના ફેબ્રુઆરી માસમાં ટાઉનહાલમાં પારસીઓના ધરમ વીશે આપેલું બાપાણ ... ૧૧
- ૨૯ 'મીસીસ ક્રાંસીસ પવર કાબ' નામની એક ઇંગરેજ બાનુએ સને ૧૮૬૫ માં જરથોસતી ધરમ વીશે છપાવેલો રસાલો... ૧૨
- ૩૦ 'ડાક્ટર સ્તાનલી' નામના વીદવાને 'આલડીઅન દેશની શીલસુશી' નામે બનાવેલું પુસ્તક... ૧૨
- ૩૧ 'લોર્ડ બાઈરને' પોતાના કવીતાના પુસ્તકમાં જરથોસત વીશે કીચલી તારીફ ... ૧૨
- ૩૨ 'પ્લીની' નામના રૂમી શીલસુફે પોતાના એક પુસ્તકમાં કીચલી જરથોસતની તારીફ ૧૨
- ૩૩ 'પ્લેટો' નામના ગ્રીક શીલસુએ જરથોસત વીશે આપેલું મત... ૧૨
- ૩૪ 'બેરોસસ' નામના બાબીલોન શહેરના એક ધરમ ગુરૂએ ગ્રીક બાપામાં રચેલી બાબીલોન શહેરની તવારીખ ... ૧૩
- ૩૫ 'મેજર જેનરલ વાનસ કેનડી' નામના ઇંગરેજ અમલદારે રચેલું "પરીનસીપલસ ઓફ લેંગવેજસ" નામનું પુસ્તક ... ૧૩
- ૩૬ 'પ્યુતારક' નામે રૂમી શીલસુફે જરથોસતી વરમ વીશે પોતાના એક પુસ્તકમાં આપેલું બયાન ... ૧૪
- ૩૭ 'અગાથીઅસ' નામના રૂમી તવારીખ નવેસે પોતાના પુસ્તકમાં આપેલા વીચાર ૧૪
- ૩૮ "બામદાદ" નામના મારસીક ચોપાનીઆમાં ૧૮૬૨ ના મે માસમાં કીચલી જરથોસતની તારીફ ... ૧૪
- ૩૯ જરથોસત કયા જમાનામાં થઈ ગયો છે તે વીશે જુદા જુદા વીદવાનોએ આપેલા મત ૧૪
- ૪૦ 'સર વીલીઅમ બેન્સ' નામન¹⁰ ઇંગરેજ વીદવાને 'દમસતાન' અને 'દસાતીર' નામની કેતાબો વીશે આપેલા —બાપાણ ... ૧૫
- ૪૧ 'યુઝેબીયસ' નામના રૂમી ધરમગુરૂએ બનાવેલાં 'કરેનોલોજી' નામના પુસ્તકનો ૪ થો બાગ ... ૧૬
- ૪૨ 'અબદુલ ફરજે' નામે મુસલમાન ગ્રંથકારે બનાવેલું "રાજવંશાવલી" નામનું પુસ્તક ૧૬
- ૪૩ 'મુહલાં જલાલ દવાની' નામે મુસલમાન ગ્રંથકારે બનાવેલો 'સરેહ હુએઆકે લોલનુર' નામે ગ્રંથ ... ૧૬
- ૪૪ 'મીરજાં તાએરે વહીડ' નામના મુસલમાન ગ્રંથકારે બનાવેલી "તજકતોલ હોકમા" નામની કેતાબ ... ૧૬
- ૪૫ 'મીર મોઅતાર તેહરાંતી' નામના મુસલમાન ગ્રંથકારે બનાવેલું એક પુસ્તક ... ૧૬

૩૦ નં

સંદે.

૪૬	“પેની સાધકલોપીડયા”	૧૬
૪૭	‘મીં સેમયુઅલ લેગે’ બનાવેલો “આજના વખતનો જરથોસ્તી” નામે ગ્રંથ...	૧૬
૪૮	‘પ્રેક્ષિસર ડાક્ટર મારતીન હાઉગે’ સને ૧૮૬૧ ના મારચ મહીનાની ૧ લી તારીખે	૧૭
	પુણા મધે “જરથોસ્તી ધરમની ઉત્પત્તી” વીથે કરેલુ ભાષાણુ	૧૭
૪૯	મીં ‘સેમયુઅલ ધલીયટ’ નામના ઇંગ્લેન્ડ “ધીલીબરતી ઓફ રોમ” એવે નામનુ	૧૭
	બાહેર પાડેલુ પુસ્તક	૧૭
૫૦	‘હરમીપસ’ નામે યુનાની શીલસુદ્ધે બનાવેલુ ‘જરથોસ્તી ધરમ પુસ્તકોનું’ સાકલયુ	૧૮
૫૧	“દાદેશ્તાને દીની”	૧૮
૫૨	“મોં આકવીતીલ કુપેરો” નામના પ્રેચ વીદવાને બનાવેલુ દુનયાની તવારીખને	૧૮
	લગતુ પુસ્તક	૧૮
૫૩	મીસર દેશમાંથી જરથોસ્તના મરણ વીશે મલી આવેલો લેખ	૧૮

ભાગ બીજો.

જરથોસ્તી ધરમ એકજ ખાદાને માનનારો છે તેની તારીખમાં

૩૦ નં

સંદે.

૧	“હીરોડોટસ” બનાવેલા પુસ્તકનો પહેલો ભાગ	૨૦
૨	“મીં જીઆરજ રોલીનમન” નામના ઇંગ્લેન્ડ વીદવાને છપાવેલાં પુસ્તકોનો પહેલો ભાગ	૨૦
૩	“સ્ત્રેબો” નામના યુનાની ગ્રંથકારે બનાવેલી ‘ધરાણુ દેશની મુસાફરી સંબંધી ભુગોલ’	૨૧
૪	“આમીઆનસ મારસેલીનસ” નામના રૂમી ગ્રંથકારે રચેલા પુસ્તકોનો ૨૩ મો ભાગ	૨૧
૫	“પ્રેક્ષિસર ડાક્ટર યુજન વીલહેમ” નામના એક કાબેલ વીદવાને મને ૧૮૮૭ માં લખેલો “જરથોસ્તી મનેહ” વીથે રસાલો	૨૧
૬	“ડાયોજનીસ લેમ્પરસીયસ” નામના રૂમી શીલસુદ્ધે રચેલો “શીલસુદ્ધાની જીંદગી” વીથેનો ગ્રંથ	૨૨
૭	‘પોરશર’ નામના એક રૂમી ગ્રંથકારે રચેલુ પુસ્તક	૨૨
૮	‘એનીમોસર’ નામે વીદવાને રચેલુ પુસ્તક	૨૨
૯	‘પ્રોઇડો’ નામે વીદવાનના જરથોસ્તી ધરમ ગુરૂઓ વીથેના વીચાર	૨૨
૧૦	પ્રેક્ષિસર ડાક્ટર “આડોલ્ફ રાય” નામના જરમન વીદવાને ‘ધરાણીઓના ધરમ અને રવાઓ’ વીથે રચેલુ પુસ્તક	૨૩
૧૧	‘કુડોક્સસ’ નામના એક મોટા યુનાની શીલસુદ્ધે પોતાના એક પુસ્તકમાં જરથોસ્તી ધરમની કીમિલી તારીખ	૨૩
૧૨	“પ્રેક્ષિસર ડાક્ટર તોમથ હાઇડ” નામના ઇંગ્લેન્ડ ‘શીલીજીઓનીસ વીટેરમ પરથારમ’ નામે છપાવેલુ પુસ્તક	૨૩
૧૩	‘મોં આકવીતીલ કુ પેરોન’ નામના પ્રેચ વીદવાને અવસતા ભાશાના બાહેર પાડેલાં પુસ્તકો	૨૩

૩૦ નં

સફે.

- ૧૪ “એડવર્ડ ગીબન” નામના ધર્મગરને “શામન શેહનશાહતતુ પડી ભાગવું” એવે નામે
બનાવેલા છ મોટા પુસ્તકોમાંતુ પહેલુ પુસ્તક ૨૪
- ૧૫ ‘રેવરંડ હેનરી લોડ’ નામે પાદરીએ કીધેલી હીંદુસતાનની મુસાફરી ૨૪
- ૧૬ “રેવરંડ એડવર્ડટેરી”ની હીંદુસતાનની મુસાફરી ૨૪
- ૧૭ ‘ઓલબરટ ડી. માનડલેસો’ નામના પ્રેમ મુસાફરની હીંદુસતાની મુસાફરી ... ૨૫
- ૧૮ ‘રેવરંડ એવીંગતન’ નામના પાદરીએ સને ૧૬૯૬ માં હીંદુસતાનની મુસાફરીનું
બાહર પાડેલુ પુસ્તક ૨૫
- ૧૯ ‘કરસતન નીબર’ નામના એક મુસાફરે કરેલી હીંદુસતાન અને અરબસતાનમાં મુસાફરી ૨૫
- ૨૦ ‘સર વીલીઅમ આલ્સલીએ’ ઇ. સ. ૧૮૧૧ માં ઇરાણ દેશની મુસાફરીને લગતાં
બાહર પાડેલાં પુસ્તકો ૨૫
- ૨૧ ‘સર જોન માલકમ’ની ઇરાન દેશની મુસાફરીતુ ૧ લુ પુસ્તક... .. ૨૬
- ૨૨ ‘સર વીલીઅમ જોન્સ’તુ દબેસતાન અનેદશાતીર વીથે બાથાણુ ૨૭
- ૨૩ ‘એસ. બેરીંગ ગોલ્ડ’ નામે વીદવાને ઇ. સ. ૧૮૬૯ માં ‘ધી ઓરીજન એન્ડ ટ્રે-
વેલપમેન્ટ ઓફ બીલીફ’ નામે છપાવેલુ પુસ્તક ૨૭
- ૨૪ ‘પ્રોફેસર માનીઅર વીલીઅમમ’ નામના વીદવાને ‘ધી નાઇનતીથ સેનચરી’ નામ-
ના માસીક ચોપાનીઆના ઇ. સ. ૧૮૮૧ ના બનેવારીના અંકમાં જરથોસતી
ધરમ વીથે આપેલુ વરણુત ૨૮
- ૨૫ ‘વીલીઅમ ડી. વહીતની’ નામના જરમન વીદવાને જરથોસતી ધરમ ઉપર લખે-
લો રસાલો... .. ૩૩
- ૨૬ ‘પ્રોફેસર વીલીઅમ ગાઈગર’ નામના જરમન વીદવાને ‘ક્રીમ વપ્પતના પુરવ તર-
જના ઇરાનીઓના સુધારા’ નામે બાહર પાડેલુ પુસ્તક ૩૩
- ૨૭ ‘પ્રોફેસર ડાક્ટર ઇ. દબલ્યુ વેરટ’ નામના જરમન વીદવાને કીધેલો પહેલવી પુસ્-
તકનો તરજુમો ૩૪
- ૨૮ ‘પ્રોફેસર ડાક્ટર આદોલફ રાય’ નામના જરમન વીદવાને ‘ઇરાનીઓના ધરમ અને
રેવાઓ’ નામનુ બાહર પાડેલુ પુસ્તક ૩૫
- ૨૯ ‘મીં જેમસ ડી. મેકકેબ’ નામે એક અમેરીકન વીદવાને “પીક્ટોરીઅલ હીસતરી
ઓફ ધી વરલડ” નામે બનાવેલો ગ્રંથ... .. ૩૬
- ૩૦ ‘પ્રોફેસર ડાક્ટર મારટીન હાઉગે’ છપાવેલો જરથોસતી ધરમ વીથેનો રસાલો ... ૩૭
- ૩૧ ‘રેવરંડ એડવર્ડ જેમસ બરકલે’ નામે પાદરીએ છપાવેલુ પુસ્તક ૩૭
- ૩૨ ‘પ્રોફેસર ઇંબ્રોહામ બ્રુઅર’ છપાવેલુ ‘ધી પ્રેક્ષ એન્ડ ફેબલ’ નામે પુસ્તક... ૩૭
- ૩૩ ‘પ્રોફેસર દબલ્યુ. આર. ઓલજરનુ’ ‘ભવીશ્યની જાંઘી વીથેના વીચાર’ નામનુ પુસ્તક ૩૮
- ૩૪ ‘મીં જેમસ ક્રીમેન કલાર્ક’ નામના વીદવાને જરથોસતી ધરમ ઉપરથી ખ્રીસતી ધ-
રમમાં અહુરમઝદ અને આહરમનના વીચાર દાખલ થયા છે એવુ જણાવેલુ
મત ૩૬
- ૩૫ ‘પ્રોફેસર એડવર્ડ રાંક’ નામના વીદવાને “મીસરીઓ અને જરથોસતીઓના એતે-
કાદ સંબંધી પ્રમાનો” એવે નામનો લખેલો રસાલો ૩૯
- ૩૬ ‘રેવરંડ ડાક્ટર જોન વીલચન’ નામના વીદવાને “તરણુ હજાર વરસપરનો ઇંડીઆ”
એવે નામે ઇ. સ. ૧૮૫૮ માં છપાવેલો ગ્રંથ ૩૯

૩૦ નં

સંદ.

- ૩૭ 'પ્રેક્ષિસર એનરસટ ડી. બનસેન' નામના જરમન વીદવાને જુની બાઈબલ તથા મુ. સાની પાથી તથા જન્દ અવસતાની કેતાબોની તપાસ કરી એવું જાહેર કીધું કે 'હમિરાહીમ' પેગમબર જે મુસાની આગમન થઇ ગયો છે, તેણે પોતાના શરમાતો નો પાયો જરથોસતી ધરમ ઉપર રચીઓ હતો. ... ૪૦
- ૩૮ 'મી. આકવીતીલ કુ પેરેને' રચેલું જરથોસતી ધરમ વીશેનું પુસ્તક ... ૪૦
- ૩૯ 'મી. લેટર' નામે વીદવાને રચેલું પુસ્તક ... ૪૦
- ૪૦ 'ધી દોકતીન ઓફ ઇનકારનેશન' નામનું ચોપાનયું ... ૪૧
- ૪૧ 'લનડન રીલીજીઅસ ટ્રેક્ટ સોસાયટી' તરફથી બાહેર પડેલું પુસ્તક... ૪૧
- ૪૨ 'ઝેનોફન' નામના યુનાની અંધકારના ઇરાનીઓના ધરમ સંબંધી વીચાર ... ૪૧
- ૪૩ 'મી. ટોમસ પેન' નામે અમેરીકન વીદવાને બાહેર પાડેલું પુસ્તક ... ૪૧
- ૪૪ 'મી. જીઓરજ રમીથ' નામે એક ઇંગ્રેજ વીદવાને બનાવેલું "ધી યુસ એનડ એ- બયુસ ઓફ ફરીમેસનરી" નામે અંધ... ૪૨
- ૪૫ 'પ્રેક્ષિસર ડાક્ટર એલ. એચ. મીલસે' કીધેલો ગાણનો તરજુમો ... ૪૨
- ૪૬ 'રાવબાહુબ વીશલુ રામચંદર' નામના હીંદુ ગ્રંથકથે "ક્રીતીરીજમસ ઓનરીલીજ- અનસ" એવે નામનું ઈ. સ. ૧૮૭૯ માં છપાવેલું પુસ્તક... ૪૩
- ૪૭ રાજ્યમાન રાજેશ્રી 'ભાઈશંકર સ્વરૂપભાઈ' નામના હીંદુ ગ્રંથકથે "માનવંતા ધ- રમની મોજ" નામે બાહેર પાડેલો અંધ ... ૪૩
- ૪૮ 'મી. એ. વાહીતલો' નામના વીદવાને ઈ. સ. ૧૮૭૩ માં 'રીપલીક ઓફ લેતરસ' નામે છપાવેલું પુસ્તક ... ૪૩
- ૪૯ 'રેવરંડ એસ. જી. થીમ્પરબ' નામના પાદરીએ ઈ. સ. ૧૮૮૪ માં જુદા જુદા ધ- રમો વીશે આપેલું ભાષણ ... ૪૩
- ૫૦ 'કરનલ હેનરી એસ. આલકોટે' ઈ. સ. ૧૮૮૨ માં ઢાઉન હાલમાં જરથોસતી ધ- રમ વીશે આપેલું ભાષણ ... ૪૩
- ૫૧ 'મીસીસ ફ્રાંસીસ પવર કાબ' નામે ઇંગ્રેજ બાતુએ ઈ. સ. ૧૮૬૫ માં જરથો- સતી ધરમ ઉપર લખેલો રસલો ... ૪૪
- ૫૨ 'પ્રેક્ષિસર યુજીન બરતુફ' નામના શરેઅ વીદવાને 'કોમનતેરી શુરલયસના' નામે છપાવેલું પુસ્તક ... ૪૬
- ૫૩ "ધી આઈનીઝ રીપોઝીટરી" નામે ઇંગ્રેજ માસીકનો ૧૮૪૨ ના ડીસેમબર મા- સનો અંક ... ૪૬
- ૫૪ 'મી. બ્લેકવેલ' નામના વીદવાને દુનયાના જુદા જુદા ધરમોની ખાલ કરી છપાવે- લો અંધ... ૪૬
- ૫૫ 'યુઝબીયસ' નામના રૂમી અંધકારે લખેલું "પ્રીલોસોફીક" અથવા 'મેજીક' નામે પુસ્તક ... ૪૬
- ૫૬ 'પ્રેક્ષિસર ડાક્ટર આઠૈલફ રાપ' બનાવેલું 'ઇરાનીઓનો ધરમ અને રેવાજો' નામનું પુસ્તક ... ૪૭
- ૫૭ 'પ્રેક્ષિસર ડાક્ટર વીલીઅમ ગાઈગર' બનાવેલું 'અસલી ઇરાનીઓના પુરવ તરજના સુધારા' નામે પુસ્તક ... ૪૭
- ૫૮ 'મી. હેનરી આરથર બલીકે' અવસતાનો જરમનમાંથી અંગ્રેજમાં કીધેલો ત- રજુમો ... ૪૭

૩૦ નો

સંદે.

- ૫૯ 'પ્રોફેસર મેક્સ મુલર' બનાવેલુ "ધરમની ઉત્તપત્તી અને વરધી" નામનુ પુસ્તક... ૪૭
- ૬૦ 'ધી કોરનહીલ મેગેઝીન'ના ઈ. સ. ૧૮૮૩ ના અકતોબર માસમાં જરથોસ્તી ધ-
રમ ઉપર કરવામાં આવેલુ લખાણ ... ૪૮
- ૬૧ 'મો. એડમંડ પલાયત' નામના શ્રેય વીદવાને 'રીવયુ ડી. ડુ મોનેદ' નામે પત-
રમા પારસીઓ વીશે કરેલું લખાણ ... ૪૮
- ૬૨ "એડીનબરો રીવીઝ"ના ઈ. સ. ૧૮૮૫ ના અક્ટોબર માસના અંકમાં 'ધરાણના
અમલી રહેવાસીઓ' એવા મથાલાં હેઠલ કરવામાં આવેલુ લખાણ ... ૪૮
- ૬૩ 'સર રીચર્ડ ટેંપલે' ઈ. સ. ૧૮૭૭ માં ટાઉન હાલમાં પારસીઓ વીશે આપેલું
ભાષાણ... ૪૯
- ૬૪ 'મી. વીલીઅમ સમીથ એલ. એલ. ડી.' નામના ઇંગ્લેન્ડ વીદવાને છપાવેલુ 'ધી
ડીક્ષનરી ઓફ ગ્રીક એનડ રોમન બાયોગ્રાફી' નામનુ પુસ્તક ... ૪૯
- ૬૫ એક ખ્રીસ્તી ધરમ ગુરૂએ બેલજીઅમના 'વરસેલસ' શહેરમા 'કમપેરેતી માધ્યો
લોજી' નામે શ્રેય ભાષામાં નીકલતાં ચોપાનીઆના ૧૮૮૫ ના ડીસેમબર
માંસના અંકમાં જરથોસ્તી ધરમ ઉપર કીધેલું લખાણ... ૪૯
- ૬૬ 'પ્રોફેસર એમીલેજે ડી. દીક્ષન' નામના વીદવાને રસીયન ભાષામાં છપાવેલો વં-
દીદાદનો તરજુમો ... ૪૯
- ૬૭ 'લોર્ડ ખીશપ મ્યુરીન'ને લખેલો "ઝોરાસ્ટર એનડ કરાઈસ્ટ" નામનો રસાલો ... ૫૦
- ૬૮ 'લંડન રીવીઝ'ના અધીપતીએ ઈ. સ. ૧૮૮૫ માં અવસતાના તરજુમાંપર આપે-
લુ મત ... ૫૦
- ૬૯ 'ધી લંડન તાઈમ્સ'નાં તા. ૨૫ મી ડીસેમબર ૧૮૬૭ ના અંકમાં પારસીઓ
વીશે કરવામાં આવેલું લખાણ ... ૫૦
- ૭૦ 'સર આઈઝાક ન્યુતને' 'કરેનોલોજી ઓફ ધી પર્સીઅનસ' નામે પુસ્તકમાં ગબર શ-
બ્દનો આપેલો રદીઓ ... ૫૧
- ૭૧ 'સર વીલીઅમ આલિસલી'ની ધરાણને લગતી મુસાફરીનુ પહેલુ પુસ્તક... ૫૧
- ૭૨ 'મો. હીલાવાલી' નામે શ્રેય વીદવાને 'ગબર' બોલ વીશે આપેલો જવાબ ... ૫૧
- ૭૩ 'બીતનસ દીક્ષનેરી ઓફ યુનીવર્સલ ઇનફોર્મેશન"... ૫૧
- ૭૪ એક યુરોપીઅન વીદવાને અવસતા વીશે આપેલું ભાષાણ ... ૫૨
- ૭૫ એક ઇંગ્લેન્ડ વીદવાને જરથોસ્તીઓ સુર્ય તથા આતશને ઝાદાની માહબલ શક-
તીઓ તરીકે આરાવે છે એમ જણાવેલો વીચાર ... ૫૩
- ૭૬ 'જોન ટીનડલ' નામના વીદવાને સુરેપની કીધેલી તારીફ ... ૫૩
- ૭૭ 'કવી પોપે' સુરેપ અને ચાંદની ગાએલી સતુતી ... ૫૩
- ૭૮ 'રેવરંડ ડાક્ટર મરે મીચલે' હીંદુસતાન માહેલા વરમો ઉપર ઈ. સ. ૧૮૬૧ માં
પુણામાં કરેલું ભાષાણ ... ૫૩
- ૭૯ 'પ્રોફેસર ડાક્ટર માર્ટીન હાઉગે' ઈ. સ. ૧૮૬૬ માં પુણા મધે કરેલું ભાષાણ .. ૫૫
- ૮૦ દસતુર પેશોતન બેહરાંમજી મંજાણાએ કીધેલી વાએજ ઉપરથી 'બામદાદ' નામે
ચોપાનીઆના ખ્રીમતી અધીપતીએ તેની વીરધમાં ચલાવેલી તકરારનો પ્રોફેસર
હાઉગે આપેલો જવાબ ૫૬
- ૮૧ 'પ્રોફેસર જેમ્સ દારમેસ્ટેતર' પારસીઓના ધરમ વીશે કરેલું ભાષાણ ... ૫૮

૩૦ નં

સફ.

- ૬૨ 'પ્રોફેસર ડાક્ટર રેડે' લખેલા "હારમન્ટ"ના કાપદા માથેના "જીહોવા"ના કાપદાને
મુકાબલો" નામે રસાણો ૬૦
- ૬૩ 'મીં. સેમ્યુલ લે'ગે' બનાવેલુ "આજના વખતનો એક જરથોસતી" નામે પુસ્તક... ૬૦
- ૬૪ 'પ્રોફેસર મોનીઅર વીલીઅમ્સ' ૧૮૭૫ માં "લંડન ટાઇમ્સ"માં હીંદુસથાનની
મુસાફરી વીશે છપાવેલા હવાલ ૬૧
- ૬૫ 'લોર્ડ રેન્ડોલ્ફ ચરચીલે' મુ'બઇના દુખમાં જોઈ ઉચારેલુ મત ૬૧
- ૬૬ 'મીં. હાર્વર્ડ વીનસેન્ટ' નામે પારલામેન્ટના મેંબરે મુ'બઇના દુખમાં જોઈ આપેલુ
મત ૬૨
- ૬૭ 'મીં. જેમ્સ મેકનહી મેકલીને' "મુ'બઇનો ભાંખીયો" નામે પુસ્તકમાં પારસીઓના
શ્વાનોની સેવટની આરમગાહની શીલમુશ્રી વીશે કીધેલું લખાણ ૬૨
- ૬૮ 'બેરન બ્રુનસને' જરથોસતી ધરમના પુસ્તકોની બીજા ધરમના પુસ્તકો સાથે કીધે-
લી સરખામણી ૬૨
- ૬૯ 'પ્રોફેસર ઈવલડ'નું મત ૬૨
- ૭૦ 'ડાયોજીનીસ લેપરસીયમ' નામના વીદવાને બનાવેલું એક પુસ્તક ૬૨
- ૭૧ 'કબી આરકસ સોલીનીશીયન' નામે વીદવાનનું મત... .. ૬૨
- ૭૨ 'મીં. એમ. રેલીને' બનાવેલું "ધી એનર્મીયત હીસતરી ઓફ ધી ઇજીપ્તશીઅનસ'
'બેબીલોનીઅનસ' 'લીડીઅનસ' 'પરસીઅનસ' એનડ મીડીઅનસ" નામે પુસ્તક ૬૩
- ૭૩ 'એરીસ્ટોટલે' બનાવેલાં શીલમુશ્રી વીશેના પુસ્તકોમાંના એક પુસ્તકમાં જરથોસ-
તીઓ વીશે આપેલા વીચાર ૬૪
- ૭૪ 'સર આરલસ શરબમ'ના નામે મેમબરે પારલીમેન્ટમાં કીધેલો પારસીઓનો ખચાવ ૬૪
- ૭૫ 'મીં. સી. આર. મારકહામ'ની બનાવેલી ધરિત દેશની મુખ્યતેસર તવારીખ ... ૬૪
- ૭૬ 'ઓનરેબલ એચ. એલ. એનડરસને' તાં ૨૩ મી ડીસેમ્બર ૧૮૬૪ ને દીને પા-
રસીઓને માટે વારસા હીસા અને લગન તલાકનો ધારો વડી સરકારની ધારા-
સભામાં રજુ કરતાં તેઓના ધરમ વીશે આપેલું મત ૬૫
- ૭૭ રેવરંડ ધનજીભાઈએ તાં ૮મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૬ ને દીને મુ'બઇમાં 'મેથોદીસત'
નામના દેવલમાં પારસીઓ વીશે કરેલુ બાથાણુ ૬૬
- ૭૮ "હીસ્ટરી ઓફ ધી મેડીસીઅલ આર્ટ"નામના ઈ. સ. ૧૮૮૨ માં બાહર પડેલા પુસ્-
તકમાં જરથોસતી ધરમની કીધેલી તારીખ ૬૬
- ૭૯ 'પ્રોફેસર લોસને' ખીલોરોડી તખ્તીનો કીધેલો તરજુમો ૬૬
- ૧૦૦ 'એમ. ન્યુબરે' દારાહસ હીસતાસપે અલવડ પાહડ ઉપર કોતરાવેલી ખીલોરોડી
તખ્તીનો કીધેલો તરજુમો ૬૭
- ૧૦૧ 'મીં. સીધવેસટર દસાસી' એ બહેસતુનવાલા પાહડપરની તકતીનો કીધેલો તરજુમો ૬૭
- ૧૦૨ સર આર. કે. પોરતરે" પોતાની મુસાફરીના પેહેલા પુસ્તકમાં આપેલી તખ્તીનો
'પરોફેસર હાઉગે' કીધેલો તરજુમો ૬૮
- ૧૦૩ પારસીઓ ખાદાઈ ધરમને માનનારા છે તે વીશે હજરત મહમદના વીચાર ... ૬૮
- ૧૦૪ શાએર શીરદાસીએ શાહનામામાં જણાવેલા વીચાર... .. ૬૯
- ૧૦૫ 'આરેજ અબર' નામે મુસલમાન ગ્રંથકારે કેપશર એક ખાદાને માનનારો હતો
એવા જણાવેલા વીચાર ૬૯

૩૦ નં

સંદ.

૧૦૬ “શાહનામું”	૬૯
૧૦૭ “શાહનામું”	૬૯
૧૦૮ ‘અબ્દુલ હુશનઅલી ખીન હુશન મસુહદીને’ બનાવેલી ‘મુરજ ઉજબ’ નામે કેતાબ	૭૦
૧૦૯ ‘દબેસતાન’	૭૦
૧૧૦ ‘સારેસતાની’ નામના અંથકારે બનાવેલી “ઉલમલવનહલ” નામે કેતાબ	૭૦
૧૧૧ ‘મુલ્લાં મહમદ’ નામના મુસલમાન અંથકારે બનાવેલી “નશાએશ ઓલકનુન” નામે કેતાબ	૭૦
૧૧૨ ‘અબ્દુલ અજન્ને’ બનાવેલી ‘તશસીરે શત હુલ અજન્ન’ નામની કેતાબ	૭૦
૧૧૩ ‘મીં થોમસ કાઈલીએ’ બનાવેલો “આઉત લાઈનસ ઓફ હીસતરી” નામે અંથ	૭૧
૧૧૪ ‘મીં વીલીઅમ રથરફોર્ડે’ બનાવેલું ‘એવયુ ઓફ એનશીઅંતહીસતરી’ નામે પુસ્તક	૭૧
૧૧૫ ‘મીં એડવર્ડ ક્લોડે’ બનાવેલું “ધી આઈલડ હુડ ઓફ રીલીજીઅનસ” નામે પુસ્તક	૭૭

ભાગ ૩જો.

જરથોસતીઓ આતશને માન આપે છે, તેની ખુબીમાં, અને તેનેથી કંઈ જરથોસતીઓ આતશના પુજકો તરીકે ગણાતા નથી તેની તારીફમાં, બીજી જ્ઞાતના મોટા વીદવાંન અને માનવંત અંથકારોએ આપેલા વીચારો.

૩૦ નં

સંદ.

૧ મીં ‘જેમ્સ શ્રાઅસે’ હીંદુસતાનની મુસાફરીનું બાહેર પાડેલું પુસ્તક	... ૮૨
૨ ‘મીં બતરલ’ નામે ગ્રહસથે બનાવેલું “હોરબી બલીકે” નામે પુસ્તક	... ૮૨
૩ આકુવીલીલ હું. પેરોન’નું અવસતાનું પુસ્તક	... ૮૨
૪ ‘વાસીઅસ’ નામે ૩મી અંથકારે બનાવેલો એક અંથ	... ૮૨
૫ ‘પીગત’ નામના વીદવાને બનાવેલું એક પુસ્તક	... ૮૩
૬ ‘શાહનામું’ ૮૩
૭ ‘મેરી હોવીથ’નું ‘આતશની મીતરાચારી’ વીશે લખાણ	... ૮૩
૮ ચેરાગની સ્તુતી વીશે એક અંગરેજી કવિતા	... ૮૩
૯ તા. ૨૫ મી દીસેમબર ૧૮૬૭ નું ‘લંડન ટાઈમ્સ’	... ૮૩
૧૦ ‘હીઉએટ’ નામે વીદવાનના વીચાર...	... ૮૪
૧૧ માલકમની તવારીખનું પહેલું પુસ્તક	... ૮૪
૧૨ ‘પ્રોફેસર ડાક્ટર એલ. એચ. મીલસે’ ગાથાનો કીવેલો તરજુમો	... ૮૪
૧૩ ‘મીં જેમ્સ ડી. મેકકેબે’ બનાવેલો ‘પીકતોરીઅલ હીસતરી ઓફ ધી વરલડ’ નામે અંથ	... ૮૪
૧૪ ‘પ્રોફેસર મેક્સ મુલર’ના અધીપણા હેઠલ બનાવેલાં ‘પુરવ તરશના પવીતર પુસ્તકો’નું પહેલું દ્રશતર	... ૮૪
૧૫ ‘મીં ગલેડવીને’ બનાવેલી ‘આઇને અકબરી’ નામની કેતાબ	... ૮૫
૧૬ આતશ વીશે બાઈબલના વીચાર	... ૮૫
૧૭ મીં કાલીદાસ પંડીત દેશાધએ બનાવેલું ‘મુકત મુકતીશાશતર’ નામે પુસ્તક	... ૮૫

૩૦ નં

સંક્ર.

- ૧૮ 'રોબરટ ફલડ' નામના વીદવાને આતશના મિદનો કીધેલો ખાલાસો ... ૮૫
- ૧૯ 'પ્રોફેસર ડાકટર રોડ' બનાવેલો 'અદુરમજદના કાયદાઓ માથેનો છાંદોવાના કાયદા-
ઓનો મુકાબલો' નામનો રેસાલો ... ૮૬
- ૨૦ "ધી એડીનબરો રીવીઝ" ના ઈ. સ. ૧૮૮૫ ના અફેટાબર માસના અંકમાં 'ધરાણુના
અમલી રહેવાસીઓ' વીશે કરેલું લખાણ ... ૮૬
- ૨૧ "કરનલ હેનરી એસ. આલકાટ" ટાકન હાલમાં કીધેલું બાપાણ ... ૮૭
- ૨૨ 'અયુ બરરે' બનાવેલી "તવારીખે તબરી" નામની કેનાળ ... ૮૭
- ૨૩ ધરાણુના માણ કાનમલ 'મીરજી હુસેન કુલીખાને' શરામજી કાવચજીતુ આતશ બેરામ
જોઈ બહાર કરેલા વીચાર ... ૮૭
- ૨૪ 'લોર્ડ બીશપ મ્યુરને' "ઝોરોએસટર એનડ કરાઈસટ" નામનું બનાવેલું પુસ્તક ... ૮૮
- ૨૫ 'રેવરંડ ડાકટર મેકલેસટરે' દુનયાની મુસાફરીનું છપાવેલું પુસ્તક ... ૮૯
- ૨૬ "મીં દબલીયુ. એસ. કેન" નામે મુસાફરે 'પીકચરસક હનડાયા' નામે છપાવેલું પુસ્તક ... ૮૯
- ૨૭ મીં ફરધીસન નામે વીદવાને ધમારતો મંબંધી તવારીખનું બાહર પાડેલું પુસ્તક... ૮૯
- ૨૮ 'મીં આર. એમ. મારટીને' લખેલી પ્રીતીશ હીંદુસથાનની તવારીખ ... ૯૦
- ૨૯ 'સર વીલીઅમ આલ્સલીએ' કીધેલી ધરાણુની મુસાફરી ... ૯૦
- ૩૦ 'મીં એડવર્ડ ફલોડ' નામના વીદવાને 'ધી ચાઈલડ હુડ ઓફ ધી વરલડ' નામે બાહર
પાડેલું પુસ્તક ... ૯૦

વધારો.

- ૧ "એનરેબલ ચારલસ ટી. પોસતન" નામે વીદવાને "ધી પારસીસ" નામે છપાવેલો
રસાલો. ... ૯૧
- ૨ "મીં હમરાએલ સમીય ફલેર" નામે અમેરીકન વીદવાને "ધી અનરાધવલ
હીસતરી ઓફ ધી વરલડ" નામે બાહર પાડેલી દુનયાની તવારીખ... ૯૮
- ૩ "મીં જુયોરજ રીપલી" અને "મીં ચારલસ એ. દના." નામે અમેરીકન ગ્રંથ-
કારોએ બનાવેલો "ધી ન્યુ અમેરીકન સાઈકલોપીડયા" નામે ગ્રંથ. ... ૧૦૦
- બીજી આવૃત્તી ઉપર વર્તમાન પત્રોએ આપેલાં મતો. ... ૧-૬

જરથોસતી ધરમની મોતેબરી,

અથવા

પેગંમબર જરથોસત અને તેની દીન વીશે બુદા બુદા

પરકોમોના વીદવાંનોએ આપેલાં મત.

ભાગ ૧ લો—પેગંમબર જરથોસતની તારીફમાં.

જરથોસતી ટોલાના પેગંમબર અશ્વો સપેંતમાન જરથોસતની પોતાની, તથા તેના પાક માજદીઅસનાન ધરમની તારીફમાં દુનીઆની શબ્લી વરનના મોટા વીદવાંન અને કાબેલ શીલશુકો ધણું સરમ અને મોતેબર મતો આપી ગયા છે. આ વાંચવા લાયક અને જાણવા જોગ મતોનો એકંદરમંગરહ કરીને ઉપજાવી કાઢાડેઓ છે; જે હમારા તમામ જરથોસતી વાંચનારાઓને ધણી ઉપજોગી ધારીને નીચે જણાવીઓ છે :—

પેગંમબર જરથોસત શાહેબ ક્રેહવો ખુબીવંતો પેદા થાયો હતો તે એટલાજ ઉપરથી શખેત થાય છે કે એ પાકજનક પેગંમબરની શીશત આપણા બુદ અવસતા કલામ મધે પણ આવી છે. પ્રવરદીન યશતનાં ૯૪ માં પ્રકરામાં આ અવસતા છે કે—“ઉસતાનો જાતો આ-થરવ ચો મુખીતામો જરથોસતરો”-એનો અરથ એમ થાય છે કે—“શુકરાના ! આપણે વાસતે એક અથોરનાન પેદા પડેઓ છે જે સપેંતમાન જરથોસત છે.”

(૧) જરથોસત જનમ પામતી વેખા હસીઓ હતો તે વીશે દબેશતાંન^૧ કેતાખનો ખનાવનાર એમ જણાવે છે કે :—

“જે દહાડે જરથોસત આએ આબાદી ભરેલી દુનીયામાં આવીઓ તેવારે જનમ લેતાંને વાર હસીઓ અને તે વખતે જે કોઈ પાડ પડોશીની ઓરતો હાજર હતી તેવાએ તેનો હથવોનો અવાજ સાંભળીઓ અને જરથોસતના બાપ પરોમસપે એ વાત જાણી પોતીકા ફેલમાં વીઆરીડું જે એ છોકરો જાદાતાલાનો અમતકાર છે. શા વાસતે જે એ છોકરા શીવાય બીજુ કોઈ માએને પેટ પેદા થતી વેલાય હથેડું નથી, પણ તે રડતું આવે છે. તેવાર પછી તે મુબારક અમકાટ ભરેલા છોકરાતું નામ જરથોસત રાખેડું અને જરથોસતનો જનમ થતી વેલા જે ઓરતો હાજર હતી તે સરવે જરથોસતનાં હસીયાથી અદેખાઈ કરવા લાગી અને એ હસીયાનાં મોજેજની ખખર આલમમાં જાહેર થાઈ હતી.”

(૨) સરજોન માલકમ પોતાની ધરાંન દેશની મુશાશરીવાલાં પેહેલાં પુસતકના બાબ સાત માંની ૩૧ મી નોટમાં જરથોસતને લગતી બાબદજણાવતાં એ પેગંમબરને જણુમ પામવાની બીનાં વીશે એમ જણાવે છે—કે “નેકરો મેનસરના પાદશાહ “મરલીન” માપક, જરે જરથોસત જનમ પામીઓ તારે તે બુલંદ અવાજથી હસી પડેઓ હતો અને તેના શરીરમાંથી એટલી બધીતો રોશની પરકાશી નીકળી હતી કે તેથી તમામ ઓરકો ગોચા રોશન થઈ ગયો હતો. જરથો-

૧ “દબેસતાંનોલ મહુજહેબ” યાને મહુજબોની મકતબ અથવા આચારોની નીસાલ.

મત વીશેની આ કદીમ વારતા જેમ શરસી પુસ્તકોમાં આપણા જેવામાં આવે છે તેમ “પલીની” એ પણ પોતાના પુસ્તકમાં જણાવેલી છે.”^૧

(૩) ઊપલા પ્રકારમાં મરમાલકમે કરેલા ઇસારા મુજબ “પલીની” નામનો નામીયો રૂમી શીલશુર, જે ૬. મને પેહેલી સદીમાં થક ગયો છે તે જરથોસ્તના જનમની વખતનાં હસવા વીશે પોતાનાં “પુદરતી તવારીખ” નામના માતમાં પુસ્તકમાં એમ જણાવે છે કે:—

“પેદા થતી વેલાએ જો કોઈની આદમી હસયો હોય તો તે માતર એમલો જરથોસ્તજ હતો, અને તેવું બિજુ એવું તો જોસસામાં ધગધગતું હતું કે તેના માથાપર હાથ મુકીએ તો તરતજ ઉડી જાય, માટે તે ઉપરથી આગલ જતાં તે ધણી ખુધીવાંત પુરશ નીકલશે એવી આગાહી જણાતી હતી.”^૨

વલી જરથોસ્ત ગોશનશીન થયો તે વીશે “પલીની” પોતાનાં અગીઆરમાં પુસ્તકમાં એમ જણાવી ગયો છે કે “જરથોસ્ત અલખજ પાહાડનાં ગોશમાં ખોદાતાલાની મોનાજત અને બંદગીને શાસ્ત્ર વીશે વરસ વેર ચુતાયેલો હતો.”^૩

(૪) “રેવરંડ એલીવર” નામનો એક કાચેલ ધરમશુર જરથોસ્ત ગોશનશીન થયો, તે જગોનાં ખેઆંતમાં એમ લખી જાય છે કે:—

“જરથોસ્તના જમાનામાં આખી પુરથવીમાં જણાયલી તમામ વીદ્યા અને શીલસુગ્રીધી જરથોસ્ત માહીતગાર હતો, અને બોખારાના પાહાડો મધેના એક પાહાડમાં જરથોસ્તે એક ગોલ આકાર યુશમાં એકાંતવાસ કીધો હતો. જે યુશને ખગોલ વીદ્યાને લગતી તમામ નીશાની એથી સણગારેઓ હતો, તથા તેનાં છાપરાંના એક ભાગમાં જહવેર રૂપમાં શુરજને ચીતારીએ હતો, અને દુનીઆના ચાર જમાનાઓને સોનાં, રૂપાં, પીતલ અને લોહાંની તરેહવાર નીશાની એમાં ચીતારીઆ હતા.”

(૫) જરથોસ્ત ગોશનશીન થયો તે વીશે ખીજી તવારીખના પુસ્તકોમાં એમ જણાવીજ છે કે:—

“ઈરાંન દેશની પુરવ દીસાએ સજસયાંનનો મુલક આવેલોછે, તેને અવસતામાં “વેએકરત” કરીને કહે છે. આગલાં યુનાની લોકો એ દેશને “દરાનજીયાના” કરી કહેતા હતા. શરસી ભાશામાં એને “નીમરજ” ના નામથી જણાવેલો છે. એ મુલકમાં દરેગા નદીની પડોશમાં “ઉશીદરત” નામનો પાહાડ આવેલો છે, તે પેહેલવીમાં “દુશદાશતર” ને નામે એલખાય છે, તે બોલનો અરથ “હોશ-હોંશીયાશી” રાખનાર કરી થાય છે, એવું એ નામ એટલા માટે આવવામાં આવેલું છે કે એ પાહાડ ઉપરથી અશ્વા જરથોસ્તે આશમાનની હોય મેલવી હતી. યાને એ પાહાડ ઉપર અશ્વો જરથોસ્ત શાહેબને દાદાર અહુરમજ્દ સાથે દીનની બાખદમાં વાત

૧. જરથોસ્ત કયા દેશમાં જન્મેઓ હતો તે વીશે વીદવાનોની શોધ પરમાણે ઈરાંન દેશમાં “જબર” નામના પાહાડમાંથી વહેતી “દરજી” નામની નદીને કીનારે આવેલાં “રેએ” શહેરમાં પોરસસપના ઘેરમાં રોજ ૬ ઠા ને માહા ૧ લાને દીને બામદાદે જન્મ પામેઓ હતો. (એ નદી હાલ દારાહ નદીની થાદ આપે છે કે જે સેબીલાન પહાડમાંથી નીકલીને એરાસ નદીને જઈ મેલે છે.)

૨. પલીનીનું મરણ ઈશવી સને ૭૮માં નેપલસ શહેરની પડોશમાં આવેલો વીસુવીયસ નામનો ખલતો પાહાડ કાતવાની આક્રમ વેલા દુખીઆર્યાનું કુખ તાલવાની કોશિશ કરતાં પેલા ખલતા અને અંધકનાં ધુમાડાથી યુગ્મરાઈ મરણ પામેઓ હતો.

૩. પેગંમબર જરથોસ્તનો જન્મ એઆ બરેલી રીતે થયા પછે, એ પેગંમબર વીશે એવું કેહેવામાં આવે છે કે પોતાની પાકીજમી પહુરેજગારી વધારવા શાસ્ત્ર તથા તે પાક પેશ કરનાર પરવરદેમારની શનમુખ પોહીંચી પોતાનું મનેઆન પ્રખત કરવા માટે એ પેગંમબર કેટલીક મુદતવેર એક ઊંચા પાહાડ ઉપર એકાંત બંધ વસીઓ હતો કે જેમ (રીયાજત વીગેરે) કરવાનો અશલી ઈરાંની લોકોમાં રેવાજજ હતો, એ વીશેના વધુ દાખલા બીજા લખનારાઓની બોલી ગયા છે, જે આગલ વાંચતાં માલમ પડશે.

ચીત થઈ હતી, અને એ પાહાડ ઉપરથી જરથોશ્તને પવીતર તુશકો મલીઆં હતાં-ચજશને-ના પેહેલા હામાં જરથોશ્તી દીનના પુશતકાને યાદ કીધા પછી, એ પાહાડને યાદ કીધો છે.”

ઉપલી બાબદ વીથે બીજા વીદવાંન લખનારાઓ એમ કહે છે કે જરથોશ્તને “અશનવત” નામના પાહાડ ઉપર રીઆજત કરી હતી, યાને ઝાદા સાથે “પુરથેશ પાશાખ” એટલે વાતચીત કીધી હતી. એ પાહાડ આજરબાએબન શહેરમાં આવેલો છે, અને જરથોશ્તનો જનમ રએ શહેરમાં થયો હતો, તે રએ શહેરબી એજ આજર બાએબનની નજદીકમાં આવેલું હતું.

(૬) “કીયોકરીસાસઠ” નામનો એક વીદવાંન પોતાના પુસતકમાં જરથોશ્તની પાકીજેહ પહરેજગારી વીથે એમ લખી ગયો છે કે:—

“જરથોશ્ત પોતાની પાકીજગી અને પહરેજગારી બચાવવા માઃ એકાંત જગામાં લોકોથી દુર રહેઓ હતો” (યાને ગોશ્તેનશીન થયો હતો)

(૭) જગત પરસીધ સાએર શીરદોસી જે ઇશવી ૯૪૬ નાં વરસમાં ખુરાશાનના તાબાના “તુસ” શહેરની પડોસમાં રીજવાંન ગાંમમાં જનમેઓ હતો, અને જેના બાપનું નામ અમદ કરી હતું તે એક મોટો જગીરદાર હતો. શીરદોસીનું અસલ નામ અબદુલ કાસમ મનશુર કરીને હતું. પાછલથી તેને “શીરદોસી” યાને બેહસતીનો ખેતાબ મલયો હતો. ઇશવી સને ૧૦૨૧ નાં વરસમાં ૭૫) વરસને ૧૦) મહીનાની ઉમરે તે મરણ પામ્યો હતો, તેણે જે પારસી શહેનશા હોતું શાહાનામું રચેજેછે તેમાં એક જગાએ જરથોશ્ત પેગમબરની તારીખમાં અને જરથોશ્તી ધરમની બાબદમાં કેટલાક શરસી ખેતો બનાવ્યાછે, તેનો ગુજરાતી અરથ નીચે મુજબ છે:—

“પાદશાહ ગુસતાશપના વખતમાં એક પાક મરદ પેદા થયો, અને તે મુબારક કદમનાં મરદનું નામ જરથોશ્ત કરીને હતું. અને તે સદાકાળ બદકરણીનાં હેરેમન (બુરી કરણીનાં માણસો) ને તોડનારો હતો તથા હેરેમન જે બાદતાલાનો દુશ્મન છે, તે જરથોશ્તનો પણ દુશ્મન છે. તે જરથોશ્ત, પાદશાહ ગુસતાશપની દરબારમાં આવીઓ અને પાદશાહ ગુસતાશપને કહેવા લાગ્યો કે હું બાદા તરફનો પેગમબર છું, અને તું તે પાક બાદતાલાની તરફ રાહનો બતલાવનાર છું. તે જરથોશ્તના હાથમાં આતશનું એક ધુપદાંન હતું, તેને મોટો જરથોશ્ત કહેવા લાગ્યો કે હું બેહેમતમાંથી એ ખુશી શાય લાવીઓ છું.” તે આતશનું નામ “આતશ મેહેર ખુરજીન” કરીને હતું, તે આતશ ધુમાડા વગરનો હતો, તથા તે કાકી યા ખુશબો મેલયા વીના હમેશાં રાશન રહેતો હતો, તે વીથે જરથોશ્ત એમ કહેવા લાગ્યો કે- પાક બાદતાલાએ મને એમ કહ્યું હતું કે તું એ આતશના કેબલાને કબ્જ કર, તથા આશ-માન અને જમીનનાં દરમયાનમાં એની તું બલવની કર કાંઈકે પાણી તથા પાક વગર મેં એને રાશન બુરથી પેદા કીધો છે. એટલા માટે તું સારી પેઠે જો કે મેં એને શીરીતે અજ-મતી કીધો છે અને તું ચોકસાઈ કરીને જોકે એ રવેશનો નુરી આતશ કોણથી બની ચકેચ, મગર હું જે દુનીઆનો પેદા કરનાર છું, તે હું એજ એને આવો ચમતકાર ભરેલો ઉત્પન કીધો છે. જેઆરે તું પુરતી ચોકસાઈ કરી જાણું કે મેંજ એ આતશને પેદા કીધો છે, ત્યારે તો તુંએ મને દુનીઆનો પેદા કરનાર કરી બોલાવવો જોઈએ. જેઆરે પાદશાહ ગુસતાશપે જરથોશ્તથી બલી દીનની તમામ વાતો સાંભલી તેઆરે તે બેહુતર અને નેકતર બાદાની દીનને કબ્જ કીધી, તથા તેજ માશક દરેક દેશના સરદારો, પાદશાહો, વડાઓ, દાનાઓ, સુરા-ઓ તથા તમામ લોકો ઉપર એ બલી દીનમાં આવવા મોટાનાં શરમાનો બોકલીયાં, અને એ

૧ આતશ વીશે કદીમ યુનાનીઓમાં પણ એક એવી દંત કથા ચાલતી હતી કે આગલ દુનીયામાં આતશ હતો નહીં, તેને “પરોમોધીખુશ” નામના કેવે બેહસતમાંથી બોરી લાવી આ પરથવીમાં આપીયો હતો.

તમામ લોકો પાદશાહ યુસતાસપની દરબારમાં આવેઆ, તથા કમર ઉપર કુસતીઓ બાંધીને દીનમાં આવેઆ, તથા તે પછી ખોદાઈ ચમતકાર જાહેર થયો (યાને આ દુનીઆમાં માજ-દીયસની દીન જાહેર થઈ,) અને ખુરા સોકોના ફેલમાંથી બદ અને ભુડા વીચારો નીકલી ગયા, તથા બ્રુતપરસતી નાબુદ થઈ, અને ખોદાને માનવાના મારગ જાપર સરવે કોઈ શામેલ થયા. તેમજ જરથોસતી મહજબ અને પાદશાહ યુસતાસપના અદલ ધનશાસ્ત્રી દુનીયાં એકદમ આબાદ થઈ, તથા ખુદીમાન અને માની લોકોના ફેલ તે દીન તથા ધનશાસ્ત્રી ખુશાલ થયાં.”

(૮) “કાજ નશરદીન બીજવી” નામના એક મુસતમાન ગ્રંથકારે હીજરી શને ૬૭૪ના સાલમાં બનાવેલાં “નીજમ અલબવારી” નામના પોતાના એક પુસ્તકમાં પાદશાહ યુસ-સપના વખતમાં જરથોસ્ત પેગંમબરે માજદીયસની ધરમ જાહેર કરીધો તે બાબદમાં લખેજે છે:-

“જેઆરે ધરંતમાં પાદશાહ યુસતાસપની પાદશાહી થઈ, તેઆરે જરથોસ્ત માજદીય-સની ધરમ લાવેઆ, અને દુનીયાનાં લોકોને તે, ધરમ કબુલ રાખવાને પોકાર કરીધો (યાને મજ-દીયસની દીન જાહેર કરીધો) જરથોસ્ત ઇસ્મશતેબરની પડોશમાં “નઇશીસ્ટ” નામના પાહાડ ઉપર રહેતો હતો. જે વેલા પાદશાહ યુસતાસપે જરથોસ્તનો ધરમ કબુલ કરીધો તે વેલા તે પાદશાહ ઇસ્મશતેબરમાં આવેઆ, અને તેયાનાં પાહાડ ઉપર જઈ રહ્યો, અને ઝંદ અવ-સતાનાં પુસ્તકો વાંચવા માંડ્યાં, તથા આતશબાનાંઓ બાંધવાનો હુકમ કરીધો.”

(૯) મોલવી ગયાસુદીન બીન મોલવી જલાલુદીન નામના રામપુર શહેરના એક રહેવાસી ગ્રંથકારે ઇ. સ. ૧૮૨૬ માં “ગયાસુલ લોગાત” નામની પોતાની શરસી કેતાબમાં હજરત જરથોસ્તની તારીખમાં લખેજે છે કે:-

“હજરત જરથોસ્ત કે જે શાહેબે પાકને જરદસ્ત, જરદેહસ્ત તથા જરતુસ્ત કરીને કહે છે તે મીનોએહેર પાદશાહ કે જે પ્રદેનની આલાદનો હતો, તેની નમલથી પેદા થયો અને એક નામીઆ, વખણાયાલા, તથા કાબેલ અને શબેલ હકીમ નામે “શીયાગોરસ” નો સાગરેદ હતો. એ શાહેબે અશોએ યુસતાસપ પાદશાહના જમાનામાં પેગંમબરીનો દાવો કરીધો હતો, અને પારસી લોકો એ શાહેબને પોતાનો બરહક તથા રાસત પેગંમબર કરી ગણતા હતા તથા તે જે ઝંદની કીતાબો લાવેઆ હતો, તેને પારસી લોકો આશમાની કેતાબ કરીને કહે છે. બીજી તવારીખ લખનારાઓ હજરત જરથોસ્તને “ઇબરાહીમ” કરી કહે છે. તે શાહેબે પાક બીલકુલ પધરા ટકાની ઉપર કે આ શાની દુનીયાંની કોઇબી ચીજ ઉપર પોતાનું દીલ લગા-

૧. ઉપલા ગ્રંથકાર જે એમ લખે છે કે જરથોસ્ત પીયા ગોરાસનો સાગરેદ હતો તે વાત તદન ગલત છે, ઉલટું કેટલાક ખરીસતી વીદવાંનો પીયા ગોરાસને માટે એમ લખે છે કે તે જરથોસ્તનો સાગરેદ હતો. એ વીશે “જરીમીયા હાઉ” નામના એક કાબેલ વીદવાંને ૪૦ સં ૧૮૬૨ માં પોતાનાં ગ્રંથમાં લખેજે છે કે “પીયા ગોરાસ નામના આગલા મોટા યુનાની ફીલસુફે વટીક પારસીઆના પેગંમબર જરથોસ્તની શહાશીતી યુજબ ચાલવાનું એખતીઆર કીધું હતું.” વલી “એપુલીયસ” નામનો રૂમી ગ્રંથકાર પણ પીયા ગોરાસને જરથોસ્તનો સાગરેદ જણાવી ગયો છે. વલી “પરીડો” નામનો ગ્રંથકાર કે જેણે ચાહુદીઆની તવારીખ બનાવી છે, તેના ચોથાં પુસ્તકમાં પીયા ગોરાસ જરથોસ્તનો સાગરેદ હતો તે વીશે લખી ગયા છે કે “પીયા ગોરાસ પોતાના ધણી હજરત જરથોસ્તની પેરવી કરીને એક ગોફ્રામાં જઈ બેઠો હતો.” જેમ અશો જરથોસ્ત પાક ખોદાતાલાની બંદગીમાં ગોસેનશીન થયો તેમ પીયા ગોરાસ પણ થયો હતો) વલી “પારફરો” નામનો રૂમી ફીલસુફ એમ જણાવે છે કે “કાઈઆ જીનીઆશ લખે છે કે પીયા ગોરાસને બાબીલીયનમાં જરથોસ્તે શીખવેઆ હતો. વલી “સંતકલિમેનટ” નામનો એક ગ્રંથકાર જે ઇશાવી શને ૨૦૬ માં એલેક્ઝેન્ડરીઆ નામના શહેરમાં ઘઈ ગયા છે તે પોતાના પુસ્તકમાં પીયા ગોરાસ જરથોસ્તનો ચેલો હતો તે વીશે એમ લખે છે કે “પીયા ગોરાસ અથવા ફીસા યુરસ જરથોસ્તનો ચેલો હતો અને મેબઈ (મોબેદ) લોકોની સલાહ લેતો હતો. “ઇબસતાંન” વાલો લખે છે કે અસપંદીયારે જરથોસ્તો દીનનો ફેલાવો કરેઆ તે વેલા યુનાન દેશના કાબેલ ફીલસુફેએ “નીઆતુશ” નામના એક નામંચા ફીલસુફને જરથોસ્ત સંગાયે શવાલ જવાબ કરવા શાર મોકલીઆ હતો તે જરથોસ્તથી આજે ધઈને પાછો પોતાને દેશ ગયા હતા, એ વાત ધારવાએલે પીયા ગોરાસને લાગુ પડે છે (એફીલસુફને જનમ યુનાન મધે ‘સિપ્રોસ’ નામનાં શહેરમાં થયો હતો.)

ડતો ન હતો. તથા પોતાની મુખારક નજરમાં સોનાને એક જવ ખરાખરતુંખી વજન આપતો ન હતો, અને તેથી કમીને એ શાહેખને “જરદસત” કરીને કહે છે, બીજું કેટલાક મુસલમાનો હજરત જરથોસત ને માનતા નથી પણ “શબ્દે શેહરુ” તથા “અલલામએ સીરાજ” તથા “અલલામએ દવવાની” તથા “મીર મદરદીન,” અને બીજા કેટલાક એલમાંઓ એ હજરત જરથોસતને હકીને કામેલ તથા પેગંમખર કરી લખી ગયા છે. આ ઉપર લખેલી બીના “કમકુલ લોગાત” રસીદી “ખુરહાને કાટેહ” તથા “મદારલ અશબ્દેલ” નામની કેતાબો મધેથી લીધી છે.”

(૧૦) “મીં જરમીઅહાહ” નામના એક અંગ્રેજ વીદવાને શને ૧૮૬૨ માં છપાવેલાં પોતાનાં એક પુસ્તકમાં જરથોસતની તારીખ વીથે એમ લખેજ છે કે :—

“આગલા જમાનામાં આએ દુનીયાંની સપાટી ઉપર જે જે પુરસો સહથી નામાંકીત થઈ ગયા છે તેઓ વચે એલમ અને જ્ઞાનનાં બાબમાં સહથી પેહેલી પદવી ધરાવનારો પુરુષ તે જરથોસત હતો, જેણે ગયાં ૨૪૦૦ વરસની વાતપર પોતાના સાદા અને આલેશ ધરમની નીતી લોકોને સીખાડી હતી. જેને માટે “પોરશરીઅસ” નામનો અંથકાર લખી ગયો છે કે ધરંન દેશનો પારસી લોકોનો યુક્તાસપ પાદશાહ ખુદ જરથોસતના હાથ હેડલ શીખેઓ હતા અથવા તેના અથતકથી તેનો ધરમ બાહાલ રહેઓ હતો તેથી તે પાદશાહ પોતાના મનમાં એટલીતો મોટાઈ ધરાવતો હતો કે તે પાદશાહે પોતાનાં મરણ બાદ પોતાની ધોર (દોખમાં) ઉપર એ હકીકતની યાદગારી કોટરાવી રાખવાનો હુકમ કરીઓ હતો. વલી “ધોથાગોરાસ” નામના આગલા મોટા યુનાની શીલમુષ વતીકે પારસીઓના એ શીલમુષ પેગંમ-ખરની રાહ રીતી મુજબ ચાલવાતુ અખતેપાર કરેજ હવું એવું કહેવામાં આવે છે.”

(૧૧) “મોં એમ પ્રાંક” નામનો એક પ્રેંઅ વીદવાંન જરથોસતની તારીખમાં તથા તેના ધરમવીથે પોતાના રેશાલામાં એમ લખે છે કે :—

અહુરમજ્દે આ દુનીયાના માણસોની રાહતુમાઈ કરવાને માટે વારાશરતી કેટલાક પેગં-મખરને મોકલયા, કે જેઓમાં જરથોસત, કે જે દોગડો અને પુરસસપતો બેટો થાય છે, તે મોથી છેલો અને મોહા પુરવીન હતો. માણસને સમાઈ અને જુકાઈ તથા રોશની અને અંધ-કારથી વાકેફ કરી, તેમાંથી કોઈખી ચીજ પસંદ કરવાને તેણે (જરથોસતે) સમજન શક્તી આપી છે. જરથોસતના પુશતકો એ અસલ ધરંનીઓના મનનો સહથી ઉમદા અને સાધારણ ચીતાર આપે છે, અને જરથોસતનું એવું ઇછવું હતું કે મધલી પેદાપસમાંથી બદી દુર થાય, અને આ દુનીયાં બેહુસતની મીશાલની થાય. જરથોસતી ધરમ એક વેલા દુનીયાંના સહથી મોટા ભાગો અને શેહેરોમાં ફલાયલો હતો, કે જે શહેનશાહતોનાં લશકરની ફોજ દયલાખ માણસો કરતાંખી વધારે હતી. અને જેવાની વસતી કરોડર કરોડની હતી.

(૧૨) “પ્રેફેસર મેક્સ મુલર” નામના જાણીતા કાબેલ અંગરેજ વીદવાનનાં અધી-પતીપણા હેડલ “પુરવ દેશોના ધરમ પુસ્તકો” એવે નામનાં અંથો અંગ્રેજમાં છપાવી બાહર પાડવામાં આવેઆ છે તેમાં પુસ્તક ૩૧ મું કે જેમાં ગાથાનો તરજુમો આપવામાં આવીઓ છે તેનો કરતા પ્રેફેસર ડાક્ટર એલ. એચ. મીલસ નામનો કાબેલ અમેરીકન વીદવાંન છે તેને એ પુસ્તકનાં ઘીબાઆમાં જરથોસત અને તેની દીનની તારીખ કરતાં જરથોસતે પોતાની માજદીયમની દીન રચતી વેલા તેની મુલમતલબ અને નેમ શું હતી તે વીથે એમ જ-ણાવેજ છે કે :—

“જરથોસતની અમલ યોજનાં (યાને ધરમ સથાપવા)ની મુખીય ખુબીઓ ટુકમાં જણા-વતાં આપણ કહીએ કે તે અને તેના સાહીઓ ખોદાની સરવોપરી સત્તા હેડલ એક એવી કહે-

મત (યાને માજદયસની દીન) સથાપવાની મેહેનત કરતા હતા કે જેની પેહલી કાલજી દુઃખ ધ-
ટાડવાની તથા પરમાંણીક અને ઉધયોગી ગરીબ લોકોનું રક્ષણ કરવાની હતી તેના યાને (મોદા-
ના) તેજી અશોધથી બરપુર પવીતર કાંતુન અથવા મુકતીની ગોઠવણ પરમાણે અને આબાદી
અને અમરપણું આપવાનાં મુખ્ય હેતુથી એ હકુમત ચલાવવાની નેમ હતી તેના (યાને જ-
રથોશતનાં) મનમાં સમાયલી ખારીક સહમજ, તેનાં રચેલાં કાંતુનો ઉપરથી તેની નીતીને
લગતી હાંડી “પ્રેરણા” જેટલીજ માલમ પડે છે (એની સહમજ નેકી તે શું અને બદી તે
શું એ પામી જવાની તેનામાં જેટલી જાડી કુદરતી સહમજ હતી તેટલીજ સહમજ
તેનાંમાં પણ હતી) તેની વીચાર કરવાની રીત અને તે દરસાવવાની રીત તરફ
જેતાં તે આપણને અતીશય અજબ તરેહની માલમ પડે છે, તે આપણને એવાં લખાણો
(અવસતાઓ) આપી ગયો છે કે જેમાં દરેક બોલ વીચારથી બરપુર જણાય છે, તે એક હીમ-
તવાલો નર હતો, એ વીશે આપણને ખાતરી મલે છે, તેનામાં આશતની શામે થવાની ઉતમ
ખંત હતી. તેનો “ઝરઝદઘતી” શબ્દ તેનાં કાંમે અને નેમોની કુંચી હતી.

(૧૩) પ્રેફેસર જેમસ દારમેસતર નામના જાણીતા કાબેલ અવસતા ભાષાના વીદવાને
“અવસતા ધરમની ઉતપત્તી” એવે નામના પોતાનાં એક રેખાલામાં જરથોસતી ધરમ જે અવ-
સતાને નામે આલખાય છે તેનું મુલ શું છે યાને એ ધરમનો ફેલાવો થયો તે આગમચ
આગલા ધરાનીઓ કયો ધરમ પાલતા હતા અને તે પછી તેમાં ફેરફાર થઈ અવસતા ધરમ
કેમ ઉતપત્ત થયો તે વીશિતું એક કાબેલીયત ભરેલું લખાણ કરવા શાયે હોંદુ ધરમની પણ
અવસતા શાયે કરેલી સરખામણીઓ આપવામાં આવી છે. એ લખાણોમાં જરથોસત અને
તેમાં માજદીયશની ધરમની બાબદ જણાવતા ૪૦)માં ૫૬કરામાં એક પ્રરચમેન એમ લખે છે કે:—

“માજદયસની ધરમ જરથોશતનો ગણાય છે એટલે કે એ ધરમ જરથોશત નામે એક
શખ્શનો રચેલો હતો, કે જે વીચારને પારસી તથા ગ્રીક હેવાલોથીજ નહીં પણ એ આપ્પા
ધરમમાં જે મજબુત એકતરપણું અને સરખાપણું જોવામાં આવે છે તેથી ટેકા મલે છે. વલી
માજદીયશની ધરમમાં નીતી સંખંધી અને પૃથક વીચારો વેદીક વીચારોથી જુદા છે અને
દેવ શબ્દનો અરથ સંસ્કૃતીમાં દેવતા અને અવસતામાં ભુત, પક્ષીદ થતો હોવાથી એવું વી-
ચારવામાં આવતું હતું કે હોંદુઓ ધણા દેવતાઓને માનતા હતા તેની વીરધતું કામ જરથો-
સતનું યાને ધરમનાં સંખંધમાં તેમનાથી (યાને હોંદુ મુરતી પુજકોથી) જુદા પડવાનું હતું
તે (જરથોશત) ક્યારે થઈ ગયો તે કોઈ જાણતું નથી અને દરેક જણ સ્વીકારે છે કે પાર-
સીઓ તથા ગ્રીકો જે કાંઈ તેને માટે કહે છે તે માતર દંત કથા છે કે જેમાંથી કાંઈની સં-
ગીન તવારીખને લગતી ખીના મલી શકતી નથી, સવાલ એ છે કે જરથોસત પ્રરેશતાના આ-
કારમાં બદલાયલો માણસ છે કે, માણસના આકારમાં બદલાયલો પ્રરેશતો છે? જે કોઈ શખ્શ
આગલી યુનાની અને રૂમી તવારીખને લગતી બાબદથી મનને ચોખ્ખું રાખીને ખુદ અવ-
સતાનું લખાણ વાચે છે તેને કસો શક રેહતો નથી કે, મજદીયસની ધરમને લગતી દંત
કથામાં જરથોશત જે મીથાલે કયામતને વખતે આહરીમનનો નાશ કરવા માટે તેને એક પુત્ર
જનમવાની જેટલી અગત છે, એટલીજ અગતય ધરાવે છે. જરથોશતને નવી શરૂઆત લાવ-
નાર અને ભુલચુક દુર કરનાર તરીકે નહીં પણ દેવ દરજ્જેને શીકશત આપનાર ઘાખલ વર-
ણવામાં આવેલો છે. (પેહેલવાન) કેરથાશપની મીથાલે તે (જરથોશત) દેવાને મારનાર છે
અને તે (જરથોશત) કેરેથાશપ કરતાં વધુ બલવંત અને વધુ બાહાદુર છે; જરથોસત અને
એ (કેરેથાશપ)ના વચે તણવત એ છે કે જ્યારે તે (કેરેથાશપ) શાની દુનયાને લગતાં હથી-
ચારોથી દેવો (યાને બદ માણસો) ને મારે છે ત્યારે તે (જરથોશત) તેમને (યાને બદ માણસો)

ને મુખ્ય કરી મીનોષ હથીઆરથી અથવા બંદગીથી મારે છે. મુખ્ય કેહેવાતું કારણ એ છે કે, “માથરવાંણી” કાંઈ એકલુંજ હથચાર તેના કને નથી, આહરીમનનાં હુમલાઓને તે “અ-હુરમ્” તેને આપેલા ધર જેટલા મોટા પથથરોથી હલાવે છે, અને “ઇનદર,” અગની, “મારત” અથવા “થોર” પોતાના દુશમનો શામે જે આણનાં પથરા ફેંકે છે તેજ આણમાંનાં પથરા તે બેથક હોવા જોઈએ. એ પથર જગલા હોય છે કે જેની મારફતે ગોયા પથર મીશાયે તોશાં નનો “દેવતા” દેવો શામે પોતાની નેમ ટાંકે છે. એટલા માટે તે (જરથોશ્ત) ના જનમ માટે દરેક તોશાનના દેવતાનાં જનમ મીશાયે તમામ હાડમંદ દુનીયાં પોતાનાં છુટકારા માટે ધણીજ આતુરતા અને ખુશાલી શાયે રાહ જોય છે કારણ કે તેનો (યાને જરથોશ્તનો) જનમ એ દેવાનાં અંધારાં અને વેરાંન રાજ્યની આખેરી છે.

જરથોશ્ત અહુરની પક્ષમાં રહે છે. દોજખમાંથી દેવો તેને મારી નાંખવા માટે ધસી આવે છે પણ તેના (યાને જરથોશ્તના) “ઓરેહ” થી ધાશતી આધને તેઓ નાસી જાય છે. અંગ્રેમેન્યુશ પોતેળી તેની (યાને જરથોશ્તની) શામે તે જે પથરો ફેંકે છે તેથી નાહથે છે પણ જરથોશ્તનું મોટું હથીઆર તે જે ગગડાત રૂપી પથર ફેંકે છે તે કે તેની આશપાશ જે “ઓરેહ” છે તે નહીં પણ પવીતર (અવસતા) કલાંમ છે.

(૧૪) “રેવરેંડ લાલ બેહારીડ” નામના કલકત્તાના એક દેશી ખરીમટી ધરમગુરુએ શને ૧૮૭૫ માં “બેકયુન” સોશાયટી નાંમની મંડલી આગલ પારસીઓ અને તેઓનાં ધરમની બાબદ જણાવતાં પારસીઓ એકજ ઓદાને માનનાર છે તે વીથે તથા જરથોશ્તની તારીખમાં એમ કહી મહમજવીજી હતું કે—

“હવે છેલ્લે માજદીયસનાન અથવા જરથોશ્તી ધરમ વીશે એક બે બોલ બોલી હું માહાર બાસાંન સમામ કરું છું. ડાકટર હાઉગે પ્રતેમંદી સાથ સાબેત કીયુંછે, અગત કરીને યજ્ઞશનેના સૌથી પુરાતમ ભાગ ગાયાની શાહાદતથી સાબેત કીયુંછે કે, સપીતમાન જરથોશ્તે ઓખી ઓદા પરશતી દીન શીખાડી હતી. તે કેહેવા જમાનામાં થઇ ગયો, તે એકમ યદતુજ નથી પણ પારસીઓ કેહે છે કે તે પાહાદશાહ દારાએશ હીમતામપના વખતમાં થઇ ગયો છે એ બાબે હું તેઓ સાથ મલતો થતો નથી તે સપીતમાન જરથોશ્તને ઇતશાન જતીના ઓદાજ જમારત નહીં પામેલા તોપણ એક શબ્દથી મોટા ધરમગુરુ તરીકે હું ગણું છું. “બનસન” તેને હીબર લોકોના “અબરાહામ”ની મુઝબેલ સરખાવે છે તે વાજબી છે, કે જેણે (યાને જરથોશ્તે) મુરતી પુજકોની એક આખી દુનીયાંમા ખાલેસ ઓદા પરસતી આશકારા કીધી હતો. વીદવાને એવું કહે છે કે હીંદુ આરીયનો ઇરાંન આરીયનોથી બાકટરીયાની સરજમીન ઉપરથી જુદા પડવાનો સખખ ધરમ સંબંધી મત ફેર હતો. એવાત જો ખરી હોય તો આ વાતમાં કાંઈજ શક નથી કે, સપીતમાન જરથોશ્ત જે બાહાદુરીથી અને બેદેહેશતપણાથી પોતાની આશપાશનાં તતવોની પુજ તથા મુરતી પુજને ધીકારી કાઢાડી અને ઓદા એકજ અહુરમજદ જીવતો અક્લમંદ છે એ માહાબારત રાસતી જાહેરકીધી તેથીજ કરીને ઇરાંની આરીયનો અને હીંદુ આરીયનોમાં આ મતફેર પડીયો હતો.”

(૧૫) પ્રોફેસર પ્રેડરીક સપીગલ નામના નામીયા જરમન વીદવાને “અવસતા અને જેનીસીસ” અથવા ઇરાંનીઓનો સમાઈટ લોકો સાથનો સંબંધ એવે નામનાં પોતાના એક રેસાલામાં એકગમ જરથોશ્ત પેમંમખરની તારીખ અને તેની જનમભુમીની બાબતમાં એમ જણાવેલું છે કે:—

“આપણી સોધા ઉપરથી એકસ રોતે સાબેત થયું છે કે પેંગંમખર જરથોશ્તની જનમ ભુમી “બાખતરીયા” માં નહીં પણ પમખીમ ઇરાંનમાં હોવી જોઈએ અને ખરેખર એવું માલમ

પડે છે કે, તે પેગંમખર પેઢેલાં “આરા-રાતપરવત”ની નજદીક “ઝેરાખસીસ” નહીના કીનારા આગલની શલવંત જગ્યામાં જનમેયો હતો અને ધરાંનીઓમાં સુધારાનું મુલ તે હતો. સેમાહટ લોકોને ધરાંની ધરમ શાયે સંબંધ છે તે વીસે વધુ તકરાર કરવાનું કારણ મને પેગંમખર જરથોશત જે પદવી ધરાવે છે તેને હીધે મળે છે. કોઇપણ બીજા ધરમના સથા પનારની પદવી સેમેટીક વીચારોને જરથોશતની પદવી કરતાં વધારે મલતી આવતી નથી. જે ઘણી (જરથોશત) ને મુશા અને મહમદ મુવાકેશ ખાદા સાથેની મુલાકાતનું માન મલયું હતું તે જરથોશત હતો. તેણે જે અવસતા પરસીધ કરેલા છે તે તેણે (યાને જરથોશતને) ખુદ્લી રીતે ખાદા તરફથી બોલે બોલ મલેલા જણાવે છે. ધરાંનીઓનો “અહુરમજદ”ની સીશત હી-ખર લોકોનો “જુહાવા” અથવા “ધલોહીમ”ની સીશત શાયે મલતી આવે છે “હુરા” જેનું અસલ “અહુ” થાય છે તેનો અરથ અશલ મંદ ભાશામાં “શાહેખ” કરીને થાય છે જેનું સંસ્કરિતમાં “આહા” એટલે હોવું કરીને થઇ શકે છે જેનો એશતેલાહી માંપનો “હમેશગીને જીવનાર” કરીને થાય છે. જે હીખર ભાશાનો “જુહાવા”ને ખરેખર મલતો આવે છે. આએ ખંધે પરજાઓમાંથી કેઈ પરજાએ સુધારાઓમાં આગેવાંની કીધી હતી, તે સુકરર કરવાને આપણી હીમત ચાલતી નથી. પણ મને એવું લાગે છે કે આપણી સોધાની મારફતે તે ચોક્કસ કરવાની અની ઉપર આપણે આવ્યા છીએ પણ જ્યાં સુધી ખીલા રોકા હરફે પુરતા ઉકલે નહીં તેમાં સુધી આપણને આગલ શોધ કરતાં અટકવું જોઈએ. હાલ તરતતો આટલું જણાવવું બસ છે કે, માણસ જાતની સુધારાની શરૂઆત મુખ્યે કરી જરથોશત અને તેના જ-માનાથી થયેલી છે.”

(૧૬) “મી. જોન પ્રાંનસીસ દેવીસ એસકવાયર, એચ. આર. એચ.” નામના એક અંગ્રેજ વીદવાને “ધી ચાઇનીસ” નામનું પુસ્તક શને ૧૮૩૬ નાં વરસમાં છપાવી બાહર પાડ્યું હતું તેમાં ચીનાઓનો ધરમ સથાપનાર “ઝાણ્ઝુશયસ” અને જરથોશત શાયે મુકાબલો કરતાં જરથોસત અને તેનાં ધરમની માતેખરી વીશે એમ લખે છે કે:—

“જરથોશતના જોડીદાર ધરમાપદેશક દુનયામાં જાલતાં ઘણાં થોડા અથવા નહીંજ મલયા છે કેમકે જે શીલશુશી એણે (પાણે જરથોશતને) પોતાનાં ધરમમાં જણાવી છે, તે દરેક ધરમની છુટી છુટી શીલશુશી છે તોપણ એ શીલશુશી કોઈ એવી શી ખામી હશે, કે એના પાલનારાઓ ધણજ થોડા અથવા દુનયામાં કોઇખી નથી (!)—એ ખામી જણાતી નથી તયાં શુધી વગર વાંધે એને અચ્છો પેગંખર કહી શું.”

(૧૭) “ઝોરાસ્ટરીએનીઝમ ઇન પ્રાનસ” એવે નામનું એક પુસ્તક જે અશલ પ્રેંનચ ભાસામાં હતું તે પુસ્તકનો અંગ્રેજીમાં તરજુમો થયેલો છે તેને શરૂ ૬૭ માં જરથોસતની જે વખાણ કરવામાં આવી છે, તેમાં એમ જણાવે છે કે “જરથોશતની માતાએ પોતાનાં દીકરાને જનમ આપીઓ, તે તો ધરાંની લોકોની માતા હતી; કેમકે જે જાણે એક સખશની ભાઇ તરીકે ગરજ પડી, તેને જનમ આપનાર તે પેલા ગરખઉતીખી માએ છે. પ્રાંનસમાં જો જરથોસતના ધરમનો પ્રમાર હાલની શદી જેવોજ જો આવતી શદીઓમાં ચાલુ રહેઓ તો પ્રેંનચોનો પેગંમખર જરથોશત થઇ પડશે; કેમકે તેની નીતી—તેના સુમારગો—તેની જાડી અને છુપી રહેલી કાયદાકારક નેમો “મારસેલસ” અને “તુલોંનનાં” રહેવાસીઓની નેમોને આખાદ મલતી આવે છે. વલી એનો લખનાર એજ પુસ્તકનાં ૧૧ માં પરકરણમાં એમ લખે છે કે “હું જરથોશતનેખી માંતું છું કેમકે તેની શીખામણ મારા શીક્ષકને મલતી છે.”

(૧૮) “ધી તરેઝરી ઓફ નોલેજ” એવે નામના એક અંગ્રેજ પુસ્તકને શરૂ ૩૪૨)મે જરથોસતની તારીખમાં એમ લખે છે કે:—

“જરથોસત મેકતરીયા (બલખ)નો પાદશાહ જેણે માજદીઅશની ધરમ સથાપીયો અને શીલસુશીમાં પોતાની ઊંડી અને ઉમદા સોધ બોલિ કીધી હતી અને “દુનયાની ઉત્પત્તી” અને “અગેળ વીદ્યા” વીશિના માનો પરથમ એનેજ જાહેર કરીયાં હતાં.”

(૧૯) “એ ન્યુ યુનીવરસલ બાયોગ્રાફી” એવે નામનાં એક અંગ્રેજી પુસ્તકને શેઠ (૮૯૫) માં જરથોસત વીશિ એમ લખે છે કે:—

“જરથોસત એ પુરવે દેશ તરફનો એક પ્રશીધ શીલસુજ હતો, એની તવારીખ ધણી અધારામાં રહી ગઈ છે, કેટલાકો એવું કહે છે કે એ નામનો ધર્મીઓમાં “ઝરદસત” કરીને હતો, પણ બીજાઓ એવા ધણુકોને માટે વરણન કરે છે અને ધણુઓ એ નામને છેક પ્રાચીનકાળ ઉપર લઈ જાય છે, પણ ખરું માનવા જોગ જે અટકલવામાં આવ્યું છે તે એક એક ઝોરાસટર નામનો ધર્મીની મીડીયન “દરંયસ હીસ્તાસપ”નાં વખતમાં થયો હતો અને તેણે માજદીઅસની ધરમ સથાપયો હતો અને તેને યાને (જરથોસતને) માટે એમ કહે છે કે “જેસીયા”ના આવવા વીશિ ખુદલા અને સપષ્ટ શબ્દોમાં બવીસય વરતીજ હતું”

(૨૦) અંદ્રમાંની સપાટી ઉપર જે કેટલાંક ઢાભાંઓ છે તેઓમાંનાં સરવેથી મોટાં ઢાભાંને આગલા વીદવાંત શીલસુજે જરથોસતનું નામ આપી ગયા છે તે વીશિ એક માર્શીક ચોપાંનીયાં માં આવેલી બામદમાં એમ લખે છે કે “મોટા મોટા અંગરેજ વીદવાનો વટીક અસલનાં વખતથીજ જરથોસતી ધરમને માનની નજરે જોતા આવેલા છે, અને તે કામેલ શીલસુજ (જરથોસત)ની યાદગારી કાયમ રાખવા માટે પણ તેઓએ ધયાંત આપ્યું હતું. આંદની સપાટી ઉપર જે કેટલાક ઢાભાં છે તેઓમાંના સરવેથી મોટાં ઢાભાંને અંગ્રેજ પુરવીનોએ “ઝોરાસટર” એટલે જરથોસતકરી નામ આપેલું છે. જરથોસત (અંસેત્રોનાંમી)માં યાને તારાઓની વીદ્યામાં પુરવીન હતો તેટલા ઉપરથીજ તેના માનને માટે આએ નામ આપેલ છે.”

(૨૧) રાજપમાન રાજેશ્રી કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર નામના પરખેયાત યદ ગએલા હીંદુ કવીએ “નર્મદાદેવ” નામનું પુસ્તક જે શને ૧૮૭૫માં છપાવી બાહરે પાડેજ હતું તેમાં સફે ૩૭૭ મે જરથોસતનું જાણમ ચરીત્ર ટુકમાં જણાવતાં એમ લખેજ છે કે “જરથોસત ધશવી શને પુરવે ૫૨૦)માં વરથો ઉપર તેહેરાનની પાસે રએ શેહેરમાં જાણમેઓ હતો. ધર્મનાં “માજ” નામનાં ધરમ યુરઆ જેઓ લોકોને અનેક પાખંડ ધરમ શમજાવતા હતા તેઓએ ધર્મના રાજમાં મોટી સ્થાઓ મેલવી હતી. જરથોસતે પોતાનાં ધરમ શાસ્ત્રનું પુરવું માન મેલવીને લોકો શયે તકરાર ચલાવી હતી અને મુરતી પુજા તથા જાદુ વીગરે વેહેમોની સામે યદને એક નીરંજન ધસવરના સદાચરણોનો ઉપદેશ કીધો તે ઉપરથી તેના ધણુક શત્રુઓ થયા, પણ તે જે બોધ કરતો તે બંધ પાડીઓ નહીં. તેણે બલખમાં જઈને કેટલાકને પોતાનાં મતમાં સામેલ કીધા અને ધર્મનાં રાજ યુસતાસપે એક મોટી સભા ભરીને સધલા ધરમવાલાઓને એકઠા કરીયા અને તેમાં જરથોસતનેબી બોલાવ્યો. એણે તેઓ શયે તકરાર કરી તેઓને હરાવ્યા હતા. પણ તે પછી યુસતાસપને કેટલાકોએ ભાવીઆથી જરથોસતને કેદ કીધો હતો. હવે એવું બનેજ કે, યુસતાસપ આજની પડેઓ અને ધણુક ઉપાયો કીધા પણ સાંજો થયો નહીં તયારે જરથોસતે કેહવાડીજ કે તમે અને દેશના લોકો માહારો ધરમ કબુલ કરોતો હું તમારું દુઃખ ટાલું યુસતાસપ તેના સખુત કબુલ કીધાથી જરથોસતે તેનાં મનનું સમાધાન કરી તેની પીડાકારી મટાડી હતી. એ રીતે જરથોસતે આલીશ વરશની ઉમરે પોતાનાં દેશીઓને નવો ધરમ સમજાવેઓ હતો અને તે સીતોતેર વરસની ઉમરે એક શતર રાજની તરવાલનાં ધાથી મરણ પામેઓ હતો.”

(૨૨) રાજ્યમાન રાજેશ્રી કાલીદાસ દેશાધ નામનાં એક હીંદુ પંડીત કે જેવણ ચીક-લીનાં રહેવાસી છે તેવણે શને ૧૮૮૬માં “મુક્ત મુક્તી શાશ્વતર” એવે નામનું એક પુસ્તક છપાવી બાહર પાડેજ છે તેને શકે ૨૦૧ માં જરથોસત અને તેનાં ધરમ વીશે એમ જણાવે છે કે—

“જંદમાપાનો જરથોસતી ધરમ; એમાં જીનાંમાં જીની ઉત્તમ “ગાથાવાણી” નામનો ગ્રંથ છે; ને એના પછી કીરીઆ કરમનું જ્ઞાન આપવા “વંદીદાદ” નામનો ગ્રંથ ઉત્પન્ન થયેલો છે. તોપણ જંદ અને સંસ્કૃતમાં થોડાજ ફેર રહેલો છે; તેથી કરીને ધરમ, કીરીઆ, ચાલચલણ, રૂઢી વગેરેમાં તે આર્ય પરબને મળતો રહેલો છે, કારણકે સંસ્કૃતનો વેદ, તે જંદનો ગાથાવાણી એ બેજ જીનામાં જીના ગ્રંથો છે. આર્યો પોતાનાં ધરમને એકજ ઈશ્વરને માનનારો ધરમ તેજ વેદ ધરમ કહે છે, તેમ જરથોસતીઓ પોતાના એક ઈશ્વરને માનવાવાલા ધરમને માજ દીયસતી ધરમ કહે છે. આર્યો અને જરથોસતીઓ ઘણા જીના વખતમાં સાથે રહેતા હતા, સારે શીવ પુજન કરતા હતા, પણ જ્યારથી જીદા પડ્યા, સારથી ધરમની ખરાબી જાણી, સારોય કે ઈ સં પુરવે ૬૫૦૦ વરસ ઉપર હજરત જરથોસત પેગંમબર થયા પછી તેમણે મુખ્ય મોટાં ટોળાંમાંથી (જુતપરમતી રમમ) મુરતી પુજનો રીવાજ કાઢી નાંખ્યો, તેથી આર્ય પરબમાં એ મોટાં તડાં પડી ગયાં, ને માહોમાંહે દુશ્મનાઈ થવાથી શાઠકુટની શરૂઆત થઈ, ને પછી હજરત જરથોસત પેગંમબરે અનેક શમદોનાં અરથો ફેરવી નાખ્યા, અને પોતાના ધરમને અને પોતાના ટોલાને ઝાઢી ચઢીઆતા દરાવીને બીજા પક્ષ-વાલાઓને (મુરતી પુજકોને) ધીકકારી કાઢ્યા. આ જરથોસતી ધરમમાં આર્ય ધરમને શુર ધરમ એટલે કે અપવીત્ર, ખોટો, દેવ દરજવાલો ધરમ ગણ્યો છે, અને તે ધરમ પાલનારાઓને દેવ લોકો પાને પાછ, નીચ, તથા રાક્ષસ કહેલા છે. અને પોતાના ધરમને અશુર ધરમ એટલે પવીત્ર, ઝાઢાઈ, સાચો ગણ્યો છે, અને પોતાના ટોલાને સાચો, પવીત્ર, સર્વમાં સરમ, ગણ્યો છે.

બ્યારે જરથોસત પેગંમબર પેદા થયા તેવારે તેવણે તમામ આરીય ટોળાની સરવ પરબને એક કરી એવું જ્ઞાન આપેજ કે પરમેશ્વર નીરાકાર, નીરંજન, મધલું બાણનાર છે, અને તેવણુ અવતાર લેતા નથી.”

(૨૩) રાજ્યમાન રાજેશ્રી રામકરસણ દેવશંકર ભટ્ટ નામના એક હીંદુ પંડીત કે જેવણુ એલફીનસટન હાઈ સ્કુલના એક માસતર હતા તેવણે “શમદારય ધાતુ સંગ્રહ” એવે નામનું એક પુસ્તક શને ૧૮૭૩ માં છપાવી બાહર પાડ્યું છે તેને શકે ૫૯ માં જરથોસત વીશે એમ લખે છે કે :-

“ઝોરાસ્ટર (જરથોસત) પારસીઓનો પેગંમબર, પારસી ધરમનો પરવરતાવનાર એ મહાન પેગંમબર કરાઈસિટની પેહેલા ૫૮૯ માં જે વખતે દરાંપસ હીસતામ્પીસ ઈરંતનાં રાજ કરતો હતો તે વખતે એનો જનમ “રેએ” શહેરમાં થયો હતો, એવું લોકો ધારે છે. એ ધણો વીદવાંન પેગંમબર હતો એ પોતાની ૭૬ વરસની ઊમરે મરણ પામ્યો.”

(૨૪) રાજ્યમાન રાજેશ્રી “મનીશંકર લાલશંકર” નામના એક હીંદુ પંડીત શને ૧૮૭૮ માં “હરીગીત” નામના એક ચોપાનીયામાં જરથોસતની તારીખમાં એમ જણાવે છે કે—

“તું મારો થા, જરથોસત તારો થશે-તું ઈસવર ભજ, જરથોસત ખુશી રહેશે-તું ગમ્બર રહે, જરથોસત માનય કરશે-તું નીતીને બાણ જરથોસતની તે બેટી છે. એવું બાણનારા જરથોસતીઓ સુખી રહેશે, એવો મત કુરોપના વીદવાંનો છે, ને વીશે હું એક મત છું કેમકે તેનો (પાને જરથોસતનો) ધરમખી ઠીક ધરમ કહી શકાયે.”

(૨૫) “પ્રોગરેસ” એવે નામનાં મદરાસમાં છપાતાં અંગ્રેજી પત્રના જુલાઈ મહિને ૧૮૯૦ નાં અંકમાં જરથોસત વીથિ એમ લખેલું છે કે—“ઝોરાસ્ટર ! તું શું પેગાંમ લાવ્યો છે ? તે તું મને કહે ? (જરથોસતે જવાબ આપ્યો જે) પવીત્રાઈ અને સમ્યાઈથી રહે તું સુખી થશે. અપવીત્રાઈથી તું દુઃખી થશે. પણ એ જરથોસત ! હું હુમ્યાઈથી રહેલો છું, તેથી મારાં દીલમાં ધગધકારો અને બલાપો રહેલો છે; કોઈ બીજો એવો નથી કે જે મારે માથેનો બોલો ઉપાડી શકે; અને મને મુક્ત કરી કાંઈ સારી આશા આપે. એ વેલાએ જરથોસત મુગો ઉભો રહેલો” (યાને કે કોઈના યુનાહ અથવા કોઈનાં સવાળ તે કોઈનાથી અદલ બદલ થતાંજ નથી અને કોઈએ કરેલાં પાપો બીજાથી માથે લેવાતાંજ નથી.)

(૨૬) “પ્રોફેસર એનરસ્ટ ડી. બૅનસન” નાંમનો એક કાબેજ જરમન વીદવાંન જરથોસત વીથિ એમ જણાવે છે કે “જરથોસત એક પેગાંમખર હતો જેણે આરીયન ધરમ સુધારીયો અને જેના શરમાંનો અવસતા મથે લખેલાં માલમ પડી આવે છે.”

(૨૭) “મડમ બ્લેવેસટકી” નામની એક અંગ્રેજ બાતુ, જે થીયોસોફીકલ સોસાયટી નામની મંડલીમાં એક આગેવાંન તરીકે ગણાતી હતી. તેણીએ બાકુ દેશ મધ્યના અસલ આત-શખાનાના પોતે છપાવેલા હેવાલમાં જરથોસતની તારીફમાં લખેલ છે કે :—

“જરથોસત એક સુનેરી શૂતારાનાં રૂપમાંથી મનિયાન તરીકેના આકારમાં બાહર થવા બાદ તેણે પોતાના નવા મહજબને લગતી વાતો શીખાડવાનું શરૂ કરીું હતું, તેણે એક આદાની પરમ્તેય કરવાનું સમજાવ્યું હતું.”

(૨૮) ઉપલીજ થીયોસોફીકલ સોસાયટીના પરમુખ કરતબ હેનરી એસ. આલકોટે તા. ૧૪ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૮૨ ને દને મુંબઈના ટાઉનહાલમાં જરથોસતી ધરમની મુજ મતલબ વીશે કરેલાં બાશાણ પેલા જરથોસતની તારીફમાં એવું કહી સમજાવ્યું હતું કે :—

“જરથોસત પવીતર ગેખી વીદ્યાથી વાકેશગાર હતોઅથવા બીજીરીતે બોલીએતો તેણે માણસોના ખવાસ તથા પોતાની આત્મપાસની દુનીયાના છુપા ભિદોની ખારીફીથી માહિતી મેલવી હતી. દુનીયામાં પેહેલ વેહેલો સુધારાનો પાયો નાખનાર તે જરથોસત હતો કે જેણે ભિદી વીદ્યાની માહિતી પોતે મેલવવા પછી ધરિનીઓને તેમાંનો કેટલોક ભાગ જે દુનીયાના અનુક્રમ છ કાલ યાને છ ગહમખાર વીથિ હતો તે શીખવ્યો હતો. જરથોસતે પોતાના ધરમનો દબદબા ભરેલા મેહુલનો પાયો ત્રણ શખદોમાં રચેલો છે. તેમાં હુમત-હુખત-હુઅરસત. એક ધરમનો ભાવારથ એક બચું વટીક ઝમજી શકે એટલા થોડા શખદોમાં સમાવેલો હોય તે ધરમને હું ઘણેજ ખુબી ભરેલો સમજતો આવ્યો છું. જરથોસત મરવંથી સરસ શીલશુર હતો.”

વધી એજ બાશાણ કરતાએ જરથોસત વીથિ ખીજ ગમ એમ કહી સમજાવ્યું હતું કે તે બીજ થઈ ગયલા શીલસુંદે કરતાં ઘણે મહડતે દરજજેનું જ્ઞાન ધરાવતો હતો અને તેણે પ્રથમ આદાની બે શકતીઓ પીછાંણી હતી તે ઉપરથી એમ બોલીઓ હતો કે :—

“જરથોસતી ધરમમાં પારસીઓને સંભાલથી એવો બોધ કીધેલો છે કે એહેરમનની શક્તી સામે લડતું, અમશાશપંદ તથા યજ્ઞદો જે પ્રાણીરૂપી ખુદરતના સારા નીયમો છે, તેની વખાણો ગાતી. કોઈબી યુરોપીયન અંધકારેએ તેમનાં વીથિ ઘટતા માન માથેનો ઇસારો કાધો નથી. તેઓએ તો એમની ઓલખાંણુ પ્રકર આરયતોના ખુદરતી દેવતાઓ તરીકેજ કીધી છે. તેઓતો એવું માને છે કે, કોઈધરિની શહરાગાતમાંથી અથવા આયરીયન કલપણમાંથી તેની ઉત્પત્તી થઈ છે એબી એક ડીક તાલ છે. સામ સામે લડનારી સાચી તથા માફી એ બે શકતીઓ આપણી આજુબાજુએ છે, એવું ઝાઢી અકલથી પણ એ અસમાવાજા પંડીતો માનતા

નથી. પણ તેઓને હું પોતે જણાવવાને આંચકો ખાતો નથી કે હું તો એ બીના પુરેપુરી માતું છું, એટલું જ નહીં પણ તેઓની ખરેખરી હસતી છે એમ હું જાણું છું અને એટલાજ ઉપરથી હું કહું છું કે ખુદરત વીશે જે કંઈ “દીનડલ” માન ધરાવે છે, તે કરતા વધારે વરગનાં નીચેમાં વીશે “બાલકોરટ સટુઆરટ” જાણે છે, તે કરતાં વધારે વરગોના મુલ વીશે “ડારવીન” અથવા “હેયકલ” જાણે છે, તે કરતાં વધારે માણસમન તથા તેનાં મંબવીતપણા વીશે “માડલીસ” અથવા “બેન” જાણે છે, અને તે સરવે કરતાં વધારે જરથોસત માન ધરાવતો હતો.”

(૨૯) “મીસીસ ફ્રાનસીસ પવર કાબ” નામની એક કાબેલ અંગ્રેજ ખાતું એસને ૧૮૬૫ માં જરથોસતી ધરમ ઉપર એક રેસાલો લખ્યો છે તેમાં જરથોસતની તારીખમાં લખે છે કે:—

“ખરેખર મરણ પામેલા મહાન પુરોશ સાથે આવતી દુનિયામાં સવાલ જવાબ કરવાની જે આપણને રજા મહે તો કદાચ એવું બને કે લગભગ તવારીખ શરૂ થઈ તે અગાઉ જે બાક્ટરીયન (બલખ) નો શીલસુષ (જરથોસત) જુઓ તથા ડહાપણ શીખાડી ગયો, તે ધરમ સંબંધી મુળ આદમી માલમ પડે છે; જેણે (જરથોસતે) શીખાડેલા ધડાઓથી (પાને અવસ-તાઓથી) આપણું મગજને એટલો બધોતો વારસો મલ્યો છે કે આપણથી વીચારી શકાતું નથી કે જે જરથોસત પેદા નહીં થયો હતે તો માણસ જાતનું એકીન આજે કેવું થાતે ?”

(૩૦) “ડાકટર સરાનલી” નામનો એક કાબેલ વીદવાંન ધરમચુર જરથોસતની તારીખમાં પોતાનાં “આલડીયાન દેશની શીલસુષી” એવે નામનાં એક પુસ્તકમાં લખે છે કે—“જરથોસત જેવો એક નામીયો પુરૂશ માણસ જાતનો મોટો ઝિરખાહ હતો, તે નામીયા પુરૂશના નામ ઉપરથી પાછલા જમાનામાં તેના જેવી કારકીદી ભાગવી ગયેલા પુરૂશોનેખી એ નામ લોકો આપતા હતા. તેમાં એક આલડી જરથોસત, બીજે એસીરીયન, ત્રીજે બાક્ટરીયન જે પા-દશાહા નાર્દનસના જમાનામાં થઈ ગયો હતો અને ચોથાને ઈરાંની અથવા મીદીયન જરથો-સત, પાંચમાને એમશીલીયન અને છઠાને પેરોકોનીસીયન કરી કહેતા.”

(૩૧) લારડ “બાઈરન” નામનો નાંમીયો અંગ્રેજ કવી જે ઈસવી સને ૧૮૨૪ માં મરણ પામ્યો છે તે જરથોસતની તારીખમાં પોતાના કવીતાનાં પુસ્તકમાં એમ લખી જાણે છે કે:—

“બેક્ટરીયાનાં (બલખના) દાનાવ માનીએ (જરથોસતે) જખરા ભરમ ભિદોના પરદા ખ-સાડી નાંખી આપણી નજરને તદનજ રાસત અને ખરી બતાવી, બોદાઈ રાહો બોદલી કરી બતાવી છે. જેના દરએક કલાંમ (અવસતા) માંબલતાં અથવા જાણતાં દીલ પાક બની આપણે પાપી બનવાની દેહથત એકદમજ નીકલી જાય છે. તે (જરથોસત) જે જે શીખવી ગયો છે તે બોદાઈ રાસતી અને પવીત્રાઈ છે.”

વલી એજ લારડ બાઈરન બીજું એમ કહે છે કે “જરથોસત તથા પીથાગોરસ અને તેઓની પછીનાં અણે પુરૂશોએ માણસોનાં રૂઢને વસવાની દુનયા ઉપર છે એવું જાહેર કરીને સાડીયુસીસ નામના ગ્રીક શીલસુષ તથા સોશીસટન નામના એક માતખર પાહુદીના તંનાથી ઉક્તતા વીચારેને બોટા પાડી આપણું મોહોતનાં બીજાંનાની આપદા હલકી કરી આપી છે.”

(૩૨) “વલીની” નામનો વખણાયલો રૂમી શીલસુષ જરથોસતની તારીખમાં પોતાના પુસ્તકમાં એક ટેકાણે લખે છે કે :—

“જરથોસત યજ્ઞદાંતી ગેખી ચીજેનો સમજનાર શીલસુષેનો શીલસુષ હતો.”

(૩૩) જરથોસતની તારીખમાં આગલા કદીમ યુનાનીઓ જેવાકે “એથન્સ” શહેરવાલો

પલેતો (અપ્રલાતુત) જે ઈ. સ. પુરવે ૪૨૮ થી તે ૩૪૭ વચે થઈ ગયો છે તે અને બીજાઓ એમ લખી ગયા છે કે:—

“જરથોસ્ત્ર અહુરમજ્દનો છોકરો પાને અહુરમજ્દની તારીફ ગાનાર હતો. જે ધરમ જરથોસ્ત્રે સ્થાપેલો તે ધરમના શમજનારા માણ્યો (માજ્દીપસનાં) હતા. તેઓ જાદાની પરશતેશ કરનારા હતા.”

(૩૪) “બેરોસ્થસ” નામનો બાબેલોન શહેરનો, બીજાસના ધરમનો ઉપાધ્યો, જે બીજા એનટી એક્સના રાજ્યમાં ઈ. સ. પુરવે ૨૨૧ માં થઈ ગયો છે તેણે ગ્રીક ભાષામાં બાબેલોન શહેરની જે તવારીખ રચી છે, તેના થોડાએક પ્રકારાઓ બીજા ગ્રંથકારોના પુસ્તકોમાં ટાંકેલા હાલના જમાના સુધી ખચી રહેલા છે તેમાં જરથોસ્ત્ર વીથિ એમ જણાવ્યું છે કે:—

“જરથોસ્ત્ર, માજ્દીઅસનાન ધરમ પાલનારાઓનો દસતુર, બાકતરીપન (બલખના) લોકોનો પાદશાહ, મીડ લોકોનો મુલ પુરુશ તથા દેવતાઓ (પ્રેક્ષતાઓ)નો પીતા થઈ ગયો છે.”

વલી એજ ગ્રંથકાર જરથોસ્ત્ર વીથિ એકડેકાણે બીજું એમ જણાવે છે કે “મીદીયા દેશના રથ (રથે) શહેરવાલા જરથોસ્ત્ર નામના પાદશાહે બાબેલોન શહેરને ઈ. સ. પુરવે ૨૨૩૪ વરસો ઉપર જીતી લીધું હતું અને ત્યાંની જુદા પરસતી રસમને જબરીથી તારાજ કરી નાંખી હતી અને તે પછી તેની બોલાદના આઠ પાદશાહોએ ત્યાં ખસે ચોવીશ વરસો સુધી રાજપાટ ચલાવીઝી હતું.” આ પ્રકારે ઉપરથી નામીયો વીદવાંન પ્રેક્ષિસર દાકટર માર્ટીન હાઉગ જરથોસ્ત્રનો સને ઇસુતી ૨૩૦૦ વરસ પુરવે જણાવી ગયો છે.

(૩૫) “મેજર જનરલ વાનસ્ટ્રેનડી” નામનો એક લશ્કરી વીદવાંન અમલદાર, કે જે જરથોસ્ત્રની ધરમનું જ્ઞાન ધરાવતો હતો. અને મુંબઈની સરકારનો શને ૧૮૪૬ માં ઓરી-પનટલ ટ્રાંસલેટર હતો તેણે “પરીનસીપલસ ઓફ લંગ્વેજીશ” નામના પોતાનાં પુસ્તકમાં જરથોસ્ત્ર અને જરથોસ્ત્રી ધરમ વીથિ એવું જણાવેલું છે કે:—

“આસપાસનાં શહેરોમાં જે ધરમ ચાલતો હતો તે ઉપરથી આપણે વાજબી રીતે કહીશું કે જરથોસ્ત્રે મુરતી પુજના ધરમને પાયામાલ કરીને ઇરાંની લોકોને મુરતી પુજવાથી દુર રાખ્યા, અને તે કીરતાર વીથિ વાજબી. અને ખરા આચારો તેમનાં ઘીલમાં પેવશ કીધા હતા.”

૧. જરથોસ્ત્ર રથે શહેરનો પાદશાહનો હતો અને દશતુરનો હતો તે વીરો આપણા કાબેલ વીદવાંન રોઈબૅ ૨૦ કામાહમ્એ બતાવેલાં જરથોસ્ત્ર નામના બીજા બાબના ૧૧ માં પ્રકારમાં યજ્ઞશનેના ૧૮ માં હાનો ૧૮ મો પ્રકરો તાંકી દેખાડવા પછી નીચે નોટ મારી એ પ્રકારના બોલાશમાં એમ જણાવે છે કે “આગલા વખતમાં ઇરાંન દેશમાં હકુમત કેમ ચાલતી હતી તેનો થોડોએક ખેત્તાલ લાવવાનો ઉપલો પ્રકરો ઘણો અગતનો છે. એકએકથી ચહુડતા તબક્કા કરીને તેના જુદા જુદા સરદારો ઠંડીઆમાં આવતા હતા—જેમકે ઘરનાં ઘણીની ઉપર મોહલાના ઘણીને મુકશમાં આવતો હતો અને તેના ઉપર પરગણાઓનો અને તેના ઉપર મુલકનો પાદશાહ રહેતો હતો. અને મુલકના પાદશાહનીઓ ઉપર જરથોસ્ત્ર રહેતો હતો. યુરોપની તવારીખમાં વાંચીએ છઈએ કે કેટલાએક સદીની આગમચ યુરોપના મોહોટા મોહોટા પાદશાહો પોપના ઘોડાની લગામ પકડીને ચાલવામાં કસે દરજ્જે હલકું નહીં ધરતા હતા, બલકે બેહેસતમાં જવાનો તે એક ઉપાધ્યો સમજતા હતા. એ મીસાલે આગલા વખતમાં આપણા લોકોમાં પણ હોય એવું ધારવાને ઉપલો પ્રકરો ટેકો આપે છે. ઉપલા પ્રકારમાં જાહાં જરથોસ્ત્ર બેલ આવેલો છે તાહાં સપેતમાન જરથોસ્ત્રને તથા તેના પછી તેની જગા રાખનાર દશતુરને સમજવો જોઈએ છે. આજનો વખત કેવો આવેલો છે અને દશતુરનો દરજ્જો કેટલો હલકો થઈ ગયો છે તે સાથે ઉપલી બાબદ સરખાવતાં કેઈ શુક્રના કરશે અને કેઈ દલખીર થશે.

રથે શહેરમાં ચાર સરદારો અને બીજા મુલકોમાં પાંચ તેનો તકાવત એટલેજ ગણવો કે રથે શહેરમાં પાદશાહનો જરથોસ્ત્ર અને દશતુરનો તેજ હતો, અને બીજા મુલકોમાં બીજાઓ પાદશાહો હતા અને જરથોસ્ત્ર માતર દશતુર હતો. જેમકે હાલનો રોમન કેથોલિક ધરમનો વડો પોપ રોમ શહેરમાં પાદશાહનો પાને અને પોપની પોતે છે, પણ ક્રાંસસ, સપેન, પોર્ટુગલ, ઈતિયાદી રોમન કેથોલિક મુલકોમાં પાદશાહ બીજાઓ છે અને તાહાં તે તો માતર પોપજ છે. એ ઉપરથી ઘણું કરીને ચોકસ ઠે છે કે રથે શહેરમાં જરથોસ્ત્રનો જનમ થવાને લીધે તે શહેરને પાદશાહ યુસતાસપે પોતાનાં હાથમાં રાખીઆને બદલે જરથોસ્ત્રને સપુરદ કીધું હોય અને તેની હકુમત જરથોસ્ત્રના એખલાના હાથમાં રાખી હોય અને તેની વચે પડવાનું પાદશાહ યુસતાસપે જોડી ફીધું હોય.

(૩૬) “પલુતારક” નામનો ૩મી ક્ષીલસુદ્ર જે ઇશુની ૧ લી સદીમાં થઈ ગયો છે તે જરથોસ્ત્ર વીશિ પોતાનાં પુસ્તકમાં એમ લખે છે કે :—

“જરથોસ્ત્ર અને બીજાઓ આદાને અહુરમજ્દના નામથી ઓલખતા હતા, તથા તેને નેકીનો શાહેબ અને યજ્ઞોનો પેદાનો કરનાર કરી માનતા હતા.”

(૩૭) “આગાથોયસ” નામનો એક ૩મી ઇતીહાસ લખનાર જે ઇશવી શને ૫૩૬ થી ૫૮૨ માં ઇસ્ટરમબોલ શહેરમાં થઈ ગયો છે તેણે પોતાનાં એક પુસ્તકમાં તે વેલાના ઇરાની જરથોસ્ત્રીઓ અને તેઓના પેગંમબર જરથોસ્ત્ર વીશિ જે વીચારો જણાવેલા છે તે આ પરમાણે છે :—

“હાલના જમાનાનાં ઇરાનીઓએ પોતાની આગલી રસમમાં ઘણાક ફેરફાર કરેલો છે. જે કે તેઓ “ઓશિમાસદીસ” (અહુરમજ્દ) ના છોકરા જરથોસ્ત્રનો ધરમ પામે છે. જરથોસ્ત્ર જેને “જરદીસ” કરીને પણ કહે છે તે કયા જમાનામાં પોતાનો ધરમ ચલાવી ગયો છે તે કંઈ માલમ પડતું નથી; પણ આ વાત ચોક્કસ છે કે તે (જરથોસ્ત્ર) માજ્દીયસની ધરમનો ગુરૂ તથા ઇરાનીઓનો પેગંમબર યમ ગયો છે અને ઇરાનીઓના ઘણા પુરાતન ધરમમાં ફેરફાર કરી એણે (જરથોસ્ત્ર) ઘણા અજબજેબ જેવા ધારાઓ (યાને માજ્દીયસની દીન) નવેસરથી એ લોકો (ઇરાનીઓ) માં દાખલ કરીયા હતા.”

(૩૮) “બામદાદ” નામનાં માસીક ચોપાનીયાનો ખરીસતી અધીપતી ૧૮૬૨ ના મે માસ નાં અંકમાં જરથોસ્ત્રની તારીખ અને તેના સતેના બાબમાં લખે છે કે :—

“જે શખ્સ (જરથોસ્ત્ર) એક મોટા પેગંમબરના જેવો ગણાય છે, અને જેની બાબદમાં કેહેવામાં આવે છે કે તેણે ધરમ સંબંધી બધી દુનીયાને ઉઠાવ પાડવા કરી નાખી, અથવાતો તે એક એવો ધરમ લાવેલો કે તેની સામે બીજા બધા ધરમો દુખી ગયા. જે શખ્સે દુનીયામાં એવો મોટો ફેરફાર કરીયો તેનો જમાનો કયો તે બાબદ કંઈ ચોક્કસ માલમ પડતી નથી.”

(૩૯) ૧. પેગંમબર જરથોસ્ત્ર કયા જમાનામાં થઈ ગયો છે તે વીશે સમજાવી દેવાંતો આજ સુધી એક મતથી જણાવી શકતા નથી પણ તે સમજાવો શાર જોતાં માલમ પડે છે કે જરથોસ્ત્રનો પેદા થવાનો શને ઘણા પુરાણો હોવા બાદમાં આજ સુધીમાં જરથોસ્ત્રના જમાના વીશે જુદા જુદા વીદવાંતોએ જે જુદા જુદા સતે જણાવેલા છે તેનો એક ટુંક ટીપ નીચે આપીએ છીએ :—

સ્મીરના શહેરનો ક્ષીલસુદ્ર “હુરમીપસ” જે ઇ.સ. ૨૫૦ પુરવે ૨૫૦ વરસો ઉપર થઈ ગયો છે તે જરથોસ્ત્રનાં જમાના વીશે પોતાના પુસ્તકમાં એમ જણાવી ગયો છે કે “જરથોસ્ત્ર તરેએની લડાઈ (જે ઇ.સ. ૨૫૦ પુરવે ૧૧૮૦ માં થઈ હતી તે) ના જમાનાની પાચ હજાર વરસો ઉપર થઈ ગયો છે યાને ઇ.સ. ૨૫૦ પુરવે ૬૧૮૦ વરસો ઉપર થઈ જવા બાદમાં.”

યુનાની ક્ષીલસુદ્ર “અરસતાટાલોસ” જરથોસ્ત્રનો સતે ઇ.સ. ૨૫૦ પુરવે ૬૩૫૦ નો એટલે આજથી આઠ હજાર વરસની ઉપરનો જણાવી ગયો છે.

લોડીયા દેસનો “જેનથોસ” નાંમનો ક્ષીલસુદ્ર જે ઇ.સ. ૨૫૦ પુરવે ૪૫૦ વરસોની વાત ઉપર થઈ ગયો છે અને જે શહે-નશાહ ફાર્સિસ હીસતાસપ અને ઝરકસીસના વખતમાં હયાત હતો તે પોતાનાં પુસ્તકમાં જરથોસ્ત્રને ઇ.સ. ૨૫૦ પુરવે ૬૫૦૦ વરસો ઉપર થઈ ગયેલો જણાવી ગયો છે.

“યુદોક્સસ” નામનો યુનાની ક્ષીલસુદ્ર જે ઇ.સ. ૨૫૦ પુરવે ૩૫૦ વરસો ઉપર થઈ ગયો છે તે જરથોસ્ત્રનાં જમાના વીશે પોતાનાં પુસ્તકમાં એમ જણાવે છે કે “જરથોસ્ત્ર, પલેતો (અક્રાવુન જે ઇ.સ. ૨૫૦ પુરવે ૩૮૮ વરસો ઉપર થઈ ગયો છે) તેના મરણની છ હજાર વરસો ઉપર થઈ ગયો છે.”

પલીની નામનો વખણાયેલો ૩મી ક્ષીલસુદ્ર જે ઇશુની પહેલી સદીમાં થઈ ગયો છે તે પોતાનાં શાતમાં પુસ્તકમાં જરથોસ્ત્રનાં જમાના વીશે એમ જણાવે છે કે “માહુદીની જાતવાલા ગુરા જાણીસ તથા લોટપીયા જરથોસ્ત્રની ઘણા હજારો વરસો પાછલથી થઈ ગયા છે.”

“બ્રેન બુનસન” નામનો કાબેલ જરમન વીદવાંત્ર અંકાર જરથોસ્ત્રનો સતે ઇ.સ. ૨૫૦ પુરવે ૩૫૦૦ માં કેડવી જાય છે.

“પ્રોફેસર ડાક્ટર મારટીન હાઉગ” જરથોસ્ત્રનો સતે ઇ.સ. ૨૫૦ પુરવે ૨૩૦૦ થી તે ૨૪૦૦ વરસો ઉપર યાને આજ ૪૧૦૦ થી તે ૪૨૦૦ વરસો ઉપર જણાવી ગયો છે.

(૪૦) “સર વીલીયમ જોનસ” નામનો એક માહ કાબેલ અંગ્રેજ વીદવાન “દબેસતાન” તથા “દશાતીર” નામની માહાબારત કેતાબો વીથે મુખધરી “ઐસીઆઠીક સોસાધરી” નામની મંડળી આગલ પોતાનું છડિવારનું બાપણ આપની વેલા “જરથોસ્ત્ર અને તેના લાવેલા ધરમ” વીશે એમ બોલ્યો હતો કે :—

“પેગંમબર જરથોસ્ત્રે સહુથી મોટું કામ એ કીધું હતું કે એક ખુલદ આદતાલા જે છે તેની પરશતેશ કરવાનું મંડાન કીધું હતું. અને સરવે માતેબર કીરીયા મારગ હજરત જરથોસ્ત્રતથીજ ચાલુ થઈ હતી, અને તે પેગંમબરે અમલી ધરમનાં શરેસતાઓને આરાધવાનો ઉમેરો કરી, તે જુના ધરમને સુધારીઆ હતો, અને એ શરેસતાઓ જે છે તે દહાડા તથા મહીનાઓ ઉપર મવકલ છે. નવી કીરીયાનું કામ પેગંમબર જરથોસ્ત્રે આતશગી ઐબાદત કરવાથી દેખાડાવ્યું હતું. અને પોતે પોતાની રાશન દરેમેહેરમાં યાને (આતશ મેહેરે જુરજન) નામના આતશયાનામાં મોઘ તાજાની બંદગીમાં હમેશા મથયુલ રહેતા હતા. તે (જરથોસ્ત્ર) ખરેખરે પત્રીતર હતો. તેના એતેકાદમાં એવું ન હતું કે પ્રથમ બે આદા છે, જેમાં એક મોટો નેક અને બીજો મોટો બદ. એવાં શાયરને તે મંજુર ન કરતો હતો.”

વલી આપણા હાલના જાણીતા કાબેલ પારસી વીદવાન શેઠ ખરેદલ રસતમજ કાંબાલએ પોતાના જરથોસ્ત્ર નામનાં જરથોસ્ત્રનો સને ઈ ૦ સ ૦ પુરવે ૧૩૦૦ વરશ ઉપર યાને આજ ૩૨૦૦ વરશોની વાત ઉપરનો લખેઆ છે.

“સર આઈઝેક નીયુટન” નામનો નામીયા અંગ્રેજ ફીલસુફ જરથોસ્ત્રનાં સને વીશે એમ જણાવી ગયો છે કે, “પારસી લોકોનો પેગમબર જરથોસ્ત્ર ખરીસટીઆનોનાં પેગમબર ઈસુની પુરવે ૫૧૨ વરસો ઉપર થઈ ગયો છે.”

“વલો” નામનો એક ગ્રંથકાર પોતાનાં પુરાતકમાં જરથોસ્ત્ર કયા શાલમાં થઈ ગયો તે વીશે એમ લખે છે કે,

“કાઈસટની આછામાં આછા એક હુબર વરસ અગાઉ જરથોસ્ત્ર થઈ ગયો છે અને માજદીયશની ધરમ તે વખતથી ફલાતો ચાલ્યો હતો.”

“સર ઉલીયમ આર્ડસક્લી” પોતાનાં પુસતકમાં જરથોસ્ત્રનો સને ઈ ૦ સ ૦ પુ ૦ ૫૦૦ માં જણાવી જામે છે.

“મસુદી” નામનો એક વખણાયેલો આરબ ગ્રંથકાર કે જે આજ આસરે નવસો વરશોની વાતપર થઈ ગયો છે તે પોતાનાં પુસતકમાં જરથોસ્ત્રી શને વીશે એમ લખે છે કે “ખજુસી (યાને માજદીયસનાં) લોકોનાં કહેવા પરમાણે સીકંદરની ૨૮૦ વરસ પુરવે (એટલે જે ઈ ૦ સ ૦ પુરવે ૫૧૬ માં) જરથોસ્ત્ર થઈ ગયો છે.”

નામીયા વીદવાન “અમ્રોજ રોલીનસન” જરથોસ્ત્રને વીશે એમ જણાવે છે કે “ઈબરાહીમ પેગમબર જે ઈ ૦ ૧૦ પુરવે ૧૮૨૫ વરશો ઉપર થઈ ગયો છે તેના જમાનાની પુરવે બે હુબર વરશો ઉપર જરથોસ્ત્રનો જમાનો હતો.”

“પરોફેસર આપરટ” નામનો ફ્રેન્ચ વીદવાન જરથોસ્ત્રનો સને ઈ ૦ સ ૦ પુરવે ૨૩૦૦ વરશો ઉપરનો જણાવે છે.

“આકુવીટીલ ડુપેરોન” પોતાના “એકાટોમોરિસ ઈનસકરોપસનસ” એવે નામનાં પુસતકમાં જરથોસ્ત્ર ઈ ૦ સ ૦ પુ ૦ ૫૮૮માં થઈ ગયેલો જણાવે છે.

“પરોફેસર એન. એલ. વેસ્ટ મારડ” નામનાં અવસતા ભાશાનાં વીદવાને જરથોસ્ત્રનાં શને વીશે એમ જણાવે છે કે, “જરથોસ્ત્ર પેગમબર સાઈરસ કે જેણે પર્સીયાનું રાજ સથાપ્યું અને “દીએસીસ” કે જેણે “મીડયાનો” લોકોને એકઠા કરીને તેઓ ઉપર પોતાની હકુમત ચલાવી તેનીબી આગમજ થઈ જવો જોઈએ.”

“પરોફેસર હેરોન” નામનો એક વીદવાન જરથોસ્ત્રનાં સને વીશે એમ જણાવે છે કે, જરથોસ્ત્ર દારાએસ હીસતાસપનાં કરતાં ઘણો અગાઉ થઈ ગયો છે.”

“પરોફેસર ડાકટર યુજેન વીલહેમ” નામના એક કાબેલ જરમન વીદવાને સને ૧૮૮૭નાં સાલમાં “જરથોસ્ત્રના જમાની વીસે થયેલી નોંધો અને હજી સુધી રહી ગયેલા ગ્રંથવાડો” એવે નામનો એક રેસાલો છપાવી બાહરે પાડીયો છે તેમાં પુરાતમ ગુનાંની તેમજ રૂમી ગરંથકારો જરથોસ્ત્રનાં જમાનાં વીશે જે વીચારો જણાવી ગયા છે તે તથા જરથોસ્ત્રી ધરમને લગતા કંઈક ફકરાઓ ટાંકી બતાવ્યા પછી સિવતે પોતાનું મન જણાવતાં એમ લખે છે કે, “આપણે બોયું કે, પરાચીમ તરફના કે પુરવ તરફના લખનારાઓ જરથોસ્ત્રના જમાના કે સવદેશ વીશે સંતોશકારક કંઈકા ઉપર આવવાને મદદ કરી શકતા નથી. એવું એક કારણ એ છે કે, એ બતાવે ઘણાજ પુરાતમ જમાનાનો છે; અને બીજું, જે વખતે સત્તાવાર ખબર મેલવી શકાય એમ હતું તે વખતના દસતાવેજોની સંખ્યા ઘણીજ નાની છે. આપણે ઉમેદ રાખીયું કે, ઈરાનના કોઈ ભાગની જમીનમાં હજી કુપાઈ રહેલા કોઈ લેખ કોઈ દીવસે બાહરે આવ્યાં જરથોસ્ત્રના ધરમના જમાના ઉપર વધુ અજવાળું નાખશે. અને એમ જે ન બનશે તો, આપણા હાલનો શક ધણું કરીને કદી ફર નહીં થશે એમ સંભવે છે.”

૨. સર વીલીયમ જોનસ લંડન શહેરમાં તારીખ ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૭૪૬ માં જનમયો હતો અને તા ૨૭ મી ઓગસ્ટ શને ૧૭૯૪ માં ૪૮ વરશો ઉંમરમાં કલકતા ખાતે કલેજાનાં ફરદખી મરણ પામીઆ હતો. કલકતા ખાતેના સદરખાલતમાં સને ૧૭૮૩ માં વડા જજ તરીકે તેની નેમનુક થઈ હતી.

(૪૧) “ધ્યુઝેખીપમ્” નામનો એક રૂમી ધરમચુર જે ૬૦ મ્મ ચોથી મદીમાં થઈ ગયો છે તે પોતાનાં “કોનોલાછ” નામના ચોથા પુસતકમાં જરથોસ્તની તારીખમાં એમ જણાવી ગયો છે કે “એકટરીયા (બલખ) નો રાજા જરથોસ્ત ઘણો નામીયો પુરુષ થઈ ગયો છે.”

(૪૨) “અબદોલ ફરજે” નામના એક મુસલમાન અંથકારે “રાજવંશાવલી” નામનાં પોતાનાં પુસતકમાં જરથોસ્તે ઇરાંનીઓને જે આદાઇ ધરમ દેખાડ્યો હતો, તે વીશે લખ્યું છે કે “જરથોસ્તે ઇરાંનીઓને નીતીવચન અને ઇશિવરી ઉઠાપણનાં કલામો શીખવ્યા હતા.”

(૪૩) “મુહસાં જલાલ દવાની” નામના એક મુસલમાન અંથકારે “મરેહ હમેઆક લોલનુર” નામની એક કેતાબમાં જરથોસ્ત પાક આદાતાલાનો પેગંમખર હતો તે વીશે લખ્યું છે કે “પારસીઓનો પેગંમખર જરથોસ્ત હતો, અને તે આદાનો ‘હુત’ (આદા તરફનું માણસ જાતને માટે શરમાંન લાવનાર) યાને કાસદ હતો.”

એજ અંથકાર જરથોસ્તની તારીખમાં “સરેહએસરાક” નો દાખલો યંકી જણાવે છે કે “જરથોસ્ત આજર આઇબનની અવસતાઓ અને ઝંદની કેતાબોનો ખાવીદ, કામેલ (પુરવીન) પેગંમખર અને મોટા દાતાવ હતો.”

(૪૪) “મીરજાં તાએરેવહીડ” નામના મુસલમાન અંથકારે “તજકરતોલ હોકમાં” નામની પોતાની કેતાબમાં જરથોસ્ત અને તેના બીકટ અવસતા વીશે એમ લખ્યું છે કે:—

“હજરત જરથોસ્ત મોટો હકીમ તથા શજેલ હતો, પણ તેની વાતો (અવસતાઓ) ને સમજવામાં મારી અકલ આજેજ તથા હેરાંન છે.”^૧

(૪૫) “મીરમોખતાર તેહરાંની” નામનો એક મુસલમાન અંથકાર પોતાનાં એક પુસતકમાં જરથોસ્તના એકમની તારીખ કરતાં એમ લખે છે કે “જરથોસ્ત ‘એકમે ગરીબા’ યાને અમતકારીક અથવા નાદર એલમ જાણનારો હતો.”

(૪૬) “પેનીશાઇકલોપીડીયા” નામનાં પુસતકમાં જરથોસ્ત વીશે એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે:—

“આગલા જમાનામાં એક જરથોસ્ત અથવા ઝોરાસ્ટર પાદશાહ અસતાસપના વખતમાં થઈ ગયો છે અને તેણે મોટા મુધારો કીધો હતો” (યાને એકલા એક આદાને માનવાને માટે માજદીયસ્તની ધરમ સથાપીઓ હતો.)

(૪૭) ઇંગલંડના રાજના એક આગલા પરધાન અને ખજાંનચી મી૦ સેમીટલ લેંગે “આજના વખતનો એક જરથોસ્તી” એવે નામે એક પુસતક શને ૧૮૮૭ માં રચ્યું છે, તેમાં તે જરથોસ્ત પેગંમખર વીશે લખે છે કે:—

“પુરાતમ નોંધામાં એ પેગંમખરને કશી પણ મોજેજની યા દેવતાઈ હસતી ધરાવનારો ન જણાવતાં તેને નામાંકીત ‘હ્યુથરની’ પેઠે એક જિંડો વીચારનાર અને બળવાન ધરમોપદેશક લેખે જણાવ્યો છે કે જેણે પોતાના જમાના અને પોતાની કોમના ધરમ તથા શીવસુશ્રીના મોક્ષમ અને અનંદગ વીચાર જોઈને તેને નવું રૂપ આપીજી તથા નવો અવાજ આપી-યો (યાને પોતાનો માજદીયસ્તની ધર્મ જાહેર કીધો) અને આગલા ધરમને લગતા વેહમો મુધાર્યા તથા પોતાનાં ભાષણોના જોથથી અને છટાથી પોતાના વખતના આગેવાંન મગજને ફેરવ્યાં, કે જેઓમાં તે વખતનાં પોતાના પાદશાહેને પણ દાખલ કર્યો હતો. હું તો મારી તપાસમાં જરથોસ્તની હથતી કબુલ રાખીને આગમ વધું છું, અને એટલુંજ દેખા

૧. જરથોસ્તના તમામ અવસતાઓ લેદી છે તે આપણુ સારી પેઠે જાણીએ છીએ, તેમજ સઘણ ફારસી અંથકારો જરથોસ્તને “પેગંમખરે રમજગો” કરી લખે છે જેનો અરથબી લેદનો જાણનાર તથા લેદનો કેહેનાર કરીનેજ થાય છે.

ડવા માંથી છું કે ધરપામાના વીચારોમાં તથા મુળ હેતુમાં જરથોસતનો ધરમ આજનાં વખતના આગલ વધેલા વીચારો શાયે બહુજ અજબબ જોવી રીતે મલતો આવે છે, અને ધરમનું એક ખોખું પુરું પાડે છે, કે જે ધરમ હાલ જમાનાની વપરાશમાં આવતી હાજતોને અનુકુલ થવાને તથા ‘ઇમાન’ અને ‘વીદ્યા’ વચેની લડાઈને સાંધવાને ખીજ બધા ધરમો કરતાં ઘણા આગલ વધેલો છે.”

(૪૮) “પ્રોફેસર ડાક્ટર મારટીન હાઉગે” પુણા મથે “યુનાઇટેડ સર્વીસ ઇનસ્ટીટ્યુશન આફ વેસ્ટરન ઇનડીયા” એવે નામની એક મંડલી આગલ તારીખ ૧ લી માર્ચ શને ૧૮૯૧ ને દીને “જરથોસતી ધરમની ઉત્પત્તી” વીશે એક ભાષાણ કર્યું હતું તેમાં તે પેગમબર જરથોસત વીશે નીચે મુજબ ખાલયો હતો:—

“ગાથા ઓસતુમ્દ ઉપરથી એવું માલમ પડેચું કે જરથોસત આપણી આગલ એક તદ્દન અજબબ તરાહનો શખશ થાઇ ગયો છે અને પોતાનાં દેશની તવારીખનાં તખ્તા ઉપરજ નહીં પણ આખી દુનીયાનાં માણસ જાતની તવારીખમાં તેણે એક મોટું કામ બજાવ્યું છે. તે કહેચ કે “તેને એક પેગમબર અથવા કાશદ દાખલ ખાદાએ આએ દુનીયામાં સુધારો અને અગત કરીને ખેતીવાડી અને જીંદગીની સ્થીર હાલતનું સુખ બખશવાને અને જેમ શરીરને તેમજ આતમાને ખરાબ કરનારી મુરતી પુર્જનો નાશ કરવાને મોકલેઓ છે.” તે કહેચ કે “હું હીઆં શમાઇ અને જીંદગીનો વધારો કરવાને, જુદાં અને લખાડીનો નાશ કરવાને અને આખી દુનીઆમાં જીવતાં ખાદામાં વીશવાશ ખેશાડવાને અને મણુસ જાતને શરીરનું તેમજ જીવનું સુખ બખશવાને આવ્યો છું.” આટલું ખરું છે કે તે જરથોસત ખરેખર થાઇ ગયોચ તેની મતલબ અને નેમો ધરમનું તેમજ બદતનું માણુસ જાતને શુખ આપવાની—માણુસ જાતથી બનવાને ઘણીજ મોટી હતી—તેનાં કામો પાક અને જાંચાં હતાં અને નેકી તથા શમાઇનો આહાનાર હતો તે પોતે એક “સયોસપતતો” હતો કેમકે આતશની આગલ ઉમ્મો રહીને તેણે પોતાનાં ભાશાંણા આપયાં હતાં પાને (માજદીયમની દીનની ખુખી ધરાની પ્રજાને સમજાવતો હતો) અને તે પવીતર કેબલાની મારફતેજ અહુરમજદની તરફના જવાબો તેણે મેલવીઆ હતા—તેથી આપણે જરથોસતને આએ દુનીયામાં થાઇ ગયેલો સર્વેથી મોટો મણુસ અને મણુસજાતનો ખરોજ ભલુ કરનાર લેખવો જોઇએ.” (ડાક્ટર મારટીન હાઉગ તા. ૩૭ જીન સને ૧૮૭૬માં સવીતઝરલાંડનાં “રાગાતઝ” શહેરમાં હવા ફેર બદલ કરવા જતાં મરણ પામીયો હતો.)

(૪૯) “મી. સેમયુલ ઈલીયટ” નામના એક અંગ્રેજ વીદવાન ગ્રંથકારે “લીબરટી ઓફ રાઇ” એવે નામનું એક પુસ્તક સને ૧૮૪૯ માં છપાવી બાહર પાડ્યું છે તેને સફે (૨) મે જરથોસત અને તેના માજદીયમની ધરમની વખાણમાં તે એમ લખે છે કે:—

“જરથોસતની જીંદગીનો હેવાલ એક માતર ધરમના સુધારા તરીકેજ પુરો થતો નથી. તે કયા જમાનામાં થઇ ગયો છે, તે આપણે હજુર સુધી ચોક્કસપણે જાણી શકતા નથી. પણ તેણે પોતાની જીંદગીમાં શું શું કરીયું હતું અને પોતાની પાછલ શું શું મુકી ગયો છે તે આપણે જાણીએ છીએ. એક માહાન પુરુષ તરીકે પ્રખ્યાત થએલો તેમજ એક પાદશાહી વંશમાંથી ઉતરી આવેલો તે એક મીદીયન હતો. તેણે આખા બેકતરીયા (બલખ), મીદીયા તેમજ પારસના પ્રાંતોમાં ધરમ તેમજ રાજમાં સુધારો કરવા મોટે ઘણીક વેદનાઓ ખમી હતી. તે કાંઈ પોતાના દેશીઓને મીકી મીકી વાતો બોલી ખુશી કરવા અથવા તો આકાશ કે જેની તરફ તે બહુ ધ્યાનથી જોઇ વીચાર કરવા શીખ્યો હતો તેમાંથી કંઈ નવી દંતકથાઓ લાવી

લોકોને વેહેમમાં નાંખવાની મતલબથી જનમ પામયો ન હતો. રાશનીના મુલ તરીકે અહુરમજ્દની આરાધણા ચાલુ કરવાની અને અંધારાના મુલ તરીકે અહેરેમન તરફ મજબુત રીતે ધીકાર બતાવવાની તેની નેમ હતી. “આ દુનીયામાં સચાઈના કાએદાઓ જાહેર કરી હું મારા લોકોના સુખનું સાધન થઈ પડું” એવી રીતે તેણે અહુરમજ્દની આગલ બંદગી કરી મોરાદ આહી હતી. એક સુધારાવાલો થવા કરતાં પોતાનાં જાતબાઈઓની હાલત અને રીતીઓને બંધ બેસતો થઈ કામ લેવામાં તેણે વધારે ઝાઝાણુ વાપડ્યું હતું. જરથોસ્ત્ર જાંચા આનદાનમાં અને વળી રાજકુટુંબમાં જનમેણો હોવાથી જે લોકોને પોતાનો ધરમ સમજવતો હતો તેઓ ઉપર સેહેલાઈથી પ્રતેહ પામતો હતો. તે પેહેલવેહેલો પાદશાહ (કયાની યુથતાસપ) આગલ ગયો અને તેને કહેવા લાગો કે “હું જોદા તરફથી માણસ જાતને માટે ધરમ સમજવવા આવ્યો છું” એમ કહી તેણે મદદ માંગી; પાદશાહે (યુસતાસપે) જરથોસ્ત્રનું કહેલું ખુશીથી કબુલ રાખ્યું. જરથોસ્ત્ર ધણું કરીને ધરાંનીઓનેજ પોતાનો ધરમ સમજવતો હતો અને સાચુ બોલી પોતાની શરજે અદા કરવાનો બોધ દેતો હતો. તેના કહેવા પ્રમાણે દરએક રાજકરતા અહુરમજ્દની તરફનો પ્રતીનીધી હોવાથી તેના કાએદાઓને દરેકજણ માન આપવું જોઈએ. પાદશાહ જોકે માણસોનાં તેના પોતાનાં કામ માટે જવાબદાર નથી તોપણ અહુરમજ્દની તરફથી તેને રાજ અજાવવાની જે સત્તા આપવામાં આવી છે તેનો અહુરમજ્દના તાબેદાર તરીકે તે જવાબદાર છે. “સરદારોનો સરદાર તે અહુરમજ્દ હોવા જોઈએ કે જે સહથી વધારે બહુ કરનારો છે” આ જરથોસ્ત્રના બોલો ઉપરથી એ જાહેર કબુલતાને કાંઈ દસ મઝેરી ધારવાની નથી; તેનાં ધરમમાં શચાઈથી ભરપુર કાયદાનો સમાવેસ છે, તેમાં મજબુત ડેરાવ એ છે કે મદયુણી પાદશાહની આબાદની ચાહવી અને જુલમગાર પાદશાહની ખાણખરાબીના સરાપ દેવા જગજગ ખ્યાન કરવામાં આવ્યું છે. જે કંઈબી અમલમાં મુકી શકાએ એવું હોએ તેના કરતાંબી વધારે ભલી ચીજો વીશેની ખાહેશ તેના લખાણુ (અવસતા)માં જણાવેલી છે, પણ તેણે જે વીચારો ધરાંની શહેનશાહતના અમલ તલે રહીને તેની આપસુદી સત્તા સામે જણાવીયા હતા તે વીચારો સચાઈથી ભરપુર હતા એમ હજીબી આપણે મધકાઓએ માગી લેવાનું છે. તેના ધારવા મુજબ જે પરમાણે અહુરમજ્દ બેહસતના રાજમાં રાજ કરે છે તેનોજ નમુનો હાથમાં લઇને, આખી ધરાનની પ્રજાનું બંધારણુ કરવાનું હતું. ધરાનની પરજાઓમાંથી હલકી વરતોને તેણે તેઓની હલકી પદવીપરથી જાંચી પંકતીએ ચઢાવી “જેડુતો સુખના માધનો છે” એમ તેણે ખુદલી રીતે જણાવ્યું હતું, “જેણે ગરીબોને મદદ કીધી તેણે અહુરમજ્દની સહથી વધારે આરાધના કીધી” એવું કહી તે માણસની જરથોસ્ત્ર વખાણુ કરતો હતો. એણે પોતાની જાંદગી સુધારા કરવામાંજ કાહાડી દરએક પંકતીનાં લોકોના મન ઉપર નીતીઓ ડચાવી હલકી પંકતીનાં લોકોને જાંચી પંકતી ઉપર લઈ જઈ મેલીયાં હતાં તે પછી દરએક ધરાંની પવીતરાઈ વાપડવા માટે અને બાઈબંધીથી રહેવા માટે બંધાએલો હતો. “પવીતરાઈ વાપડવામાં તે પોતા તરફની શરજે, અને બાઈબંધી ધરાવાથી તે પોતાનાં બાઈબંધો તરફની શરજે, અંબુરણુ રીતે અદા કરશે” એમ તે (યાને જરથોસ્ત્ર) માનતો હતો અને તેણે પોતાનાં લોકોના ધરમની હાલત સુધારવા માટે જે કાલજ બતાવી છે તેના કરતાં તેઓના સંસારી સુધારા કરવા માટે તેણે કાંઈ ઓછી બતાવી નથી. લોકોના વેહેવારમાં ધરમનો જે ભાગ સહથી વધારે અબંધ રાખતો હતો તેમાં તેણે મુખ્ય કરીને ફેરશાર કીધો હતો, અને ધરમમાં વધારે સાદી કીરીયા કરવાની રીતીઓ દાખલ કરવામાં કદાચ તે આખી દુનયામાં શવતંત્રપણું વધારે અસમાં ધરાવનાર હતો.”

(૫૦) પેગંમબર જરથોસ્તે પોતે એકલે હાથે અથવા પોતાના શાગરદે શાયે મહી અવસતાઓનાં માહાભારત પુસતકો રચેઆં હતાં તે વીથે, શમીર શેહેરનો યુનાની શીલશુષ્ર “હ-રમીપમ” જે ધર્મી સને પુરવે ૨૫૦ વરસોમાં થઈ ગયો છે, અને જે “આગો નાક્સ” નામના એક કામેલ જરથોસ્તી દસતુરનો શાગરદ (ચિત્રો) હતો તેણે જરથોસ્તી ધરમનાં પુસ્તકોની અથાગ શોધો કરીને એક શાંકલીજ પાતે શલોકમાં રચેલી બાબદોની ટીપ ઉતારી હતી તેમાં જરથોસ્તે બનાવેલા ૨૦)લાખ બેત અથવા શલોક હતા એમ આપણને “પલીની” નામનો વપાણાપથો શીલશુષ્ર પોતાનાં પુસ્તકમાં જણાવી ગયો છે.

(૫૧) પેગંમબર જરથોસ્ત ક્યે-રોજે અને ક્યાં શાલમાં મરણ પાંમીયા હતા તે વીથે કોઈબી વીદવાંન ગ્રંથકારો ચોક્કસપણે જણાવી ગયા નથી પણ જરથોસ્તી ધરમને લગતી “શારેશતાંન” તથા “દાદેસતાને દીની?” નામની નામીચી કેતાબોમાં તે વીથે નીચે મુજબની વીગતઆપી છે:—

“જરથોસ્ત પેગંમબર રોજ ૧૨ મો ખોરશદ યજ્ઞ અને માહા ૧૦ મો દેએ દાદાર અને પાદશાહ યુસતાસપની પાદશાહીનું વરસ ૬૮ મું હતું તે દને યુજ્ઞીઆહતા, અને તે પેગમબર શાહેબનું મરણ એમ નીપજીયું હતું કે પાદશાહ યુસતાસપ એકવાર સીસતાંન શેહેરમાં પેહેલવાંન જાણેજરને ઘર મેહેમાન દાખલ ગયો હતો, તે પેલા બલખમાં નવતર જોઈને શ્રુત પરમ પાદશાહ તુરકી અરબસપ કે જે યુસતાસપનો તેમજ જરથોસ્તી દીનનો એક મોટા શતર ગણતો હતો તે એક ભારે લશકર લઈને બલખ શેહેર ઉપર ચઢી આવેઓ અને એક ભારે ખુનખાર લડાઈ થાઈ હતી. તે પેલા તુરકી અરબસપનો એક સરદાર “તુર બરા-તુર” નામનો હતો તેણે અશો પેગંમબર જરથોસ્ત જે એક આતશખાતામાં પાતે (આતશે મેહેરે ખુરજીન નામના ખુલદ આતશખાતામાં) બેસીને ખોદાની ખંદગી કરતા હતા ત્યાં જઈને તે પેગંમબરને એક હથીચારનો જખમ કીધો તેથી તેનું મરણ નીપજીયું. મરતી વેલા પોતાનાં હાથમાં જે એક ચમતકારી તશખી હતી તે પેલા બદકાર સરદાર ઉપર ફેંકી, તે અજમતી તશખીનાં ચમકાટમાંથી એક અજમડી આતશ નીકલેઓ અને તેથી પેલો બદમાશ સરદાર બલી મરણ પાંમેઓ હતો.”

(૫૨) વલી જરથોસ્તનાં મરણ વીથે નામીચો યઈ ગયલો શ્રેય વીદવાંન “આકુટીલ ડુપેરો” પોતાની દુનયાની તવારીખવાલાં પુસ્તક પેહેલાંને શરૂ ૩૧૨) મે લખે છે કે “યુસતાસપ જરથોસ્તની પક્ષ એંચવાથી ઘણી એક જખરી માહોમાંહેની લડાઈ ઉઠી કે જે ધરમને માટે થયેલી (દુનીયામાં) પેહેલ પેહેલી લડાઈ જણાયલી છે. જરથોસ્ત તેનો ભોગ થયો હતો કેમકે તેના કેટલાક દુશ્મનો જેઓ દેશમાં બરપા થયેલી બદીનું મુજ તેને વીચારતા હતા તેઓએ તેની ખંદગીની જગોમાંથી ખોલી કાઢીને તેનું ખુન કીધું હતું” વલી ઉપલા વીદવાંનના વીચારથી જાલેટ વીચાર “અરબોન માલકમ” પોતાની ઈશંન દેશની મુશાશરીવાલાં પુસ્તક પેહેલાંનાં બાબ ચોથાની ૯૬) ની નોટમાં જરથોસ્તના મરણ વીથે લખે છે કે “તુરકી અરબસપ જહારે બલખ ઉપર એક ભારે લશકર સાથે ચઢી આવેઓ અને તે પાંચતખત શેહેર શતેહ કીધું તેની થોડાક માસ આગમજ જરથોસ્ત મરણ પાંમીઓ હતો.”

(૫૩) મીમર દેશનાં પુરાંતમ “બખર” ચાને (પુરાંતમ લેખોમાં જરથોસ્તનાં મરણ વીથેનું એક એવું બેયાંન જોવામાં આવે છે કે “જરથોસ્તે અહુરમજ્દ સોડેથી એવું માંગી લીધું હતું કે મારો જન મારા શરીર ઉપર વીજલી પડવાથી કબજ થાએ. આએ મુરાદ જરથોસ્તને બખસવામાં આવી હતી એવું “બખર” ઉપરથી માલમ પડે છે.”

૧ “દાદેસતાનેદીની” નામની પેહેલવા કેતાબ સાસાનો વશનાં પાદશાહોનાં જમાનામાં “મીનોશચેહુર બીન ગોશને માન” નામનાં કામેલ દસતુરે બનાવેલી હતી એમ કેહેવામાં આવે છે.

ભાગ ૨ જો.

જરથોસ્તી ધરમ એકજ બાદાને માનનારો છે તેની તારીખમાં.

(૧) આગલા કદીમ ઇરાંનીઓ એકજ બાદાને માનનારો હતા તે વીશે વીદવાન શ્રીશ-
શુકો તેમજ તવારીખનો પીતા “હીરોડોટસ” જે ઇ. સ. પુરવે ૪૪૪ ના વરસમાં યુનાન મધે
“હાલીકારનાસસ” નામનાં શહેરમાં થઈ ગયો છે તે પોતાનાં પેહેલા પુસ્તકનાં બાબ ૧૩૧ માં
એમ જણાવી ગયો છે કે:—

“મારી અજમાયેસ પરમાંણે ઇરાંનીઓ મુરતી, દેવમથાનો અથવા દેહડાંઓ બનાવતા
નથી અને જે લોકો એ પ્રમાંણે કરે છે તેઓને ઇરાંનીઓ બેવકુફ કરી ગણે છે; કાંએ જે
હું એમ ધારું છું કે જે પરમાંણે યુનાની લોકો બાદાને આદમીઓના જેવું રૂપ આપે છે તે
પરમાંણે એ ઇરાંનીઓનો એતેકાદ નથી. તેઓમાં પાહડોના મથાલાં સુધી અહડવાની ટેવ હોએ
છે તથાં તેઓ જીપીતર (અહુરમજ્દની) પરસતેથ કરે છે અને આખાં આશમાનના પેરાવને-
બી તેઓ જીપીટર કરી કહે છે. તેઓ આરશદ, માહાતાબ, આક, પાણી તથા આ-
તથને ભોગ આપે છે. પુરાતમ જમાનાથી તેઓ એ તતવોને બુજ્જરગ કરી ગણતા આવયા છે.”

(૨) વલી નામીઓ વીદવાંન “અયેરજ રાલીનસન” કે જેણે હાલના વખતમાં “હીરો-
ડોટસ”નાં પુસ્તકનો સઠ્ઠી સરસ તરજીબો કીધો છે અને જેણે ખીજારોકા હરફાની મદદથી
ખીજ કટલીક વાકેશગારીથી તે માંહેલી ઘણીક બાબદોનો તોટ અને રેસાલાના આકારમાં ખુ-
લાશો કીધો છે, તે ઘણી પોતાના અંથનાં પેહેલાં પુસ્તકના પાંચમાં નીચંધમાં હીરોડોટસનાં
લખાણને ખોટું પાડી એવું કહી જાય છે કે:—

“ખીજારોકા હરફાની તપાસ કરતાં આગલા ઇરાંનીઓ તતવોની પુજ કરતા હોએ એવું
માલમ પડતું નથી. માતર એટલું જ સાબેન થાય છે કે તેઓ અહુરમજ્દના નામથી એક બા-
દાની બંદગી કરતા હતા અને “હીરોડોટસ” જે તેમના ધરમ વીશે ખરાબ મત આપી ગયો
છે, તેવું સીધાંત એવું છે કે એ અંથકારના વખતમાં ઇરાંન મધનાં ઘણુંક પ્રાંતોમાં જુદીદીનની
કટલીક ખરાબ રસમો દાખલ થયેલી હતી, તે (હીરોડોટસ) ના જોવામાં આવી હતી. પણ
શહેરમાં અને પાદશાહની દરબારમાં કે જ્યાં ઇરાંનીઓનો બાપીકો અને વગર બીગડેલો ધરમ
ચાલતો હતો, તે વાતથી એ હીરોડોટસ તદન નાવાકેશ હતો.”

વલી એજ વીદવાંન પોતાનાં “પાંચમી સેહેનશાત” એવે નામનાં પુસ્તકને સફે ૩૩૨) મે
જરથોસ્તી ધરમ મુરતી પુજની વીરધ છે એમ જણાવતા લખે છે કે “ઝંદ અવસ્તાની ખુબી
મુરતી બનાવવાની તદન વીરધ છે અને આપણે “હીરોડોટસ” જે કંઈ જણાવે છે તેને કબુલ
કરવું જોઈએ છે કે, ઇરાંનીઓ દેવતાના (યાને મુરતીના) આકારો વીશે તદન અજાણા હતા.”

વલી એજ વીદવાન જરથોસ્તી ધરમની તારીખમાં બીજી એમ જનાવે છે કે, “તમામ
નીતીનો જમાવ ભલી મનશની, ભલી ગવશની તથા ભલી કુનશનીમાં જરથોસ્તે સમાવેલો છે,

૧. હીરોડોટસનાં આ પાછલાં તોહોમત ભરેલાં લખાણને પલુટારક, ડીઆન, સરીસોસ્ટમ, અને લુશીષન નામના
અરંધકારો ખોટા પાડી ગયા છે.

૨. અયેરજ રાલીનસનની માફક ડાકટર સટાનલી, મીં હાન કરવી, અને પરીફેસર ડાકટર હઈડે પણ પોતાના
પુસ્તકમાં ખુલાશો કરીયા છે. વલી “યુનીવરસલહીસ્ટરી” એવે નામનાં ઈસબો સને ૧૭૪૭ માં લંડન શહેરમાં છપા-
યેલાં પુસ્તકમાં શફે ૧૪૪મે એમ લખે છે કે “હીરોડોટસ તથા સતરોબે અને બીજા પુરાતમ યુનાની અરંધકારો પોતે જાને
ખુત પરસત હતા તથા ઘણા ઈશવરને માનતા હતા. માટે તેઓએ એવું બોચારીયું જે બીજા કોમનાં લોકોમાં તેઓની
પેઠે ઘણા ઈશવરને માનેય એટલું જ નહીં પણ તે સાથે ઇરાંની લોકોનાં ધરમ વીશે તેઓનાં જે મત હતાં તે મતને મસતો
ભોગ આપવાની તથા બીજા ધરમનો કીરીયાની વાતો બનાવટથી ઉઠી કરી અને ઇરાંની લોકો એવી કીરીયા કરેય એવું
લખી ગયા છે.”

તે ઉપર વીચાર કરવાથી એ ધરમની બધી નેમ વીથે આપણી ખાતરી થાય છે. માણસને ગો-
યા આ દુનીયાંની બહેતરીને કાળે અને આ દુનીયાં ગોયા માણસના ઉપયોગને કીજે બનાવી
છે, એવો જરથોસતી ધરમનો કોલ છે. જરથોસતી ધરમ અસલમાં ધણી પવીતર હતો પણ
પાછલથી મીઠીયન લોકોની સંગતમાં એ ધરમ પાલનારાઓ વસવાથી કેટલીક નાપસંદ બાબદો
આમેજ થઈ હશે એવું લાગે છે.”

(૩) “ઓખો” નામનો એક યુનાની ગ્રંથકાર કે જે ઇશુની પેહેલી સદીમાં થઈ ગયો
છે, તેણે ધરાંન દેશની પોતાની મુસાફરી સંબંધી બુગોલને લગતું એક પુસ્તક બનાવેલું હતું,
તેમાં તેણે ધરાંનીઓનાં ધરમ અને રવાજો વીથે એમ લખેલ છે કે:—

“ધરાંની લોકોની રીતબાતો ધુશીયન, મીડ તથા ખીજાં ધણાંક ટાળાંઓનાં જેવી હોય
છે. અને તે વીશે ધણાં ખરા ગ્રંથકારો લખી ગયા છે તોપણ મારાં દાસતાંન સાથે મલતી
આવે એવી કેટલીક બાબદો મને પોતાને જણાવેઆ વીના ચાલતી નથી. ધરાંનીઓ દેવસથાંન
અથવા મુરતીઓ બનાવતા નથી, પણ આકાશને જીવીટર (ખાદા) ગણી, જમી જગાપર જઈ
તાંહાં તેઓ ભોગ આપે (જશનો કરે) છે, આતશ ઉપર ઢાલ વગરના સુકાં લાકડાં મુકી
શલગાવે છે. અને તેને કુંક માંરી રાશન કરતા નથી, પણ વીનાથી વીજનીને તેને રાશન કરે
છે. જે લોકો બલતાંને કુકથી બુજાવે છે, યા આતશ ઉપર હરએક મુરદાલ સ્ત્રીજ (પાને નશો)
અથવા નજીશાઈ નાખે છે, તેઓને તેઓ (ધરાંનીઓ) કતલ કરે છે. આતશને તેઓ માન
આપે છે. અને તેને મુરદાં શાય અડકાવતા નથી. ધરાંનીઓ તથા આરમીનીયન લોકો પ્રકત
જરથોસતી ધરમ પામે છે અને તેઓ એકજ પરમેશવરને આતશનાં પાતરાંની મનમુખ્ય શર
નમાવી બજે છે તથા કીરીઆ કરમ કરે છે.”

(૪) રોમના શેહનશાહ જીલીએન શાયે ઈ. સ. ૩૬૩નાં વરસમાં સાસાનીઆન પાદ-
શાહ શાપુર જીલકતખને ધરાંનમાં લડાઈ થઈ તે વેલા “આમીઆનસ મારસેલીનસ” નામનો
એક રૂમી ગ્રંથકાર જે ઈ. સ. ૩૮૦ માં એક લાટીન ઇતીહાસ કરતા તરીકે થઈ ગયો છે
તે રૂમી લશકરમાં હતો, તેણે પોતાના ૨૩) માં પુસ્તકમાં ૬) ઠા બાબમાં ધરાંનીઓ અને
તેઓના ધરમ વીશેની બાબદો લખતાં જણાવે છે કે:—

“માગી અથવા મેજઈ (મેબેદ) લોકોના આ મુલકમાં યાને (ધરાંનમાં) પ્રલવંત બે-
તરો છે. અતરે આ ટાલાતું અને તેમના અભીઆશ વીશેનું થોડુંક વીવિચન ઉપયોગી થઈ
પડશે. શીલસુશી મતો વીથે સરવેથી નામીઓ લખનાર પલેતો (અશલાતુન) માજી યાને (મા-
જદીઅસના લોકો)નો અરથ “માખાજસતીયા” નામના ભેદી શબ્દથી કરે છે, એટલે કે એ
ધરમ ઇશવરી શક્તીઓની સરવેથી નીરમલ બકતી યાને (ખાદાની) બંદગી કરનારાઓનો થાય
છે.) બાકતરીઆ યાને (બલખ) ના જરથોસતને આ ધરમના માનમાં ખાલદીઆન લોકોની
છુપી કીરીયાઓ ઉપરથી ધણા દુરના જમાનામાં ધણી બાબદો ઉમેરી હતી, અને તેના યાને
(જરથોસતના) પછી (હખામતી વંશનો) દરાપસનો બાપ હીમતાસપ જે એક ધણો ગદ્યો
પાદશાહ હતો તેણે કેટલોક ઉમેરો કીધો હતો,”

(૫) ઉપલાં ગ્રંથકારના વીચારની વીરૂધમાં, પ્રોફેસર ડાક્ટર “યુજનવીલહેમ” નામનો
એક કામેલ જરમન વીદ્વાન જે “યેના”ની પાઠશાલાનો એક પ્રોફેસર છે તેને અને ૧૮૮૭ નાં
સાલમાં જરથોસતના સનેતી તકરારમાં પોતે રચેલા એક રેસાલામાં એમ લખે છે કે “આ-
મીઆનસ મારસેલીનસ” પોતાના ઇતીહાસમાં લખે છે કે—“જરથોસત બેકતરીઅનનો રહેવાસી
હતો. અને તેણે પ્રાચીનકાલમાં ખાલદીઆન લોકોની ભેદી કીરીયાઓમાંથી પોતાની દીનમાં

વધારે કીધો. એજ પ્રમાણે દરાયસના પીતા હીસતાસપેખી કરયું હતું.”—આ મધ્યુ અવસ-
તાના કાનુનને અનુસરતું નથી એ દેખીતું છે. અવસતામાંથી આવણે જાણીએ છીએ કે જ-
રથોસત પોતાની આગાહી (યાને અવસતા) માટે અહુરમજ્દને એખલાને આભારી હતો. જે
પ્રતવાઓ (અવસતા) માટે તે યાને (જરથોસત) વાએજ કરે છે તે જોદાનાં વચન છે, તે-
માંથી કાંઈ પણ કાઢાડી નાખવાની અથવા પોતાની તરફથી તેમાં (અવસતામાં) કશો પણ
વધારો કરવાને તેને (જરથોસતને) મતા નથી. અને જે પાદશાહ તેના (જરથોસતના) વખ-
તમાં હતો. તેના સંબંધમાં પણ એમજ હોવું જોઈએ. આમીઆનસે આ બાબદમાં ઘણા
શકમંદ સાધનો-ધણું કરીને રામન શહેનશાહતમાં ફેલાવો પામેલી ઝોરાસર અને હીસતા-
સપની આમે બનાવટ ભરી ચોપડીઓનો તેણે આધાર લીધેલા હતા એમ જણાએ છે.”

(૬) “ડાયોજનીસ લેઅરસીયસ” નામનો એક રૂમી શીલસુશ કે જે ઇસુની બીજી
સદીની આખરીમાં થઈ ગયો છે તે પોતાના “શીલસુજોની જીંદગી” એવે નામના પુસ્ત-
કમાં પારસીઓનાં ધરમ રેવાજ તથા તેઓ મુરતી પુજાને ધીકારનાર છે, તે વીશિના હેવા-
લમાં એમ જણાવી ગયો છે કે :—

“મેજાઈ (મોબેદો) યજ્ઞદ અમસામપંદોની યાદ કરવામાં તથા યજ્ઞને કરી આરાધવામાં
રોકાયેલા રહે છે અને તેઓ એમ સમજે છે કે પ્રેસ્તાઓ માતર હમારીજ આરાધના
સાંભલે છે, આતશ, જમીન તથા પાણીને તેઓ પ્રેસ્તાઓતું રૂપ આપીને તેઓની (પ્રેસ્-
તાઓની) હાથઆતી તથા પેદાયથ વીશીની હકીકતો તેઓ લોકોને વાએજે કરી સમજાવે છે અને
મુરતીઓની રસમને તેઓ ધીકારે છે, જે લોકો દેવતા યા મુરતીઓની મરદ તથા ઓરતોનું
રૂપ આપે છે તેમને તો તેઓ બહુજ ધીકારે છે. ઇનથાશની (યાને સચ્ચાઈની) તેઓ કદર
પીછાણેછે, અને યુજરેલાં રવાનોનાં શરીરને આતશથી બાલવામાં મોટું પાપ કરી ગણે છે.”

(૭) વલી “પોરશીર” નામનો એક રૂમી અંથકાર જે ઇસુની તરોજી સદીની આખરી
એ થઈ ગયો છે તે પોતાના પુસ્તકમાં આગલા વખતના જરથોસતી ધરમયુરેઓ પોતાના
ધરમનો ફેલાવો કરવા માટે કેવી કોશિશ કરતા હતા તે બાબે એમ જણાવી જાએ છે કે :—

“મોબેદોનું કામ બીજાઓને પવીતર કરવાતું (યાને જોદાઈ મારગ બતલાવવાતું) હતું.
તેઓ યુતપરસની તોડવા અને અહુરમજ્દની ધરમ લોકોમાં (વાએજોથી) મશહુર કરવા માટે
હમેશાં યુઠાએલા રહેતા હતા. અને કીરીયા કામ કરવામાં પણ તેઓ પોતાનો વખત કાઢા-
ડતા હતા.

(૮) “અનીમોસર” નામનો એક વીદવાં પોતાનાં પુસ્તકમાં કહીમ ઇરાંનનાં ધરમયુ-
રેઓ વીશે એમ લખે છે કે :—

“ઈરાંન, મીદયા તથા તેની પડોસનાં કૈશોમાંના પરખીયાત ઢાનાવ માજુઓ (મોબેદો)
શીલસુશી તેમજ વીદયાના છુપા ભેદો પણ જાણતા હતા તે, શીલસુશી તથા ભેદી વીદયા (યાને
અવસતા) માતર ધરમયુરેઓનેજ શીખાડવામાં આવતી હતી. એ જમાનાના ધરમયુરે
ઓ માજુસોને જોદાઈ (માજ્દીપસની જરથોસતી ધરમનાં) પ્રમાનોની રાહ દેખાડનારા હતા
અને તેઓની આ પ્રેસ્તાઈ ખસક્ત તથા વીદવતા માટે લોકો ઘણું માન આપતા હતા.”

(૯) વલી ઉપલાજ જરથોસતી ધરમયુરેઓ વીશે “પ્રોહડો” નામનો એક રૂમી અંથકાર
એમ લખે છે કે “માજુઓ ઇરાંની તોખમના હતા અને તેઓ એક જોદાને માનનાર હતા.
વલી પ્રોહસર ડાકર મારદીન હાઉગ પોતાના રેસાલામાં માજુઓ વીશે એમ જણાવે છે કે
“આખી પ્રાચીન કાલની દુનયામાં જરથોસતનો ધરમ માજુ લોકોનાં ધરમને નામે ઓલખાતો

હતો અને એજ નામ પ્રાધારણ રીતે હિંદુશ્યાન, બેબીલોન અને ઇરાનમાં મોખેદાને લાગુ પાડેલું હતું અને તેઓ ઇશવી સને પુરવે ૬૦૦) વરસો ઉપર બેબીલોનની દરબારમાં મોટા વગ ધરાવતા હતા અને તેઓને “ડાહ્યા માણસો” કહીને કેહેવામાં આવતું હતું.”

(૧૦) વલી પ્રેફિસર ડાક્ટર “અરડોલફ રાંધ” નામનો જરમન વીદવાં પોતાનાં “ઇરાનીઓનાં ધરમ અને રેવાજો” એવે નામના રેસાલાઓમાં માણ્યો વીશે એમ જણાવે છે કે “માણ્યો મીડ તથા ઇરાનીઓનાજ ધરમચરિત્રો હતા. બીજા એરીયન પ્રજાઓ શાથ તેમને કંઈજ લાગતું વલગતું ન હતું. સઘલા એરીયન તાપશ્ચર્યોમાં “બલખવાલાઓ સુધારાના બાળમાં સરવેથી ચહડતા હતા અને “અહુરમજ્દ” ને એક કીરતાર દાખલ માનનારાઓમાં તેઓ પેહેલા હતા.”

(૧૧) “યુડોક્યસસ” નામનો એક યુનાની મોટા શીલસુષ જે એસીયા માઇનરમાં આવેલાં ‘નાઇઘિસ’ નામનાં વખણાયલા શેહેરનો રહેવાશી હતો તે ભુમીતી, ખગોળ વીદીઆ તથા હકીમાતના એલમોમાં તથા ધારાબાંધનારા તરીકેથી ઘણું માન મેલવી ગયો છે, અને ઇશવી શને પુરવે ૩૬૬ ના વરસમાં મરણ પામીઓ હતો તે શીલસુષજરથોસતી દીનની તારીખમાં પોતાનાં પુસતકમાં એક ટુકાંણે એમ જણાવી ગયો છે કે :—

“શઘલી જાતની શીલસુષીઓમાં જરથોસતની દીન સહથી ઘણી યુગરોગ, તથા સહથી ઘણી શયદ્દેમંદ છે.”

(૧૨) “પ્રેફિસર ડાક્ટર તામશ હાઇડ” નામનો એક અંગ્રેજ વીદવાં કે જે ઓક્સફર્ડની પાઠશાલામાં હીયર તથા આરબી ભાશાનો પ્રેફિસર હતો. તે વીદવાને શને ૧૬૮૦ ના વરસમાં ઇરાનની મુસાફરી કરી આવીઆ પછી કદીમ ઇરાની, પારથીયન અને મીડીયન ધરમ અને તેની તવારીખને લગતું ૬૦ સં ૧૭૦૦ માં ‘રીવીજીઓનીસ વીટરમ પરશારમ’ એવે નામનું લાટીન ભાશામાં પેહેલ વેહેલું જરથોસતી ધરમને લગતું એક પુસતક પુરોષ ખાતે છપાવી બાહાર પાડ્યું હતું, તેમાં તેણે જરથોસતી ધરમની ઉત્પત્તી, આતશબાનાં, દોખમાંઓ અને બીજા ધરમની જગાઓ અને કીરીયાઓનું વીગતવાર ખ્યાન કીધું છે, તેમાં માજદીયસની ધરમની બોદાવરમતી વીશે તે એમ લખી ગયો છે કે :—

“ઇરાનીઓ જે વખતથી દુનીઆની સપાટી ઉપર એક કોમ તરીકે ગણાવા લાગ્યા તી-આરથી તે આજ સુધી તેઓ એક ખરા બોદાની પરશતેથ કરનારા, તોખમથી દીનદાર ખશ-જાતના, મુરતી પુજાને બીકારનારા અને બોદાવાલાને એકજ તથા સરવે શક્તીવાં શાહેબ કરી ગણનારા છે. જેમ આપણે ખરીસતીઓ પરમેશવરની સઘલી શક્તીઓ પીછાણીએ છીએ તેમ તેઓ પણ પીછાણતા આવીઆ છે. અને તેઓએ પોતાનાં ધરમ પુસતકોમાં ખતાવનાર, પેદાનો કરનાર, હકુમતનો કરનાર તથા નેગેહેબાનીનો રાખનાર, એવાં ‘બોદાવાલાના નામે આપ્યા છે.”

(૧૩) “મોશીઓ આંકુઈલ ડુપેરો” નામનો એક પ્રખ્યાત થઈ ગયેલો ફ્રેંચ વીદવાં કે જેનો જન્મ સને ૧૭૩૧ માં પારીસખાતે થયો હતો તે વીદવાં અંધકાર જરથોસતી ધરમનો અભયાથ કરવા માટે ૬૦ સં ૧૭૫૭ માં સુરત શેહેરમાં આવેઓ હતો, અને તે વેલાના દસતુર દારાખ (કુમાના દાદાદાર) આગલ ઝંદ તથા પેહેલવી ભાશાનો અભયાથ કરીને ૬૦ સં ૧૭૬૧ માં પાછોપોતાને વતન ગયો હતો. તેણે ઝંદ અવસાનાનાં બે મોટાં પુસતકો પેહેલ વેહેલાં તઈપાર કરી ૬૦ સં ૧૭૭૧ માં ફ્રેંચ ભાશામાં છપાવી બાહાર પાડ્યાં હતાં, તેમાં જરથોસતી ધરમ ઉપર પોતાનું મત આપતાં તે લખી ગયો છે કે :—

“જરથોસતી ધરમ માણસની અઠલને મલતો છે. એ ધરમથી માણસ પોતાનાં પેદા કરનારને તથા તેની પેદા કીધેલી સ્ત્રીઓને માન આપ પીછાણે છે. તેથી આપ અને બચ્માં, આવંદ અને ઓરત, રાજા અને પરજા તથા યુદ્ધ અને શેષો એઓનો એક બીજા ઉપર પયાર રહે છે, જેનું માન એ ધરમ લાવનાર (જરથોસત)ને ધટે છે.” (આ વીદ્વાંન આદુધડીલ કુપેરો ઇસિવી સને ૧૮૦૫ માં પાર્સી શહેરમાં મરણ પામીઓ હતો.)

(૧૪) “એડવરડ ગીબન”^૧ નામનો રોમ દેશની તવારીખ લખનાર નામીઓ અંગ્રેજ વીદ્વાંન પોતાનાં પેઢલાં પુસ્તકને સફેડરર મે જરથોસતી ધરમની સતુતી કરતાં લખે છે કે:—

“જરથોસતનાં ધરમ પુસ્તકની ઝાઘાઈ વાતોની ખરી ખુબી પરકોમવાલાઓ આંધલા પણાથી શમજેલા છે. એઓજ નહીં પણ ખુદ એ જરથોસતના શાગરેદો માહેલા ઘણાકો જરથોસતની ખરી ખુબી પુરતી રીતે શમજવાને અશકત હતા. વલી ઘણા લોકો જરથોસતીઓની બંદગી કરવાની દાનાઈ બરેલી સ્પષ્ટધી અચરત પામતા હતા. હીરોડોટસે ઇરાંનીઓ માટે લખ્યું છે કે “તેઓ દેહેડાને, કુરબાનને તથા પુતલાંને માનતા નથી, અને જે લોકો ઝાઘાને માણસ જાતથી પેદા થયેલો, તથા માણસ જાત શાયે સંબંધ રાખનારો સમજે છે, તેઓની બેવકુશી તરફ તેવો હુથ છે. જ્યાંમાં જ્યાં પાહાડોનાં મથાલાંને હોમ (જશન) કરવાની જગો તરીકે પસંદ કરે છે. તેમની મુખ્ય બંદગી ઇશવર શકતી અને ઇશવર પ્રાથનામાં શમાયતી છે, અને આ બંદગી જે મોટા પરવરદેગાર બેહેસતનાં મોટાં મેદાંતમાં રહે છે તેની તરફ તેઓ (ઇરાંનીઓ) કરે છે.” એટલું લખવા પછી “હીરોડોટસ” પોતે એકથી વધુ ઝાઘા છે એમ માનનાર હોવાથી તે ઇરાંનીઓ ઉપર જમીન, પાણી, આતશ, પવન, સુર્ય અને ચંદ્રને માનવાતું તોહમત મેલે છે. પણ દરેક જમાનાના પારસીઓ આ તોહમત ખોટું પાડતા આવેઆ છે, અને તેમની શક બરી બંદગી કરવાની રીત, કે જેથી એવાં તોહમતને કારણ મલે છે, તે રીત વીશ તેઓ (દસતુરો) ખુલાશો કરી ગયા છે, મુલતતવો તેમાં ઘણું કરીને આતશતું નુર અને સુર્ય એ જરથોસતી ધરમનો કેબલો છે. તેઓ તેમને પવીતરમાં પવીતર નીશાનીઓ તરીકે સમજે છે.”

(૧૫) યુનાઈટેડ ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીની નોકરીમાંનો એક પાદરી “રેવરંડ હેનરી લારડ” કે જે સને ૧૬૧૫ થી ને ૧૬૨૩ સુધી સુરત મવે હતો તે પોતાનાં પુસ્તકમાં પારસીઓનાં ધરમ વીશ એમ લખે છે કે:—

“પારસીઓ એવું કહે છે કે કાંઈથી સ્ત્રી પેદા થાઈ તેની આગમજ એખલો એક ઝાઘા કે જે સ્પષ્ટી સ્ત્રીઓને બતાવનાર છે તેની હસતી હતી.”

(૧૬) રેવરંડ એડવરડ ટેરી નામનો એક પાદરી કે જે સને ૧૬૧૭ માં હીંદુસયાન તરફની મુશાફરી કરી ગયો હતો તે પોતાનાં પુસ્તકમાં સુરતના પારસીઓ તથા તેઓના ધરમ માટે એમ લખે છે કે:—

“તેઓ (પારસીઓ) આએ દેશના બીજા વતનીઓના જેવા પોશાક પેહેરે છે, પણ બીજાઓની માફક પોતાના બાલ તદન બોડાવી નાખતા નથી પણ લાંબી દાઢી રાખે છે. તેઓ એકજ ઝાઘાને કે જેણે સરવે સ્ત્રીઓ બનાવી છે, અને જે સરવે ઉપર સરદારી ભાગવે છે તેને માને છે.”

૧. ગીબન ઈંગ્લંડ દેશનાં “સર” નામનાં પરમણામાં તા. ૨૭ મી એપ્રિલ રાને ૧૭૯૭ માં જન્મ્યો હતો અને તા. ૧૬ મી જાન્યુઆરી સને ૧૭૯૪ માં ૫૭ વરસની ઉંમરે મરણ પામીઓ હતો. એણે રોમન શહેનશાહતનું પડી બાગવું એવે નામનાં તવારીખનાં મોટાં ૭ પુસ્તકો રચ્યાં હતાં.

(૧૭) “આહબરઠ ડી’માનડેલસો” નામનો એક પ્રેમ મુશાશર સને ૧૬૩૮માં હીંદુસતાનની મુશાશરી વેલાના પોતાનાં પુસતકમાં યુજરાતના પારસીઓના ધરમ વીશે લખે છે કે “પારસીઓ એકજ સરવ સક્તીવાંન જોદાને માનનાર છે. તેઓ આતસ જેવી પવીતર ચીજ બીજી કોઈ ગણતા નથી, અને તેની તેઓ ઘણી જાતન લે છે, કારણ કે તેઓના કહેવા મુજબ જોદાઈ નુર ખતાવવાને આતસ જેવું બીજું કંઈ નથી, અને તેથી તેઓ એક બતી અથવા ચેરાગને કુક મારીને જુલવતા નથી તથા આતસને જુલવવા કદી પણ પાણી વાપડતા નથી. અગર કોઈનું ઘર આગથી બલી જાય તોખી તેવર પાણી નાખતા નથી, પણ ધુલ અથવા માટી દાખી દીયે છે અને તેખી તેઓ ઘણું મુશીબત જેવું સમજે છે.”

(૧૮) “રેવરંડ ઓવીગટન” નામનો એક મુસાશર ઈ. સ. ૧૬૮૯ માં હીંદુસતાનની મુસાશરી કરતો કરતો સુરતમાં આવેલો હતો તેણે સને ૧૬૯૬ માં પોતાનું પુસતક છપાવી બાહર પાડીયું હતું તેમાં પારસીઓના ધરમ માટે એમ લખે છે કે—

“તેઓ પ્રકત એકજ જોદાને માને છે, અને તેને સંઘલી ચીજોનો પેદા કરનાર તરીકે ગણી દર મહીનાનો પેહેલો દીવસ તેની (જોદાની) આરાધનામાં યુજરે છે, અને એ સીવાય બીજા કોઈલાક દાહાડાઓ (આતસના હમકારા) પણ જાહેર બંદગીને માટે નેમલા છે.”

(૧૯) “કરમટન નીબર” નામનો એક મુસાશર કે જેણે અરબસતાન તથા હીંદુસતાન મધે ઈ. સ. ૧૭૬૨ થી તે ૧૭૬૪ સુધી મુસાશરી કીધી હતી તે પારસીઓ માટે પોતાનાં પુસતકમાં એક ગમ એમ લખે છે કે—

“મુબદ્દિ, સુરત અને તેની પાસેનાં શહેરમાં અસલી ઇરાંનીઓનું એક સંસ્થાન છે. જેઓ અગીઆરમી સદીની વાત ઉપર જ્યારે આરબોએ તેમનો સવદેશ છુટયો ત્યારના હીંદુસથાનમાં આવી વસ્યા છે. તેઓને પારસી કરી કહે છે, તેઓ બલા, નમ્ર અને ઉદ્યોગી તેમજ પોત પોતામાં મુલેહ સંપત્તી રહેનાર છે તથા પોતાની કામના ગરાંબોને હમેશાં મદદ કરનારા છે, કે જેથી તેઓ બીજી માતના લોકો પાસે બીબ માંગે નહીં. પારસીઓ એટલે જરથોસ્ત્રનો ધરમ પાલનારાઓ, એકજ સરવ શક્તીવાંન તથા અમર જોદાતાલાને માને છે.”

(૨૦) નામાંકીત ઇરાંન દેશના મુશાશર “સર ઉલીયમ આહસલીએ” ઈ. સ. ૧૮૧૧ માં પોતાની ઇરાંન દેશની મુશાશરીનાં જે બે પુસતકો છપાવી બાહર પાડ્યાં છે તેનાં પેહેલાં પુસતકમાં જરથોસ્ત્રી ધરમ બાબે એ વીદવાંન ગ્રંથકાર લખે છે કે—

“પારસીઓના ધરમ ગ્રંથની જે માયાકુલ મત હું બાંધી ચુક્યો છું, તે મત એ વાતથી મોતેબરી પકડતું ગયું છે કે એ ધરમ માતર નીતીનો મારગ દેખાડનાર છે એટલુંજ નહીં પણ નેક અશક્તગી ખરેખરી જુનીઆદી ધરાવનાર છે, જેથી એ ધરમ પાલનારા મરદો પ્રમાણીક તથા ઓરતો પ્રતીવરતા રહે છે. પુરાતન વખતના ઇરાંનીઓ કોઈબી જિયાલી દેવ દેવીને માટે પુતલાં અથવા બાવલાં ઉભાં કરતા ન હતા, અને પરશીપોલીયનાં બોહલાં કાતર કામો તપાસનાં અબજબી લાગે છે કે તેઓ માંહેથી એકબી મરદ કે ઓરતની મુરતીઓ મલી આવતી નથી. યુનાનીઓની માથક તેઓ (ઇરાંનીઓ) એવું માનતા ન હતા કે દેવતાઓ માણસ રૂપમાં સંગારેલા હોય છે. તેઓ તોમીડ તથા ઇલામાહત લોકો હતા કે જેઓએ માહિરસના અમલ તલે બાબીલોનની સ્થલી બનાવેલી મુરતીઓનો નાશ કીધો હતો? આવા તેમના

૧. જનહેલન નામનો એક વીદવાન ગ્રંથકાર “એપીલોમ આફ ધી હીસ્ટરી આફ ધી વરલડ” નામનાં પુસતકમાં ઇરાંનીઓ ખુતપરસતીને ધીકારતા હતા તે વીશે લખે છે કે :—“મોશર તથા બાબીલોન લોકોનાં ભયંકર વહેમોપણને ધીકારવા તથા તેઓની મુરતીના કુકડે કુકડા કરી નાશ કરવાને ઇરાંની લોકો સદા તઈયાર રહેતા હતા.”

વલી દીન સતાનલી નામનો વીદવાંન પોતાનાં પુસતકમાં જણાવે છે કે :—“એક જોદાને ભજનારા ઇરાંની પાદશાહ સાઈરસે બાબેલોન તથા એસીરીઅન લોકોનાં દેહડાંઓ તથા મુરતીઓને તારાજ કરી નાખી હતી.”

નેઆગાનો હતા. અસલથીજ મારે મંજ્યુત વીચાર એવો છે કે પારસીઓ આદાપરસત છે. તેઓ એક આદાને માંતનારા તથા પુજનારા છે. એક જુના આધરીય દસતાવેજમાં જરથોસ્તને માટે જણાવેલું છે કે ‘આપર-ગીપડ-લમહ, પાને શુનેરી હાથવાણા, કે જે હાથે આદાશી આતશ મેલવી તેણે (જરથોસ્તને) પોતાનો ધરમ ફેલાવેલો હતો.’

(૨૧) “સર જ્ઞાન માલકમ” નામનો નામીચો ધરાંન દેશનો મુશાશર પોતાનાં પેઢેમાં પુસતકનાં જ્ઞાતમા બાળમાં જરથોસ્ત અને તેની પવીતર અવસ્થાની સ્તુતી કરતાં એમ લખે છે કે:-

“જરથોસ્તે પોતાના ધરમનાં જે જે મુખ્ય શ્રમાનો જાહેર કીધાં તથા જે જે કાયદાઓ મુકરર કીધા તથા પોતાના દેશના પુરાતમ ધરમમાં જે જે અગત જોગ સુધારાઓ કીધા તેઓનું સાધારણ રીતે ઉપર તપકેતું બેયાંન આપવાનું અતરે અગત જેવું દીસે છે.

“તેણે એવું શીખવેજ હતું કે આદા હંમેસગીથીજ જીવતો છે તથા તે ખુદ પોતે જેમ જમાનો અને જગા અપાર છે તેમજ તે પોતે પણ છે. દુનીયામાં શાર અને માઠું એવાં બે મુલતત્વો છે એવું તેણે (પાને જરથોસ્તને) આતરીયી જણાવ્યું હતું. તેઓમાંનાં એકને તેણે “અહુરમઝદ” એવું નામ આપેલું છે કે જે શારનો ઉપરી છે અને બીજાનું નામ તેણે “આહેરમન” કરી રાખીજ છે જે જુરાનો શાહેમ છે. એ બેઢમાં પેદા કરવાની સક્તી છે પણ જે શક્તી તેઓ વાપડે છે તે એક બીજાથી ઉલટી હોવાને લીધે દરેક જીવજંતુ તથા વસતુઓમાં શાર અને માઠું એ બંને મિલસેલ થાય છે. અહુરમઝદ યાને શારાં સુણોનો પ્રેર્યો તતવો, રતુઓ, અને માણસ જાતને બચાવવાને વેતરણ કરે છે, કે જેઓનો દોષખી આહેરમન નાસ કરવા માંગે છે, પણ માતર શારાંતું મુલતત્વ જુજરગ અહુરમઝદ જે હંમેસગી સુખી જીવતો છે તે છેલ્લે (યાને રસતાબેજ વેલા) શ્રતેમંદ થાય.

“શારાંતી નીશાંતી રોશની છે અને માઠાંતી નીશાંતી અધાર છે” અને આદાએ જરથોસ્તને એવું કહેલું છે કે જે સીજે પ્રકાશ છે તેઓમાં માર નુર છુપું હોય છે. આ ઉપરથી એ પેગમખરના ધરમ પાલનારાઓ હરેક ઇબાદતખાનામાં પોતાની શ્રજીયાત અદા કરતી વેલાએ પવીતર આતશ જે અશ્રગાંનીયાં ઉપર રોશન બસતો હોય છે, તે તરફ પોતાનું મોઢોડું ધરે છે અને જ્યારે તેઓ ખુલ્લી હવામાં બંદગી કરે છે ત્યારે આપ્તાબ કે જે પોતે મધલી રોશનીઓમાં ઢેજ ગણાય છે અને જેનાથી આદાએ પોતાની ઇસવરી મેહેરખાંતી ફેલાવી નાખી પોતાની પેદાયસના સરવે કાંમેને ચાલુ રાખેલાં છે તે તરફ પોતાનું મોઢોડું કરે છે.

“જરથોસ્તનાં મોટાં પુસતક ઝંદ અવસતામાં જે ઘણી ખરી બીતાઓ આવેલી છે તે ઘણી ઉમદા અને નીતીથી ભરેલી છે અને તે એવી તો છે કે જેથી ઉદીચોગ અને નેકીમાં હમેશા થાય છે. જે ધરમ જરથોસ્તે શીખવેલો હતો તેનાં મુખ્ય શ્રમાનો પવીતર અને આદાઈ હતાં અને તેના ધરમમાં એક અમર અને સખાવત ભરેલા આદાનેજ માનવાનું આપેલું છે.”

વલી એજ ગ્રંથકાર પુરાતમ ધરાંની ઓરતોના દરજ્જા વીશિ બીજું એમ જણાવે છે કે “પુરાતમ જમાનામાં ધરાંની ઓરતો માણસ જાતની મંડલીઓમાં એક માન બરેલા દરજ્જા ભાગવતી હતી અને જરથોસ્તના ધરમનાં શ્રમાનોમાંતો મરદ જેવાજ હકો ઓરતોનેથી આપવામાં આવ્યા છે તે ઉપરથી આપણે એવો સાર કાઢીએ છે જે જરથોસ્તે પોતાના દેશીઓની રીતબાત તથા છાંટા ઉપર એટલું તો બધું ધ્યાન આપ્યું હતું કે તેથી આવા અગતજોગ ધારામાં તેણે કંઈપણ ફેરફાર કર્યો નહીં હતો. તેના જમાનાંની પુરવે પણ એ રસમ (ઓરતોમાં છુટાપણું) ધરાંનીઓમાં ચાલુ હતી.”

(૨૨) “અર વીલીયમ જોનસ” નામનો માહા કામેલ વીદવાંન દબેસતાંન તથા દશાતોર નામની માહાભારત કેતાબો વીશે મુખબની એશીઆટીક સોસાયટી નામની મંડલી આગલ પોતાનું છીવારનું ભાષાંણુ આપતી વેલા, ધર્મનીઓના ધરમ અને રીતભાત વીશે જે સ-ખુનો બોલીઓ હતો તેનો સાર નીચે મુજબનો છે :—

“જે રીતે મોહશનશાની લખી જાય છે, તેની મતા ઉપર આપણે ભરોશો રાખીએ તો અસલી ધર્મનીઓનો ધરમ એવો છે કે (“નીયુટન” કહી ગયો છે તેમ) સરવે ધરમ કરતાં તે ધરમ ઘણો પુરાતમ છે. ધર્મનીઓનો એવો એતેકાદ હતો કે મોટામાં મોટા એક યોદ્ધા કે જેણે પોતાની કુદરતથી દુનીયાને પેદા કીધી છે, અને તે પોતાની કુદરતના કાયદાથી નીલ રાજ ચલાવીઓ જાય છે, તેને માનવો, અને પાકીજેપણથી તે યોદ્ધાની ધામતી તથા આ-એશ તથા તેનીજ પરચતેસ કરવી. વલી તેઓ માખાપ અને જઘજ લોકોને ધરજ માજક માન આપતા હતા, તમામ માણસ જાત લોકોમાં ભાઈબિંધી રાખતા હતા, તથા તેઓ રહેમ નજર અને દયાળુપણની આશીયત ધરાવતા હતા; તે એટલા સુધી કે વગર વાચાવાલાં પ્રાણીઓ ઉપર પણ રહેમદીલી રાખતા હતા. તેમનો અંબાદત કરવાનો કાયદો ઘણો નીરમલ અને પવીતર હતો, તથા તે કાયદો હાલના જમાના સુધી નીભી રહેઓ છે એ ઘણું અજબજબ જેવું છે. દબેસતાંન કેતાબોમાંથી મને એવું માલમ પડે છે કે પાદશાહ હોશંગના વખતમાં ધર્મન દેશમાં જે કાંઈ અંબાદત ચાલતી હતી, તે ઘણી નીરમલ હતી.”

(૨૩) “એસ બેરીંગ્ગોલ્ડ” નામના વીદવાને “ધી ઓરીજન એન્ડ દેવલપમેન્ટ ઓ, ખીલીશ” નામનું પુસ્તક ઇ.સ. ૧૮૬૬ માં લંડન શહેરમાં છપાવી પ્રગટ કર્યું છે. એ પુસ્તકના બે ભાગ કરીઆ છે, તેમાંના પહેલા ભાગમાં સદે ૨૧ મે પારસીઓના ધરમ વીશે નીચે પ્રમાણે તે પોતાના વીચાર જણાવે છે:—

“પારસીઓમાં ચાર તખક્કા હતા—પહેલા તખક્કામાં માંબેદો, ખીજામાં લડવૈયા, ત્રીજામાં મજુરો, અને ચોથામાં કારીગરો હતા. એ કામનો વંધો વંશ પરંપરા ઉતરતો હતોજ ખુદા અને માણસો વચ્ચેનું કામ ધરમચુરેઓનું હતું. દરેક તખક્કાની શી શી ધરજો હતી તે ધર્મનના મોટા કાયદા ખાંધનારે (જરથોસતે) ખારીકાઈથી વર્ણવી હતી.

“એક માજદયસનાતની ખુદા તરફની ધરજો, ધરમના કલાંમો પઢવામાં, ખંદગી કરવામાં અને કાંઈ ચીજ અરખણ કરવામાં સમાએલી હતી. જે કલામો અહુરમજદ તરફથી જરથોસતને શીખાડવામાં આવીઆ હતા, તે યોદ્ધા હતા, અને તેથી કરી આતમા અને શરીર બંનેની તંદરેસતી જલવાતી હતી. ખંદગી કરવાથી કરી માણસો પોતાને ખરાબ કરનારી શક્તી અને તેના હાથ હેડલની ખીજ શક્તીઓથી પોતાનો ખચાવ કરતા હતા. તે ખંદગી દરેક ટુકાણે અને દરેક વખતે કરવામાં આવતી હતી. મુવારના ઉઠતી વખતે અને રાતના સુવાં જતી વખતે, ખાતી વખતે અને છીક આવે ત્યારે, નખ કાપતાં, આતશ રાશન કરતી વેલાએ અને ચેરાગ શલગાવતી વખતે ખંદગી કરવાની ધરજ હતી. માત્ર તેઓમાં આતશને ભાગ આપવાનો ચાલ હતો; અને કોઈખી જાતનો ભાગ ધરમચુરેઓની મદદ વગર અપાઈ શકાય એમ નહોતું; કુલ જલ, ઝાડોની કુમલી ડાળીઓ અને પવીતર હુમના રમમાંજ ભાગ આપવાની ચીજો સમાઈ જતી હતી.

“એક માજદયસનાતની જાતવરો તરફની ધરજો શી શી છે, તે હું સદે ૧૭૮ મે જણાવી ગયો છું. આએ ધરજો ગાય, ગોસપંદ, મેદાં અને મરધાં તરફની હતી. એક માજદયસનાતની પોતા તરફની ધરજો, પવીતરાઈથી વીચારવા, બોલવા અને કરવામાં સમાએલી હતી, અશાઈ

પ્રમાણે ચાલવાથી અને ગુનાહોની તોલેથ કરવાથી આતમાની પવીતરાઈ જાળવાની હતી; અને તે જાલવવા માટે નવા જનમેલા બાલકોને, દસતાંનવાલી તેમજ સુવાવડી ઓરતોને, અને દર સહવારે દરેક માણસના બદનને, અને વાડે પીસાય જઈ આવવાથી અથવા તો મુઝે લાંની લાસને અડકવાથી શરીર ખરાબ થાએ છે, ત્યારે નીરંગ, ખાક અને પાણીએ કરી નાહવાની જરૂર હતી.”

(૨૪) “ગ્રેહિસર મોનીયર વીલીયમ” નામનો એક જાણીતા કાબેલ વીદવાન “ધી નાઇ-નટીથ મેનચરી” નામના પ્રખ્યાત ચોપાનીઆના સને ૧૮૮૧ ના સાલના જાનેવારી માસના અંકમાં સંદે ૧૫૬ મે જરથોસ્તી ધર્મ વીશે એક મોટી કાબલીયત ભરેલું એક લખાન લખાણ કરતાં નીચે પ્રમાણે પોતાના વીચાર જણાવે છે કે:-

“એક અસલી ધરમ કે જે ગ્રાથ જરથોસ્તનું નામ સાધારણ રીતે જોડવામાં આવે છે, તે અતીશય ખુદાઈ ધર્મમાં જે બાબદો આવેલી છે, તે બાબદો કરતાં બીજા ગુદદીન ધરમની બાબદો કદાચજ ખારીક તપાસ ઉપરથી વધારે જાણવા જોગ માલુમ પડી હશે. ? માતર થોડા વરસોની વાત ઉપર ધરાંતને લગતી ભાશાઓની બાબદતા અભીઆસથી કરીને જંદ બાપાનું પુસતક, જે હીંદુઓના વેદને મલતુ આવે છે, તેનો બરોબર અરથ સમજવાની સહેલાઈ થઈ પડી છે. આ પ્રમાણે મેલવેલાં જ્ઞાન ઉપરથી ગ્રાથ માલુમ પડે છે કે ચાહુદી-ઓ જે ધરમ પાલતા હતા, તેની લગભગ એક મુરતીપુજક નાહી એવો, અને એક ખુદાને માનવાનો ધરમ કે જેમાં ચડતે દરજજેની નીતીનો ‘કોડ’ સમાએકો હતો, અને જે ચાહુદી ધરમને પોતાને પણ બરોબર રીતે ઘણી બાબદોમાં મલતો આવતો હતો, એવો ધરમ (જરથોસ્તી ધરમ) આર્થ જાતની સઘલી શાખાઓમાંની એક શાખા (ધરાંતી જરથોસ્તીઓ) પાલતી હતી; એ બાબદની સચાઈ કાંઈ જરથોસ્તી ધરમના પુસતકો ઉપરથીજ માલુમ પડતી નથી, પણ “ગ્રીક” અને “રોમન” લખનારાઓનાં સખીઆપંધ મતો ઉપરથી તે ઓખેત થાઈ છે. આપણે જાણીએ છીએ, કે તવારીખના બાપ “હીરોડોટસે” ઈ. સ. પુરવે ૪૫૦ વરસની વાત ઉપર ધરાંતીઓ વીશે લખતાં એમ કહેવું છે, કે “મુરતીઓ બનાવવાનો, દહેડાં બાંધવાનો, અને ચત્કડ ઉભા કરવાનો તેઓમાં (ધરાંતીઓમાં) ચાલ નથી; જેઓ એવાં કામ કરે છે, તેઓ મુરખાઈ ભરેલી રીતે વરતે છે એવા થપકા ભરેલા શખદો તેઓ કહેતા હતા.” એના કારણમાં “હીરોડોટસ” એમ જણાવે છે કે “દેવતાઓ માણસને મલતા આવે છે, એમ “ગ્રીકો”ના કહેવાને ધરાંતીઓ માનતા નથી.” શાહનામા પ્રમાણે જરથોસ્તને ઓદા તરફથી ખસારત થઈ હતી, અને ઓદાએ જરથોસ્તને એ કલામો (અવસતાઓ) શીખવ્યા હતા, દુકામાં કહીએ તો જરથોસ્તે નવો ધરમ દાખાલ કીધો નથી, પણ જુના ધરમને સુધારીઓ છે. જ્યારથી તેના જાતભાઈઓએ હીંદુ અને બેકત્રીઅન લોકોના કેટલાક સાધારણ દેવતાઓ વીશે શક લેઈ જવા માંડીઓ, ત્યારથી તેણે (જરથોસ્તે) પોતાનો ધરમ ઝમ જાવવાનું શરૂ કીધું હતું. જ્યાંથી તે (જરથોસ્ત) ગયો, ત્યાં ત્યાં તેને માલુમ પડ્યું કે લોકો તેના ધરમના કાનુનો સમજવાને અને તેના ચેલા બનવાને આતુર તથા ખુશી હતા. તે પોતાના બાપદાદાનો ધરમ કે જેમાં એક હૈયાતી ભાગવનાર ખુદાને માનવાનું હતું, અને જે ખુદા અહુરમજદના અસલ નામથી જણાએલો હતો, તે ધરમ પાક હતો એવું તે (જરથોસ્ત) માનતો હતો; અને તે કારણસર પોતાના જાતભાઈઓને તે ધરમમાં પાછા લાવવાની તે તજવીજ કરતો હતો. જરથોસ્ત પોતાને માટે કહે છે કે તેને દેવોની આરધના અને મુરતી પુજા જેબન્ને શરીર તેમજ આતમાને નુકશાની પોહચાડે છે, તે દુર કરવાને, જીંદગીમાં વધારો કરવાને, સચાઈનો ફેલાવો કરવાને, અને એકજ ખુદા છે એમ લોકોને મનાવવાને, જુદાંતો નાશ કર-

વાને, શરીર તેમજ આતમાનું ભણુ કરવાને, અને સુધારાથી થતા શાયદાઓ, જેમા મુખ્ય કરી ખેતીવાડીથી થતા શાયદાઓ હાસેલ કરવાને તેને યોદા તરફથી મોકલવામાં આવીઓ હતો. દેવતાઓને (મુરતીઓને) ખુદા તરીકે નહી માનવાને, પણ દેવો તરીકે ગણવાને તેણે પ્રમાણ્યુ હતું; તોપણ જરથોસત પોતાને માટે કહે છે, કે સરોશ યજ્ઞ (જે ધરાંનમાં ચાલતા અમલ્લી ધરમને રૂપ આપેલું હતું) તેની મદદ વગર કાંઈપણ સુધારા અસલ ધરમમાં ન કરવાને યોદા તરફથી તેને હુકમ મલેલો હતો; તે અમલ્લી ધરમ તરફ તેને તો માનની નજરથી જોઈ ચાલવાનું હતું.

“અમસતોનો ૧૨ મો બાબ ધ્યાન આપવા જોગ છે; મુઢથી પહેલાં જરથોસતી ધરમ કહેલી રીતની હાલતમાં હતો, તે હાલત એ ભાગ ખતાવે છે; અને જરથોસતના ધરમ પ્રમાણે ચાલનારા મધલાઓને, તેનો દરેક ભાગ ભણુવાની શરજ પાડયામાં આવી છે. એ ધરમના વધારે ઉપયોગી ભાગનો તરજુમો નીચે પ્રમાણે છે :—

“હું દેવોની (જેઓ જુઠા યોદા છે તેઓની) આરધના નહી કરવાને, તમારી સાથ જોડાઉં છું. હું જરથોસતના શીખવીઆ પ્રમાણે (અહુર)મજ્ઞદ જે સધણુ જાણે છે, તેને માનવાને હું પોતે કયુયું છું. અહુર(મજ્ઞદ) જે હયાત છે, તેના કાયદા પરમાણે ચાલનાર છું. અહુરમજ્ઞદ જે ડાહપણવાલો, ભલો, પાક અને દખ્ખવાલો છે, તેણે આ જગતને પેદા કરીધી છે, એમ હું માનુછું. હું જાહુગરી અને બીજા ખરાબ ધલમોને ધીકારું છું. સધલા દેવો જેઓ જુઠા દેવતાઓ કરી કહેવાયે છે, તેઓને અને તેઓના માનનારાઓને હું મારી મનશની, ગવશની, અને કુનશનીથી ધીકારું છું,” ઉપર પરમાણેની કબુલાતો જરથોસત અને અહુરમજ્ઞદ વચ્ચે વાતચીત થઈ હતી, તે દરમિયાનમાં અહુરમજ્ઞદે જરથોસતને શીખવી હતો.

“જરથોસતના જમાના અગાઉ ધરાનીઓમાં યોદા વીશે જેવો વીચાર હતો, તેના કરતાં તે સર્વ શક્તીમાન અહુરમજ્ઞદ વીશેનો ધણો ઉંચો વીચાર જરથોસતે પોતાના ચેલાઓના મન ઉપર ઠસાવીઓ હતો, એવું દરેક જણુ જાપલો પ્રકારે વાંચીઆ પછી કયુલ કરશે; વધી તેઓ એવુંજા કયુલ કરશે કે જુનીતોરાતમાં (યાહુદીઓના પુસ્તકમાં) “ઇલોહીમ” વીશે જે ઉંચુ મત બાંધવામાં આવ્યું છે, તે મત અહુરમજ્ઞદ વીશે બાંધવામાં આવેલા મત સાથે સરખાવા લાએક છે. મુલતવ તેણે પેદા કર્યું હતું, નહી કે તે હોરમજ્ઞદને મલતુ આવતું હતું અથવા તેમાંથી તે તતવે જનમ લીધો હતો.

“અહુરમજ્ઞદ દુનીયાંનો પેદા કરનાર છે, જાંઘગી, રોશની, ભલાઈ, ડાહપણુ વીગેરે તેનાથીજ જનમ પામે છે, યાને કે તે પેદા કરવાની શક્તી ધરાવે છે, તેથી માતર તેનીજ ખંદગી કરવી સજવર છે. જરથોસતી ધરમમાં બીજાં કાનુનો વીશેની સરઆત આપણે જોઈશું તો એ ધરમ યાહુદી અને ખ્રીસતી ધરમો સાથે અજબજેબ જેવી રીતે મલતો આવે છે. હોંદુ અને બુધ ધરમોમાં જેમ લખ્યું છે તેમ શરીરના નાશ પછી આતમાં બીજા રૂપમાં ખદલધને તેની કરણી પ્રમાણે આ દુન્યાંમાં પાછો આવે છે, તેવી અતકલોને જરથોસતી ધરમ જરાબી ટેકો આપતો નથી, પણ ભવિશ્યની જાંઘગી વીશે ખુદો ખુદો ઇસારો કરે છે. શરીરમાં રહીને આતમાએ જે જે ચુનાહો અથવા જે જે સારાં કામો કરીઆં છે, તે પ્રમાણે તેને શીક્ષા અથવા ખદલો મલશે, અને રવાનનાં ચુજરવા પછી રસતાખેજ થશે, અને શરીર અને આતમા પાછા જોડાઈ શકશે એવી રીતનું લખાણુબી આવીડું છે. નીતીના “ક્રાડ” ની બાબમાં જરથોસતી ધરમ ખ્રીસતી ધરમને પોતાનેબી ખરાબર મલતો આવે છે; એ “ક્રાડ”

ના સમાવેશ છ બોલોમાં થાએ છે, તે એ કે, સારાં વીચારવું, સારાં બોલવું અને સારાં કામો કરવાં. વધી આ બોલો એક બોલમાં સમાધ જાએ છે, જે બોલ “અવ” જેનો અર્થ અ-શોધ અથવા પહેરજમારીનો થાએ છે. વધી બીજા કાનુનો નોંધી લેવા જોગ છે જે નીચે પરમાણુ છે:—

“ફરેક માણસે મુક્તી (છુટકારા) મેલવવી તે તેણી કીધલાં કામોપરજ આધાર રાખે છે; કાંઈ ચોક્કસ ધરમ કબ્જા કરવાથીજ એક માણસ પોતાને શાએદો હાસેલ કરી શકતો નથી, પણ તે પોતાના વીચાર, આચાર અને કામો કરવા પરમાણુ, અને તેની બલાઈ, પરીપકારી અને સંપાવત પરમાણુ તેને બદલે મણે છે. માણસ જાતને તેણી (અહુરમજ્દે) છુટથી વાપરી શકાએ એવી મનશક્તી બખ્ષી છે, જેથી કરી તે પોતાનો રક્ષતો પોતાની મરજ પરમાણુ પસંદ કરી શકે, અને તેણે કીસમત અને નસીખ બંધેનો નાચાર ચુલામ થઈને બેસી રહેવું ન જોઈયે. તેની પોતાની કરણી પરમાણુ મુવા પછી તેનો ધનગ્રાપ્ત થશે અને આતમાએ જે જે પાપ કીધાં છે, તેને માટે કોઈ પણ તરેહનો ભોગ, અથવા કોઈ પણ ચીજની બદલી જોદા તરફથી કબ્જા રાખવામાં આવનાર નથી અને વળી મુક્તી અથવા ધરમને લગતી પદ્ધતી કોઈએ પોતાને દુઃખ આપવાથી મળી શકનાર નથી.

“હીંદુ તરફ પરમાણુ યોગીઓ અને શકીશ પેલી દુન્યાનાં સુખને માટે જે તપ કરે છે, અને જે વેદનાઓ પોતે ખમે છે, તે કામોથી શાએદા મેલવવા એ જરથોસ્તી ધરમ પરમાણુ નહીં અને તેવું છે.

“આગલ ચાલતાં આપણને એ ધરમનાં લખાણ ઉપરથી માલુમ પડે છે, કે સારાં અને નરસાં વચે હમેશ સુધીનો ઝગડો ચાલુ છે, અને સારાંની તરફેન એ અવાથી નરસાને તાબે કરી શકાશે એમ જરથોસ્તી ધરમ માને છે. અશોધ, અધરમીપણું, પવીતરાઈ અને અપવીતરાઈ, એ સંધલાંને પહેલાં માણસ જાતની ખાસીએતના સાદા ભાવવાચક વીચારો, અને એક એકથી જાલદી હાલતો ગણવામાં આવતાં હતાં, પણ વખત જતાં તેવા વીચારો ખરી ચીજ તરીકે હુઈયાતી ભોગવતા હોએ એમ તેમને રૂપ આપવામાં આવીહું; અને પાછલથી તેઓ બલા પ્રેરસતાઓ અને ભુડા દેવો તરીકે ચોલખાતા હતા.

“વધી જાણવા લાએક એ છે, કે તે દેવાના મંડલમાં એક તેઓનો સરદાર હતો; જે સરદાર ચાહુદી અને ખ્રીસતી ધરમોમાં જાણાવેલા સેતાનને મલતો આવે છે; અને ખ્રીસતી ધરમના મતને અનુસરતી રીતે જરથોસ્તી ધરમમાં, સેતાન અને તેના ગાથીઆઓ તરફ તીરસકાર બતાવવાનું હતું. હીંદુ સાત્ર પરમાણુ તેઓની પુજા કરવામાં આવતી હતી, અને તેઓને થંડા રાખવાને જે કાંઈખી અરપણુ કરવામાં આવતું હતું, તેમ કદીખી ન કરવાને જરથોસ્તી ધરમમાં પ્રમાવીયું હતું.

“એક એકથી જાલદી બે સારી અને નરસી શક્તીઓ હમેશ સુધી સવતંત્રપણે હેયાતી ભોગવશે, એવા વીચાર સાચવું ધરમનું લખાણુ, માત્ર “અવસ્તા”નો જે ભોગ (ગાથા) જરથોસ્તે બનાવેલો છે, એમ ધારવામાં આવે છે, તેમાં કદીખી કરવામાં આવીયું હોએ એમ શાબેત કરી શકાતું નથી. ખરાબીના કારણ વીશે તેણે (જરથોસ્તે) પ્રાણમુશી ભરેલી રીતે સમજાવવાની તજવીજ કીધી હતી; એ ઉપરથી તે (જરથોસ્તનાં જમાનાં) પછી એ ધરમમાં એકથી વધુ ખુશને માનવાતું છે, એમ લોકો ધારવા લાગા. તે (જરથોસ્ત) એક મોટો વીચારવંત પુરુષ હતો, અને નીતીપાલવામાં જે મોહદી અડચન તેને નડતી હતી તેની સામે તે થતો હતો. દુનીઆમાં બધી અધી રહી હતી; અને સરવ શક્તીમાન, હમેશગી સુધી

રહેનાર અને પેદા કરનાર અહુરમજ્દ તેનો (બદીનો) બનાવનાર હોએ એમ કેમ બને ? અથવા તો તે સાહેબ તેની (બદીની) હેયાતીબી કેમ રહેવા દે ? સધલા બેદબરમામાંના આ સહુથી મોટા બેદબરમોનો પરદો ખુલ્લો કરવાની મતલબથી તેણે એક તરક ઉભી કીધી, જે તરક હાલના પારસીઓના જણાવવા પરમાણે નીચે પરમાણે સમજાવી શકાએ.

“જરથોસ્તના વીચાર પરમાણે ખુદની ખુદરતથી બે એકએકથી ઉલટી પણ તેથી કરી એકએકની સામા ન થતી એવી શક્તીઓ જેને તે એક જોડ જનેલાં બમાં ગણે છે, તે જ-નમ પામી અને દુનીઆને ચાલુ રાખવા માટે નીમેલા કાએદા પરમાણે તેઓને ગતીમાં સુકવામાં આવી, પેહલી શક્તી “કનઅકતીવ” એટલે “જુનાની જગાએ નવું બાંધનારી” અને બીજી “દીસત્રકટીવ” એટલે “આગલ જે હોએ તેનો નાશ કરનારી” હતી. જ્યારે પહેલી શક્તી એક ચીજને પેદા કરતી હતી, તેને બીજામાં ઓટતી અને ઘાટ ઘટમ ઘડતી હતી, ત્યારે બીજી શક્તી એક ચીજને છુટી પાડી તેને તેના મુલતવોમાં વહેંચી નાંખતી હતી; બીજી શક્તીનું એમ કરવાનું કારણ એ કે પેદા કરતી શક્તી માટે તે નવી અને કાચી ચીજ પુરી પાડવાની અને એ રીતે પેદા કરવાના કામમાં પહેલી સાથે મળીને કામ કરવાની હતી. જે પરમાણે અધારા વગર રોસતી હોએ નહી, જોરા વગર ખરે હોએ નહી, તેજ પરમાણે વગર હેયાતીબોના હેયાતી હોએ નહી, અને મોત વગર જીંદગી હોએ નહી; કાંઈ હમેશના અને નહી બદલાએ એવા કાએદાની વીરધતા બરેલી વહણથી વીતલાએબી આ એક એકથી ઉલટી શક્તીઓ જણાતી હતી.

“એ ઉપરથી “ખાલી જગ્યા નહી રાખનારી પણ કંઈ પુરવણી કરનારી” શક્તીને અહુરમજ્દનો બલો શરેસતો અથવા તો “રપેનતોમૈન્યુસ” કહેતા હતા, અને આગળ જે હોએ તેનો નાશ કરનાર શક્તીને બદકાર દેવ તરીકે અથવા તો “અઝોમૈન્યુસ” તરીકે ઓલખવામાં આવતી હતી; એ પછી આ બીજી શક્તીને આહરેમનનું રૂપ આપવામાં આવીયું હતું. તેઓ એકમેકને મદદ કરતી હતી, અને એક એક સાથે મળીને કામ કરતી હતી. એક પછી એક કીરીયાઓ જે આખી જગતની હાઈપાતી ચાલુ રાખવાને ચુંતાઈ ગએલી હોએ છે તેના કામને એ બે શક્તીઓનો મુખ્ય ટેકો છે. સેવટની ભનાઈ અને જુડાપો, ખરે અને જોરાપણું, સચાઈ અને જુઠાઈ એ સધલા વચે જે વીરધતા જણાતી હતી, તે વીરધતા માણસ જાતની આપ મતલબથી કામ કરવાની ટેવથી “પરોપુરણું” (પુરેપુરી) હાલતે પુગી હતી. જે માણસ ચાહે તો પોતાની બીનઅંકુશ મરજીએ કરી કુદરતની ચાલુ કીરીયા કામોમાં ખલલ પાડે, અથવા તો તેના કામને મદદ કરે, અને પેદા કરવાના અથવા નાશ કરવાના કાયદાઓનાં કામમાં નડતળ કરે અથવા તો તે કામમાં વધારો કરે.

“જે પરમાણે ખીસતી ધરમમાં સચાઈનું ચડતપણું અને આખરે તેની જુઠાઈપર શ્તેહ ખુલ્લી રીતે કબુલ રાખવામાં આવી છે, તેજ પરમાણે જરથોસ્તી ધરમમાં પણ કરવામાં આવ્યું છે. હીંદુ સાત્ર પરમાણે કાંઈ ચીજ “દેવ”ને અરપણુ કરી તેનું મન શાંત પાડવાનું શરમાન હતું, પણ તેમ કરવાનું બપ્પાણુ જરથોસ્તી ધરમમાં આવીયું નથી, એથી ઉલટું તેમાં શરમાવામાં આવ્યું છે કે દેવો (જુરી શક્તી) કામાં લડીને તેમને તાબે કરવા જોઈએ. દરેક સાચો જરથોસ્તી પોતાના દુશ્મનને હાકો ગણતો નથી, અને તેટલા માટે ગેરડાપણુ વાપડવાનો ચુનાહ કરતો નથી. તે પોતાના અંદીઠ દુશ્મનની લુચાઈ અને ચીંઘાપણુ વીશે પુરેપુરે માહીતગાર છે, તેનો આજો ભવ એ દુશ્મનોના કાવત્રાં સામે પોતાનો ખચાવ કરવામાં જુગરે છે, તે જાણે છે, કે વીચાર, આચાર અને કામમાં જે પવીતરાઈ વપરાતી નથી તો,

તેથી કરી તેના અંદીક દુશ્મનોની નુકશાન પોહ્યાડવાની શક્તીમાં વધારો થાય છે. દેવાના હુમલાથી બચવાને પોતાના શરીર ઉપર કંઈપણ ભતની ગલીચી નહીં થાય, તેને માટે તેને હમેશાં સાવચેત રહેવાની જરૂર છે, તેણે હમેશાં ધરમના કલામો અને મંત્રો (માંત્રવાણી) બોલવાને તત્પર રહેવું જોઈએ. એક પવીતર પહેરન (સદરો) જે સુતરનો, અથવા કોઈની ભતની ધોલી ચીજમાંથી બનાવવામાં આવે છે, અને જે પવીતરાઈની નીશાની છે, તે પહેરવાને સાવચેતી રાખવી જોઈએ. એક પવીતર કમરબંદ (કુશતી) પોતાના શરીરની આસપાસ ત્રણ આંગ્રામાં વીંટાલવો જોઈએ. તે કુશતીને છોડી દહાડામાં પાંચ વખત પાછી બાંધતી વખતે, ચોક્કસ બંદગીઓ જે પવીતર બંદ બાધામાં લખાયેલી છે, અને જોકે તે બાધા તે સમજતો નથી, તોપણ તેજ બાધામાં તેણે તે કરવી જોઈએ. એ સંધ્ય છતાં જો તે કાંઈ બુલચુક અથવાં કસુર કરવાના વાંક માટે યુનેહગાર થઈ પડે, તો ખોદા આગળ તેણે પોતાના યુનાહની તો નેશ કરવી જોઈએ, એ તોજેશના થોડા ભાગનો તરજુનો નીચે પરમાંણે છે:—

“જે સંધ્ય વીચારવું જોઈતું હતું તે મેં વીચારીકું નથી, જે સંધ્ય બોલવું જોઈતું હતું તે હું બોલીઓ નથી, અને સંધ્ય મારે કરવું જોઈતું હતું તે મેં કીધું નથી, અને જે સંધ્ય મારે વીચારવું ન જોઈતું હતું, તે મેં વીચારીકું છે, જે સંધ્ય બોલવું નહીં જોઈતું હતું તે હું બોલીઓ છું, અને જે સંધ્ય મારે કરવું ન જોઈતું હતું તે મેં કીધું છે” અને આ દુન્યા અને પેલી દુન્યા વીશે, આએ ખાકી અને પેલી મીતોદ જેહાન વીશે મેં જે વીચારીકું છે, જે હું બોલીઓ છું, અને જે કામો મેં કીધાં છે તે માટે હું તારી પાસથી માફી માગું છું.

“પોતાના શરીર મંબધી ઉંચી ભતની પવીતરાઈ બલવવાનાંજ લખાણમાં જરથોસ્તી ધરમ આખો સમાઈ જતો નથી. આતશ, જમીન, અને દરીઓ (પાણી) એ ચીજો ખુદાના જુદા જુદા ગુણોનાં ચીનહો તરીકે છે, અને તેટલા માટે તેઓને અપવીતર નહીં કરવામાં આવે તે સાફ તેઓની સંભાલ લેવાને પ્રમાવીકું છે. આતશને પોતાની કુકે કરી કદીબી અપવીતર કરવો નહીં જોઈએ. દાખલા તરીકે (જેમ બીડી અથવા હુકો પીતાં ગાહડાં વતી કુક મારીને) તંબાકુને સત્રગાવવામાં આવે છે, તે પરમાંણે કદીબી આતશ મોહડાંની નજદીક લઈ જઈ અપવીતર કરવો નહીં જોઈએ.

“જમીનના બાબમાં પુછોતો તેની અંદર ગલીચ પદારથો નાંખી તેને અપવીતર કરવી નહીં જોઈએ; એ સંધ્યી ગલીચીઓમાં સુવેલાંની લાસો સદી ગલીચ છે, તેટલા માટે તેઓને જમીન અંદર દાટી તે જમીનને અપવીતર બનાવવી નહીં જોઈએ. નકકર પથરાથી બનાવેલી અને ઉંચા કુંગરાઓ ઉપર ઉભા કીધેલા “તાવરો” (દુખમા)ની સપાતી ઉપર સુવેલાંઓની લાસને ખુલ્લી મેલવી જોઈએ. એ જગ્યાએ તે લાસોનો રીકારી પક્ષીઓ ભક્ષ કરે તે માટે તેઓને આપણે છોડી જવી જોઈએ.

“સંધ્યાં જનવરો જેમાં મુખ્ય કરી ગાય, ગોસપંદ, ગોધાઓ, મરધાં અને કુતરાંઓ “સપે-તમૈન્યુસ”ની બધી પેદાએસથી છે, તેઓને માન આપવું જોઈએ; અને બીજા હાથપર સાંપો, દેડકા, વીંછુઓ, ઉંદરો અને સંધ્યી ભતની બીજા ચીજો જે “અયોમૈન્યુસ” ની પેદાએસથી છે તે સંધ્યાનો નાશ કરવો જોઈએ.

“ધરમના કામોનું જાંચું ધોરણ અને ચીનહકારક કીયાઓ જરથોસ્તી ધરમમાં હરતી ભાગવે છે, તે વાતને બુલી જવી ન જોઈએ. આતશ, રોશની અને આશતાબ એ સર્વ શક્તીમાન ખોદાના સરવથી જાંચા ગુણો છે. આતશ એ સરવ ચીજોમાં વસ કરાએ અને આગલ જઈ

મકાએ એવી અને જુદી જુદી જગાએ અલગ રાખી શકાય એવી ચીજ છે; તે કારણને લીધે સાથ સુદેઢ કપડાં પહેડીને ધરમચુરૂઓ આતશની નજદીક રહીને અથવા તે તરફ પોતાનું મોહડું ફેરવીને બંદગી કરે છે. ગંભીર ક્રીયાઓ કરી, આતશને પહેલાં પવીતર કરવામાં આવે છે, અને ત્યારપછી આતશખાનામાં સુખડ અને બીજાં સુગંધી બળતણો એ આતશને અરપણુ કરી બલતો ચાલુ રાખવામાં આવે છે. દરેક ધરમચુરૂઓ જે તેની નજદીક જાય છે, તેને નાકનાં નસકોરાં અને મોઢાડાં ઉપર એક પરદો (પદાન) નાંખવાની જરૂર પડે છે. સુરજ અથવા તો દયો (પાણી) જે ઝાઢાની મોઢાઢ તેમજ શકતીને પુરેપુરો ખ્યાલ દેખાડનારા નમુના છે, તે તરફ મોહડું કરીને ખુલ્લી હવામાંથી બંદગી થઈ શકે છે. કોઈબી જાતના જાનવરનો ભોગ આપવાનું તેમાં શરમાન નથી, અને વહી તેમાં કોઈબી જાતની મુરતી પુજા સમાવેલી નથી.”

(૨૫) “વીલીયમ ડી. વહીતની” નામનો એક કાબેલ જરમન વીદ્વાન કે જે “ચેલ” કાલેજનો સંસ્કૃત અને પ્રાચીનોલોજીનો પ્રોફેસર હતો તેણે જરથોસતી ધરમ ઉપર એક રેસાલો લખેલો છે તેમાં તે એ ધરમની તારીખમાં એમ લખે છે કે :—

“જરથોસતી ધરમ દુનીયામાં ફેલાએલા એક ઝાઢાને માનનારા પંથોમાંનો સરવેથી સરસ છે. ઇનદો યુરોપીયન મુજના ધરમોમાં અસલી મુરતીપુજક આજમના સઘલા ધરમોમાં વગર શકે એ ધરમ (યાને જરથોસતી ધરમ) પોતાની શીલશુરીના ઊંડા ભિદાને લીધે તથા તેમાં જાણવેલાં મત અને વીચાર ઝાઢાઢ હોવાને લીધે તથા તેમાં જાણવેલી નીતીની ચોખ્ખાઈને લીધે તે સરવેથી ઉતમ અને પેપારો છે. તેનાં મંબંધમાં આગલા રૂમી તથા યુનાની ગ્રંથકારોએ ઘણા કીમતી વીચારો આપ્યા હતા પણ પશ્ચિમ તરફના પરાંતો કે જ્યાં તે ફેલાયેલો હતો ત્યાં એ ધરમની તે વખતની હાલતનો પણ સપષ્ટ ખુલાસો આપવાને તે વીચારો અધુરા હતા અને તેની ઉતપત્તિનું વરણન આપવાને જે જગાએ (બલખમાં) તે જાહેર થયો હતો ત્યાં થયેલા તેના પ્રકાશનું બેખાન કરવાને ઘણું અપુરણુ છે.”

(૨૬) “પ્રોફેસર વીલહેમ ગાઈગર” નામના એક જાણીતા કાબેલ જરમન વીદ્વાને શને ૧૮૮૩ માં “કદીમ વખતના પુરવ તરફના ઇરાંનીઓનો સુધારો” એવે નામનાં પોતાનાં પહેલાં પુસ્તકના દીબાચામાં જરથોસતી ધરમની વખાણ કરતાં એમ લખ્યું છે કે :—

“શકત યાહુદીઓ શીવાય, પુરવમાં પુરાતમ કાળની એવી કોઈ પણ પ્રજા નથી કે ધરમના વીચાર આચારમાં અવસતાને માનનારી (પારસી) પ્રજાના જેવી પાક અને ખુલ્લું હોય. માતર એક ઝાઢાને માનવાનાં “અદૈઢવાદ” ને મલતા આવે એવા વીચાર આપણે કંથે પણ જોતા નથી. માનની વીશ્ય એટલો બધો ખાલેસ હોય એવો ઝાઢાઢ મત કંથે પણ નથી. એતાં જેવી તરતીબ અને તેહકીકથી બજલાવવામાં આવતો ધરમનો ચોખ્ખો ઝાઢાઢ તરીકો કંથે પણ નથી. અવસતાવાલો ધરમ પુરવ ઇરાંનમાં સથાપવામાં આવેલો હતો અને તેના કાંતુનો જરથોસતના નામ સાથે જોડાયેલો છે. જેમ પારસીઓની દંતકથા જાણાય છે તેમ મીડી. આની સરજમીન કે જેહાંથી જરથોસતે પોતાનો ધરમ પુરવ તરફના પ્રાંતોની મારફતે ફેલાવેલો હોયો જોઈએ અને ત્યાં તેણે મંપુરણ હાલતમાં આણેલો હોયો જોઈએ. દરેક ધરમનો રથાપનાર તવારીખમાંથી મલેલી ખાખ્ખોની મદદથી કાંમ લે છે. કરીસચીયન મત અસલી યાહુદીઓનાં મુલ ઉપર આધાર રાખે છે. મહમદ તો કરીસચીયન તથા યાહુદો એ બંનેને જોડી નાખવાની કોસેસ કરે છે પણ જરથોસત પોતાનો પાથો ઝાઢાઢ અસલી ચેરીચન ધરમ ઉપર રચે છે અને તેમાં હીંદુ લોકો સાથે ઇરાંની પ્રજાનો હીંસો સમાયેલો છે, પણ એ જરથોસતી ધરમનો

જુબીવંતો અને મરતખાવાલો જે ભાગ (ગાથા) છે કે જે ખરેખરી તેની વક્તવ્ય દરશાવે છે, તે તો તદ્દન નવોજ છે. ખોદાની બંદગી મોઘમ, ધંગધડા વગરનીને બદલે મક્કમ, સંગીન અને બંધબેસતા કાંતુનો ઉપર જણાય છે. જરથોસતના નવા (માજદીપસતની ધરમ) મતનું ધોરણ ધણું કરીને નીતી ઉપર છે. પરમેશ્વર તરફથી નીતીની સહમત પેહેલ પેહેલીજ દેખાવ દે છે અને ખુદરતી કાતુનને પાછો ખેંચી રાખેલો છે.”

(૨૭) પ્રોફેસર ડાક્ટર ઇ. ડબલ્યુ. વેમ્પ્ટ” નામના જાણીતા કાબેલ જરમન વીદ્વાન ગ્રંથકારે પેહેલવીના મુલ પુસ્તકોના પોતે કીવેજા તરજુમાંવાલાં ગ્રંથના દીખામમાં જરથોસતી ધરમ ઉપર લખતાં પરકોમના બેખખર લખનારાઓ જેઓ પારસીઓ ઉપર એકથી વધુ ખોદાને માનવાનું તોહોમત મુકે છે તેવા લખનારાઓને એ કાબેલ વીદ્વાન ખોટા પાડી એમ જણાવે છે કે :—

“પારસી ધરમ ઉપર તેના દુશ્મન લખનારાઓએ એક કરતાં વધુ ખોદાને માનવાનો દોશ લાગુ પાડ્યો છે. તેમાં મુસલમાનોથી ઉપર કરવામાં આવેલું અને ખરીસતીઓથી વગર વીચારવે વધારે ચરવાએલું આ તોહોમત આગલ વધારવામાં આવીજ છે, પણ જરથોસતી ધરમ એકથી વધુ ખોદાની હસતી કચ્છ કરનારો છેજ નહીં. “બુતદેશ” માં ખુદલે ખુદલું જણાવે છે કે જ્યાં સુધી આહરેમન આધારા ખોમાંથી નીકળીઓ અને રોશનીમાં આવીયો ત્યાં સુધી તેને અહુરમજ્દ વીશ્વનું કશું જ્ઞાન હતુંજ નહીં. અને જ્યાં સુધી અહુરમજ્દે તેને ખુદલે ખુદલું જણાવેલું ત્યાં સુધી આખરના વખને શું બનશે તે તે કશું જાણતો હતો નહીં; કે તે અને તેના પ્રાણીઓ રસતાબેજ વખતે કમજોર બની નાશ પામશે.

ખરીસતી ધરમમાં જ્ઞતાનને જેટલી સત્તા ધરાવતો ગણવામાં આવેલો છે તે કરતાં ઘણે દરજેએ ઓછી સત્તા ધરાવનારો અવસતામાં જણાવેલો છે. ખરીસતી ધરમમાં સેતાંનને ડહાપણવાલો તેમજ સરવે જગીઆએ હાજર છે એમ ગણવામાં આવેલો છે, ત્યારે અવસતામાં જણાવવા પરમાણે તેને દેવ વીગેરે નુકશાંતકારક પ્રાણીઓ ઉતપલ કરનારી શક્તીઓ ધરાવનાર તરીકે જણાવેલો છે. ખરીસતી ધરમમાં સેતાનની ખરાબી કરવાનાં ચાંચણોની મરીયાદા બીજ-કુલ ખારીકીથી જણાવવામાં આવી નથી. આહરેમનની ઉતપત્તી અને અંત વીશ્વનું વરણન ખરીસતી સેતાનના જેટલુંજ અયોક્ષ છોડી દેવામાં આવેલું જણાવવામાં આવેલું છે. અને બંધી રીતે આ બંને વીચારો (ખરીસતીઓનો સેતાન અને જરથોસતીઓનો આહરેમન) નું એકમેક વચ્ચેનું મજતાપણું અભયમ જેવી રીતનું આવે છે. ખરેખર તે વીચારો એટલા બધા તો એક બીજને મજતા આવે છે કે તેઓ જુદા જુદા મુલોમાંથી ઉતપન થયા છે એમ માનવું આપણથી કયુજ કરાએ નહીં. તેઓ વચ્ચે જે માતર ઊપયોગી તજાવતો માલમ પડેલા છે, તે એ છે કે જરથોસતી ધરમ જેમ ખરીસતી ધરમ માને છે તેમ આહરેમનની હંમેશગી સુખીની હસતી કચ્છ રાખતો નથી અને જ્યારે ખરીસતી ધરમ સેતાંન વીશેના બીજ સધજા વીચારો ખુશીયી છોડી દીવેજા જણાય છે ત્યારે જરથોસતી ધરમ ન્યાય સાસારના કાપદા પરમાણે નીવેડા (યાને સેવતાના મુકાદા) પર આવવાને પાછલ હુકીઓ નથી. તેટલાં માટે જ્યારે આહરેમનની ખરાબીના શાહેબ તરીકેની હસતી કચ્છ રાખવા માટે જરથોસતી ધરમને એક કરતાં વધારે ખોદાને માનવાનો દોશ લાગુ પાડવામાં આવે છે ત્યારે શા માટે ખરીસતી ધરમને સેતાનની હસતી કચ્છ રાખવાને લીધે એક કરતાં વધુ ખોદાને માનવાનો ધરમ કહેવામાં આવતો નથી ? એ સમજવું મુસકેલ લાગે છે. જ્યારે એક ખરીસતી, જરથોસતી ધરમને એકથી વધુ ખોદાને માનવાની મતલબ તરફ બોલે છે ત્યારે તે બધંકર ભુલો કરે છે” વધી એજ વીદ્વાન પોતાના દીખામમાં “જરવાને અકરને” વાલા પ્રકારની ભુલ બરેલી સમજણ વીશ્વો ખોલાસો કરી એમ જણાવે છે કે :—

“પારસી ધરમ વીશિના “ઝોડસ પરમ” નામનાં પેહેલવી પુસ્તકમાં ચુંટી કાઢાડેલાં લખાણાં માહેલા શકરાની ખોટી સમજાવતથી થાયેલો તરજુમો ખરેખર નાપાએદાર છે. કેટલાક ગ્રીક અને અમેરીકન લખનારાઓ અવસતામાં જણાવવામાં આવેલા “અનહદ કાલ” જેને હમેશગી સુધી રહેનારા પ્રાણીનું રૂપ આપેલું છે તેનાથી અહુરમજ્દ અને આહારેમન પેદા થયા હતા એમ પારસીઓ માને છે એવું બતલાવવાની તેઓ કોશિશ કરે છે. “એનકવેટીલ ડુપેરન” ના વંદીદાદના તરજુમા માહેલા એક શકરાથી તેઓના મતને ખુદલે ખુદલોં ટેકો મલીયો હતો પણ આ બુલ “એનકવેટીલ”ના અવસતાના બ્યાકરણ વીરોના અગ્નાનપણાને લીધેજ ઉભી થઈ છે એમ લાંબા વખતથી આપણને જણાતું આવેલું છે. તેથી કરીને “અનહદ કાલ” ને માટે “સરવતો ઉત્પત્ત કરનાર” તરીકેનું બાંધવામાં આવેલું મત અવસતામાં માલમ પડતું નથી તે છતાં શાશાનીયત વંચના પાછલા વખતમાં આ મત ઉમું થયું હોય; પણ “ઝોડસ પરમ” નાં ચુંટી કાઢાડેલાં લખાણાંમાં ખુદલે ખુદલું આવેલું છે કે “અહુરમજ્દ” જોરવાન પ્રાણીને પેદા કીધું; એ જોરવાન પ્રાણીને અવસતામાં “જરવાને અકરને” (અનહદ કાળ) યાને હઈઆત વખાતું જેને રૂપ આપેલું છે, અને જેને અહુરમજ્દના પ્રાણી તરીકે દેખાડવામાં આવીયું છે તેને આહારેમનતા પેદા થવા પછી પેદા કરવામાં આવીયું હતું. (અવસતામાંથી તાંકી બતાવેલું) આ લખાણુ ગ્રીક અને આરમીનીયન લખનારાઓના વીચારોનું સંપુરણ રીતે ખંડન કરે છે અને બતલાવી આપે છે કે જે બાબતોને પારકા લોકો શક અને ધીક્કારની નજરથી જોએ છે તેઓનાં લખાણાં ઉપર આ દાખલાઓ ઉપરથી કેટલો થોડો ભરોસો મુકી શકાય ?” વડી એજ વીદવાંત આગલ ચાલતા જરથોસ્ત્રી ધરમની સ્તુતી કરતાં એમ લખે છે કે:-

“જોકે પારસીઓના ધરમની મુખ્ય સીમાના જ્ઞાનને માટે આપણને અવસતા તરફ જોવું જોઈએ તોપણ આ પુરાતમ ધરમની રીતમાત, ક્રીયા અને રેવાજને માટે આપણને પેહેલવી લખાણોને વલગતું જોઈએ છે, કે જે ધરમ પોતાને માજ્દીયસનીઓના પાક ધરમના ખેતાબથી આલખાયે છે અને તેના પાલનારાઓને બિહદીતાન યાને બિહતર દીનતા લોકો કરી કહે છે. અવસતાના છુટા પડી ગયલા ભાગો જે હજી હસતીમાં છે, તેમાંથી આપણને એ ધરમના પુરાતમ વખતના શીલસુષ કવીઓ અને ધારા બાધનારાઓથી મુકાયલા અને ઘણાક ખાકરૂપ થઈ જતા સ્તંભો અને માંહાભારત દુકડાઓ (યાને અવસતાના ભાગો) ઉપર અમ્મલના ધારાઓથી બંધાયલાં આ બાંધકાંમ (યાને માજ્દીયસની ધરમ)નાં મજબુત પાયા મલી આવે છે. આએ તે પેલા બાકી રહી ગયલા જુજ (જરથોસ્ત્રી) લોકો છે કે જેઓનો ધરમ સાધરશે પાલીઓ હતો તે પંથ (માજ્દીયસની ધરમ)નાં પરાગદે થઈ ગયલા (અવસતાના) ભાગો કે જે દારાયસે પોતાનાં કોતર કામોમાં ખુદલી રીતે સ્વીકારેલા છે. પણ સીકંદર અને તેની પછી થનારા તેના સુધરેલા યુનાનીઓનો વીચાર તે પાક અને ખાલેસ માજ્દીયસની ધરમનો સદનતર નાશ કરીને તેની જગ્યાએ પોતાનો મુરતીપુજક પેહેમોથી ભરેલો ધરમ ફેલાવવાનો હતો પણ તેમાં તેઓ નીચપ્રલ થયા હતા.”

(૨૮) “પ્રોફેસર ડાકટર આદોલ્ફ રાપ” નામનો એક કાબેલ જરમન વીદવાંત “ધરાંનીઓનો ધરમ અને રેવાજો” એવે નામના પોતાના એક રેસાલામાં અવસતા વીશે એમ લખે છે કે :-

“અવસતા બધામાં લખાપલા છે એવું હાલ સીધ થઈ ચુકું છે. અવસતામાંથી મલેલા જ્ઞાનથી આપણે શમજીએ છીએ કે ધરાંનીઓના વીચાર પરમાંણે રોશની કે જેબી કંઈ માઈ તંન-દરોસતીવાલું, પાક તથા ખર્ છે, તે સમલાંનું મુલ છે, અને એ બધાની સાંમે અધારાની

તથા બીજા રાતના દેખાવાની મોટી ધામતીઓ રાખવામાં આવે છે. પણ થીક લખનારા-ઓએ ધરાંની ધરમના કાંતું નોતો એટલી બધી જાણથી અભીયાસ કર્યો નથી કે, જેથી એજ ખરી “ધરો” છે અને તેની આસપાસ આખી ધરાંનીઓની ધરમ રચના શ્રે છે, એમ કેમ મમજી તથા કચ્છલ કરી શકાએ ? એ થીક લખનારાઓ પાક અને નાપાક તથા બદરહુને લગતી મતલબ સમજવામાં પણ પાછલ પડેલા છે.”

(૨૯) “મીઠ જેમમ ડી. મેકકેય” નામના એક અમેરીકન ગ્રંથકારે “પીકતોરીઅલ હીમટરી ઓફ ધી વરલડ” એવે નામનું એક કીમતી પુસ્તક રચી બાહર પાડીયું છે. તેમાં કદીમ જમાનાના મીઠીપનો કે જેઓ જરથોસતી ધરમચરેઓનો એક ટોલો ગણાતો હતો તેઓનાં રાજ તથા ધરમ વીશેની બાબદ લખતાં તેઓ એખલા એકજ બાદાને માનતા હતા કે જે બાદાને અશો અહુરમજ્દનાં નામથી જરથોસતીઓ બોલજે છે તેની સ્તુતી અને સીશ્ત ગાતાં એ વીદવાંન એમ લખે છે કે :—

“મીઠીપન લોકોનાં ધરમમાં ધણુક ફેરફારો થયા હતા. તેઓના અસલી (માજદીય-સતી જરથોસતી) ધરમમાં એકજ મોટા બાહોમીથી ભરપુર અહુરમજ્દ કે જે પેદાનો કરનાર, બચાવનાર, અને જગતનો ચલાવનાર છે તેને માનવાતું શ્રમાંન હતું. તે ધરમ આતમા શનમુખ શક્ત એકજ જણને (યાને અહુરમજ્દને) સઘલાં સારાંનાં સુલ તરીકે અને સઙ્ગથી ખુબીવાલી બંદગીઓને લાયકનો તરીકે આગલ ધરે છે. અહુરમજ્દ ગેતી અને મીનોઇ દુ-નીઆનો પેદા કરનાર છે. તેણે આકાશી ગરેહો, જમીન, પાણી અને ઝાડો, સઘલાં ભલા પ્રાણીઓ અને સઘલી ભલી અને સાચી વસતુઓ પેદા કીધી છે. ભલો, પાક, નીરમજ, સાચો તે પાક બાદા છે, તે સઙ્ગથી પવીતર છે, તે સચાઇનું તત્વ છે, તે સઘલાં સચાઇનો બાપ છે, તે સરવે હૃદયાતી ધરાવનારાઓમાં સઙ્ગથી ઝરસ છે, તે પવીતરાઇનો સાહેબ છે, તે ધ-જિજ્ઞાસુ સુખી છે, તે દરેક આસીરવાદ ધરાવે છે, તે તંનદરેસતીવાલો, દોલતવાંન, નીતીવાલો અને હમેસ સુધી રહેનારો છે, તેનાથી માણસજાતનું સઘલું ભલું થાય છે. પાક અને ભ-લાઓને તે આ દુનીયાંના પ્રાયદા બખશે છે, એટલુંજ નહીં પણ કીમતી મીનોઇ દુનયાં મા-ટેની ભેટો જેવી કે સચાઈ, એબાદત, ભલું મન અને હમેશગી સુધીનું સુખ બખશે છે, જેમ તે સાચાને નવાજે છે તેમ તે જુઠાને શીક્ષા કરે છે, આ પરમાણે જણાશે કે અ-હુરમજ્દાઓ અહુરમજ્દા અથવા અહુરમજ્દ સઘલા સુરતીપુંજક દેવતાઓ કરતાં હીબર લોકોનો ખરા બાદા વીશેની સમજણને લગભગ મલતો આવે છે. કોઈબી રીતે મીઠીપનોનો ધરમ સુરતીપુંજક હતોજ નહીં, તે લોકો જે બાદાને માનતા હતા તે બાદા ગેખી હતો અને ભવીશ્યના ગેખી સુલકમાં રહેતો હતો અને તેને મોટેનાં દેવલો કોઈ પણ સુરતીઓથી અપવીતર કરવામાં આવતાં નહીં હતાં. આ મોટા અહુરમજ્દની સરદારી હેઠલ ધણુક શ્રે-મ્તાઓ (જે અમસાસપદો) હતા કે જેઓમાં બાદાની શક્તીઓ સીવાયનો પ્રક કદાચજ નહીં શકાએ. આ શ્રેસતાઓ અહુરમજ્દની મક્કદ બજલાવતા હતા અને તેઓ પોતે માણસ જાત અને બાદા વચ્ચે સંદેસો ચલાવનારાં સંધનો બનીયા હતા.

મીઠીપનો આતમા અમર છે એમ માનતા હતા. વલી એવું પણ માનતા હતા કે ભલાં અને ભુંડાં માણસોની મદદે “ઝરોય” શ્રેસતો (ચીનવદ) પુલ ઉપર આવતો હતો કે જ્યાંથી તેઓને આસીરવાદ પામેલાં રહેડાણ (બેહેસ્ત) માં યાને અહુરમજ્દની નજદીક લેઇ જતો હતો અને ભુંડાં માણસો પુલ ઉપરથી નીચે ખાઈમાં પડતાં હતાં કે જ્યાં તેઓને હમેસગી (રચતાબેજ) સુધી “અઝેમૈન્યુસ”ના રાજ્યમાં રહેવાની સજા કરવામાં આવતી હતી.

“મીઘીયન ધરમમાં મુખ્ય કરીને આતશ, પાણી, જમીન અને હવા એ મુલતતવોની વખાણ કરવામાં આવતી હતી અને તેઓ રૂપ, રંગવાલા દેવતાઓ (મુરતીઓ)ને માનતા નહીં હતા અને તેઓ મુરતીઓને યાદા તરીકે માનવાને ધીકારતા હોવાથી દેહડાં તથા દેવલો બાંધવાનું નાપસંદ કરતા હતા. તેઓની બંદગી કુદરતને લગતી હતી પણ તે ધણી વીચીત્ર હતી. કુદરતની જીદી જીદી શક્તીઓ ઉપર જેમ ગ્રીક લોકોએ દેવતાઓ મુકકર કરીઆ હતા તેમ તેઓએ કરીયું ન હતું. વધી તેઓએ હીંદુઓની માફક કુદરતની શક્તીઓના આકાર બનાવ્યા ન હતા; તેઓ ખરેખર મુલ ચીજો આગલ બંદગી કરતા હતા.”

(૩૦) “પ્રોફેસર ડાક્ટર માર્ટીન હાઉગ” નામનો જાનીતો કાબેલ જરમન વીદવાન પારસીઓના ધરમ વીશેના પોતાના એક રેસાલામાં “જરથોસ્ત પ્રરેસતાઓની હસતી કમ્બલ રાખતો નહીં હોતો પણ તેઓને યાદાની શક્તી અથવા બખ્શેશ દાખલ ગણતો હતો” તે વીશે યજ્ઞશનેના ૪૭ મા હામાંથી દાખલો તાંત્રી એમ જણાવે છે કે :—

“ગાથામાં અમસાસપંદોને વોહુમનો, અસવહીસટ, અસથર વરધય, સપેતત આરમધતી, હુરહુવતાત તથા અમેરેતાતનાં જે જીદાં જીદાં નામોથી ઓલખવામાં આવેલા છે, તેઓ યજ્ઞશનેના ૪૭ મા હાનો તરજીમો કરવાથી તેમજ તેમનાં મુલ ઉપરથી દીસે છે, તેમ કાંઈજ નહીં પણ જે સઘલી બખ્શેશો અહુરમજ્દને એકલા ઇશ્વર દાખલ ગણી જેઓ સાચું બોલી અને સારાં કામો કરી ખરાં અંતકરણથી તે શાહુબની બંદગી કરે છે, તેમને બખ્શે છે તે બખ્શેશોનાં ભાવવાચક નામો અને વીચારો છે. જરથોસ્ત પેગંમબરના વીચાર મુજબ તો તેઓ (યાને બખ્શેશો) કોઈબી જાતનો આકાર ધરાવતી નથી પણ પ્રરેશતાઓનો આકાર છે એવો વીચાર તો એ માહન શીક્ષક (જરથોસ્ત) ના લખાણોમાં તેની પાછલ થઈ ગયેલાઓ (જરથોસ્તરે તેમો) એ ઉમેરેલા છે.”

(૩૧) “રેવરંડ એડવરડ જેમસ બરકલે” નામનો એક કાબેલ ખરીસટી ધરમગુર જરથોસ્તી ધરમની તારીખમાં પોતાનાં એક પુસ્તકમાં એમ લખે છે કે :—

“ઝંદ અવસતાનાં ઘણાંક પ્રમાનો અને અગમચેતીઓમાં બીજી દુનીયાંને લગતી જે બાબદો આવેલી છે, અને જે ઉમદા મતલબો સમાપલી છે તેઓએ વીદવાં શખસોનાં ધ્યાન રોક્યાં છે. જરથોસ્તની ભવીશ્ય વાણીઓ (અવસતાઓ) તેમજ તેનાં પ્રમાનો બીજી દુનીયાંને લગતાં ઘણાજ સરસ અને ડાહ્યાપણ ધરાવનાર એક પુરુષનાં વચનો તરીકે તથા સચાઈ શાંધવાની તેની (જરથોસ્તની) બેહદ કાલજીનાં પરીણામ તરીકે આપણે જો કમ્બલ કરીએ તો તેથી આપણે જે ધરમ પુસ્તક (બાઈબલ) હાલ ધરાવીએ છીએ તેની સચાઈ ઘટી જવાની અથવા તેનું લખાણ બોડું પડવાની કંઈ ધાસતી રહેતી નથી.”

(૩૨) “પ્રોફેસર ઇ. ડોબહામ બરુઅર એલ. એલ. ડી” નામનો એક કાબેલ વીદવાં “પ્રરેઝ એડ ફેબલ” એવે નામની પોતાની દીકશનરીને શરૂ ૯૭૫) મે જરથોસ્ત અને તેના અવસતાની તારીખમાં એમ લખે છે કે :—

“ઝંદ અવસતા એ ઝોરાસ્ટર અથવા જરથુસ્ત નામના માહાન પેગંમબરનો મોટા ગ્રંથ છે. એ મીઘીયન જરથોસ્તે (અસલી) મેહાયન ધરમને સુધારેલો હતો. અવસતા યાને “હુધાતા શબ્દ” એવે નામની ઉત્તમ કેતાબ ઝંદ બાબાની અંદર ઇસવી સન પુરવે ૪૯૦) માં લખાયેલી છે. કેટલાકો કહે છે કે “ઝંદ”નો અરથ ‘શરેહ’ છે, અને ઝંદ અવસતા એ પારસીઓની ધરમ પોથી છે, અને તેમાં શરેહ સમાયલી છે..... અવસતા એ જરથોસ્તે બનાવેલું મેજબનો (માજ્ઘીયસનાનો) નું પવીતર પુસ્તક છે.”

(૩૩) “પ્રોફેસર ડબલ્યુ. આર. ઓલ્ડજર” નામનો એક કબેલ જરમન વીદ્વાન “ભ-વીસયની જીંદગીના વીચાર” એવે નામના એક રેશાલામાં જીવતું અમરગપલું, બેહેસત, દોજખના વીચારો જે પાહુદી તથા ખરીસટી ધરમોમાં છે તે જરથોસતી ધરમ ઉપરથી દાખલ થયા છે તે વીશે એમ લખે છે કે: —

“આપણી પાસે ધણીક વગર શકની સામેતીઓ છે કે જે વખતથી પાહુદીઓ બાબીલોનમાં કેદ પડ્યા હતા ત્યારથી તે કરાઈસ્ટનાં જાહેર થવા સુધીની મુદતમાં તેઓ (પાહુદીઓ)એ ઇરાંનીઓના ઇશવરી ધરમ જ્ઞાનમાંથી ધણીક બાબદો હાંસલ કીધી હતા એમ જેસીનીનસ, રૈ-જમકુલર, સુરુઅરઠ, લયુક ડી. ઉવેત અને નીનદીર જેવા વીદ્વાનો કબુલ કરી ગયા છે. આ બાબદમાં જે ધણી ખરીખર શોધ કરશે તે કદાચજ વાંધા ઉઠાવશે. પણ પાહુદી લોકોના ઇશ-વરી જ્ઞાન (ધરમ પુસ્તક) માં ઇરાંની (જરથોસતી) ધરમનાં ધણાં ખરાં મુલતવો આવી ગયાં છે, અને એ રીતે જોતાં એ (જરથોસતી ધરમનું) ઇશવરી જ્ઞાન ખરીસટી ધરમનાં ઇશવરી જ્ઞાન તું મુલ છે. તે ઉપરથી ઇરાંનીઓએ બીજા ધરમમાંથી કાંઈ પણ લઈને પાછલા વખતમાં ખોટા દસ્તાવેજ ઉભા કીધા હોય એવું માનવાના કરતાં આએ મતો તો વધારે વાજબી છે કે જે ધરમ મતો પારસીઓ અને ખરીસટીઓમાં સાધારણ છે તે ધરમ મતો જરથોસતી ધરમ ઉપરથી મુસાઈ લોકોમાં અને ત્યાર પછી ખરીસટી લોકોમાં ફેલાવે પાંચમાં હતાં. “ડાક્ટર હાજિગ” જે એક ચાલાક વીદ્વાન છે અને જે આ મુઘલી બાબદોથી બીજા સધલા વીદ્વાનો કરતાં વધારે વાકેશગાર વીદ્વાન હોવાને લીધે તેતું મત વધારે વજનદાર છે. તે ખાતરી પુરવક કહે છે કે કરાઈસ્ટની આગાઉ પંદરસો થી બે હજાર વરસોની વાત ઉપર જરથોસત ધણાજ પુરાતન જમાનામાં યઈ ગયો છે. વલી તે લખે છે કે બાબીલોનમાં પાહુદીઓ દેશનીકાલ થયા પછી પાહુદી ધરમમાં જરથોસતી ધરમની મોટી અસર પેવસ થઈ હતી કે જે અસર બેચક પ્રેસતાઓ, સેતાન તથા મુવેલાઓના રસતાખેજના વીચારોના બાબમાં હતી. એક હાથ ઉપર બ્યારે ખરીસટી વીદ્વાનોની મોટી સંખ્યા એવું જણાવી જાય છે કે જીવતું અમર-ગપલું તથા તેના કાંમેનો ઘટતો ખદલો ખુલ્લે ખુલ્લી રીતે જુનીતોરાતમાં દરસાવેલો છે ત્યારે બીજા હાથ ઉપર “બીશપ વોરબટન” જેવા માયાકુલ લખનારાઓ જણાવે છે કે તેમાં (યાને જુનીતોરાતમાં) ભવીસયની જીંદગી વીશે કાંઈ પણ લખેલું નથી પણ મરણ પછી માણસો તદનજ તથા હમેસ સુધી નાશ થાય છે એ તેમાં (યાને જુનીતોરાતમાં) જાહેર કીધું છે. આખી દુનીયાંએ રસતાખેજનો વીચાર તેમાં મુખ્ય કરીને પાહુદીઓએ જરથોસતી ધરમની રચના ઉપરથી ઇરાંનીઓ શાયના પોતાના સંખધની મારશતે નવા નવા ફેરફાર કરી પોતામાં દાખલ કીધા હતા. ઇરાંનીઓ શાયના પોતાનાં લાંબા વખત સુધી ચાલેલા સંખધને દરમેયાંન ક્રયામતને લગતા જરથોસતી વીચારોના બાહેરના મધુર રસ ક્યાના આકારથી પાહુદી-ઓ ઉપર ધણીજ અસર થવાથી તેઓએ તે વીચારો અખતીઆર કીધા અને પોતાના મહજબનાં મતો સાથે તેમને ખતરી રીતે ભેલી નાંખીને પોતાના તરીકે ગણવા લાગ્યા એ વીશે કેટલીક જાંખી સાદતો જુનીતોરાતમાંથી મલી આવશે. ઇરાંનીઓ જેઓ પાસેથી પાહુદીઓએ એ મત લીધું હતું તેઓએ જે પાયા ઉપર એનો મદાર રાખેલો હતો-તેની ઉપર એ પાહુદીઓએ પણ પોતાનો આધાર રાખેલો હતો એવું જણાયલું છે. “નયુ ટેસ્ટમેન્ટ”માં મુખ્ય કરીને “પીટર” ની બીજા આગાહી તથા “જોન ધી બેપટીસ્ટ”ની દીનતો ખનાવનાર જોકે સંસ્કૃત કથાઓને મલતો યદને “સેતાંન”ને તથા પાપીઓને દોજખમાં મોકલે છે તોપણ પોતાના વીચારો તેના તેજ રાખીને હવે પછી એક નવી દુનીયાં તથા એક નવાં બેહેસતની તે ધણું કરીને આશા રાખે છે. સાંમટી રીતે લેતાં આ મરણ પાંચેલાં-ઓની ક્રયામત તથા છેલ્લા ઈનસાફની વખતે અશા માણસોથી પાપીઓનું જીલ્લું પડવું અને

આતથથી દુનીયાંનું નાથ પામવું તથા સાર પછી આખી દુનીયાંનું પ્રીતી શરૂ થવું એ સધલાંનું બેયાંન “નધુટેસટેમે” તથા મંદ લખાણમાં એવીતો એક મલતી રીતે. આવેલું છે કે, એ બંનેના બનાવનારાઓ વચ્ચે ઇટા સંબંધ હતો એમ આપણે બેસક કહી શકીએ.”

ઉપલોજ વીદવાંન પોતાનાં એજ પુસતકમાં આગલા કદીમ ધરાંની જરથોસતીઓ પોતાના ધરમ ઉપર કેવી જાનફેસાંની કરતા હતા અને પોતાના ધરમને બચાવવાને માટે જંગલી આરબો સાથે કેવી બહાદુરીથી લડતા હતા અને તે વેલાનો ધરાંની મુલક કેવો બોહોલો હતો તે વીશે એમ જણાવે છે કે:—

“પારસીઓ પોતાના બાપીકા જરથોસતી ધરમને એટલો તો પચારો ગણીને એટલું તો માન આપતા હતા કે મોહિત અને દેશનીકાત જેવી ઇટી આપતો ખમયા છતાં પોતાનો ધરમ તરફ કરી શકતા નહીં; તેવા પાકીજેહ ધરમવાલાને બેકે આરબોનાં લશ્કરોએ તાબે કીધા, તેઓને કેરમાનના પાહાડો અને હીંદુસયાનના કોસતાઓ સુધી નસાડીયા, અને મહમદી ધરમ કબુલ કરાવવાને માટે તેઓ ઉપર બારે સેતમ યુજ્જરામાં આવ્યો તોપણ જે વખતે કાસપીયન સમુદ્રથી તે ધરાંની આપાત સુધીના બોહોલા મુલક માંહેલું દરેક ગામડું પોતાના બપકાદાર આતથ કદેહથી સીંગારેલું હતું તથા જે વખતે (યાને ધરાંની શેહેનશાહત વેલા) એક સુરજમુખી કુલગી મીશાલે જ્યાં સુર્યની આંખ પ્રતી તે તરફ ધરાંન પ્રવું હતું—મતલબ એ કે ધરાંની મુલક એટલો તો બોહોલો હતો કે, ત્યાં સુર્ય કદીપણ અમત પામતો નહીં હતો તેવા વખતને મગરૂરીથી ધેયાનમાં રાખી સધલી બારીકીઓ સાથે કીરીયા કરમે બળવીને પોતાના ધરમને નહીં છૂતી શકાય તેવાં બનુનથી વલગી રહ્યા હતા.”

(૩૪) “મીં જેમસ પ્રીમેન કલારક” નામનો એક વીદવાંન “અહુરમજ્દ અને અહારેમન” યાને નેકી અને બદી વચ્ચેની લડાઇનો વીચાર જે ખરીસ્ટી ધરમમાં દાખલ થયો છે તે વીચાર જરથોસતી ધરમ ઉપરથી ઉત્પન્ન થયેલો છે તે વીશે પોતાનાં પુસતકમાં એમ લખે છે કે:—

“જાણીતા અગ્રેજ કવી “મીલટન” અને બીજા લખનારાઓએ બેહેસત અને દોજખના દેખાવો અને ઓદા તથા સેતાન વચ્ચે ચાલેલી લડાઈના બનાવો કવીતામાં લખીને જે પુસતકો રચેઆં છે તે પુસતકો બે જરથોસતના ધરમમાં નેકી અને બદીની હરીશાઇને લગતા વીચારો ચાહુદીઓની મારફતે ખરીસ્ટી ધરમમાં દાખલ થયા ન હોત તો કદીબી હસતી ભાગવતે નહીં”

(૩૫) આજના સુધારાના જમાનાની શીલસુશી જે જરથોસતી ધરમ ઉપરથી ઉત્પન્ન થાયેલી છે તે વીશે “પ્રોફેસર એડવર્ડ રૉક” નામનો કાબેલ જરમન વીદવાંન “મીસ્ટરીઓ અને જરથોસતીઓનાં એતેકાંદ સંબંધી પ્રમાનો” એવે નામના રેસાલામાં એક ગમ એમ લખે છે કે “જરથોસતી અને મીસ્ટરના પુરાતમ લોકોની અસલી શીલસુશીઓ ઉપરથી આજ ની નવી શીલસુશીઓએ જનમ લીધો છે.”

(૩૬) “રેવરંડ ડાક્ટર જૉન વીલસન” નામના મુબંધમાં જાણીતા થઇ ગયેલા કાબેલ ખરીસ્ટી ધરમચરએ સને ૧૮૫૮ માં “તરણ હજાર વરસપરનો ઇંડીઆ” એવે નામનો એક અગ્રેજી ગ્રંથ છાવી બાહાર પાડીઓ હતો તેમાં હીંદુ એરીયનો અને અસલી કદીમ ધરાંનીઓ વીશે જણાવતાં કદીમ ધરાંનીઓ જુતપરસતી રસમને કેવા ધીકારતા હતા તે વીશે લખતાં એમ જણાવે છે કે:—

“વેદો ઇસુખરીસતના આવીઆ અગાઉ શુમારે બારશાથી તે પંદરસો વરસ પર લખ્યા હતા. જે લોકોના ધરમનું વરણન એ વેદોમાં થયેલું છે તે લોકોને આરીયનુ-

નામ એ પુસ્તકોમાં આપેલું છે. આરીય બોલનો અરથ “આખરદાર લોક” એ રીતે કેટલાક લોકો કરે છે, પણ વીદવાંન લોકો ઘણું કરીને અસલી ધરાંનના વસનારાઓને એ નામ આપે છે. આરીય લોકો અવલ ધરાંનની જમીનમાંથી નીકલેલા હતા તેમાં કશો સંદેહ નથી. એ લોકોના બે ભાગ થઈ ગયા હતા તેઓમાંના એકે પોતાની અસલ જમીન છોડીને હીંદુકુસ પરવતો ઓલંગીને કાબુલને મારગે પંજબમાં સીંધુ નદીના કાંઠાપર પોતાની વસતી કાઢી અને બીજો ભાગ એટલે કદીમ ધરાંનીઓ જેઓની નસલ હાલના પારસીઓની છે તેઓએ જ્યારે જોયું કે એ નીકલી ગયલા લોકોએ પોતાનું નામ “આરીય” માથેત રાખ્યું છે, ત્યારે તેઓએ પોતાને “આરીય વેઇજો” એટલે ખાશ અથવા ખાલેશ આરીય, એવું નામ આપીયું હતું. એ નામ વંદીદાદની પેઢેલી પરગદમાં આવેલું છે. એ ઉપરથી આપણે જોઈએ છીએ કે પારસીઓ તથા બરાહમણો અસલના વખતમાં એક કુલ તથા એક જાતના હતા એટલુંજ નહીં પણ એઓનો ધરમ પણ એકજ હતો. અવસતાઓની વાતોને વેદની વાતોમાં કેટલાક સંબંધ દેખાય છે. જ્યારે આરીય બરાહમણો હાથની બનાવેલી મુરતીઓ તથા પુતલાંઓને માનવા લાગા ત્યારે પારસીઓએ તેઓને ધીકકારી કાઢીઆ અને તેઓની સાથેના સંબંધ તોડી નાખ્યો, અને એવું ઝમજવા લાગા કે એ બ્રુતપરસત લોકો જે ભક્તી કરે છે તે બધી સેતાનની છે, અને જે બધા બોલો ભગતીના તેઓ વાપરે છે તે સેતાનને લગતા છે અને “દેવ” બોલનો અરથ પારસીઓ ખુરો સમજવા લાગા.”

(૩૭) માજદીયસની જરથોસતી ધરમ કેવો પુરાતમ છે અને એ ધરમ ઉપરથી “ધ-બરાહીમ” પેગંમબર જે મુસા પેગંમબરની આગમજ થઈ ગયો છે તેણે પોતાના ધરમનો પાયો જરથોસતી ધરમ ઉપરથી રચેલો હતો તે વીશે નામીઓ જરમન વીદવાંન પ્રેફિઅર “એનરસ્ટ ડી. બંનસન” જુની બાઈબલ તથા મુસાની પોથી અને જરથોસતીઓની ઝંદ અવસતાઓની તપાસો કરી પોતાના ૧૮૬૫ માં છપાવેલાં પુસ્તકમાં એમ લખે છે કે:—

“ધબરાહીમ પેગંમબર જે ઇસુની પુરવે ૧૮૨૫ નાં વરસ ઉપર ૧૭૫ વરસની ઉમરે મરણ પામેલો હતો તેના અસલી વડાઓ “કાલડીયન” નામના પાહાડોની હદમાં વસતા હતા અને “ધબરાહીમ” જ્યારે ઉમરે પુગો તે વેલા એ મુલકમાં જરથોસતી ધરમ ફેલાવો પામેલો હતો તેથી ધબરાહીમે જરથોસતી ધરમની મુખ્ય બાબદોની માહિતગારી મેલવેલા પછી પોતાનો ધરમ લોકોમાં ફેલાવેલો હતો.”

ઉપલી બાબદને મલતો વીચાર નામીઓ વીદવાંન “જ્યોરજ રેલીનસન” પણ જણાવે છે કે “ધબરાહીમ પેગંમબરના જમાનાની પુરવે બે હજાર વરસો ઉપર જરથોસતનો જમાનો હતો.”

(૩૮) નામીઓ શ્રેય વીદવાંન “એનકુવીટીલ ડુપેરેન” જરથોસતી ધરમ વીશે રચેલાં પોતાનાં બીજાં પુસ્તકને શરૂ પટર થી ૬૧૬ સુધી જરથોસતી ધરમની નીતીની બાબદ અને એ ધરમની મુલ મતલબની ખુબી જણાવતાં લખે છે કે:—

“એક ઓદાને માનવો, બલી ચીજ પસંદ કરવી, ખુરી ચીજથી દુર રહેવું, પોતાનાં કરતાં જે કોઈ વડો હોય તેને માન આપવું, દુનીયામાં માણસ જાત સાથે બાઈબંધી અને નેકીથી ચાલવું અને માણસોનાં સુખનો વધારો કરવો.”

(૩૯) “મી. લેટર” નામનો એક વીદવાંન ગ્રંથકાર જરથોસતી ધરમ પુસ્તકોમાં શું શું બાબદો જણાવેલી છે તે વીશે પોતાનાં પુસ્તકમાં એક ગમ એમ જણાવે છે કે:—

“જરથોસતનાં ધરમ પુસ્તકોમાં દુનયાની અવલ પેદાયસ તથા જીવ વીશેનો ઓલાશો જણાવેઆમાં આવેલો છે.”

(૪૦) “ધી ડોકરીઅન ઓશ ઇનકારનેમન” એવે નામનાં એક અંગ્રેજી ચોપાનીયાને મુદ્દે ૨૦ મે જરથોસ્તી ધરમની ખુબીમાં એમ લખે છે કે :—

“જેખી કાંઈ હાલ કહેવામાં આવે છે, તેની સચાઇને પારસીઓનો જરથોસ્તી ધરમ ટેકા આપે છે. એ ધરમમાં અવતાર ચીજને મોટે તદ્દન ઇનકાર કરવામાં આવેલો છે. પારસીઓને ધરમ શીખાડનાર શીક્ષક મોટા પેગંમબર જરથોસ્ત હોવાથી જેમ બુદ્ધ લોકો “શાશિઅમુની” ને માને છે તેમ પારસી લોકો એ મોટા દરજ્જાના પેગંમબરને માને છે. પારસીઓનું પતીતર ધરમ શાસ્ત્ર અવતાર ના પાંડ છે એ તેની મોટાઈ છે અને જરથોસ્ત જેવા મોટા પેગંમબરને તેઓ (પાને જરથોસ્તીઓ) ઇશ્વરી દરજ્જાનો ગણે છે, નોકે તે તો એક માણસ હતો, એ પેગંમબરની તારીફમાં ઘણા સખુનો લખવા, એજ તેની મોટાઈમાં ખતરો નાખનારી બીના છે.”

(૪૧) “અંડન રીલીઝઅસ ટરાક્ટ મોસાયટી” એવે નામની કરીસચીયન ધરમચુરઓની મંડળી જરથોસ્તી ધરમનાં ફરમાનો શું છે તે બાબે પોતાનાં પુસ્તકમાં એમ બોલાસો કરે છે કે :—

“જરથોસ્તનાં ફરમાનો એ હતાં કે ઉપયોગી ઝાડો રોપવાં અને સુકી જમીન ઉપર પાંછી પોહોંમતું કરવું અને એવાં કામ કરનારને આખરતની “તનજત” મલશ એવું ફરમાવ્યું હતું તે છતાં એ ફરમાન ઉપર ઘણું સુની ધેયાંન આપવામાં આવ્યું ન હતું. માળદી-યસની ધરમની સ્થાપના કરનારે (પેગંમબર જરથોસ્તે) એવું ફરમાવ્યું હતું કે, જે કોઈ ખખરદારી તથા જીવ્યોગથી જમીનમાં બી વાવશે તેને દસ હજાર મરતબે બંદગી કરે તે કરતાં વધારે સ્વાખ લાગશે. એથીજ કરીને સાસાનીઆન તખકકાના પાદશાહોના જમાનામાં કદીમ ઇરાંનીઓ આ માહાભારત કામ (ખેતી) કરવાને ઉલટ ખતાવતા હતા અને તેનું પરીણામ એ નીપજ્યું કે ખેતીવાડી આબાદ હાલતમાં આવી અને સરવે લોકો સુખ ભોગવવા લાગ્યાં એવું કરીઅસ, એમીએનસ, મારસેલીનસ, અને બીજા પરાચીન કાળના ગ્રંથકારો લખી ગયા છે.”

(૪૨) પારસીઓની શેહેનશાહતનો ઇં ૪૦ મું પુ. ૫૫૮ માં પાયો નાખનાર હખામની-આન વંશનો નામીયો શેહેનશાહ “કાધરસ” (સાધરસ) કે જેને ખીલારોકી તખ્તીઓમાં “કુરશ” લખ્યો છે અને જેને યાહુદી લખનારાઓ “ઝારેસ”નાં નામથી ઓલખી ગયા છે તે મહાતમા શેહેનશાહ પોતાના જરથોસ્તી ધરમ ઉપર કેવો ચુસ્ત હતો તે વીચે નામીયો યુનાની ગ્રંથકાર “ઝેનોફન” જે આજ ૨૨૨૦ વરસ ઉપર થઈ ગયો છે તે પોતાનાં પુસ્તકમાં એમ લખે છે કે :—

“ઇરાંની શેહેનશાહતનો સ્થાપનાર “સાધરસ” ધરમને માન આપી ઇશ્વરની ભક્તી કરવા ઉપર એટલું તો ધયાંન આપતો હતો કે તેણે આમ ધરમચુરઓ નેમી ધટી કી-ચીયાઓ સાથે સવારને પોહોર ઇશ્વરની ભક્તી કરાવવાનું આજ કીધું હતું. શેહેનશાહ સાધર-સની આ ખુબીની ધેરધેર નકલ થવા લાગી, તમામ ઇરાંનીઓમાં સવારે બંદગી કરવાનો રીવાજ આજુ થયો અને સાધરસના જમાનાથી તે હાલના જમાના સુધી એ રીવાજ આજુ રહેલો છે. પોતાની પરજમાં થયેલી એવી રીતની એકીનદાસીના વધારાથી સાધરસ ઘણો ખુશી થવા લાગ્યો કેમકે તે કહેતો હતો કે “જે પ્રજા ઇશ્વરનો ૩૨ રાખી તેની પરથતેસ કરે તે પ્રજા પોતાના હાકિમ તરફ પહુ ફરમાબરદાર રહેતીજ જોઇએ.”

(૪૩) મી. ડાંમમ પેન નામનો એક કાબેલ અમેરીકન વીદવાંન જેણે ખરીસ્ટી ધરમ

વીરધ પુસતકો રચેઆં છે અને જેણે તેમાં પ્રીમેશન ધરમના મુલ પાયા વીચિની ખાખદ જણાવનાં તેનો સ્થાપનાર જરથોસત હતો એવું જણાવીયું છે તે લખે છે કે :--

“પુરાતમ જમાનાનાં કયા વખતમાં અથવા કઇ કોમમાં એ પ્રીમેશન ધરમ પ્રથમ જાહેર થયો હતો તે વીચિની તવારીખ અંધારામાં રહી ગઇ છે પણ ઘણું કરીને ઇજીપ્ટ, બાબીલોન અને ખાલડીઆન લોકોને લાગુ પાડવામાં આવે છે. સુર્યની ખાર રાસીની દેખાઇતી ચાલ ઉપરથી ધરાંનીઓને કાનુન ખતલાવનાર જરથોસતે તેનું (પાને પ્રીમેશનનું) એક ધરમ શાસ્ત્ર ખનાવ્યું હતું કે જહાંથી (પાને ધરાંન દેશથી) પીથાગોરસ તે યુનાન દેશમાં લાવયો હતો.”

(૪૪) વહી એજ ખાખદ વીચે મીં જ્યોરજ સ્મીઠ નામનો એક કાખેલ વીદવાન કે જે ધંગલડંગી રોએલ આરડીલરી કોલેજનો એક શીક્ષક હતો અને “કેનટ” નામનાં શેહે-રની પ્રીમેશનરીનો પરોવેનશીઅલ ગરાંડ માસતર હતો તેણે શને ૧૭૮૩ નાં વરસમાં “ધી યુસ એંડ એબીયુસ ઓફ પ્રીમેશનરી” એવે નામનું એક પુસતક છપાવી બાહર પાડ્યું હતું તેમાં પ્રીમેશન ધરમના કાયદા અને રીતભાત જરથોસતી ધરમ ઉપરથી છે તે વીચે તે એમ લખે છે કે :--

“પ્રીમેશન ધરમ કદીમ જમાનાના કયા વખતમાં અને કઇ કોમના લોકોમાં પ્રથમ ઉત્પન્ન થયો તે વાત વગર તવારીખના જમાનામાં લખાએલાં પુસતકોના પેચમાં આવા. એથી છે. તોપણ એ વાત ઘણું કરીને ઇજીપ્સીયન તથા બાબીલોનીયન તથા ખાલડીયન લોકો ઉપર લાગુ પડે છે. તે પછી જરથોસત જે પારસીઓનો પેગમખર છે તેના કાયદા (દીન) તથા રીતભાત ઉપર એ ધરમ લાવવામાં આવ્યો પાને શુરજની દેખાઇતી ખાર રાસીની ચાલ ઉપર તેઓ ચાલવા લાગા તે પછી ત્યાંથી (પાને ધરાંન દેશથી) પીથાગોરસ એ ધરમને યુનાન દેશમાં લાવયો હતો. સુર્ય જે છે તે આદાની દેખાઇતી મોટી નીશાન છે જેને પારસી લોકો દેખાઇતો કેમલો કરી માનેચ અને સઘલી તેઓના ધરમની રીત રશમ સુર્યની ચાલ જે ખાર રાસીઓમાં છે અને એનો પરતાપ જે પુરથવી ઉપર છે તે શાયે મલતી છે અને પ્રીમેસનવાલાઓએ પણ એજ રીત પકડેલી છે. પારસીઓ એ માહાભારત નુરાની વસ-તુને એમ શમજી માને છે કે એ સુર્ય જે છે તે અંનદીઠ પરમેશ્વર જેને વગર અંતના જમાનાનો સાહેબ કરી કહે છે તે માહેબની જાહેર દેખાઇતી જગતી નીશાંની છે.”

(૪૫) “ગ્રેફિસર ડાક્ટર એલ. એચ. મીલસ” નામનો જાણીતો કાખેલ અમેરીકન વી-દવાન પોતે કીચેલા ગાથાના તરજુમાવાળા પુસતકના દીખાચાની સેવટે જરથોસતી ધરમની તારીફ કરતાં એમ લખે છે કે :--

“આગળા વખતમાં જરથોસતી મહજબથી જે સાધારણ કાયદાઓ ઉત્પન્ન થયલા છે તે વીચે થોડાજ વીચારો ઉમેરવાની અગત છે. લાંબા જમાનાઓ સુધી લાંબા માહુસોના મન ઉપર અજવાલું પાડવું અને તેઓના આતમાને જોડી પક્ટીએ મુકવો એ જો કંઈ

૧ ઉપલા વીદવાંનને મલતો ચીચાર ડાક્ટર ડાડ નામનો એક કાખેલ વીદવાંન જે ક્રીમેસનનો ગરાંડ માસતર હતો તે લંડનની ગ્રેટ કુવીનસીટમાં આવેલા ક્રીમેશન હાલગાં ક્રીમેસનની ઉત્પત્તી બાબે કરેલાં ભાશાણ વેલા એમ જાહી-યો હતો કે :--“ઈ. સ. પુરવે ૧૦૦૦ વરસ ઉપર ક્રીમેશન ધરમનો પાચો નખાચો હતો તે પછી ઈ. સ. પુરવે ૫૦૦ વરસ ઉપર પીથાગોરસ ઉત્પન્ન (ધરાંન) દેશથી આપણું આપણું દેશને પરકાશ આપવા સાર લાવયો.” વહી ચાલખરડ એક તથા ડાનલડ કેમખલ નામના ક્રીમેસનની મોટી પદવી ધરાવી ગયેલા નામીયા વીદવાનો એમ જણાવી ગયા છે કે :--“કાખેલ વી-દવાનો એમ કહે છે કે ક્રીમેસન ધરમ પુરાતમ પારસીઓ પાને જરથોસતી ધરમ પાલનારાઓમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો છે.”

પણ અગત્યતા ધરાવતું હોય તો સહુથી અગત્યના પરીણામો લાવવામાં જરથોસ્તી ધરમની જોરાવર અસર હતી એ ના પાડવા માટે મજબુત સાબિતી જોઈએ. લોકોને પોતાની બાહાર જોવાને બદલે પોતાના (દોલતી) અંદર જ જોતાં શીખવવું અને તેઓને એમ માનતા શીખવવું કે દુઃખ અને પાપ બોધની કાંટા ભરેલી શકતીમાંથી ઉત્પન્ન થતાં નથી, તથા સારા વીચાર, વચન, અને કામને સુધારી પવિત્રાર્થ માટે જરૂરના બાણવા તથા અંતઃકરણથી કી-લેલાં કામો પરમાણે છેલા ઇનસાફતી (વાને રસતાએજતી) વેળા આશા બાંધી અને રહે તે-કીના બેહેશતમાં યાતો બદીના ફોજખમાં જશે અને અંતઃકરણનું સુખ અથવા દુઃખ તેના બદલા તરીકે મળશે એમ શીખવવું એ બીનાઓ ગંભીર તવારીખ લખનારાઓ કંઈ થોડી અગત્યની વીચારી શકશે નહીં. અને બીજા હાથપર અગરજો એઓને ઘણી અગત્યની ક-બુલ કરવામાં આવે તો માણસ જાતની તવારીખને જોઓ કીમતી ગણે છે તેઓ સુધનાઓ-એ જંદ અવસતાને માન આપવું જોઈએ અને તેનો અભયાસ કરવો જોઈએ.”

(૪૬) રાવ સાહેબ વીચતું રામચંદર એમ. એ. પોતાના “કરીડીસીઝમ્સ ઓન રીલી-જીઅનસ” એવે નામનાં સને ૧૮૭૯ નાં વરસમાં છપાવેલાં પુસ્તકમાં જરથોસ્તી ધરમ વીશે એમ લખે છે કે :—

“કાંઈપણ માંણસે-કહો કે લખનારે, શોધકે, અને વક્તાએ બીજા ધરમોના વીવેચન કરતી વેલા એ જરથોસ્તી ધરમ જેવા બુલંદ ધરમને વીસરવો જોઈતો નથી, કેમકે એ ધર-મમાંથી પણ ઘણું ને ઘણું નવું અને ધ્યાન રાકનારું આપણને મલયા વગર રહેતું નથી.”

(૪૭) રાજ્યમાન રાજેશ્રી બાઈશંકર સવરૂપભાઈ “માનવતા ધરમની મોજ” એવે ના-મનાં છપાવેલાં ચોપાનીયામાં જરથોસ્તી ધરમ વીશે એમ લખે છે કે :—

“હમો હીંદુઓ પણ જરથોસ્તી ધરમને ઇનશાફ આપવાનું વાજબી શા માટે વીચા-રીયે છીયે, કે તેમાં પણ વીવેકનો ભંડાર સમાપલો છે.”

(૪૮) “મી૦ એ. વાહીત લો” નામનો એક વીદ્વાન સને ૧૮૩૩ માં “રીપબલીક ઓફ લેતરસ” એવે નામનાં પોતાનાં ચોથા વાલંમમાં જરથોસ્તી ધરમ વીશે એમ જણા-વે છે કે :—

“જે ઉત્તમ ધરમો મેં જોયા છે, તેમાં જરથોસ્તી ધરમ તો મેં છેક બુદ્ધાપામાં જોયા છે, બાકીતો હું આગલથી એ ધરમને માટે પણ ઘટતું કરતે.”

(૪૯) “રેવરંડ એસ. જી. થીઅરબ” નામના એક અમેરીકન ધરમગુરૂએ તા-રીખ ૨૪ મી મે સને ૧૮૮૪ ને દીને જુદા જુદા ધરમોને લગતું એક ભાષાણ કર્યું હતું તે સમાપત કરતી વેલા જરથોસ્તી ધરમ વીશે જે થોડાક શબ્દો કહ્યા હતા તેમાં તેણે એમ કહી સમજાવીયું હતું કે “જે ધરમોનું મેં એક ટુકું બીઆન આપ્યું છે તેઓમાં જર-થોસ્તી ધરમ ફક્ત વખાણવા લાયક છે અને તેની સશર્ધ ફક્ત નીરમલ છે. ધરાંનીઓની બં-દગી જંદ ભાષામાં લખાયલી છે કે જે ભાષા એટલી તો મધુર છે કે તે કાંનને પણ સુશી આપે છે—તેઓની બંદગીના શબ્દો તેઓના ધરમની શરૂઆતથીજ ઘણાજ પવીત્ર છે અને તેઓના અરથો એટલા તો સારા અને જાડા મીનીંગ ધરાવે છે કે હજુર સુધી કોઈ પણ પુરતી રીતે તેઓને (અવશતાને) સમજી શકતું નથી.”

(૫૦) “કરનલ હેનરી એસ. આલક્રાટ” જેણે થીઓસોફીકલ સોસાયટી નામની મંડલી સને ૧૮૭૫ નાં માસમાં રચાવી હતી તેનો તે પ્રમુખ ગણાય છે, તે સુબઈના પારસી-

ઓની અરજ ઉપરથી જરથોસતી ધરમની મુલ મતલબ વીશે તા. ૧૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૨ ને દીને મુ'બધના ટાઉનહાલમાં કરેલાં ભાષણમાં એમ બોલેઓ હતો કે:—

“આજની બાબદ ઉપર પારશીઓની હજુર ભાષણ આપવાનું તમારું આમતરન મેં મોટી શંકા શાથે કબુલ રાખ્યું છે. ભાષણનો વીશ્ય એટલો તો ઉત્તમ, તેનું વાચન એટલું તો કીમતી અને તેના વીભાગ એટલા તો મંખીઆખંધ છે કે કોઈબી હૃદયિત માણસ તેને એકજ ભાષણમાં પુરતો ઈતિસાફ આપી શકે નહી. માજદયશની ધરમના શુપત અરથમાં આજ વરસો થયાં મેં જે કેટલાક ભાગ લીધા છે તેનેથી અતરે હાજર થયેલા સીએલા પારસી વીદીપારથીઓમાં માતર એક બેનેબી વાકેફ કરવામાં હું પ્રતેહ પામીશ તો હું અરેજ ઘણો ખુશી થવશ. તમારો જીવો ધરમ જે જરથોસતે ધરાનના મુલકમાં જાહેર કીધો હતો અને જેણે એક વેલા હીમાલય પરવતની પેલી બાજુની આખી ડુનીયાને ચક્રચકીત કરી નાંખી હતી, તેવો તમારો ધરમ હાલની વીદ્યાની છંદામાં છેલ્લી શોધને અનુસરતો ઉતરે છે. તમારા ધરમનું રચન સચાઈની ટોચ ઉપર છે, તે ગેબી વીદ્યાનો જીવતો પાહાડ છે, કે જેની ઉપરથી માણસ જાતના આગલા વડીલો કે જેઓ ભેદી વીદ્યા (યોગ વીદ્યા)નું માન ધરાવતા હતા તેઓએ સઘક્ષા ધરમોની રચના કીધી છે, અને તે ધરમોએ સેંકડો ઓલાદોના વી-ચારો ઉપર અસર કરી છે, તથા તેમની ઉત્તરોને ઉતેજન આપ્યું છે. જરથોસતે જે ધર-મનો ઉપદેશ કીધો-પછી તે ધરમ જીવો કે નવો હતો-તે એટલો તો ઉમદા હતો કે પશ-ચીમ તરફની શીલસુશીની ચીસ દેશની વડી પાઠશાલા ઉપર નહી શીટી શકે એવી રીતે તેણે (જરથોસતે) પોતાનો છાપ મારેલો છે. જરથોસતી ધરમ પ્રથમમાં અતીશય આદર્શ આશી-યત ધરાવનારો હતો. એવો આલેશ ધરમ બીજો હું કોઈ જાણતો નથી કે જેને ભેદી વીદ્યા જાણનારા વીદવાનોએ તથા બાહોશ લોકોએ સરવેથી મોટી પદવી આપી છે. એવો ઉત્તમ ધરમ દેખઈતી રીતે પડી ભાંગીઓ છે. એ ધરમ બાહારની એવી કીરીયાઓથી ભરપુર છે કે જે સમજી શકાતી નથી. તે ધરમ એક વખતે પ્રકાશીત ખુબીઓના ભંડારથી ઘણો ભરપુર હતો, જે હાલમાં ખમડી ગયો છે; એટલું છતાંબી એ ધરમને તેનું અસન ખરું રૂપ પાછું આપી શકાય એમ છે. હજુર મુધી તેની રાચની પ્રકાશે છે. તમારા ધરમમાં જેટલી મક્કમ તથા પાયાદાર સચાઈ ભેદ ભરેલાં રૂપમાં સમાયલી છે, એટલી બીજા કોઈબી ધરમમાં નથી એવું તમે આગલ જાહેર કરવાને તમારા ટોલાના બે ચાર જણને મેં ઉશકેરીઆ હતા, પણ તેઓએ તે કામ હાથ ધરીઉં નહી તેમાં મારી કશું નથી.”

(૫૧) “મીસીસ પ્રાંશીસ પાવર કાબ” નામની એક કાબેલ અંગ્રેજ સ્ત્રીએ શને ૧૮૬૫ માં જરથોસતી ધરમ ઉપર એક રેશાણો લખેઓ છે, તેમાં જરથોસતી ધરમની વખાણ કરતાં તે એમ જણાવે છે કે:—

“જરથોસતી ધરમ સઘક્ષા ધરમો કરતાં ઘણો પુરાંતો છે, એ ધરમની નીતીની અસરથી તેના પાલનારા ધરાંનીઓ શક્તીમાં અને દબદબામાં એટલા તો વધી ગયા હતા કે તેઓની ખરેખરી કોઈ કરી શક્તું ન હતું. અને એજ નીતીની અસર પાછલથી થોડી ઘણી યાહુદી-ઓને મલી અને યાહુદીઓ ઉપરથી કરીસચીઅન પંથમાં દાખલ થઈ હતી. જરથોસતે લોકોને જે ધરમ શીખવ્યો હતો, તે ધરમ એકજ આદાને માનનારો હતો, પણ પાછલથી તે ધરમમાં બીગાડો થયો હતો. જંદ અવસતાનાં પુસતકો માટેલી બાબદો જે તેનાં પુરાત-મપણાંને લીધે, તથા ઘણી જુલંદ નીતીના એક ધરમને આગલ વધારવામાં તેઓએ જે ભાગ લીધો તેને લીધે, એકદમ માનવાને લાયક છે તે બાબદો પેટલ પેટલાં તો નાશીપાશી પેદા કરે

એવી છે, પણ “વીહીટની” લખે છે તેમ “અગરજો આપણા અસલી વીચારો અને ખેતીનો અભયાસ માંગતા હોઈએ, યા ધરમ અથવા શીલસુશી શીખવા માંગતા હોઈએ અથવા શાહેડીના ખેયાલથી આપણું દીલપર અમર કરવા ચાહતા હોઈએ તો જંદ અવસતા મધેથી આપણી મતલબને લગતું થોડું ધણું મલી આવશે.” પણ એ પુસ્તકો સજીવન થયાં છે, તેની કીમત એવી રીતે તપાસવી ન જોઈએ. માણસ જાતની શરૂઆતની તવારીખ વાંચવા તથા દુનીયાને પીછાણવા માણસે કોશિશ કેમ ચલાવી, તે શોધી કાઢાડવા આપણે એ પુસ્તક (અવસતા) ને પકડીએ છીએ બલકે આપણે એટલા સુધી કહી શક્યું કે જે રોશનીઓ (અવસતાઓ) આ દુનીયામાં જનમેલાં દરેક માણસને અજવાલું આપે છે, તેનાં પેહેલાં કીરણો જોવાને જે હમેશગીનો જાહેર થયેલો ધરમ (જરથોસતી ધરમ) જેમ જેમ દીવસ ઉગતો જાય છે તેમ તેમ વધુ પ્રકાશે છે. તેનાં બાબદાદનાં કીરણો જોવા માટે આપણે એ પુસ્તકો (અવસતા)ને હાથમાં પકડીએ છીએ. હાલના પારસીઓ જેઓ સાધરિસ તથા દારાએશની આગલી શેહેનશાહનો બાકી રહેલો એક ભાગ છે તેઓના ધરમ કરતાં બીજી કોઈ પણ કોમનો ધરમ માન સાથ જોવાને તથા તેમના ધરમ સાથ ઉલટથી તપાસવાને હું ધરાવતો નથી. આવતી દુનીયા (હમેશગી) ની જાંદગીનું ધરમ તતવ જે જરથોસતનું ગણાય છે, અને જેનો મધલો સાર જંદ અવસતામાંથી મલી આવે છે અને જે જંદને હમણાના પારસીઓ માને છે તે અતીશ મોતેબર વીચારનું હું છે. જે કોમે આવતી દુનીયા વીશે આ પરમાણે વીચાર બાંધ્યો હોય તે કોમે અલખતાં જરૂર કરી નીતીની ગતીમાં ઘણું મોટો મરતબો હાંશલ કીધેલો હોવો જોઈએ. જરથોસતીઓને ભણવા પ્રમાવેલી બામદાદને વખતની સુંદર બંદગીઓમાં અહુરમજદથી આશરો મજવાતી બંદગી કરી, પોતાની ડેડવેલી પ્રજા અદા કરવા બાદ તેઓ (જરથોસતીઓ) ને હુકમ પ્રમાવેલો છે કે દરરોજ આ બ્રહ્મંદ, અસરકારક જાહેરનામું (યાને બંદગી) ગોખીઆ કરે, (યાને બંદગી કરીઆ કરે) તે એ કે રસતાએજને વખતે ઢોળખતો નામ કરેઆમાં આવશે આ રીતનું ધરમ તતવ જેમાંથી માણસને સેવટની પ્રતેહ આગમજથા જણાવેલી હોય તેને તેવી લડાઈમાં બદીની સાંમને બાહાદુરીથી લડવામાં મદદ કરે તે બાબે શક ધરવો એ કાંઈ સેહેલું નથી આમ વીચારીએ તો શું બુલ ગણાએ ? જરથોસતીએ જેવી સચાઈથી આ મોટી લડાઈ માથે લીધેલી છે, જેહવી સચાઈથી તે ભલા ખુરા વચ્ચેના વીચાર જાણી ચુકા છે અને જેવી દીલસોજથી ભલાઈની બાજુએ તે પોતાને ફેરવે છે તે સેવટની પ્રતેહના આ એતેકાદમાં તેને મદદ કરતી હશે. તેનો કંઈ વેહમા, સુરત, તપેસરી ધરમ નથી. આ ધરતી ઉપર જીવ તથા સુખનો વંચારો જવાને તે (ધરમ) તેના ઉપર મોટી પ્રજા નાખે છે. તેની મેહેનત કરવાની, પરણવાની, રોપવા તથા વાવવાની, દાંન પુન કરવાની પ્રજા છે, જે પ્રજા હીંદુસતાનમાં હાલના પારસીઓ ખરેખર ધણીજ ઉમદા રીતે અદા કરે છે. કાંજે તેને પોતાની ધરમ પોથીમાં ચેતવણી દાખલ જણાવીઆમાં આવેલું છે કે જે ધણીઓ બખસવાની હોંસ રાખતા નથી, તેઓ સાફ રહેવાની જગો નીચે છે. અપવાસ કરવાને તેને મના કરેલી છે કાંજે મારાં કામમાં વાપરવા સાફ શોંપેલી સખતીને નખલી કરવી એ દોસ ભર્યું છે. તે (જરથોસતી) એ એવું વીચારતો હોય, કે ભલાઈ દુનયામાં હકુમત ચલાવનારી સખતી છે તો તે આવાં નીતી શાસ્ત્રનું કુદરતી પરીનાંમજ ગણાયે, જેઓએ આ પરમાણે કરવાને બેહદ મેહનત લીધી હશે તેઓએ બદી અથવા દુખ જોતાંને વાર તેને દેડે કરવા મેહનત લીધી હશે; તેઓ પેલી સચાઈ ઉપર ધણીજ ભરોસો પામીઆ હશે કે આપણી શીલસુશીનો છેલો શબ્દ તે આ એક ખરેખરો માવતર-પ્રજાંદના શબ્દ જેહેવા ધરમનો પેહલો છે તે એ કે “હરેક રસતે પણ સેવટે નેકીજ ખુરાઈ ઉપર પ્રતેહ મેલવસે.”

(૫૨) “પ્રેફેસર યુજીન બરતુષ” નામનો એક નામીયો શ્રેય વીદવાન કે જે શ્રાવન-સની ખાદશાહી પાઠશાળાનો પ્રેફેસર હતો તે જરથોસતી ધરમની ખુબી બાબે તેમજ અવસતા માહેલી નીતી વીથે પોતાના “કોમન તેરી શુરલ યસના” નામનાં સને ૧૮૩૩ માં છપાવેલાં પુસ્તકમાં પારસીઓ જે યસતમાં ખાદાની બંદગી કરે છે તેની શું ખુબી છે અને તેની બંદગી કરવાથી તેની અસર કેવી પોહોંચે છે તે ઉપર પોતાનું મત જણાવતાં લખે છે કે:-

“આ જગાએ બતલાવવાનું મારું કામ નથી કે એક કાયદો (માજદીયસની દીન) જે આપણા જાતી બલા યુણોને વધારવામાં મદદ કરે અને માણસો ઉપર જે મોટી અગત દાખલ કરજ નાંખે કે બદીના મુલ સાથે સદા લઢીયા કરવું તેની અસર એશીયાનાં લોકો (ધરાંનીઓ) જેઓએ જુદે જુદે વખતે તે (કાયદો) એખતીયાર કીધો હતો તેઓ ઉપર કેવી થઈ હશે ! તોપણ આટલું તો કહેવાઈ શકાય છે કે જે લખાણ (અવસતા) મરદાનગીને મલતું તેમજ ધરમને પણ લગતું જે ઘણીખરી યસતોમાં જોવામાં આવે છે તે એવી તો શુરભરી એખારતમાં લખીઆમાં આવયું છે કે અમલી તવાંરીખને આપણે કબુલ રાખીએ તો સાધરસની શેહનશાહત જે છેક જાંચી વધી ગઈ હતી તે વેલાની મરદાની મન શકતીને તેની (અવસતાની) અસર પોહોંચીઆ વીના રહી નહી હશે.” (આ વીદવાન સને ૧૮૫૨ માં મરણ પામ્યો હતો.)

(૫૩) “આઈનીઝ રીપોઝીટરી” નામનાં એક અંગરેજી માસીક ચોપાનીયાના સને ૧૮૪૨ ના ડીસેમબર માસના અંકમાં જરથોસતી ધરમ વીથે એક લખાણ કરવામાં આવ્યું હતું તેમાં જરથોસતીઓ એકજ ખાદાને માને છે તે વીથે એમ ખોલાસો આપીયો હતો કે :-

“પારસીઓના ધરમને માજદીયસની અથવા પઝદાંપરસતી કરી કહે છે અને તેનો અર્થ “ખાદાપરસતી દીનનો” કરી થાય છે. “મજદ તથા યઝદ” એ શબ્દોનો અર્થ “ઈશ્વર” નો થાય છે તથા “ઈયસની” નો અર્થ બંદગી-આરાધના કરવાનો થાય છે. મોટી બંદગી કરતી વેલા એ નુરી ચીજો (આતસ અથવા સુર્ય)ની તરફ જરથોસતીઓ પોતાનું મોઢું કરે છે કાંપકે તે અંનદીઠ ઈશ્વરની દેખાવતી નીશાની છે. તેઓ દરરોજ પોતાનાં આતશ કહેહોમાં જાય છે, તથા વાયેજો થતી નથી પણ સઘલા પોતાની બંદગી કરે છે. તેઓનાં આતશ કહેહોમાં તેઓ આતશને પાક અને પવીતર કરી મોટી જાલવણીથી રાખે છે અને તે બાબેની કીરીયાઓ ઉપર તેઓ (મોખદો) ઘણું ધયાન આપે છે.”

(૫૪) “મીં બલાકવાલ” નામના એક વીદવાન અંથકારે દુનયાંના જુદા જુદા ધરમની જાણ કરી તેનો એક અંથ બનાવેલો છે તેમાં આગલા ધરાંનીઓ એકલા એકજ ખાદાની પરસ્તેસ કરતા હતા તે વીથે તે એમ લખે છે કે :-

“ધરાંનીઓ જુતપરસત નહી હતા, તેઓ એક ખાદાને માનતા હતા તથા તેને સઘલી ચીજોનો પેદાનો કરનાર કરી ગણતા હતા, અને તેઓ ખાદાની બંદગી કરતી વેલા આતશને માતર ખાદાની નીશાંની તરીકે ગણતા હતા.”

(૫૫) “યુશીબીએસ શાલાવરતી” નામનો એક વીદવાન રૂમી અંથકાર જે ઈં સો ચોથી તથા પાંચમી સદીની વચે થઈ ગયો છે તેણે પોતાની “શીલોસોશીક” અથવા “મેજક” નામની કેતાખને સંક્રે ૧૯૧-૧૯૨ માં જરથોસતીઓ એકલા એક ખાદાને માનનાર છે એમ જણાવતાં લખે છે કે :-

“જુતપરસતી લોકોના ધરમો કરતાં જરથોસતી ધરમ સરવેથી ઉમદા છે, કારણ કે એઓ (જરથોસતીઓ) ખાદાને માનનારા છે, અને ખાદાની પેદા કીધેલી નુરી ચીજો-સુર્ય અને અંદ્ર તરફ માનની નજરથી જોનાર છે.”

(૫૧) “પ્રેક્ષિસર ડાકટર એડોલ્ફ રાપ” નામનો એક કાબેલ જરમન વીદવાંન કે જે જરથોસતી ધરમનો એક અભયાશી છે, તેણે “ધરાંનીઓનો ધરમ અને રેવાળો” વીથેનું એક પુસ્તક બનાવ્યું છે, તેમાં તે લખે છે કે :—

“આપણું લખાણોના આધાર ઉપરથી આપણુ એવું નક્કી કરીએ છીએ કે ધરાંનીઓની શહેનશાહતની શરૂઆતમાં એ લોકોનો અહુરમજ્દી ધરમ ખરેખર પોતાની મઠતી હાલતમાં આવ્યો હતો, તેમજ જે વેલાએ એ શહેનશાહત પડી ભાંગી તેજ સાથે એ અહુરમજ્દી ધરમની ખી પડતી થઈ હતી.”

(૫૭) “પ્રેક્ષિસર ડાકટર વીલીયમ ગાઈગર” નામનો જરમન વીદવાંન કે જે જરમની દેશનાં એરલેનગન શહેરની પાઠશાલામાં પુરવ દેશની ભાશાનો પ્રેક્ષિસર છે અને જે જરથોસતી ધરમનો એક અભયાસી ગણાય છે, તે પોતાના “અસલી ધરાંનના પુરવ ભાગના સુધારા” એવે નામના એક રેસાલામાં જરથોસતી ધરમની તારીખમાં એમ લખે છે કે :—

“જરથોસતનો ધરમ સુધારાનો ધરમ હતો. એ ધરમ પોતાની મેલેજ બેમાલુમ હગી નીકળેલો ન હતો, પણ યુમરાહી ઉપર સુધારો કરો રચાયેલો છે.”

(૫૮) “મી૦ આરટર હેનરી બલીક” નામનો એક કાબેલ અંગ્રેજ વીદવાંન કે જેણે અવસતાના જરમન તરજુમાનો અંગ્રેજીમાં તરજુમો કર્યો છે તે પોતાનાં પુસ્તકમાં જરથોસતી ધરમ બાબે મત આપતાં જણાવે છે કે :—

“માજદ્યસતાંન ધરમ કે જેણે પાહુદીઓના ધરમની સેંકડો વરસ અગાઉ રહ્યું અમરગપણું અને પેલી જાંહાંનના બદલા બાપે શીખાડ્યું હતું, અને જે ધરમે ખરીસતી ધરમની હજારો વરસ અગાઉ જાહેર કર્યું હતું, કે માણસજાતે ખોલવામાં, કરવામાં તેમજ વીચારવામાં અશો રહેવું (યાને સાચું મન રાખવું) જોઈએ, અને યુતાહતો બદલો વલવાની અગાઉ પસતાવું જોઈએ છે. એ ધરમના માનનારાઓને બેકદરપણાંથી જનવરોને વટીક મારવાની મના પ્રમાવેલી છે, અને તેથી જે વેલા પ્રશંસ્ય અને અંગ્રેજોના વડવાઓ પોતાના દેવતાઓને માણસોનો ભાગ આપતા હતા તેવે વખતે; ત્યારે તો આવા અશો બુજરાગ ધરમ આખી સુધરેલી દુનીયામાં માન પામનારો છે, કે જેને માટે પારશીઓએ મગર રહેવું જોઈએ છે.”

(૫૯) પ્રેક્ષિસર માક્સ મુલર “ધરમની ઉત્પત્તિ તથા વરધી” એવે નામનાં પોતાનાં પુસ્તકમાં અવસતામાં આવેલો “અષ” યાને અસેમવહુનાં અરથની જુલદ ખુબી તથા તે કેટલો પુરાતમ છે તે વીથેનો ખોલાસો કરતાં એમ લખે છે કે :—

“અત્યાર સુધી ઝંદમાંના અશનું ભાષાંતર ‘વીતાર્થ’ કરવામાં આવ્યું છે. અને હાલના પારસીઓ હંમેશ તેનો આ અર્થ કબુલ રાખે છે. પણ એક ઘણા કાબેલ ફ્રેંચ વિદ્યાર્થી મોંઝર્મેસ્ટેતર જેમ થોડુંક થયાં દેખાડી આપ્યું છે તેમ, તે શબ્દની આ તો ખીજી ઉત્પત્તિ છે, તથા જે અર્થ જાતનો વેદમાં થાય છે તે અર્થ અશને લાગુ પાડવાથી અવરતામાંનાં ઘણાં વાક્યો પેહલીજ વખતે પોતાનું ખરું લક્ષણ લે છે. (તેનો અર્થ બંધ બેસતો થાય છે.) એ વાત ના પાડી નહી શકાય કે જેમ વેદમાં તેમ અવરતામાં અશનું ભાષાંતર કેટલીક વેળા પવિત્રાર્થ કરી શકાય; અને જ્યાં યજ્ઞ બરાબર કરવા માટે જણાવેલું છે, ત્યાં તે ઘણી વેળા વપરાયેલો છે. એવે ટુકાણે અશનો અર્થ જેને ‘સારા વીચારો, સારા શબ્દો, સારાં કામો’ કરી કેહવામાં આવે છે, તેમાં સમાઈ જાય છે. સારું એટલે કે ક્રિપાંજોમાં જે સારું અથવા ખરું, યમ કરવામાં એક પણ ચુક કે ખોટા હુમ્માર વિનાનું તે છે. પણ કેટલાંક વાક્યો ઉપરથી એવું

માલમ પડે છે કે જરથોસ્તને પણ કોઈએક અનુક્રમ અથવા ઋતુની હયાતી જણાઈ હતી. સહવાર, અપાર, અને રાત કેમ જાય છે, તથા જે નિયમ તેઓને માટે ઘડી કાઢેલા છે તેને અનુસરીને તેઓ કેવી રીતે ચાલે છે, તે વિષે વળી તે (જરથોસ્ત) બોલે છે; સુર્ય અને ચંદ્રવચ્ચે ચાલતા પુણ્ય રહેલી, તથા જીવંત વિશ્વમાં જે એકલ છે તેથી, દરેક જન્મના ચમત્કારથી, અને માતા પાસે પોતાના બાળકને માટે આરાક કેવી રીતે વેલાસર મળી આવે છે, તેથી તે પણ સાન-દાશ્વર્ય પામે છે. જેમ વેદમાં તેમ અવસ્તામાં પણ જગત અથને અનુસરીને ચાલે છે, તથા સૃષ્ટિ અશની ઉપત્તિએ એમ જણાવેલું છે. દીનદારો (ધર્મભક્તો) આ દુનિયામાં પોતાની હયાતીમાં અશના રક્ષણ માટે પ્રાર્થના કરે છે, અને મરણ બાદ સર્વથી ઉત્તમ આકાશ, જે અશનું રહેણાણ છે, ત્યાં અદુરમઝદને જઈ મળશે. ખરે સુભક્ત છે તે અશનો બચાવ કરે છે, અને અશથી દુનિયામાં વૃદ્ધ અને આબાદી થાય છે. દુનિયાનો મોટામાં મોટો નીયમ અશ છે, અને દીનદાર (ધર્મભક્ત)ની મોટામાં મોટી મનની ઇચ્છા અશવન એટલે અશધરાવનાર એટલે અશ થવાની છે.

આ ઉપરથી એવું દેખાડવું બસ યશે કે હિંદુઓ તથા ઈરાનીઓ છુટા પડ્યા તે આગલ વિશ્વને લગતા કોઈ અનુક્રમની હયાતી વિષે માનવામાં આવતું હતું, તથા તે અનુક્રમ તેઓના પ્રાચીન સામાન્ય ધર્મોના એક ભાગ હતો, અને તેટલા માટે અવસ્તાના સર્વથી પુરાતન ગાથા કરતાં વધુ પુરાતન, અને વેદના સર્વથી પુરાતન મંત્ર કરતાં વધુ પુરાતન તે (અશ) હતો.”

(૬૦) “ધી કોરનહાલ મેગેઝીન” નામનાં લંડન શહેરમાં નીક્ષત્તાં ચોપાનીયાંના ઈ. સ. ૧૮૮૩ ના અક્ટોબરના અંકમાં જરથોસ્તી ધરમ અને તવારીખને લગતું જે લખાણ કરવામાં આવ્યું છે તેમાં લખે છે કે:—

“પારસીઓના ધરમ, રેવાજ અને તવારીખને લગતું માન બહુ ધ્યાન આપવા જોગ છે. પારસી ધરમ દુનીયામાં બહુજ જુનો છે, અને હાલમાં તે ધરમ પાલનારા માતર મુઠીબર છે, તોપણ અસલના વખતમાં એ ધરમ આખો સુધરેલી દુનીયાનો ગણાતો હતો. મેરથાનની લડાઈમાં અસલના ઈરાનીઓ અથવા હાલના પારસીઓના વડવાઓ જે ઉલથાપ આઈ મારીયા ગયા ન હોત તો યુરોપ અને બીજા દેશોમાં પારસી ધરમ પેવશ થવાની સંકોડો વરસ અગાઉ જરથોસ્તી ધરમ ધણેડેકાંણે દાખલ થઈ ગયો હોત.”

(૬૧) “મોર્સીઓ એડમંડ પલાયટ” નામના એક પ્રેસમેને “રીવ્યુ ડી કુ મોનેદ” નામનાં પત્રમાં પારસીઓ અને તેમના ધરમની વખાણ કરતાં જણાવ્યું છે કે:—

“જરથોસ્તનો ધરમ કંઈજ નહી પણ જોદાની હસતી, તેનું બલ, માણસ જાતની સંભાલ કરવાની તેની ખુબી અને તે ઉપરાંત આતશને એક કેબલા તરીકે માન આપવાનું શીખવે છે. જુરાઈનાં તત્વ અને જુરાઈને ઉત્પત્ત કરનાર આહરેમનને ધીકારવાને તે ધરમ પ્રમાણે છે. આ વીચારે સરવે ધરમને મલતા છે પણ એક ચીજ એવી છે, જે બીજે કંથે જણાતી નથી. જરથોસ્ત શીખવે છે કે આખી દુનયા એક જોદાને માનનાર થાય, તેની ધણો વખત અગાઉ આહરેમન પાને બદીતું મુલ નાશ પામશે. આ એક દીલાસા ભરેલું પ્રમાણ છે અને તે પારસીઓના પવીતર આતમાનાં નપાય વીશે ધણો ચલકતો વીચાર આપે છે.”

(૬૨) “એડીનબરો રીવ્યુ” નામનાં એક અંગ્રેજી ચોપાનીયાંના અક્ટોબર ૧૮૮૫ ના અંકમાં “ઈરાનના અસલી રહેવાસીઓ” એવી આરટીક્લમાં પારસીઓ એકજ જોદાને મા-

નનારા છે તે વીથે લખે છે કે “પારસીઓનો ધરમ એકજ ઝાદાને માનવાનો છે પણ એ લોકો ધણા ધરમવાલાઓ સાથે ભિલાવાને લીધે કેટલીક રીતે ગુમવાઈ ગયા છે.”

(૬૩) “સર રીચરડ ટેમપલ” નામના મુખધના આગલા ગવરનરે તા. ૧૧ મી આગસ્ટ ૧૮૭૭ માં ઠાડુન હાલમાં પારસીઓ વીથે એક ભાશાણ કીધું હતું તે વેલા જરથોસ્તી ધરમની કેટલીક ખુબીઓ વીથે તે એમ બોલીઓ હતો કે:—

“તમે લોકો ધરમની જલવણી માટે તમારું વતન તજી આવ્યા છો કે જે ધરમનાં કેટલાંક પ્રમાન હમે ખરીસતીઓ વટીક ધણી સારી રીતે સમજીએ છીએ. કેમકે એ ધરમે મરવથી ઉમદા એ શીખવયું છે કે માણસોએ મરણ પામવા પછી પાછા ઉઠવાનું છે, અને આ જગ્યામાં જે કંઈ સારાં કે માડાં કામ થયાં હોય તેનો ઝાદાની હજુર હીશાય આવેલો છે. એવા એક મોતેબર ધરમને માટે તમારા વડવા આરબો સાથે હીમતથી લડ્યા હતા. સેવે સાચું બોલવા વીથે તમને બલામન કરવાની તો કંઈ ગરજ નથી કારણ કે સાચું બોલવું એ તો જરથોસ્તી ધરમનો અમલ કલામ છે કે જે ધરમને હમે લોકોખી વખાણીયે છાંયે અને તમારા ધરમની ખુબીઓ અને કેટલીક નાદર સચાઈઓ સરવે કાઢને રાસન છે.”

(૬૪) “મી. ઉવીલીયમ રમીય એલ. એલ. ડી.” નામના વીદવાંને પાતાની “ડીક્ષનરી ઓફ ગ્રીક એન્ડ રોમન બાયોગ્રાફી”માં જરથોસ્તના કદીમ અવસ્તાઓ બાબે જણાવ્યું છે કે:—

“જરથોસ્તને જણાવેલી ખરેખરી અગમચેતીઓ (અવસ્તાઓ)નો મોટો સંગ્રહ હજુર લગીન જાણીનો સાલુજ રહેલો છે. હાલના વખતમાં એ પુરાતન ભગીશય વાણીઓ (અવસ્તાઓ)ને જો બનાવતબરી ગણવા કસીખી તકરાર ચલાવીએ તો તેને વીદ્યાન લોકો અચીતજ હસી નાખે.”

(૬૫) બેલજીઅમના “વરસેલશ” નામના શેહેર મધેના એક વીદવાંન ખરીસતી ધરમ-ગુરૂએ “કમપેરેટીવ માધ્યેલોજી” નામનાં કુરેઅ ભાશામાં નીકલતાં ચોપાનીયાંના થને ૧૮૮૫ ના ડીસેમ્બરનાં અંકમાં જરથોસ્તી ધરમ તથા અવસ્તાની તારીખમાં એમ લખ્યું છે કે:—

“જરથોસ્તીઓના અવસ્તા ભાશાનાં તમામ લખાણો અતીશય ઉમદા નીતી તથા શીલશુરી ભરેલાં છે.”

(૬૬) “પ્રોફેસર એમીલેજે ડી. દીલોન” નામનો એક રસીયન વીદ્યાન કે જે રસીયાની પાદશાહી પાદશાલનો પ્રોફેસર છે, તેણે વંદીદાદ ઉપર એક નીખંધ રસીયન ભાશામાં લખેલો છે જેને માટે તે એમ જાલાસો કરે છે કે:—

“અવસ્તામાં ગુનાહો માટે મજનાં જે પ્રમાણે જણાવેલાં છે તે ધણાક પુરોપાધનો આપણને સમજવા માંગે છે તે કરતાં ધણા વધારે માણસાંધણાને ડાજતાં છે એમ હું એમાં સાબેત કરું છું. સપેનતમઇનયુસ અને અંગરોમઇનયુસ નામના બંને મીનોઓના મુલની મેં એમાં તપાસ કરી છે અને એ બંને મીનોઓને લગતાં પ્રમાણ ધરમ સંબંધી આચરણ ઉપર અને ધરમના આચરણથી તે પ્રમાણ ઉપર કેવી અસર થાય છે તે બાબત હું તકરાર કરું છું. દુનયાનો સરવેથી પુરાતન મહજબ (માજદીયસની ધરમ) કે જે મહજબ માટે હું અતીશ મોટું માન ધરાઉં છું તે મહજબના ઉપાધ્યા તરફથી મને જે એક પતર અને એક પુસતક મળીયું છે તેને હું ધણીજ કીમતી પાદદાસત તરીકે લેખું છું. અને મારા અભયાસીઓમાં અવસ્તાના અભયાસ માટે પયાર ઉશકેરવાની અને તે માનવતાં પુસતક (અવસ્તા)ની ખરી મજબ વીથે થોડી રાશની આવવાની મારી પ્રેશશો માટે તેને હું એ પુરતો બદલો લેખું છું.”

(૧૭) “લોરડ બીથપ મયુરીન” નામનો મુખ્યનો આગલો રામન કથોલીક પંથનો વડો ધરમગુરૂ, જેણે ‘ત્રાસાસ્ટર એન્ડ કરાઈસ્ટ’ એવે નામે એક રેશાલો લખેલો છે, તેમાં એ ધરમગુરૂએ જરથોસ્તી ધરમને સરવે એરીયન ધરમ કરતાં ઊંચો ગણી જણાવ્યું છે કે:-

“અમુલી આર્ય ધરમ, જેણે ઓદા વીથેના પોતાના વીચારો, સખકો અને રૂપો રાશની અને આતશ ઉપરથી લીધા છે, તે ધરમ અસલી “સેમેટીક” અને “આમાઈટ” લોકોના કુદરતી વસતુઓને માનવાના ધરમ કરતાં ઘણો ચઢતો છે. તેમજ વલી એ આર્ય ધરમ ખાલદીયન અને એશીરીયન તથા ઈઝ્રાયેલીયન અને શીલ્થન લોકોના ધરમ કરતાં પણ ચઢતો છે. જરથોસ્તી ધરમ એ બીજા ધરમોની એક મુખ્ય શાખા છે, માટે તે મધલા ધરમો કરતાં એ ધરમ ચઢપાતોજ હોવો જોઈએ”

(૧૮) “લ’ડન રીવીલ્ડ” ના અધીપતીએ સને ૧૮૬૫ માં અવસતાના અંગ્રેજીમાં થયેલા તરજુમા ઉપર મત આપતાં લખ્યું છે કે:-

“આ આખી પોથી (અવસતા) માં અશોષ (સચાઈ) થી જીંદગી ચુલ્તરવાની માટી અગત્યની તાકીદ ધરમાવેલી છે. માણસને જનમીઆ પછી અશોષથી રહેવું એ ઉમદા ચીજ છે, એવું તે (અવસતા) માં ખતીથી જણાવેલું છે. જ્યાં સુધી પારસીઓ તે માહેલાં ધરમાનોની ખુબી પ્રમાણે ચાતરે ત્યાં સુધી તેઓએ મેંઝવેલી કોરતી સચવાશે, એમ મનાય છે. તે સાથે તેઓ (જરથોસ્તીઓ) ના ધરમને માન મજવાનો વાજબી દાંવા જે અંગરેજ રાજ્યની બીજી પ્રજા (ખ્રીસ્તી સીવાય) ને મલી ન શકે તે તેઓને મલશે.”

(૧૯) પારસીઓ તથા તેઓના ધરમને લગતી એક બાબત લ’ડન ટાઈમ્સ નામના પત્રનાં તા. ૨૫ મી ડીસેમ્બર ૧૮૬૭ ના અંકમાં છપાઈ છે જેમાં એ ધરમની ખુબીમાં એમ જણાવ્યું છે કે:-

“આખી દુનીઆની વસતીમાં ખરાંહમનો અથવા હીંદુઓની વસતી હાલના જમાના સુધી સેંકડે ૧૩) ટકાની ગણેઆમાં આવે છે અને “બુદ્ધ” ધરમ પાલનારાઓની વસતી સેંકડે ૩૧) ટકાની ગણાય છે તેમારે એ પારસીઓ અથવા જેઓને ગેરવાજબી રીતે આતા-શોરસનોખી કહે છે તેઓની વસતીની ગણતરી માત્ર ૧૦૦૦૦૦) એક લાખ શુનીરીજ અંચી અટકી ઇઆને આખી દુનીઆમાં આજ એટલાજ પારસીઓ બાકી રહેલા છે પણ જે “મારાયન” અને “સાલેમીસ”ની મોટી લડાઈઓમાં ધરાંનના આગલા પારસીઓના પાદશાહોની હાર નહીં થાઈ હતે તો પારસીઓની “હોરમજદી દીન” અથવા “ઈઆજદાં પરસતી” આજ આખી પૃથ્વીનાં તમામ સુધરેલા મુલકોમા ફેલાઈ ચુકી હતે ઇઆને દુનીઆના તમામ સુધરેલા ટોલાઓમાં એ પારસીઓનો ધરમ પાએદાર થયો હતે. પાછલા જમાનામાં જેમારે “સાસાનીઅન” ટોલાના પાદશાહોના અમલમા પારસીઓનો ધરમ અને પાદશાહી પાછી સજીવન થાઈ હતી તેમારેખી “કરીસચીઆનીતી” યાને જીસસ કરાઈસ્ટનો ધરમ કસી રીતે તેવો ઉપર ગાલેખ યઈ શકેઓ નહી હતો. પારસી લોકો આતશની પરેશનેશ કરે છે એવું તેઓ કબુલ રાખતા નથી પણ બંદગી કરતી વખતે એક તુરાંની ચીજની સતમુખ ઉભા રહેવાને તેઓને ધરમાવેઆમાં આવ્યું છે એવું માને છે. પારસીઓનો ધરમ અથવા ધરમ પોથીનાં લેજો ઘણા કઠણ સમજાએ છે. પારસીઓ માત્ર એકજ ઓદાને માને છે અને એકનીજ બંદગી કરેછે. પારસીઓના ધરમની મુલ નીતી તરણ ચીજે ઉપર છે-તેમાં પહેલું “સાર” વીચરવું, બીજું સાર બોતવું અને તરીજું સાર કરવું.” બીના બદલામાં સજ થશે અને નેકીના બદલામાં ખુબીજ હાંશન થશે એવું એકીન પારસીઓ ધરાવે છે અને શુ-

નાહની માફી મેલવવાનો આધાર તે યોદ્ધાનીજ મેહરમાંની ઉપર રાખે છે. પારસી લોકો પોતાની દીનપર ધણીજ ચુસન રહે છે અને તેથી તેવો ખરીસટી ધરમમાં કે મુમલમાની ધરમમાં કે હીંદુના ધરમમાં કોઈ કદાચજ વડલે છે. એનો સખ્ય એવો દીસે છે કે એલોકાના પોતાનાજ ધરમનો ખુબી ભરેલો ધારાઉસ હોવાને લીધે—તથા તેઓના ધરમનીખી ધણીજ પાકીજે નીતીઓને લીધે—તેમજ ધણા પુરાતન જમાનાથી એ ધરમ મોટી કીરતી સાથે ચાલતો આવેલો છે તેને લીધે—તથા એ પારસીઓ પોતાના આગલા વડવાઓના વીચારે તરફ માન ભરી નજરથી જોતા રહે છે તેને લીધે તેઓ કોઈ ખીજ ધરમમાં એકએક વડલી જતા નથી એવું સમજાય છે.”

(૭૦) જરથોસતીઓને કેટલાક મુશ્કલમાન ગ્રંથકારો અદેખાઈ અને ધીકારના સખ્યોથી “ગખર” એટલે યોદ્ધાને નહી માનનારા અથવા દુરવદો કરી લખી ગયા છે. અને તે ચખદેના રદીઆમાં “સર આધશાક નીયુટન” નામનો / નામીયો અંગરેજ શીલસુષ પોતાના “કારૈનોલોજી ઓફ ધી પરશીયનસ” નામનાં પુસ્તકમાં જણાવે છે કે: —

“જે ધરમમાં માતર એકજ યોદ્ધાને માને અને પુતલાં પુંજે નહીં તેવો ધરમ માનનારા તથા તેઓના ઉપાધ્યાઓને “ગખર” નો ખેતાજ લખે છે પણ ખીજાં જુદદીનોના ધરમમાં જે વેહમ બેશી ગયો છે તે સાથ સરખાવતાં પારસીઓના ધરમને “શીલસુષી ધરમ” નું નામ આપવું જોઈએ છે.”

(૭૧) વલી સર ઉલીયમ આઉસલી પોતાની ધરાંન દેશની મુસાફરીવાલાં પેહલાં પુસ્તકના તરીજન ખાખમાં સદે ૧૦૨ માં એમ લખે છે કે “ધરાંનના જીલમગાર મહમદીયાનોએ ધીકાર ભરેલી રીતે તેમની યાને પારસીઓની પીછાંન “ગખર” ના નામથી કરી છે અને જેનો અરથ તેઓ ધણા ખરો ધનશીદલ એટલે જે કાપર શખદને મલતો કરે છે પણ ગખર શખદ તેના અસલ અરથ પ્રમાણે તો અપમાન ભરેલો નથી કારણકે મુરતીઓ વગર એકજ યોદ્ધાની પરસતેસ મોટે તાકીદ કરનારા મહજબ ઉપર એતેકાદ રાખનારાઓ અથવા તો ધરમચુરઓ એવો એ ગખર શખદનો અરથ થતો હતો. એકજ યોદ્ધાની પ્રસતેસ શરમાવનારો જરથોસતી ધરમનો ખીજ ચુતપરસત ધરમોના વેહમો સાથે મુકામલો કરતાં તેને યાને જરથોસતી ધરમને શીલસુષી ભરેલા ધરમનું નામ દરોખસત ખેસતું આવે છે.”

(૭૨) એજ મુજબ જોનશીઓ હીલાવાલી નામનો એક શ્રેષ્ઠ વીદવાન પોતાનાં પુસ્તકમાં ઉપલા “ગખર” બોલ વીશે એવો જવાબ આપે છે કે: —

“પારશીઓને ‘ગખર’ કહેવાયજ નહી, કેમકે તેનો અરથ—“ધનશીડલ” અથવા એધીરટ અથવા ખીન મહજબ યાને વગર દીનવાલો કરી થાય છે, પણ આ (જરથોસતી)ઓ તો ધરાંનમાં બેહેદીનોને નામે ઓલખાય છે, કે જેનો અરથ “ભત્રી દીનનો” કરી થાય છે.”

(૭૩) “ખીતનસ દીકસનેરી ઓફ યુનીવરસલ ઇનફોરમેશન” નામના પુસ્તકમાં સદે ૯૧૦ મેં ગખર શખદનો “મીનીંગ” સમજાવતાં જરથોસતી ધરમ વીશે નીચે પ્રમાણે વીચાર જણાવવામાં આવીઓ છે કે:—

“ગખર, ગહેખર, અથવા “ગેવર” શખદોનો અર્થ “જુદદીન”, “જુહ” અથવા “કા. શ્રે” કરી છે, એ અર્થ તે વખતમાં વસતા ધરાંની જરથોસતી ટાકાને મુસલમાન જીતનારાઓએ લાગુ પાડ્યો હતો; પણ જરથોસતીઓ તો પોતાને બહેદીન એટલે ખરા ધરમ પ્રમાણે ચાલનારા કરી કહેવાડતા હતા, અને એ લોકોને યુરોપીયન લોકો આતશપરસતના નામથી ઓલખે છે. જરથોસત ૬૦ સં પુરવે ૬થી સદીમાં થઈ ગયો હતો. એવું ધારવામાં આવે છે

કે એ ધરમમાં વખત જતે ખીગાડ થતો ગયો; અરદેશર ખાખેકાન કે જે ૬૦ સ૦ ૨૨૬ માં થઇ ગયો, તેણે એ ધરમને સુધાર્યો; અને ધરમનાં પુસતકો એકઠાં કરી તે વખતે વપરાતી ધરની ભાષાઓમાં તેનો તરજુમો કરાવીઓ હતો. વધી તેણે આતશની જળવણી કરવાને આતશખાનાંઓ સ્થાપીઆ. તેઓની બંદગી કરવાની રીતીઓમાં કેટલીક હીંદુ રાહ રસમો દાખલ થવાથી, તે રાહ રસમો બગડતી ચાલી પણ ૬૦ સ૦ ૧૮૫૨ નાં સાલમાં જરથોસતી ધરમને તેના ખાલેસ ૩૫માં પાંચે લાવવાની મતલબથી (રાહનુમાએ માજદીયસ્તની નામની) એક મંડલી સ્થાપન થઈ; જેથી હમણાં સારી અસર થઇ છે. તેઓ અહુરમજ્દ જે એકજ આદા છે તેને માનનારા છે, જે અહુરમજ્દ સરવ શક્તીમાન અને વળી શધલે કેકાણે હાજર છે, જે પેદા કરનાર, રાજ્યકરતા, અને સમ્રથી ચીજોની સંભાલ લેનાર છે.

સુરતી પુજની એ ધરમમાં મના કરવામાં આવી છે, પણ આતશ અને સુર્યને આદાઈ કેબલા તરીકે ગણી માન આવવા માટે પ્રમાણેલું છે. “અહુરમન” કે જે જુરા કામોનો સાહેબ છે, તેના કામ વીરધ અહુરમજ્દ છે. જે પવીતર આતશ (મેહેરેજુરજન) જરથોસત પેલી દુનીઆમાંથી લાવીઓ હતો, તે પવીતર આતશને સ્વઘથી સરમ સુગંધી બળતણથી જળવી રાખવામાં આવે છે. અપવાસ પાલવો, કુમારી જીંદગી યુજારવી એથી અહુરમજ્દ ના પુત્ર થાએ છે, એમ જાણાવવા આવીયુ છે, અને એકથી વધુ બાએડી કરવાના કામને અખત રીને વખોડી કહાડવાનું લખાણ આવ્યું છે. તેઓના ધરમયુરેઓ બંદગી કરવામાં, ધરમનાં ગીતો (ગાથા) ગાવામાં, તેઓના ધરમના મકાનોમાં આતશની જળવણી કરવામાં, સુગંધ આપનારી ચીજો, જેવીકે સુખડ લુખાન વગેરે આતશ ઉપર બાળવામાં અને ધરમમાં પ્રમાણેલી ધરમને લગતી જુદી જુદી કીરોઆઓ કરવામાં પોતાનો વખત યુજારે છે. બંદગી કરવાને, તાબેદારી કરવાને, ઉદયોગી થવાને, ચેકીતદારીથી રહેવાને, અને મહેમાનગીરી બજા લાવવાને, અને બખશીશો આપવાને પ્રમાણેલું છે, જયારે યુસો કરવાનું, અદેખાઈ કરવાનું, ધીકાર બતાવવાનું અને કજીઓ કરવાનું અખત શબ્દોમાં ધીકારી કાઢવામાં આવ્યું છે.”

(૭૪) એક પુરોપીઆન વીદવાને અવસતા વીશે પોતાના એક જાહેર ભાથણ કરતી વેલા જરથોસતી ધરમ વીશે એમ કહી સમજાવ્યું હતું કે :—

“અહસથો આ અવસતાની નાહાની કેતાબમાં જરથોસતીઓની નીતીને લગતી અને સવદેશાબીમાંની જીંદગી વીશે આવેલું છે. પણ તે નાહાની ચોપડી જે તમારે મનસે એક જીની ધરમપોથી લેએ ગણાય છે, તે અમારે મનસે તો એક ઘણીજ ઉપયોગી છે. અસલી કેઆની ઇરાંનીઆની જીંદગીનું પુરણ વરતાંત તેમાં આવેલું છે તેથી અમારે મનસે તો તે સ્વઘથી સરસ, પુરણ અને ખુદલા સાંક્ષો દાખલ તે પુસતક ઉપયોગી છે. અવસતાનું ઇતીહાસીક વરણન, અને વીદ્યારથીની નજરમાં આવતી અગતયની બાખદો વીશે માતર મેં તમને કહ્યું છે. પણ દરેક ધરમવાલો એક અગતનો સવાલ પુછે છે તે એ કે તેનો ધરમ કેટલો પંકાયલો છે, અને કેટલાં આદમીઓ તેથી વચ થયાં છે, તે ધરમની ખુબી શું છે. જરથોસતનો ધરમ ઉમદા હતો અને જીંદગીની ખારીક ખુબીઓ સમાવેલી હતી. જરથોસતી ધરમ પાત્રનારાઓને તે બે ચીજ શીખવે છે જે ચીજ વીશે તેઓ આગલ આજીવનીઆ હતા. આએ બે ચીજ એ છે કે નીતીની પ્રજ અને આશા, આએ બે ચીજ જે માણસ ધરાવે છે તે પોતાની જીંદગી અને નશીબ ઉપર સુસીયત પડે છે તો સેહલાઇથી શહન કરી શકે છે. જરથોસતી ધરમ પાલનાર જો પોતાની આખી જીંદગી સુધી નેક વીચાર, નેક સ-

પુનઃ અને તેક કામની વમાસન કરે અને તે પ્રમાણે અમલ કરે તો તેને મુખ્ય પરાપત થાય છે. જરથોસતી ધરમ માતર એટલું જ સીખવતો નથી, પણ તે વલી બીજું એવું શીખવે છે કે જો એક માણસ પોતાની પ્રજા બરોબર અદા કરે છે તો આખરે તેની પ્રતેષ થાય.”

(૭૫) જરથોસતીઓ સુર્ય તથા આતશને ઓદાની મહા બલવંત શક્તીઓ તરીકે ગણી માન આપે છે તે વીશે એક અંગ્રેજ વીદવાને જણાવેલા વીચાર :—

“પારસીઓમાં જેઓ કેલવલી પામેલા છે તેઓ સુર્યની આરાધના (બંદગી) એવું સમજીને કરે છે કે સુર્ય જે છે તે ઓદાની માફકીયત, તેની ફેજ, તેની જીવ આતનારી અક્ષર તથા તેની બીજી જીવરોગી ભરી શીજતાની નીચાની છે. કારણકે સુર્યને તેઓ (જરથોસતીઓ) હૃષ્ટિપાતી તથા નુરનો અપ્પશનાર તથા મધ્યમમાં મુકેલી એક નામીચી વસ્તુ સમજે છે, કે જેની આસપાસ દુનીયાંની સઘલી પેદાવશે પ્રે છે. ઘણા લોકો જેઓ ‘શર આઘ્રિશ્ક નયુતન’ના માહાભારત પુસ્તક તરફ અચરતી સાથે જુએ છે, તેઓને એ વાત (જરથોસતી ધરમ પુસ્તકોની ખુબી)થી ખાલ કરવાને બની આવશે કે સુર્ય જે પુરથ-વીની વચ્ચે છે, અને જેથી કરારો જીવજંતુ મુખ્ય પામે છે, તેની પરમજેશ દુનયાના ઘણાખરા ભાગોમાં કરામાં આવે છે. આ મોટાં તુર (સુર્ય) ને પારસીઓ જેવું માન આપે છે તેવું માન તેઓ તેનાથી ઉતરતી નીચાની જે અગ્ની (આતશ) છે તેને પણ આપે છે.”

(૭૬) સુર્ય કે જેને ઓદાની એક માહા બલવંત શક્તી તરીકે ગણી જરથોસતીઓ એક કેમજા તરીકે માન આપે છે તે કેટલો લાયક છે તે વીશે ગ્રેટ બ્રીટનની પાદશાહી કાલેજના પદારથ વીગણીપતના પ્રોફેસર “જોન ટીનડલ” નામના એક નામીચા વીદવાને પોતાના પુસ્તકમાં કીવેલી રતુતી :—

“અંચે સુર્ય બલતા પાહાડોનું શટપું, અને ભરતી ઓટના ખુદરતી બનાવો શીયાય અમારી પુરથવી ઉપર બનતા સઘલા બનાવો તારાથી ઉતપન થાયછે. તું ઇંદરીય અને નીર-ઈંદરીય જીવવાના અને બીજી સરવે કુદરતી શક્તીઓનું મુજ છે. દરીઆના પાણી બધાઈ ન જતાં પ્રવાહી રૂપમાં જલવાઈ રહે છે, એ તારા પરતાપ છે. તારાજ પરતાપથી હમારી વાતાવરણ પોતાનું વાયુ રૂપ બલવી રાખે છે. દરીઆમાં અને વાતાવરણના ઉતપન થતાં તોજાનો તારી શક્તીથી ઉભાં થાય છે. તારીજ શક્તીથી પાણી અને બરજની નદીઓ પાહાડો ઉપર પોતાનું વેહેવું કરે છે. પાણીના મોટા ધોતો અને બરજના મોટા પ્રવાહો તારાં બળને આભારી છે, તારાંજ બળને ગગડાટ અને વીજલી આભારી છે. આ પુરથવી ઉપર બળનો દરેક આતશ, આ ઓહોલી ધરતી ઉપર બલતો દરેક ચેરાગ પોતાની ગરમી અને રાશનીનાં મુજ તરીકે અંચે બલવંત આશતાય, વુનેજ માને છે.”

(૭૭) સુર્ય તથા ચંદ્રમાહા વીશે નામીચો કવી પોપ એમ કહી જાએ છે કે “ઓદાની પેદા કીવેલી વસતુ સુર્ય તથા ચંદ્ર ઇતીયાદીને જોઈને તેમાંથી તેનાં (સુર્ય તથા ચંદ્ર ઇતીયાદીના) પેદા કરનાર ઓદાને તુ પીછાંન.”

(૭૮) રેવરંડ ડાક્ટર મરે મીચલે “હીંદુસ્તાન માહેલા ધરમો” એ બાબદ ઉપર એક ભાશણ તારીખ ૨૨ મી મારચ સને ૧૮૬૧ માં પુણા મધે કર્યું હતું તે વેલા જરથોસતી ધરમ વીશે ખાલતાં તેણે એમ કહી સંબલાવ્યું હતું કે :—

“પારસીઓ કંઈ પુતલાં પુજનારા નથી. માતર તેઓ ઓદાનીજ પેદાએસને માન આપે છે. મુખ્ય કરી તેઓ આતશને આરાધે છે; વલી વધારે કેલવણી પામેલા શખસો આપણને એવું કહે છે કે તેઓ આતશને ઓદાનાં તુરની એક નીચાન તરીકે માન આપે છે. તેઓમાં

એક આખરદાર મંડલી (રાહાનુમાએ માનદીઅસની સભા) ઉભી થઇ છે કે જે જરથોસતી ધરમને તેની આગલી પવીતરાઈ ઉપર લાવવાની કોથેય કરે છે. એ મંડલીવાલાઓ પારસી-ઓને એકના એકજ ઓદાને માનવાની રાહાનુમાઈ કરે છે અને તેઓના એક દશ્તુરે (પિથુ-તનુ બેહેરાંમનુ સન-નનાએ) હમણાજ એ બાબદ ઉપર બાથણ કર્યું હતું અને જરથો-સતીઓ એકના એકજ ઓદાને માનનારા છે એવું તેણે સાબેત કરવાની કોથેસ કરી હતી. તે અને બીજા કેલવાએના જીવાનીઆઓ પોતાના ધરમમાં જે હીંદુઓની વેઠેમી રચના દાખલ થઇ છે તે કાહાડી નાખવાની કોથેય કરે છે. કુસતી કે જે સંઘલા પારસ એ કંમરે બાંધે છે તે ડર તારતી છે, અને જ્યારે તેઓ બંદગી કરે છે ત્યારે તેને ધણીક વખતે છોડે છે. એ લોકોના આતશબેહેરામમાં જરથોસતી સીવાએ બીજા કોઈને જવાનો હોકમ નથી. વલી તેના પવીતર શુંબજમાં તે માતર મોબેદોથીજ જવાએ છે એ માંખેદો જ્યારે બંદગી કરે છે (મોએ દે છે) ત્યારે હમેશાં પોતાનાં મોહોડાં ઉપર પદાંન બાંધે છે. કેમકે જો તેમ નહીં કરે તો તેના દમથી પવીતર આતશ અપવીતર થાએ. આતશને શુંબડ અને એવાંજ બીજાં શુંગાં લાકડાંઓનો ઝારાક આપીઆમાં આવે છે. રસીયન લડાઈ અને હીંદુસયાંનમાં ઉડેલા બલવાતું સેવટ આવયાથી (પારસીઓમાં) જાહેર બંદગીઓ કરવામાં આવી હતી.”

વલી એજ ડાકટર મરે મીચલે લનડન ખાતે જીન થને ૧૮૮૮ માં મલેલી ખરીસ્ટી ધરમશુરઓની એક સભાની હજુર જરથોસતી ધરમ બાબે જે મત ઓચરકું હતું, તેમાં તે બોલયો હતો કે :—

“જે પ્રજા સાથે યાહુદીઓને બહુ અનલગનો સંબંધ હતો તે પ્રજાનો ધરમ જાણવા જોગ હોયો જોઈએ. જરથોસતીઓનું ધરમ પુસ્તક જાંદ અવસતા ખરીસ્ટીઓના ધરમ પુસ્તક બાઈબલનાજ કદનું છે. બીજી માંતોના ધરમ કરતાં જરથોસતી ધરમ સરવેથી ચહુ-ડતો. સરવેથી સ્વચ્છ અને સરવોત્તમ ગણાય છે તે વાજબી છે. જે પદારથની પરસનેસ થાય છે તે કશો અનીતીની આશીયત ધરાવતી નથી. જરથોસતીઓ મુરતીઓને પુજતા નથી અને પુજમાં કશું ધાટકીપણું વાપડતા નથી. જરથોસતીઓ જે પડે તે ખમવું એવું માનતા નથી પણ ખુશાઈ સામે લડતા રહે છે. જે મુરતી પ્રજામાં હીંદુસયાંન કુખી ગયું છે તેમાં ધરિંનને દુખવું જરથોસતે બચાવીયું હતું.”

વલી એજ રેવરંડ ડાકટર પોતાના એક આગલાં લખાનમાં ખુદ જરથોસતી ધરમની બાબતમાં બીજા જે જીદા વીચાર આપેઆ છે તે આ મુજબના છે :—

“યાહુદી અને ખરીસ્ટી શીવાયના ધરમોમાં જરથોસતી ધરમ પોતાની કેટલીએક એકથ આશીયતોને લીધે એક જાએ દરજ્જે મેળવવાનો હક ધરાવે છે. પેહેલું.—એ ધરમમાં જે પુજ્ય ગણાય છે તેને કોઈબી અનીતીના દુરયુજી લાગુ પાડેના નથી. સરવેથી મેટિ ઓદા અહુરમજદ સાધારણ રીતે જણાયેલા જીતપરસત પ્રજાઓના જાણીતા દેવતાઓ કરતાં યોખી નીતીમાં ધણો જાએ દરજ્જેરો છે. અવસતામાં ધણિક ઠેકાણે ખુદરતી વચતુઓની પરસનેસ રાખેલી છે ખરી તોપણ તે ખુદરતી વચતુઓને અથવા તે ઉપરના મવક્લ કીધેલા પ્રેક્ષતાઓને કોઈબી દુરયુજી લાગુ પાડેના નથી. બીજું.—કોઈબી અનીતીવાન કામને પર-સતેશના એક ભાગ તરીકે અવસતામાં બહાલ રાખ્યું નથી. તરીજું.—પરસતેશની ડરાવેલી કીરીયાઓમાં ધાટકીપણાની કશી નીશાન નથી. ચોથું.—રેશની અને અંધકાર વચેના મોટા જઘડામાં અવસતા તેના ખરા પરસતેસ કરનારને મુગા મુગા પડી રહીને ખમચા કરવાની

તાકીદ કરતા નથી પણ બદીના પક્ષના સરવે કામ તથા વસતુઓની સામણે તેનાં પાતાનાં પુરતાં બલથી લગાઇ કરવાની તાકીદ કરે છે. પાંચમું.—એ ધરમની એક ધણીજ ધવાનમાં રાખવા ભેગ ખાસીયત મુરતી પુનઃની ગેરહાજરી છે. છઠું—અવસના માણસ જાતનાં સારાં ભવીય વીથે કરી નાહમેદી શીખવતા નથી, પણ તેથી ઉત્કટું તે એવું શીખવે છે કે અંતે બદી ઉપર નેકીની ક્ષતેહ થશે.”

(૭૯) “પ્રેક્ષિયર ડાકટર મારટીન હાઉગ” નામનો એક કાબેલ જરમન વીદવાંત જે અતરે અંગ્રેજ સરકારની નોકરીમાં આવેઓ હતો, તે વીદવાનને આ દેશનો કીનારો છોડી જતી વેલા તા. ૫ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૬૬ ને દીને પુણા મવે સરદાર ખાનખહાદુર દસ્-તુરજ સાહેબ નશરવાંતજી જમાસપજી જમાસપઆસાનાની આગેવાની હેઠલ તયાંના જરથોસ્ત્રી રહેવાસીઓએ એક માનવતર આપયું હતું, તેનો જવાબ આપતાં જરથોસ્ત્રી ધરમ બાબે એ વીદવાને જે મત આપયું હતું તે નીચે મુજબ છે:—

“તમારાં ધરમ પુસ્તકો વીથે કેટલાંક વરણવેર મેં ભારે મેહેનત અને રંજ એંચી જે શોધ કરી છે તે વીથે તમારી તરફથી આજે ‘એડરેસ’ વાચવામાં આવયું છે, તેથી મને ઘણો સંતોષ ઉપજ્યો છે. યુનીવર્સીટીમાં દાખલ થવાની અગાઉ વીથ વરસની વાત ઉપર મેં જંદ ભાશાનો અમયાસ સર કીધો હતો, તે એજ મુરાદથી કે તમારા પેગમબર જરથોસ્ત્રની તાલીમ જે લાબો વખત થયો અંધારામાં રહી છે તે હું જાણું; કારણકે પેગ-મબરના નામેજ મારી જુવાનીના વખતમાં મારા ઉપર મોટી અસર કરી હતી, પણ તેનો અખમ શું તે હું જાણતો નથી. તે વખતે જે શોધ મેં કરવા માડી હતી તે તમાને કામ આવશે એવા મને કદીબી વીચાર આવેઓ ન હતો. તે વખતે મેં જંદનો જે અભયાસ સર કીધો હતો તે ઘણો બીકટ હતો અને વીદવાંનોથી દુર નહીં થઈ શકે એવી મુશ્કેલીઓ નડતી હતી. વધી તે વખતે એ ભાશાનો કોશ કે શરંગ કંઈ હતો નહીં. જંદ અવસતામાં સઉથી મોટું મન જે મારે લાગયું હતું તે યજ્ઞથેના બીજા ભાગના ગાથા હતા. તેમાં કેરી બીના આવેલી છે, તે જાણ્યા વગર મેં મારો અમયાસ કીધો હતો. તેમાં આવેલી બીના જે ધણીજ અં-ધારામાં હતી, તે જાણવા ઉપર મારે વિઆન ધણું લાગીજી હતું, અને ધણીજ રંજ અને મુશીબત એંચવા છતાં છ વરસના અરસામાં (૨૫૦) નાની કવેતોમાં આવેલી બીના થોડી ધણી હું સમજવા લાગ્યો હતો, પણ તે માંહેની દરેક બાબદ હું જાણું છું એમ હું કહેવા માગતો નથી. કેમકે તે માંહેના કેટલાંક વાક્યો હજુર હું જાણતો નથી. ઇંગ્લંડમાં તમારા ધરમ સંબંધી જે બેહુદા વીચારો આત્રીઆ હતા તે મેં મારી આ શોધથી ફેરવેઆ હતા, તથા મારી શોધ પુરી થતાંજ મને માલમ પડ્યું કે આજ ૪૦૦૦ વરસનાં પુરાતમ પુસ્તકોમાં બુલંદ નીતીઓ આવેલી છે, જે મને જાણવાની હું ઘણો અજબ થયો હતો. આ દેશમાં બેકે હું શંકસ્પદ ભાશાના ઓધા ઉપર આવીઓ હતો તોખી મારો આ પીઆ રો અભયાસ મેં છોડ્યો ન હતો. મારી એ મેહેનત તમને કોમતી થઈ પડે એવું ધારી મેં મારી કોથેશ જરી રાખી હતી, અને અતરેના યુરોપીઓનાં તમારા ધરમ સંબંધી બેહુદા વીચારો ચાલતા બેઠને તેઓનો વીચાર સુધારવા માટે જરથોસ્ત્રી ધરમને ખરો ધનનાશ મહે તેટલા માટે મેં એક પુસ્તક પ્રગટ કીધું હતું તથા સચાઇ જાહેર કરવાની તે-મજ તેની હીમાયત કરવાની મને ઠેવ હોવાથી, મને તે કરતાં કશો ગેરશપ્દોખી થાય તેની હું દરકાર રતો ન હતો. તમારા ધરમ ઉપર કેટલાક ખોટા વીચાર રાખનારાઓની શામે મને ધણીએક વેલા તકરારમાં ઉતરવું પડ્યું હતું.”

ઉપલાજ વીદવાને મુ'બધના જરથોસતીઓ તરફથી સર જમશેદજી જીજીભાઈ બીજા આરોનેની આગેવાની તલે પણ તા. ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી શને ૧૮૬૬ ને દીને એક 'પર્સ' સાથે માનવતર આપવામાં આવ્યું હતું તેનો જવાબ આપતાં પણ એ વીદવાને જરથોસતીઓના ધરમ બાબે ઉપર જેવાજ શરશ વીચારે આપેઆ હતા, અને તેની શેવટે જણાવ્યું હતું કે-“હું આશા રાખું છું કે તમને આવતા વખતમાં મોટાઈ મલે અને પુરાતમ જમાનાની તમારી મોટાઈ પાછી આવે. તમારો મોટો પેગમબર જે “હુ-મત” ‘હુમત’ અને “હુઅરસત”ની ખુદાંદ રીતી તમોને શીખવી ગયો છે, તે તમારા દીલમાં હમેશ યાદ રાખીને નેક વીચારજો, નેક બોલજો અને નેકીના કામ કરજો, તેથી તમારો નેગે-બાન તે ઝોદા થાશે”

(૮૦) પારસીઓ ઝોદા પરસત છે એ બાબદ ઉપર દસતુરજી શાહેમ પેસુતનજી બે-રાંમજી મંજીણાએ કીચેલી એક વાપજ ઉપરથી બામદાદ નામના એક યુજરાતી ચોપાનીઆના ખીસ્તી અધીપતીએ તેની વીરધમાં ચલાવેલી તકરારમાં પારસીઓ એકથી વધુ ઝોદાને માને છે, એવું લખવાથી રાસત ગોષ્ઠતારના અધીપતી સાથે એ બાબદ ઉપર થયેલી તકરારનો પ્રસંગ લાવવાને માટે બામદાદના અધીપતીએ “પ્રોફેસર ડાક્ટર મારટીન હાકગ” ઉપર પુણા ખાતે એક પત્ર લખેઆ હતો તે વીચેનો જવાબ પારસીઓની તરફેનમાં આવેઆ હતો જે નીચે મુજબનો હતો:—

પુણા તા. ૯ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૮૬૧.

“પેઆરા શાહેમ-પારસી ધરમનો પાયો એકજા એક ઝોદાને અથવા ઘણા ઝોદાને માનવાનો છે તે બાબેના સ્વાતંત્ર્ય મુ'બધી તમારો લખેઆ પત્ર મને ગદ્ય કાલે સાંજના મલીઓ છે તેના જવાબમાં હું જણાવવાની રજા લઉં છું કે મારો સોચો જે ઘણાક વરસ થયાં ચાલુ રહેલી છે તે મુજબ આજ તરણ હજારથી વધારે વરસની વાત ઉપર પુતલાં પુજનારા અને ઘણા પરમેશ્વરોને કયુજ રાખનારા બહારંગણા લોકોની વીરધ અને તેઓના ધરમના શતરૂ તરીકે જરથોસતી ધરમ ઉભો થાયો હતો, અને એ જરથોસતી ધરમ એકજા ઝોદાને માનવાનો છે. પાછલા જમાનાની ચજસને મધેનાં કેટલીક બંધીઓ (૧ લા હા થી તે ૨૭ અને ૫૫ થી તે ૭૨ મા હા શુધી) વાંચીયા ઉપરથી વાંચનારના મનમાં સોહેલી રીતે એવું આવી શકે છે કે તે મધે અહુરમજદ વતરોગે બીજી ધંધવરો હાથાતીઓ કયુજ રાખેલી છે, પણ માહા પુરૂષ જરથોસતના અવલ કોલ (ગાથા) એ નથી. જરથોસતે જે કાંઈ મોટાઈ પામેલાં અને સરાઈ ભરેલાં મુલતતપો દાખલ કરીઆં હતાં તેની વીરધના વીચારો કેટલેક દરજ્જે પાછા પ્રસીધ થાવાની એ નીશાંન છે. પારસીઓનો નામીઓ પેગમબર જે પુરાતમ યુનાની અને રોમન લોકોમાં વખણાઈ ગયો છે તેનાં વગર ચક્રનાં પ્રમાનો અને ખરો બોધ માતર પાંચ ગાથા મધે મલી આવે છે, અને તેઓની (ગાથાની) ભાશા ચજસનેના બીજા ભાગોથી કાંઈક જુદી રીતની છે. એ પુરાના ગાથા મધે અહુરમજદને એકલો એજા ઝોદા કરીને માનેલો છે. અમશાશપંદો કાંઈ નહીં પણ માતર અહુરમજદના ચુણુ અને બખ્શેશો છે. એ ગાથા મધે અહુરમજદ પોને વોહુમનોને પેદા કરનાર, આરમેત તેની બેટી ઓરવતાત અને અમરતાત (ખોરદ-અમરદાદ) તેના (ઝોદાના) હાથમાં બખ્શેશો છે જે અધવથાને અશા માંણુસોને આપવાની છે. અહુરમજદની અંદર બે શક્તી છે જે એક બીજાથી ઉલટી છે, અને એ શક્તીઓથી આખી દુનીઆં પેદા થઈ છે. એ મોટા શાહેમની એ બે શક્તીઓ માંહેલી એકને સપેનતોમૈન્ડુસ યાને સફ્રેદ રંગનું પવીતર રહુ અને બીજાને અંગરોમૈન્ડુસ યાને કાલા રંગનું ખુર રહુ, એ રીતે નામો આપેલાં છે. એ પછી અહુર-

મજ્ઞના નામને ડેકાણે સપેનતોમેન્યુસ નામ વપરાવા લાગુ. પણ પ્રથમના મુલ અર્થે ઉપરથી હું પુસ્તક કરવાને શક્તિવાંત છેવું કે તે એકથી વધુ ઓદાને માનવાનું ઓહુતાન ઓદું છે. જરથોસ્તી ધરમની શ્રીજસુશી મુજબ એ બધે શક્તીઓ આખી દુનીઆની “થા-વારેસતેરે” યાને પેદા કરનાર છે. એ શક્તીઓમાંની એકે “વાહુમનો” યાને સઘલાં જીવજ-તુઓમાં નેફીનું મુલ પેદા કરયું; અને બીજીએ “અક્રામનો” યાને બદીનું મુલ પેદા કરયું. આ સઘલી બાબદો વીશે મેં માતર એસારો કીધા છે પણ પારસીઓનો ધરમ, તેની ભાષા અને કેતાબો વીશે મેં મારા નીબંધનાં ચોથા બાબ મધે એ વીશે પુરવું વરણ કરેલું છે, અને તે કેતાબ થોડી મુદતમાં પ્રસીધ થશે અને તે મધેથી તમોને પુરતો ઓલાશો મલી આવશે. એ મારી કેતાબમાં ગાથાનાં મુદથી અગતના બાગોનો તરજુમો મેં આપેલો છે કે જે હમણા સુધી કોઈએ પ્રગટ કરીઓ નથી. અગર જોકે પાછલા વખતની ચજ્જને મધે ઓરવરાવ (જહાડ પાન) અથવા આબ (પાણી) ઇતીઆદી ચીજોની આરાધના કરી છે તો તે ઉપરથી એમ નહીં સમજવું કે એ ચીજોને અહુરમજ્ઞદની ખરોખરીનું માન મલે છે. એ માન તેઓને (જહાડ પાનને) એટલાજ સારું મલે છે કે તેઓ અહુરમજ્ઞદની અંદરની ને-ફીને પેદાની કરનારી શક્તીથી પેદા થયેલી ચીજો છે. અહુરમજ્ઞદનો બેટો વોહુમનો યાને તેની નેક શક્તી સઘલાં કામમાં અને બલાં પ્રાણીઓ જેવાંકે ગાય, બકરાં વગેરેમાં છે. તેઓની આરાધના કીધી તો તેઓની અંદર આવેલી ઇશ્વરી શક્તીની આરાધનાં થાય છે. જહાડ અને પાણીની અંદર ઓરવતાત અને અમરતાત છે જેથી એ ચીજોને ઝલકાટ અને ખુબ-સુરતી મલે છે. અગરજો એ ચીજોની આરાધના કીધી તો અહુરમજ્ઞદની પેદા કરનારી શક્તી જે એ ચીજોની હસતીથી દેખાઈ આવે છે તે શક્તીની આરાધના થાય છે. ચજ્જસનેનો એ બાગ ગાથા કરતાં પાછલા વખતમાં બનેલો છે, તોપણ તે કાંઈ માબેદ લોકોએ બનાવતથી જોડી કાઢાડેલો નથી, પણ જરથોસ્તી ધરમનાં પુરાણાં પુસ્તકોનો તે એક ભાગ છે. માહારો વીઆર મજ્ઞ્યુત છે કે જંદ અવસતાની કેતાબોનો કોઈબી ભાગ ઇસુની આગમજ ૪૦૦) વરસની મુદત કરતાં નજ્દીકના જમાનામાં બનેલો નથી. જંદ અવસતાની અંદર ગાથાનાં પરવરતાવનાર તરીકે જરથોસ્તને જણાવે છે પણ જંદ અવસતાનો બાકોનો ભાગ તેણે (જરથો-સતે) પરવરતાવીઓ હોય એવો દાવો કરીઆમાં આવેલો નથી. શરૂઆતથી જરથોસ્તનો મજ્ઞ્યુત ધરમ પાલનારાઓ તેનો (જરથોસ્તનો) મુલતવ સમજ્યા હતા નહી, અને તેના (જરથોસ્તના) જમાનાની પછીના લોકોએ તેની (જરથોસ્તની) શ્રીજસુશીની જાહેર થયેલી શક-તીઓને ઇશ્વરી આતમાઓનો આકાર આપેલો હતો—મગર જે માશક રોમેન કેકલીક લોકો ઓદા સીવાય બીજી ચીજોને માન આપેઆં છતાં એકજ પરમેશ્વરને માનનારા કેહેવાય છે તેજ માશક પારસીઓનો ધરમ પણ એકજ ઓદાને માનવાનો છે.”—“એમ. હાઉગ.”

ઉપલાજ વીદવાને અવસતાનાં અગ્રેજી તરજુમાવાલા પુસ્તક ઉપર તારીખ ૯ મી જુન સને ૧૮૬૪ ના બેમમે ગેઝટમાં એક પતર છપાવેલો હતો, તેમાં એ પુસ્તકની કંઈક ખામી દેખાડી સેવટે જરથોસ્તી ધરમની સતુતીમાં તેણે ટુંક વીઆરો જણાવતાં એમ લખેલું હતું કે :—

“જરથોસ્તી ધરમમાં આવેલી નીતી ખરીસટી ધરમમાં આવેલી કોઈબી નીતી કરતાં ઉતરતી નથી. એ ધરમ કે જેમાં વચન તોડવું ધણું યુનાહ બરેલું ગણીયું છે તથા આપધાત તથા છીનાલાને ખુતનાં જેવો યુનાહ ગણ્યો છે. તે તેના (મંજદીપ-સની ધરમના) સ્થાપનાર (જરથોસ્ત)ની જામી નીતી બતાવે છે, અને એ ધરમનું પુરાતમપણું તથા તે વખતના લોકો (પુરાતમ ઇરાનીઓ)ની હાલત ધ્યાનમાં લેતાં તેના સ્થાપનાર (જરથોસ્ત)ની જામી બુધીની આપણે બેહ તારીફ કરવી જોઈએ છે.”

(૮૧) પરીસની નામાંકીત ક્ષેત્રે ડી ફ્રાંસસનો ધરાની બાપાઓનો નામીઓ ઉસતાદ પ્રોફેસર જેમ્સ દારમેસતેતર જે હીંદુસથાન તરફ ફરવા આવેઓ હતો તેણે તા. ૩૭ ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૭ ને દીને સાંજે, મુંબઈમધે જરથોસતી છાકરીઓની નીચાલ મંડલીવાલી બાઈ બી-આઈઝ શાપુરજ બંગાલીચાલી કનયાશાળાનાં મકાનમાં “પારસી ધરમ” વીથે એક અગતનું બાશાણુ કર્યું હતું જેમાં તે બોલેઓ હતો કે :—

“પારસીઓ તરીકે તમારી કોમનો તમારી નીતી સંબંધી જીંદગીનો આધાર અવસતા નામના એક નાહાના પુત્રક ઉપર લટકેલો છે. પણ તે નાહાંની ચોપડી જે તમારી પવીતર કેતાબ છે, તેના કરતાં તમોને વધુ સરસ બીજી કોઈ કેતાબ મળી શકશે નહીં. ધરાંનની નીતી સંબંધી તવાઈખતે તેના મધ્યકા દેખાવોમાં રજુ કરનાર એ એક સરવેથી સરસ, સરવેથી ખુલી અને ઘણીજ છટાદાર સાબેતી છે; તેના સપાઓમાં આગલ થઈ ગયેલી એક સરવેથી મોટી શેહેનશાહતની ધરમ નીતીના શાહીતયનો, અને રાજદવારી જીંદગીનો હેવાલ સમાયલો છે. એ ધરમ એટલા બધો નીતીમાન છે કે, યુજેની બગુજના જણાવીઆ પ્રમાણે જંદ બાશા જોકે સંસ્કૃત સાથે અતલગનો સંબંધ રાખે છે, તોપણ તે તેમાંથી નીકલી નથી એટલે કે તે જંદ હીંદુસતાની ભાશા નથી, પણ તે ધરાંનની એક અસજ ભાશા છે. સઘલી શોધો ઉપરથી માત્રમ પડે છે, કે જંદ ભાશા મીદયા અથવા ઉતર ધરાંનની અને જુની ધરાંની ભાશા હાલનાં ઈંગ્લં અથવા શરમીસતાનના પરાંતની હતી. અમ્મલ ધરાંની ભાશામાંથી પેહેલવી ભાશા વચ્ચા જમાનામાં નીકલી હતી, અને તેમાંથી હાલની ધરાંની અથવા શરસી ભાશા નીકલી હતી. એ રીતે એક પછી એક ધરાંનની મધલી ભાશાઓ સામતી જોવાને બની અવધું; પણ એ મધલી ભાશાઓ નકી થતાં હખમની વશના જુજ દસતાવેજો સાથે સરખાવતાં વધારે મોતેબર ગણાતું અવગતાતું લખાણુ ધરાંનની સઘલી ભાશાઓના મુલ તરીકે માલમ પડે છે, અને જે પ્રમાણે હીંદુની ભાશાઓમાં સંસ્કૃત તેજ પ્રમાણે ધરાંનની ભાશાઓમાં અવગતાની ભાશા મોટી અગત ધરાવે છે. અવગતાની કેતાબની બહારની બાજુ તવાસીને અંદરની બાજુએ તેના શબ્દો ઉપરથી તેના અરથો ઉપર, ભાશા ઉપરથી તેમાં સમાયતા ધરમ ઉપર, જરથોસતના ક્રીસ્તીમંદ મહજબ ઉપર દાખલ થઈએ, કે જેને માટે અમ્મલી લખનારાઓ ઘણીજ વખાણુ કરી ગયા છે, કે જેણે ગ્રીક શીલસુજના છેત્રા વીચારે ઉપર મજબુત અસર કરી હતી, વચલા જમાનાઓના પેહેમી લોકોના સવપનાઓમાં ખલલ કરી હતી, તથા ધરમ ઉપર યુમાન લાવનારી ગઘ સદીમાં પણ તેનું લખાણુ એટલું બધું મોહ પમાડનાર હતું કે, માતર થોડાક સપાનું જંદ લખાણુ જોતાં, વીસ વરસની કાંચી ઉમરને એક જુવાન (મોંશીઓ એકવીડીલ ડુપેરે) પોતાનો દેશ છોડી એકલો લડાઈના હીંગામમાં અમ્મલી ભેટી ચોપડીઓ ભેગી કરવા તથા તેના અરથ શીખવા માટે ૧૭૫૦ માં હીંદુસથાનમાં દાખલ થયો હતો. ધરાંનનો અસજ મહજબ જે ઘણે દરજે પેદીક દંતકથાને અને કેટલેક દરજે હોમેરીક દંતકથાને મલતો છે, તેમાં આશતે આશતે નીતીમાનો અને શીલસુજેની એક મંડલીની, અથવા તમારી દંતકથાની ભાશામાં બોલું તો આદાની બચારત પામેલા પેગમબરની ચાલુ કોશિયથી પુરતો ફેરફાર થઈ ગયો, યાને બીજા શબ્દોમાં બોલું તો અસજ ધરમમાં જે કેટલીક શકતીઓ જણાવેલી હતી તેને નીતીનું રૂપ આપી ફેવામાં આવ્યું. એ ફેરફારથી આખા જરથોસતી ધરમે દુનયાની મધલી શકતીઓને બે વીરધ પક્ષમાં વહેંચી નાંખી તથા દુનયાના નાટકનું શેવર ઝિવી ઉમેદમાં આણ્યું, કે આખરે ભણે શાવશે અને મધલું મારેજ થશે. દુનયાની ધરમ સંબંધી તવારીખમાં એકજ ઉઠલપાડલને એ મોટા ફેરફાર સાથે સરખાવી શકાય. એ ફેરફાર હીજરોનો ઘણા ફેવતાઓને માનવાનો

સેમેટીક ધરમ એકજ ધર્શિવરને માનનારા ધરમમાં બદલાઇ જવાને લગતો હતો, અને ઈસ્રા-
યાથી ઇઝેકયેલ સુધીના પેગમબરોના ઘણાક જમાનાઓ પછી, દરેક ટોલાનો જુદો ધર્શવર
લેખવાનો આગલો વીચાર ફેરવાળે તમામ કોમો અને તમામ માણસોનો એકજ ધર્શવર ગ-
ણવા લાગ્યો હતો. તરીકે સદીમાં જરથોસ્તી ધરમ સામંતનાં નવાં વંશ સાથે દાખલ થતો
આપણે જોઈએ છે, અને તે અમલમાં તે આખાં ઇરાંનના રાજ તરફથી મુકરર થયેલો ધરમ
થઇ પડ્યો હતો. છ સદીની આખાદી પછી તેના ઉપર આરબોનો હુમલો આવ્યો, અવસાન
બંધ પડી ગયા, આતશકદેહ બુજી નાખવામાં આવ્યા અને હવે તમે અરબી દુનયા ઉપર
પ્રકાશીત થયેલા ધરમની સામેતી આપવા માટે મુઠીબર જેટલા અહીં બાકી રહ્યા છે. જે
રોશનીનું કીરણ, જે ધગધગતો આતશ ઇરાંની તવારીખનાં જંગલમાંથી અસલ તવારીખ
શોધવામાં ભાગ્યો થાય છે, હજમની વંશ તથા સામંતના વંશથી ઉતરી આવેલા જુજ
દસ્તાવેજો ઉપર રોશની ફેંકે છે, ગ્રીક, લેટીન, ચાહુદી, આરબીનયન તથા ચીના પરદેશી
લખનારાઓનાં અનીશચીત લખાણોનો ચોક્કસ અરથ આપે છે તે અવસતા છે. અવસતા-
માંથી કેટલાક જુદા જુદા પંથો ઉભા થયા હતા, જે પંથોએ પ્રથમ નાસતીસીઝમને નામે
અને પાછલથી મેતીકીઝમને નામે એક ભત્તો બનાવટ ભરેલો માનદયશની ધરમ દુનીયાના
સમ્રાજ્ય ભાગોમાં-તુરક્સયાનમાં અને ચીનમાં, કોરોમાનદલના કોસતા ઉપર, બલગેરીઆ અને
છેક ઇરાંસ સુધી ફેલાયો હતો. કોરાનના મહાન કરતાએવી જે કેતાબ તેની પછી ગાલીએ
આવનારાઓએ શદો નાખવા માંગી હતી, તેમથી કેટલાક સજા ઉછીના લાંધા છે. રસતમ
અને અસફેનદયારના ગાયણ ગાનારા આરબોએ ખુશીથી સલમાન શરરીના (દીનીઆર દ-
શતુરના) ગુબકો સાંભળ્યા હતા, જેણે તેમને દોજખના પુલ વીશે કેટલુંક શીખવ્યું હતું.
ચાહુદી તથા ખરીસતી મહજબો કરતાં પારસી દંતકથામાંથી આરબો ઓછું શીખ્યા ન હતા.
એક મોટો ધરમ કદીમો મરણ પામતો નથી તરવાર અને આગી તેનો નાશ કરવા છતાં, તે
હજી તેને વીશારી મેલનારા ઘણા જગરોમાં નહીં જણાયેલો અને નહીં સ્વીકારાયેલો જાય છે.
ઇરાંન અવસતાને બાલી નાંખી શકે, તે કોરાન ભણે; જરથોસ્ત, અહુરમજ્દ વગેરેના નામો
બુલી મહમદ, અહલાહ તથા ફેજબલને તે યાદ કરે, તોખી એ લોકનીય મહજબ તેનાં જગ-
રના ભીતરમાંથી ફેરવાયો નથી. તમારો ધરમ જીંદગીનો ધરમ હતો, અને તેનેજ લીધે
મજબુત હાદેતાઓ તથા વીતીઓ ખમવા બાદ તમે અહીં હાંદુસયાનમાં હજી છો. સુધારાની
સરતમાં આગેવાન છો, અને આગલા વખતની પેઠેજ તમારું મોહ રોશની તરફ ફેરવાયલું
રહ્યું છે. જરથોસ્તી ધરમ પોતાના સાગેરદો માટે બે ચીજો લાવ્યો હતો, જેનો અમલી
આરથ ધરમાને કશો ખયાલ પણ ન હતો, એ બે ચીજો નીતીની ફરજ તથા ઉમેદ હતી.
એ બે હથયાર ધરાવનાર માણસ જીંદગી તથા ક્રીસમતની સામે શાંતીથી થઇ શકે છે. જ-
રથોસ્તી ધરમ પોતાના સાગેરદોને જીંદગી નીતીથી યુજાવનાં ઇરામાં આપ્યાં છે એટલુંજ
નહીં, તેમના જગર. જીભ અને હાથનો તે ભામેઓ થાય છે કે જેથી તેમને પવીતર વી-
ચાર, મ્યાઇ અને ભલાં કામો સમજ પડે છે એટલુંજ નહીં પણ એ ધરમ શીખવે છે કે,
જો તેઓ તેમની ફરજ બજાવશે તો આખરે ભલાં કામોજ પાર પડશે. પેગમબરો એક
છોકરો સોશયોસ આવીને અહુરમજ્દનું હમેશગીનું રાજ્ય ખુલું મેલશે, તથા ખુરાઇને દુની-
યામાંથી જડમુલથી ઉમેડી નાખશે. દુનયાનો સરવેથી ગરીબ કંગાલમાં કંગાલ જરથે સતી
પણ બાણે છે કે, તે સોશયોસના એક લશ્કરી સીપાઈ જેવો છે, અને અહુરમજ્દ તેનેથી
ફતેહ મેલવશે. કોઈની ધરમ જીંદગીને એથી વધારે મરતબો આપી શકે નહીં; માણસને
માણસના દરજ્જાનો, ધર્શવરની વધુ નજદીકનો, જીંદગી ધણીજ જરૂરની છે અને જીવવું લા-

એક છે એવી મજબુત લાગણીનો બીજો કોઈ ધરમ બતાવતો નથી. તમને મોટી કીરની લેવાની છે કે, તમે એક એવા ધરમને લગતા છો કે, જેણે પેટલ વેહેલે આખે દુનીયામાં અહુરમ-જદની શ્વેત જાહેર કરી તથા માણસની જાંદગીનો અર્થ તથા તેની નેમ મુકકર કરી, અને એનેજ લીધે તમારો ધરમ જોકે તમે ઘણા થોડા છો તોપણ તમારો તેમજ તમામ માણસ જાતનો થઈ પડ્યો છે, અને એનેજ લીધે યુરોપયન અભયાસીઓ અતરે આવી તમારે મો-હોડેથી તમારા વડીલોની દંતકથા જાણવા માગે છે અને આગલા વખતનું જે કંઈ બાકી રહ્યું હોય તેની આતુરતાથી શોધ કરે છે.”

(૮૨) “પરેદ્રેમર દાકતર રાહોઈ” નામનો એક જરમન કાબેલ વીદ્વાન કે જે જરમન દેશ ની “તુ બીનગણ” નામની નામીચી કોલેજનો પ્રેફેસર છે તે “અહુરમજદના કાયદાઓ સાથેનો જાહેરાતના કાયદાઓનો મુકબલો” એવે નામના એક રેસાલામાં જરથોસત અને તેના ધરમની બાબદો ઉપર વીચાર જણાવતાં એમ લખે છે કે:—

“જરથોસતે કંઈ પણ મોજેજ કીધા નથી કારણકે તેણે પોતાના ધરમનો પાયો તદ્દનજ રાશતી ઉપર રચ્યો છે. જરથોસતની દીનની નેમ બેવડી છે—હરેક સખ્મને પોતાના વીચારે દાબી દેવાનું, તેમજ હરેક તનની તથા મનને લગતી બધીઓ દેઈ કરવાનું, તથા હરેક નેકીમાં સાબેત રહેવાનું અને અહુરમજદની દુનીયામાં પરકાશી નીકલવાનું તે સીખ્યે છે; આ મતલબ જંદ ભાશાના દરેક લખાણોમાં સમાવેલી છે, અને વલી તેથી લોકોનું આ દુનીયાને લગતું સુખ વધારવાને બીજે ઉપાય જડે છે, જે જાલવવા માટે અહુરમજદે પોતાના કાયદામાં શરમાવ્યું છે. એ વીશ આસ રીતે વંદીદાદમાં લખેલું છે કે માણસે પવીતર અને સાશ રહેવાને માટેના ઉપાયોમાં પેહલી બંદગી છે. દાહાડે અને રાતે સઘલાં કાંમોમાં અને જાંદગીના દરેક બનાવની વખતે અહુરમજદની, અમશાસ્પદોની તથા બલી પેદાયસ (સપેનામીનો) નાં પ્રાણીઓની બંદગી દરેક મહીસતાને (માજદયમનાને) કરવી જોઈએ. આ શરમાન જંદ અવસતામાં દરેક ડેકાંણે આવેલું છે. આ ડેકાંણે જાણવેલા બંદગીને તથા તેના કાયદાને લગતા સઘલા વીચારો ‘નયુ ટેમેટેમેટ’ (નવા કરાર) માં જાણવેલા વીચારોને સાશ મલતા આવે છે. અહુરમજદની પરસતેસ કરનારો પણ પોતાનો “પીતા” (અહુરમજદ) જે આકાશમાં છે, તેની પરાયના કરે છે, અને સઘલી ચીજોને તેના નામની જુજરગી તથા પવીત્રાધથી બોલાવે છે; વલી તે અહુરમ-જદનું રાજ્ય (બેહુસત) મેલવવાને માટે દરરોજ બંદગી કરે છે; વલી તે વીનંતી કરે છે કે અહુરમજદની મરજી તથા તેનો કાયદો (દીન) આકાશમાં તેમજ આ દુનીયામાં અમલમાં આવે; વલી તે પોતાનો રોજનો ખોરાક તથા જે જે સઘલી ચીજોની તેને ગરજ છે તે સઘલી ચીજો માગી લે છે, અને પોતાના સઘલાં પાપોની માફી ખરાં અંતઃકરણથી ખરીસતી ‘કનફેશન’ને મલતીજ રીતે માગી લે છે (યાને પતેત કરીને ખમેમાન યાય છે.) આ સઘલો એકરાર જંદ અવસતાની બંદગીઓમાં સઘલે ડેકાંણે આવે છે, જે બંદગીઓ પોતાની જુલંદ શાદાધથી તથા ખયાં જેવાં ભાલાંપણાંથી આજે પણ બંદગીનો નાદેર નમુનો થઈ પડે છે. આપણને આ સાચે સાચું માનવું જોઈએ કે “મોઝીઝે” પોતાની સઘલી બંદગીઓને જંદ અવસતાની બંદગી-માંથી તારવી કાઢી છે, અને તેની સઘલી પ્રાથનાઓ (અસજ જંદ બંદગીઓ) એકજ કાયદે અને તેની તેજ બાબદોથી બરેલા તરજુમામાંજ આપણને માલમ પડે છે.”

(૮૩) મી.શિમીઉલ લેંગે બનાવેલાં “આજના વખતનો એક જરથોસતી” એવે નામનાં પુસ્તકમાં જરથોસતી ધરમ વીશે આવેલું ઉમદા મત:—

“દેખીતું છે કે કોઈપણ ધરમના શાસ્ત્રમાં નહીં હોય એવો સરવથી સંપુરણ અને સઘલો સમાવેલો નીતીનો ‘કોડ’ જરથોસતી ધરમમાં છે. જુઝીસટ, પાહુદી અને ખરીસતી ધરમોમાં

જે સરવથી સરસ છે તે સધણું આ જરથોસ્તી ધરમમાં સમાઈ ગયું છે, અને ધણીક નેકી બદીનો સાદો અરથ તેમાં આવેલો છે. પણ જેમ ખરીસરી શાસ્ત્રમાં નેકી બદી પાધરી ખતાવીઆને બદલે તે વીથે આડકતરો સાર કાઢાડવાનું રહેવા દીધું છે; જેમકે ‘જેવા તમે પોતાને ચાહો તેવા પડોસીને ચાહજો’ અથવા ‘જેમ ખીજઓ તમારી સાથે ચાલે એમ તમે ખીજઓ સાથે ચાલજો’ એવા ખરીસરી ઉપદેશોમાંથી સારા ગુણો તમારી પોતાની મેલે શોધી કાઢાડવાને રાખેજા છે, તેમ જરથોસ્તી ધરમમાં કરેલું નથી-પણ ચાલસ, કંગાઈ, એકલપેટાઈ, હસદ એમને પાપ દાખલ અને તેમનાથી ઉલટા ગુણોને પુણ દાખલ ખુલા શ-બદોમાં કહી આપીઆં છે. વળી એ ‘કોડ’ ની સંપુરણતા અને સરવ વાતનો સમાવેશ આ બાબદોમાં ધણું જાણવાજોગ છે; કે નીતીના એ કાયદા જેમ જરથોસ્તીને માટે તેમજ જુદ દીનને માટે એક સરખા છે. વળી આ ધરમના કાનુનોને જીંદગીના વપરાશમાં કેવી રીતે લાગુ પાડ્યાં છે તે જરથોસ્તી ધરમની એક બીજી વીખયાતી બરેલી ખુબી છે, જેવીકે જનાવરો તરફની માયા ખાસ કરીને શરમાવી છે. અને બહી પેદાપસનાં જીવજંતુઓ જેવાંકે મેઠાં, ઘોડા અથવા કુતરાંને મારથી, ભુખમરાથી ચાં બીન જરૂર કતલથી કરરતા ખતાવવાને પાપ ગણ્યું છે. તોપણ ખરાંજ પેહેવાર ઉપયોગી ડહાપણથી છેક છેડા ઉપર નીકલી જવાના જુદાંને દુર કીધું છે, અને બરામણી અથવા બુધ ધરંમોની પેઠે જણાવરો ઉપરની દયાના કાનુનને હદ બહાર લઈ જઈને કોઈપણ જનાવરનો જીવ લેવો નહીં એવી મના કીધી નથી પણ જરૂરને સર તેમને મારવાની છુટ મુકી છે. આ શાવધ પેહેવારીક ડહાપણ, અથવા જેને મીઠા માયયુ આરનાલેડ “મીઠું અકલમંદીપણું” કહેછે તે જરથોસ્તના ધરમની પરતીષકીત ખુબી છે, અને સુધારાની તવારીખના એવા અસહી જમાનામાં એ ડહાપણ શીખવીજે તેથી તે ધણું નોંધી લેવા જોગ છે. બીજું એક શરમાન જે આ ઝોગણીસમી મદીમાં ઇગલંડની એક બોરડ આવ હેલક પોતેજ કચુલ રાખી શકે છે તે એ છે કે પાણીમાં અપવીતર ચીજ નાંખીને નદીઓને બીગાડવી નહીં. દીસતું છે કે આ સાદા અને બુજરગ ધરમને આપણે ગમે તે નામથી બોલાવીએ તોપણ તે એવા છે કે આજના વખતની સરવથી સરસ શીલસુશી જલદીથી એજ ધરમની નજદીક આવતી જાય છે.”

(૮૪) ઇંગ્લંડની પ્રખ્યાત ઓક્સફર્ડ યુનીવરસીટીનો નામીયો પ્રેફિસર સર મોનીઅર વીલીયમસ સને ૧૮૭૫ માં હીંદુસથાંનની મુસાફરીએ નીકલેઆ હતા, તે વેલાએ મુંબઈનાં જરથોસ્તીઓનાં દુખમા જોઈ ગયો હતો, તે ઉપરથી તેણે લંડન ટાઇમસમાં છપાવેલા પોતાના હેવાલમાં પારસીઓના ધરમ વીશે જે પોતાતું મત આપેજા છે તેમાં તે લખે છે કે:—

“તેઓનો ધરમ, તેઓના પેગમબર જરથોસ્તને જેમ અસહ જણાવીઓ છે, અને જંદ અવસ્થામાં જાહેર કરીયો છે, તેમ એક ઇશવરને માનવાનો છે. તેઓની નેકી તરજુ કલા-મોમાં સમાવી છે:—નેક વમાસવું, નેક બોલવું, નેક કામ કરવાં. પારસીઓ એક અજબ સરખા ખવાસ માટે જાણીતા છે, તે એ કે તેઓની મરણની કીરીયા બીજ કોઈ પ્રજાઓમાં જણાવલી નથી, અને તેઓ પોતાના મરણ પામિલાં માણસોની લાશોને પાહાડી જગો ઉપર ખુજી મેલે છે. એવા રવજો ભુતાનના બુધીરટ લોકોમાં પણ છે,”

(૮૫) ઇંગ્લંડના એક નામીયા પરધાંન લારડ રેનડોલફ સરમીલે મુંબઈના દુખમા જોઈ જવા પછી આપેલું મત:—

“જરથોસ્તે દીધેલા ઉપદેશ અને શરમાંનો પ્રમાણે મુવેલાંઓની કરવામાં આવતી છેલી કીરીયા તથા રીત જોકે આએ પુરથવી ઉપરની વસતીની સાથ સરખાવતાં (પારસીઓની)

જુજવીજ સંખ્યાની ખાસ ક્રીયા તરીકે જણાયલી છે, અને તે રીત પસંચીમ તરફના પ્રદેશીને બેથક નવાઈ જેવી લાગે છે, તોપણ એ ક્રીયા તથા રીત એક ખાલેથ ધરમના મુલતવને સંપૂરણ રીતે મજતી છે, અને અનુભવથી તેમજ પ્રાણી ધરમ ગુણ વીદ્યાની રૂએ એ રીતને ઘણા મુશતકીમ ટેકા મલે છે.”

(૮૬) “હાવરડ વીતસેટ” નામનો પારલામેન્ટનો એક મેમબર જે પોતાની બાનું સાથે હીંદુમથાનમાં મુઆશરી કરવા આવેલો હતો, અને જેણે પોતાની બાનું સાથે તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૫ ને દીને દોખમાંઓવાલા ડુગરની ભેટ લીધી હતી, તેણે પોતાની મુસાફરીની ચોપડીના ૨) વાલમમાં છપાવી પ્રગટ કીધી છે, જેની સેવેટ જરથોસ્તીઓના ધરમનાં બાખમાં તેણે નીચે પ્રમાણે લખાંચ કીધું છે :—

“પારસીઓ એક કોમ લેખે ઘણાજ સુધરેલા અને યાની છે, બેથક એ સધલું તેમના સાચા નીતી ભરેલા ધરમની ખુબીથી છે, અને તેમનાં મુદડાંઓ ડેકણે પાડવાની રીત તેઓના ધરમનું એક સુંદર સ્વરૂપ છે.”

(૮૭) મુંબઈગેઝટનો આગલો માલેક અને અધીપતી મી. જેમસ મેકેનઝી મેકઝીને “મુંબઈનો ભામીયો” એવે નાંમનાં દર વરસે તેણે કાહાડેલાં પુસ્તકના એક વાલમમાં મુંબઈના દોખમાંઓની વીગત જણાવતાં તે પારસીઓનાં રૂવાંતોની સેવતની આરંમગાના રેવાજની શીલસુશી વીથે પોતાનું મત જણાવતાં એમ લખે છે કે :—

“પોતાનાં મરણ પામેલાંઓની લાસને ડેકણે પાડવાની આ રમૂમ પારસીઓમાં અગણીત જમાંના થયા ચાલતી આવેલી છે; તે જોકે જે લોકો મુરદાને જમીનમાં દાટે છે તેઓનાં મનથી મના કરવા જેવી છે, પણ તે રીત તંદરેમતોનાં સાધનોને પુરતી રીતે માફક આવે તેવી છે, અને મોટાં શેહેરોમાં તંદરેમતીના સુધારાઓને માટે કેટલીકવાર જે સહુથી મોટી અડચણો નડે છે, તે આ રીતથી સહુથી સરસ રીતે દુર થાય છે. પારસીઓ ખુદ પોતે પણ કેટલાંક અલ્લપણા સાથે કમ્બલ કરે છે કે, દાટવા તથા બાલવા કરતાં માણસ જાતનો દરજ્જો અને મરતબો આ રીતે એકસરખી પડતી ઉપર આવે છે, કારણકે મરણ પછી આપ્પા ટોલાનાં હાડકાં પછી શું ગરીબ કે તવંગર આપ્પરે દોખમાંની અંદર એકજ ભંડારમાં સાથે મલે છે.”

(૮૮) “બેરન બુનસન” નાંમનો એક કાબેલ જરમન વીદવાંત યાહુદીઓ અને જરથોસ્તીઓનાં ધરમ પુસ્તકોની સરખામની કરતાં એવું જણાવે છે કે “યાહુદીઓએ અવસતાના ધરમ ઉપરથી પોતાનો મહજબ હમ્મી કરીયો હતો.”

(૮૯) ઉપલાજ વીદવાંતની પેઢે પ્રેફિસર “ઈલિયડ” નામનો એક બીજો વીદવાંતબી એમજ કહે છે કે;—“ઈરાંનીઓના ધરમ સંખની વીચારો યાહુદીઓએ ઘણાગરા નકલ કરી લીધા છે.”

(૯૦) “ડાચોઈનીસ લેથરસીઅસ” નામનો એક વખણાયેલો રૂમી શીલસુશ પોતાનાં પુસ્તકોમાં એમ જણાવી ગયો છે કે :—

“મ.જહીયસનાન લોકોમાંથી જીમના સોશીયતો પાને નાગા શીલસુફો એટલે કે બહરામણો ઉત્પન્ન થયેલા છે તથા યાહુદીઓબી તેઓમાંથીજ નીકલેલા છે પાને જરથોસ્તીઓ અમુલી અને યાહુદી નકલી છે.”

(૯૧) વલી “કલી આરકસ સોલીનીશીયન” નામનો એક વીદવાંત અંથકાર ઉપલા વીદવાંતોને મલતા વીચારમાં એમ જણાવે છે કે :—

“આહમણુ લોકો માજદીયસનાન લોકોમાંથી ઉતપન થયેલા છે અને બીજા વીધવાનો એમ જણાવે છે કે પાહુડી લોકો પણ એઓ (માજદીયસનાન)માંથી પેદા થયેલા છે.”

(૯૨) “ધી એનસીઅન હીસતરી ઝાફ ધી ‘હીપતશીઅનસ’ ‘એબીલોનીઅનસ’ ‘હીડીઅનસ’ ‘પરસીઅનસ’ એન્ડ ‘મીડીઅનસ’ એવે નામનું પુત્રતક મીઠું ‘એમ, રાલીન’ નામના ઇંગ્રેજે ઇ.સ. ૧૮૪૯માં ઇંગ્લંડમાં આવેલા ‘લીડસ’ નામના શહેરમાં છાવી પ્રગટ કર્યું હતું; એ પુસ્તકમાં જુદા જુદા ધરમોનું વર્ણન આવેલું છે, તે સાથે અસલી ઇરાની ઝાના ધરમ વીશેની કેટલુંક વીવિચન કરવામાં આવ્યું છે. અંધકરતાના વીચાર પ્રમાણે ઇરાન દેશમાં જરથોસત નામના બે પુરુષો થઈ ગયા હતા, જેમાનો પહેલો પુરુષ બીજાથી ૬૦૦ વરસ અગાડી થઈ ગયો હતો; અને ‘દારાસ હીવતાસપના વાપતમાં બીજાએ ધરમ સમજાવવાનું શરૂ કર્યું હતું’. એજ જરથોસતે મેજદ ધરમમાં સુધારો કર્યો હતો; ઉપર પ્રમાણે જણાવી કરતા બીજા જરથોસતનો સમજાવેલો ધરમ કેવા પ્રકારનો હતો તે વીચે પોતાનો વીચાર એ પુસ્તકને સફ્ટ ૮૨ મે જણાવે છે, જે નીચે પ્રમાણે છે :—

“બીજો જરથોસત જે ‘દારાસ હીસતાસપ’ના રાજ્યમાં થઈ ગયો હતો, તેણે મેજદ લોકોનો ધરમ જે વરસો સુધી ઇરાનીઓ અને ‘મીડીઅનો’એ પાલીઓ હતો તે ધરમની કેટલાએક બાબદોમાં સુધારો કરવાનું કામ માથે લીધું હતું; કારણકે ‘સમરદીસ’ પાદશાહ કે જેણે ઇરાનની ગાદીના હકદાર વારસતે ગાદી ઉતારી ઉઠાડી મુઝીયો હતો, તે પાદશાહના મરણ પછી, અને એ પાદશાહના માથીઓ અને તેની તરફનું અંચનારાઓની કતલને લીધે, એ ધરમ ઘણી ધીકારવા જોગ હાલતમાં આવી પડ્યો હતો. એવું ધારવામાં આવે છે કે આ સુધારાવાળા જરથોસતે પહેલ વહેણ ‘ઇકબાના’ નામે ગામમાં ધરમ સમજાવવાની મતજબથી દેખાવ દીધો હતો.

જરથોસતની અગાડુ લોકો જે બે સરવોપરી શક્તીઓની હયાતી કબુલ રાખતા હતા તે બે શક્તીઓ વીચેના ધરમના લખાણમાં જરથોસતે પહેલ વહેણ સુધારો કર્યો હતો. (લોકો જરથોસતની અગાડી એવું માનતા હતા કે) પહેલી શક્તી રાશની હતી, જે સઘલા ભલા કામો કરતી હતી, અથવા તો ભલી ચીજોને જનમ આપનાર હતી, બીજી શક્તી અંધાર હતી, જે સઘલાં ખુરાં કામોની કરનાર હતી, અથવા તો ખુરી ચીજોને પેદા કરતી હતી; અને આ બંને શક્તીઓ હમેશ સુધી સામસામે થતી હતી, તે કારણથી તેઓના એકમેક સાથે ભલાવાને લીધે (દુનીઆની) સઘલી ચીજો બની હતી એવું અસલી મેજદ ધરમનું મત હતું. જરથોસતે આ બંને શક્તીઓથી ચઢતી એક બીજી શક્તી વીશેનો વીચાર દાખલ કીધો, જે વીચાર સરવ શક્તીમાન ખુદા વીશેનો હતો; જે ખોદાએ રાશની અને અંધાર બંને પેદા કીધાં હતાં, અને જેણે એ બંને શક્તીમાંથી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે બીજી સઘલી ચીજો પેદા કરી હતી. પણ ખોદા નરસી ચીજોનો બનાવનાર છે એવો વીચાર દુર કરવાને, જરથોસતે જે મત બાંધ્યું હતું, તે એ હતું કે “સઘલી હમેશગીથી મનવંત્રણે અને પોતાની મેલે હસતી પામેલો એક સર્વ શક્તીમાન ખોદા હતો; જેના હાથ તલે બે પ્રેસતા હતા,—જેમાનો પહેલો પ્રેસતો જે રાશની ઉપર મવકલ હતો, તે ભલી ચીજોનો પેદા કરનાર હતો; અને બીજો પ્રેસતો જે અંધારા ઉપર મવકલ થયેલો હતો, તે ખુરી ચીજોનો જનમ આપનાર હતો; કે આ બંને પ્રેસતાઓએ રાશની અને અંધારને ભલીને જે સઘલી ચીજો હયાતી ભાગવે છે, તે બનાવી છે; કે એ બંને પ્રેસતાઓ હમેશગી સુધી એક એક સાથે ઝગડામાં રાકાપલા છે; અને કે જ્યાં જ્યાં રાશની ઉપર મવકલ પ્રેસતાની સ્થા ચાલે છે, ત્યાં ત્યાં આખાદાની થઈ રહે છે; અને જ્યાં જ્યાં અંધારાપર મવકલ કરેલા પ્રેસતાનો ફેર ચાલુ છે ત્યાં

ખરાબી પંથરાએ છે; કે આ ઝગડો દુનીઆના અંત સુધી ચાલુ રહેશે; કે ત્યાર પછી સ્વર્ગને માટે કીઆમતનો દહાડો આવશે અને રસતાએજ થશે; જે વખતે દરેક જનને તેના કીધેલાં કામો પ્રમાણે વાજબી શીક્ષા થશે, જે પછી અંધારા ઉપર મવક્ક કીધેલા પ્રશ્નને, અને તેના ગાથીઆઓ તેઓને માટે કીધેલી દુનીઆમાં જશે, જ્યાં તેઓ, તેઓએ કીધેલાં ખરાબ કામ માટે અંધારામાં રહીને શીક્ષા ખમશે; અને રાશનીનો પ્રસતો અને તેના સાથીઓ તેઓ માટે ડુંડેલી દુન્યામાં જશે જ્યાં તેઓએ જે બલાં કામો કીધાં હતાં તેને માટે હમેશ સુધી રહેનારી રાશનીમાં પોતાનું મુકામ કરી બદલો મેળવશે; કે આ સમયે યર્ષ રહ્યા પછી તેઓ (આ બંને પ્રશ્નતાઓ) હમેશ સુધીના જુદા પડશે; અને આખી હમેશગી સુધી અંધાર અને રાશની કદી મિલાશે નહીં.” અને અસલી ધરાનીઓનો બાકી રહેલો ટોણો જે હમણાખી ધરાંન અને હીંદુસથાનમાં હયાતી ભાગવે છે, તે ઘણી સદીઓની વાત ઉપર માનવામાં આવતું હતું, તેમ કાંઈ પણ ફેરફાર કરીઆ વગર આજેખી એ સમયે માને છે.”

(૯૩) આપણો માજદીયસની ધરમ કેટલો બધો પુરાતમ છે તે વીશે માહતમા સીક-દરનો ઉસતાદ “અરસતાતાલીસ” જે પલેટોનો ચેલો હતો તે પોતે શીલસુશી ઉપર લખેલાં પુસ્તકમાં એક કેકાણે એમ જણાવી ગયો છે કે “માજદીયસનાન લોકો મીસર દેશના રહેવાસીઓ કરતાંખી ઘણાજ પુરાતમ છે.”

(૯૪) આગલ ઇંગલંડની આમની સમાના એક મેમબરે એવું જણાવ્યું હતું કે “હીંદુસથાનના લોકો જેમ બાહરથી કાલા છે તેમ અંદરથી પણ કાલા છે.” સર આરત્રસ પ્રારબસે એ વેલાએ ઉભા થઈ પાછો સવાલ કીધો કે “શું હીંદુસથાનના પારસીઓનેમી આ દીકા લાગુ પાડવામાં આવે છે?” પેલા પોલનારે જણાવ્યું કે “હા” આ ઉપરથી સર આરલસે હીંમતથી જવાબ આપ્યો કે બીજા દેશીઓ માટે હું જવાબ આપવાનું માથે લઈ ચકતો નથી, પણ પારસીઓ માટે કહું છું કે “તેઓ હમેશ સારી નીતીનો અને સચાઇનો લે-બાસ પેહેરે છે. સાચું બોલવું, સાચું વમાસવું અને નીતીમાન રહેવું એ તેમના ધરમની ઉતમ ખુબીઓ છે. આપણામાં (અંગ્રેજોમાં) લોહાર, ઢેડ, વેશીઆ, બીખારી વગેરે છે; પણ પારસીઓના પવીતર ધરમની કેલવણીને લીધે તેઓમાં એવું કાંઈ નથી. પારસીઓ કેવા છે તે વીશે હીંદુસથાનમાં જઈ આવેલા લશકરી અને સનદી અમલદારોના હું મત લેઈશ અને હું આવતી સભામાં જાહેર કરીશ.” એ મુજબ તેણે હીંદુસથાન જઈ આવેલા સમયના અમલદારોમાં એક સરકયુલર ફેરવ્યો હતો અને આમની સભામાં ખાતરી કરી હતી કે પારસીઓ જેવા નીતીવાન, પ્રમાણીક બીજા કોઈ નથી.

(૯૫) “મી० સી० આર० મારકહામ” નામના એક કામેલ અંગ્રેજ વીંદવાને પારસીઓના કદીમ પાદશાહો તથા ધરાંન દેશ મધે બનેલા બનાવોને લગતી એક મુખતેસર તવારીખનું પુસ્તક લંડન શહેરમાં છપાવી બાહર પાડ્યું છે, તેના દીખાયામાં કદીમ ધરાંનની તેમજ જરથોસત્ર અને તેનાં ધરમની તારીખમાં તે એમ લખે છે કે :—

“ધરાંનની સરજમીન ઘણાજ ઝલકાટ ભરેલા બનાવોની યાદગારી ધરાવનારી છે. ધરાંન શબ્દના ખુદ નામમાંજ તેજ અને ચલકાટ ભરેલા દેખાવો તલેશમાતીક રીતે ભેલાપલા છે. એ દેશ મધેના સદુથી કદીમ જમાનાના પેશદાદીયન ટોલાના પાદશાહો જેઓ એકજ બાદને માનતા હતા, તે બનાવો ઉપર જ્યારે આપણ વીચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણા (અંગ્રેજોનાં) “અઈશાએઆ” અને “એઝરા”નાં પુસ્તકોમાં આપણે વાંચીએ છીએ કે બાદતાલાની તાબેદારી, અને પ્રમાણદારી કરનારા અશક્ત પાદશાહો તે એજ ધરાંની પાદશાહો હતા,

કે જેવાને તે ઓદાતાલાએ ગોયા પોતાના આડતીયા અથવા પેગમબરો તરીકે પમંદ કરી, આ પૃથ્વીમાં કાંમે લગાડ્યા હતા, અને જેવો જન્મશેદી મેહેલના જેવી નાદર ઇમારતો અને મકાનો બનાવી પોતાની કીરતી આજ સુધી પ્રકાશતી રાખી ગયા છે, એટલું જ નહીં પણ પોતાની રહ્યત અને ઓદાની ખલકની બચાઇ તથા આબાદી આહીને પોતાના મુલકમાં પુશકલ પાણીની તેહેરો અને નાંલાનાં બાંધકામ કીધાં હતાં. તેવી બાબદાર આપણે યેવાંન આપીએ છીએ, ત્યારે તેવાની ખુબી આપો આપ જણાઈ તથા સમજાઈ આવે છે. શ્રીરદારી આએરની રૂથતમ પેહેલવાન વીશે જાંહાંમરદી ભરેલી કોશિય જે પાદશાહ અપરાશીઆબ શાયની કરવામાં આવી છે, તે લગાઇનો જે રંગ રૂપ દરશાવવામાં આવેલું છે, તે સધલું આપણા જીગરને કેવું ધુળવનાર તથા આપણા મનને ઉમ્મકેનાર છે. એ ઉપરાંત વલી પાછલા જમાનાના માસાંનીયન વંશના પારશી પાદશાહોના દોરદમામ અને હુમધામોની તવારીખ જ્યારે આપણુ વાંગીએ છીએ, ત્યારે ગોયા આપણી આંખો અચરતીથી ઘીપક મારી જાય છે. આ ઇરાંન કેશ જેવા માહા ઉપયોગી મુલકની હાલત હવે પછે ગમે તેવી થાય, તોખી પારસીઓના આગલા પાઃશાહોના જમાનાની તવારીખ ઉપર જ્યારે આપણે નજર કરીએ છીએ, તોઆરે આપણા મન ઉપર ગોયા મોહુણીની અમરના જેવું અંચાણ થાયછે, કે જેથી આપણું ચેઆન તે તરફ વલગેલું રહે છે, અને હવે પછેખી ગોયા વલગેલું રહેશે. એજ ઇરાંનની શરજમીન ઉપર જરથોસત જેવા પેગમબરનો પવીતર ધરમ ફેલાયો હતો. એજ ઇરાંનના મુલક ઉપર પારસીઓના કેઆંની પાદશાહઓએ રાજ ભાગીરીને ઓદાતાલાની મરજી મુજબનાં કાંમે બજાવેઆં હતાં, અને એજ ઇરાંનની ભુમી ઉપર જન્મશેદી મેહેલોએ પોતાના રાનકદાર મીનારાઓ આકાશની બુલંદી ઉપર ઉડાવેલા હતા, તેજ ઇરાંન ગોયા હવે પછેખી રૂઝે કેઆંમત તલક દુનયાંનાં લોકોનાં દીલ પોતા તરફ ખેંચેલું રાખ્યે તથા તેનો સંબંધ અત્યંત ખુશી ઉપજવનારો ગણાતો રહેશે.”

(૯૬) એાનરેખલ એચ. એજ. આનદરમન નામના હાંદુસયાંનની વડી સરકારની ધારા બાંધનારી શબાના એક અધીકારીએ તા. ૨૩ ડીસેમ્બર શને ૧૮૬૪ ને દીને પારસીઓને માટે વારસા હીસા અને લગન તલાકનો ધારો એ સમામાં રજુ કરતી વેલાએ પોતાનાં ભાશાંબુમાં પારસીઓ અને તેઓના પુરાતમ ધરમ વીશે જે કહી સંભલાવયું હતું તે નીચે મુજબ હતું:—

“મારાથી વીચાર કરવા વીના રહેવાતું નથી કે જે કોમ (જરથોસતીઓ) આપણી (અંગ્રેજોની) ખીસાલે આ દેશમાં પરદેશી છે, જે કોમે ધરમ સંબંધી એતેકાદતું એક મહુથી પુરાતમ રૂપ જાલવી રાખ્યું છે, જે કોમનો વડો ધરમ ગુરૂ પેત્રા પ્રતેહમંદ એસીરીયનની સાથે “જેસેલમ” ગયલો ખસુસ જણાવવામાં આવ્યો છે, અને જે કોમની એબાદત કરવાની રીતી “ઇજીકીઅલના” એક મહુથી પેહેલા સપનામા દેખાઇ હતી, તેવી એક કોમની જીંદગીનાં મહુથી અગતના એક સંબંધ બાબે આપણે ધારા બાંધનાર છઇએ, એ વીચાર કરનાં અજાએખી લાગે છે. સરવે ઉપર રાજ કરતા કીરતારગી કરમ બખ્શેશથી પાહુદા લોકોની સુધરાઇ ઉપર મેજાઇ (મોમેદ) લોકોની સુધરાઇથી કેવી અમર થઈ છે, તે તવારીખ સંબંધી ચુનોઅરામાં એક ધણી ફલવંત સવાલ છે. તે અશરના (યાને માજદીયસની લોકોની સુધરાઇનાં) બે મોઝાં પરીનામોને સધલા વીદવાનો શોધી કાઢાડે છે. પેહેલું પાહુદી લોકોમાંથી બુતપરસતીનો મદનતર તોઆગ, અને બીજું આવતા ભવ (મરણ પામવા પછીની હમેશગી) વીશે વધારે આશકારાં થએલી તાલીમ. અલખતાં આવી રીતની ચુનોઅરા બાબે

૧ આ ઇસારો જરથોસતી દોલાના “રાખ—માગ” નામના એક વડા ધરમગુરૂ વીરોનો કરેલો માલમ પડે છે જે હુખીયામની રાજમાં ધઈ ગએલો અને જેરશલમ શુધી ગયેલો કેહેવાય છે.

મારાથી હીયાં એક પલવાર એસારોજ થઈ શકે. તવારીખનો બાપ “આદમ” કહી ગયા છે, કે તેના વખતના આતશના પુનરાગ્રમાં એવું મત હતું, કે કોઇના કરજદાર થાને દેવાદાર રહેવું તે વાત એવી અપરાધ ભરેલી ગણાતી હતી, કે તેને (કરજદારને) મરુદથી મોટા અપરાધીની ટીપમાં માતર બીજી પદવી આપી હતી. એ વાતમાં હાલના પારસી લોકોની વેપાર સંબંધી ધજત અને સર્વત્રપણાની અગમચેતીનો છાપડો પડેલો દેખાય છે.”

(૯૭) રેવરંડ ધનજીભાઈ નવરોજીએ તા. ૮ મી અપ્રેલ ૧૮૮૬ ને દીને મુંબઈના “મેથોડીસ્ટ” નામના દેવલમાં પારસીઓની મંશાર તથા ધરમ સંબંધી બાબદોષર ભાશાન આપતી વેદા જરથોસત્રનો ધરમ ખોદા પરસતી છે, તે વીશે એમ કહી સંભવાયું હતું, કે “અરે જોતાં તો પારસીઓનો ધરમ પ્રકત પાંચ ગાથાઓમાંજ છે કે જે ઘણીજ જુની ભાષામાં લખેલાં છે અને જે સમજવો મુશ્કેલ છે. આ ગાથાઓ જરથોસત્ર પેગમબરના પ્રમાતોથી ભરેલા છે. પાંચ ગાથાઓ પ્રકત ખોદાપરસતી ધરમ શીખવે છે એમાં તો કશો શક થા સંદેહ નથી.”

(૯૮) બાઈબલસતી ધરમમાં પ્રમાતેલું છે કે શુવાવડી દરદી ઓરતોને અડકતા પછી અડકનારે પોતાનું શરીર વાણીથી સાફ કરવું જોઈએ તથા બીજાં સાફ કપડાં પહેરવાં જોઈએ. એવા ઉતમ પ્રમાનની ખુબી વીશે “હીસારી ઓષ ધી મેડીસીયલ આરટ” નામના ઇ. મ. ૧૮૮૨ ના શાલમાં છપાએલાં એક પુસ્તકમાં એમ લખેલું છે કે:—

“શુવાવડી સ્ત્રીઓનાં દરદને લગતી હકીકત જે ગયાં ૨૫૦૦) વરસ ઉપરના જરથોસત્રીઓ અહીં રીને સમજતા હતા, તથા સદાઈ સુગંધાઈ રાખતા હતા, તેની સમજ આ આજ સદીની છેક આમેરીના વખતમાંજ આજના યુરોપીયન અશતરીઓ ખ્યાને જનમ આપીયા બાદ બરાબર રીતની મંબાલ નહીં રાખવાને લીધે તાવના દરદની અસરથી, તથા ઘટતી સજાઈ ન સાચવવાથી દર વરસે મરણ પામે છે. જે ડાક્ટરો શુવાવડી અસતરીઓ પાસ જાય છે, તથા બીજાં ઘરોડોમાં જવા આગમજ નાહતા નથી તથા આંગપરનાં કપડાં બદલતા નથી, તેમનાં કપડામાં દરદી અસતરીઓને અડકવથી ઝેરોરી અસર ભરાઈ રહેછે, જે ઝેર બીજાં દરદી ઘરોડોને લાયુ પડે છે. માટે ડાક્ટરોને માથે પ્રજા છે કે જ્યારેબી કોઈ શક ભરેલાં દરદવાલી અસતરીઓને અડકી આવે, ત્યારે પોતાનું તન નાહી ધોઈને સાફ કરે, કપડાં બદલી નાંખે અને પછી બીજા દરદીની મુલાકાતે જાય. એજ મીશાલે એવાં દરદનું ઝેર કપડાંની મારફતે તથા મંબાલની મારફતે એકના ધરમાથી બીજાંનાં ધરમાં લેઈજવાઈ અને ફેલાઈ શકાય છે, વાસતે સંભાલ રાખવી જોઈએ.”

(૯૯) હખીયામની વંશના જરથોસત્રી પાદશાહો એકલા એક ખોદાને માનતા હતા, તે વીશે નામીયા પાદશાહ “ઝરકસીસે” “પરસીપોલીસ”ના મેહેલ ઉપર એક ખીલા રોકા હરશ્વાલી તખતી કોતરાવી છે, તેનો તરજુમો “પ્રોફેસર લાસને” કરીને પોતાનાં પુસ્તકમાં આપેલો છે, તેમાં એ પાદશાહ એમ કહે છે કે:—

“અહુરમજ્દની કરમખમશેશથી મેં આ મોટો દરવાજો બનાવેલો છે, મેં તથા મારા બાપે આ પરસીપોલીસ ત્રીવાએ બીજાં ઘણાંએક નામીયા બાધકામો બંધાવેલાં છે, જેની ઉમદા બાધકામો હાલ જોવામાં આવે છે, તે અહુરમજ્દની ખમ્પશથી અમે (અને બાપ દીકરાઓ મઝી) બનાવેલાં છે.” પાદશાહ ઝરકસીસ કહે છે, જે “મારો તથા મારા શેહેનશાહતનો અહુરમજ્દ રખેવાલ હોજો, મેં તથા મારા બાપે જેની કામી કરેલાં છે તે બંનેઓનો એ અહુરમજ્દ તું નીગેહબાન થજો !”

(૧૦૦) “એમ, નયુષ્મર” નામના એક જરમન વીદવાંત ઇતીહાસ લખનારે પોતાના પુસ્તકમાં હખીયામની વંશના જગતપ્રસીદ્ધ શેહેનશાહ “દારાંયસ હોસતાસપે” “અલવડ” પાહાડ ઉપર ખીલા રોકી હરફોથી કોતરાવેલી તકતીનો તરજુમો આપેલો છે, તેમાં એ શેહેનશાહ દારાંએ આ કુનીઆનાં માણસોને માજદીયસની ધરમ પાલવા વીશે જે તાકીદ જણાવી છે તેમાં એમ કહે છે કે:—

“અરે એ લોકો ! અહુરમજ્દનો ધરમ જે તમારી શોડે પ્રરીને આવેલો છે, તેને નાબુદ થવા દેશો મા, એ ખરો ધરમ ખખરદાર છોડશો મા, નહીં તો તેમાં તમો થોકડ ખાશો.”

વલી એજ વીદવાંતનાં પુસ્તકમાં પાદશાહ દારાંયસ હોસતાસપે પાક આદાતાલાની તારીશમાં જે તકતીઓ કોતરાવેલી છે તેનો સાર નીચે મુજબ છે:—

“ચઢદોનો યઢદ અહુરમજ્દ કે જેણે આ ધરતી તથા પેયું આસમાન બનાવેલાં છે, અને જેણે માણુમ જાતને પેદા કર્યાં છે, તથા જાન બખ્શયો છે, તેણે દારાયશને લોકોનો પાદશાહ તથા ધારા બાંધનારો કરેલો છે” વલી બીજી તકતીમાં આદાનો ઉપકાર માનતી એજ પાદશાહ દારાંયસ જણાવે છે કે:—

“અહુરમજ્દે મને એ શેહેનશાહનો બખ્શી છે, મેં શેહેનશાહનો મેલવી તીઆં સુધી અહુરમજ્દે મને મદદ કરી છે, અહુરમજ્દની કરમખખ્શયથી હું એ શેહેનશાહતનો માલેક થયેલો છું.” વલી એજ પાદશાહ પોતાની રહિત એકજ આદાને માનતી હતી, તેની તારીશમાં જણાવે છે કે:—

“આ દેશમાં જેઓ ખરો ધરમ પાલતા હતા તેઓનો હું રખેવાલ થયેલો છું, તથા તેમને મેં માન અકરામ આપેલો છે; જેઓ કાપર હતા તેઓને મેં બુનબેખથી તદન ઉખેડી નાખેલા છે. અહુરમજ્દે પોતાની કરમખખ્શયથી જે દીવસથી એ દેશ મારે સવાધીન આપેલો છે, તે દીવસથી તેઓ અમન ચમનમાં રહેલા છે, અને જે હુકમ મેં પ્રમાવેલો તો તેઓએ બજાવેલો છે.”

(૧૦૧) “મોનસીઓ સીલવેસટર દસારી” નામનો એક પ્રેમ વીદવાંત જે પારીસની “ઇનસરીટયુટ” નામની મંડલીનો એક મેમ્બર હતો, તેણે ઇરાંન દેશની પુરાતન તખ્તીઓ તથા સીકાઓનાં ઉક્લાનતું એક પુસ્તક સને ૧૭૯૩ના સ્થાનમાં છપાવી બાહર પડીયું હતું, તેમાં બેહેસતુનવાજા પાહાડ ઉપર શાયાનીયન પાદશાહ શાપુર જુલકતરે પેહેલવી જુબાનમાં કોતરાવેલી તકતીનો જે તરજુમો કરેલો છે, તેમાં એ પાદશાહ પોતે આદાને માનનારો હતો, તે વીશે લખ્યું છે કે:—

“અહુરમજ્દ યાને પરમેશ્વરને માનનારનો આ આકાર છે. બુજરગ શાપુર ઇરાંન તથા અનઇરાનના પાદશાહેનો પાદશાહ, આદાઈ બુનીયાદતું એક આકાશી બચ્ચું તથા આદાને માનનાર બુજરગ પાદશાહ અહુરમજ્દનો છોકરો અને પાદશાહેનો પાદશાહ બુજરગી બરેલા (પાદશાહ) નરશીનનો નખીરો છે.”

વલી એજ “મોનસીઓ સીલવેસટર દસારીએ” નકસે રસતમવાલો પાહાડ જે અશતેખરનાં મેદાં આગલ ચેહેલ મીનાર અને મુરગાબ વચ્ચે આવેલો છે, તે ઉપર શેહેનશાહ અરદેશર બાબેકાનના આકાર નીચે પેહેલવી બાયામાં કોતરાવેલી તકતીનો કરેલો તરજુમો પોતાનાં પુસ્તકમાં આપ્યો છે, તેમાં એ શેહેનશાહ એકજ આદાને માંનતો હતો તે વીશે તે એમ લખે છે કે:—

“આ બાહવલુ” ઇશવરી પાદશાહ પાપકી (બાબક)ના બેટા ઇશવરી જુનીઆદ ધરાવનાર અહુરમજદને માનનાર શેહેનશાહ અરદેશરનું છે.”

(૧૦૨) સાસાનીયન શેહેનશાહ શાપુર પેહેલાએ પારસીપાલીસની થોડીક વેગલાઇએ હાજી-આબાદ નામના ગામ નજદીકનાં એક પાહાડ ઉપર પેહેલવી બાસામાં પોતે કોતરાવેલી તખ્તી સર આર. કે. પોરટર નામના ઇરાન દેશનાં એક અંગરેજ મુસાફરે પોતાની મુસાફરીવાળાં પુસ્તક પેહેલાને સફે ૫૧૩ મે આવી છે. એ તકતી જેની ઉકલાંત બાબેની તકસાર મુબઈમાં અગાઉ ઘણી થઈ હતી, તેનો પ્રેફિસર ડાક્ટર મારટીંગ હાઉગે શને ૧૮૭૦ માં કીવેલો તરજુમો નીચે મુજબનો છે:—

“ઇશવરી પાદશાહ બાબકના નખીરા, ઇશવરી જુનીઆદ ધરાવનાર અહુરમજદને પુ-જનાર, ઇરાનના શેહેનશાહ અરદેશરનો હું જે શાપુર દીકરો છેજે, તથા ઇશવરી જુનીઆદ ધરાવનારો ઇરાન તથા અનધરાનનો હું જે શેહેનશાહ છેજે, તેનો આ લેખ કોતરાવેલો છે. આ તીર અખાએ અમીર ઉમરાવો, છતરપતીઓ તથા જુઝુગવાર સખ્શોની હજુરમાં ફેંકી આ બાહોમાં અમારો પગ મેલવો, અને એક નીશાન તરફ પછી બાહાર તીર ફેંકવો, પરંતુ પેલા તીર તે નીશાનથી દુર દુર જવા લાગવો. જાંહાંની પેલો તીર ફેંકવામાં આવવો તાંહાં પેલી નીશાન ગોયા ગેય થઈ જવા લાગી. એટલામાં કોઇનો ગેબી હાથ આવી આ પ્રમાણે લખી ગયો જે ‘આ બાહુ અંદર તમારો પગ મેલવો ના તે આ નીશાન ઉપર કશોખી તીર ફેંકવો ના.’”

(૧૦૩) મુસલમાનોના પેગમબર હજરત મહમદે પોતાની કોરાંનમાં “બરાત” નામના “શુરા”માં જે લોકો પાસે બાદાઇ પ્રમાન છે. તેવા લોકો પાસેથી જજીઓ લેવો અને જે ટા-લાના લોકો બાદાઈ પ્રમાન ધરાવતા નહીં હોય, તે લોકો પાસેથી જજીઓ નહીં લેવો, અને તેઓ સાથે લડાઈ કરીને મુસલમાની ધરમ કબુલ કરાવવો, તે વીચિત્ર પ્રમાન પોતાના શાગ-રેદોને કરવું છે; તેમાં પારસીઓ બાદાઇ પ્રમાન ધરાવનારાં છે, એમ હજરત મહમદ કહી ગયો છે તે બાબેનો હુવાલ નીચે પ્રમાણે છે:—

“લડાઈ કર્યો એવા લોકો સાથે જેવો પરમેશ્વર ઉપર એકીન નહીં રાખે, કયામતના દાહાડાઓ ઉપર એકીન નહીં રાખે, અને જે કંઈ પરમેશ્વરે તથા પેગમબરે હરાંમ કીવેલું છે, તે નહીં જાણે અને પરમેશ્વરના ધરમને માંને નહીં. અને જે લોકો ઉપર પરમેશ્વરના પુસ્તક આવેલાં છે, તે લોકો જે હાથો હાથ રાકડો, જજીયો આપે, તો તેહેવા લોકો માકલા છે” ઉપલી બાબદના બાજાસામાં થી “બેદાવી” દેશના મુસલમાન કોમના એક મોટા કા-જીએ પોતાના એક પુસ્તકમાં એમ જણાવ્યું છે, કે “ખસુસન જે લોકો પાસે પરમેશ્વરનાં પુસ્તકો છે, તે લોકો પાસેથી જજીયો લેવો; અને એ બોલની મજબુતી એમ જણાય છે જે હજરત “ઓમર” પારસી લોકો પાસેથી જજીયો નહીં લેતો, તેવારે “અબદોઝ રહેમાન બેનેઆફે સલેમાને” શાખશી આવી જે પેગમબર મહમદે પારસી લોકો પાસેથી જજીયો લીધો છે, અને આ પેગમબરે કહ્યું છે, કે જે પ્રમાણે પરમેશ્વરના પુસ્તકનાં ઘણીઓ સાથ મુલેહથી આવેલો તે પ્રમાણે એ પારસી લોકો સાથેખી ચાલજે; શા સાર જે એવો બરોશો છે જે એ (પારસી) લોકો પાસેખી ઇશવરી પુસ્તક છે, તેથી કરી એ લોકોખી ઇશવરનાં પુસ્-તકના રાખનારાઓ સાથે મલતા છે અને એ લોકો સીવાએ બીજા લોકો (જુતપરસતો) પા-સેથી હમારેથી જજીયો નહીં લેવાયે” (એટલે જે તેહેવાઓને તો ખામખા મારીને મુસલ-માન ધરમમાં લેવા જોઈએ.)

(૧૦૪) નામીઓ શાયર શીરદોસી પોતાના શાહાનામામાં જરથોસતી ધરમને માટે “દી-નમેહ આને ખેરુતર દીન” કરી કહી ગયો છે-તે સાથે આગલા કદીમ ધરાનીઓ એકલા એક જોડાને માનનારા હતા તે વીથે એવું જણાવી ગયો છે કે:—“આગલા જમાનાના નીઆગાનો યજ્ઞદાપરસત હતા, એટલે જે જોડાને માનનારા અને તેની એવાદત તથા બંદગીના કરનારા હતા.”

એજ શાહાનામા મધે જરથોસતી ધરમની મોતેબરી ઉપર આગલા ધરાની પાદશાહે કેટલા ઓસતવાર હતા તેના હેવાલમાં શાયર શીરદોસીએ જણાવ્યું છે કે:—

“ગોસતાસપ પાદશાહના બાપ લોહગસપે જોડાતાલાની જનાબમાં ખરે પગે ઉભા રહીને (નું)બાહર નાંમના આતયપાનામાં) તીસ વરસો તલક બંદગી કરેઆ કીધી હતી. એવીજ રીતની બંદગી તે ખરેખરી બંદગી ગણાએ છે, વાસને એવીજ રીતે જોડાતાલાને પુજવો જોઈએ. જેવી પાદશાહ જમશેદની રાહરીત બંદગી કરવા બાબેની હતી તેજ રીતે પાદશાહ “લોહરાસપે” તુરમંદ જોરશેદ યજ્ઞદની નીઆએથ અને સેતાએસ કરી હતી.”

પારસીઓના આસો પેગમબર જરથોસતે જ્યારે પોતાની દીનતું એકીન પારસીઓનાં કેઆંની પાદશાહ “યુસતામપ”નાં દીલમાં ઉતારયું હતું, તેઆરે તે પાદશાહ ખુશાલીમાં આવીને પોતાનાં તખત ઉપરથી જાહેર રીતે આગેયુલંદ આવાજથી નીચે મુજબનાં શબ્દો બોલેઓ હતા. તે વીથે શીરદોસી શાહાનામામાં એમ જણાવે છે કે:—

“એ ભાઈઓ ! હું પોતે યજ્ઞદાંની બંદગી કરનારો એક પાદશાહ છું, અને તે પાક યજ્ઞદાંએજ મને આએ પાદશાહી તાજ બખશયું છે. વાચતે આગલા પાદશાહ લોહાની રાહ રીતી ઉપર હું અમલ કરશ-કરાયશ, અને બદકાર લોકોને, તે જોડાતાલાની દીનઆઈની ઉપર ચાલવાને, અથવા તે દીનનાં પ્રરમાંન મુજબ અમલ કરવાને પ્રજા પાડશ. મારે એ બધી દીનની રાહરીતી શીખવી અથવા શીખવવી જોઈએછે. સખખ કે દીન ધરમ ઉપરનાં એકીન વગરની શેહેનશાહત કંઈખી રીતે ખુબીવંતી અથવા ગુણુકારી ગણાતી નથી.”

(૧૦૫) “આફેજ અખર” નામનો એક મુસલમાન ગરંથકાર, પાદશાહ કેખશર પોતાના આગલા નેઆગાંનોની માફક એક જોડાનીજ પરસતેથ કરતો હતો, તે વીથે પોતાની કેતાબમાં લખી જાય છે કે:—

“તવારીખ લખનારાઓ આપણને જણાવે છે કે પાદશાહ કેખશરએ પોતાના મરણ પછી પોતાનું બદન રાખવા કીજે પોતાની હાથયાતીમાંજ એક ગોફે બનાવેઓ હતો, તેમાં તેણે બેથવાની જગા કીધી હતી, તથા આગલા પેગમબરોની માફક તેમાં બેસી તે જોડાની બંદગી કરતો હતો, તથા નશીહત કરતો હતો કે માણસ જાતે તેજ સરેથ શકતીયાન અને માટા કીરતીવાલા શાહેબને માનવો જોઈએ.”

(૧૦૬) પાદશાહ મીનોએહેરે પોતાના બેટા “નોજર” ને ખુદાઇ દીન પાલવા વીથે જે નશીયત કીધી હતી તે વીથે શીરદોસી શાહાનામામાં લખે છે કે:—“પાક દીન વગર તુને કદી ખીજે ધરમ પાલવો નહીં જોઈએ અને જોડાઇ દીનથી તું પ્રદે નહીં તે બાબે તું સંભાલ રાખજે.”

(૧૦૭) પાદશાહ ખુશર પરવેએ પોતા સાથે રૂમી કેથરને ધરમ સંબંધી તકરાર થઈ તે વેલા રૂમી પાદશાહ ઉપર પોતાની બધી દીનની તારીખમાં જે કાગજ લખેઓ હતો તે વીથે શીરદોસીએ શાહાનામામાં લખેઉં છે કે—“હમુને હમારા જુના ધરમની કંઈ લાજ નથી અને મધલી પુરથવી ઉપર હુશંગના જેવો ભલો ધરમ ખીજે કાઇ નથી.”

(૧૦૮) “અખદુલ હયનઅલી ખીન હુશન મસુહીન” નામનો વખણાયેલો અરબ ગરં-થકાર જે આજ આસરે નવસો વરશોની વાત ઉપર થઇ ગયો છે, અને જે ઈરાંન, ખિરાશાંન શીઆમ, હીંદુસ્તાન, પેશુ વગેરે ખીજ મુલકોમાં મુસાફરી કરી આવેલો હતો તેણે સને ૩૩૩) હીજરીનાં સાલમાં “મુરજ ઉજ્જહન” એવે નામની અરબી ભાષામાં બનાવેલી કીતાબમાં જરથોસતીઓ ખોદાઈ પ્રમાન ધરાવનાર છે, તે વીશે અને અવગતા ભાષાના ખોલાસા વીશે તે એમ જણાવી ગયો છે કે :—

“પરમેશ્વર સોરેથી અવગમમાં અવસતવાંણી નાઝલ થઇ (યાને જાહેર થઇ) જેનાં પુત્ર તકો અવસતા ભાષામાં હતાં. ઈરાંનીઓ એ ભાષા નહીં સમજવા લાગ્યાથી જરથોસત પછીના પાછલા ઘ્યતુરો તેની જાંદ ભાષામાં શરેહ આપી ગયા; એ શરેહ ઉપરથી પાછલથી ખાજાંદ ભાષામાં શરેહ થઇ હતી. જે કોઈ શખ્શો અવસતાના કલામો સામે ધરમથી ઉલટી પોતાની મતલબ પરમાણે જાંદની શાહદતો લાવે છે, તેઓને (જરથોસતના અવસતા પરમાણે ચાલનારા) ઈરાનીઓ જાંદીક લોકો કરી કહે છે.”

(૧૦૯) ઈશિવી સન ૧૬૪૩ માં શ્રી કાશમીર શહેરમાં દમિશતાંન નામની એક કેતાખી બનેલી છે તે કેતાખમાં આગલા કદીમ ઈરાંનીઓ એકલા એકજ ખોદાને માનતા હતા, તે વીશે તથા તેઓના ધરમ પુસ્તકોની ખુશીમાં જે લખાણ આવેલું છે તે આ પરમાણે છે :—

“ઈરાંનીઓનો સહથી પેહેલો મહજબ એ હતો, કે એકજ પરમેશ્વર જેણે પોતાની શક્તીથી આ દુનયાં પેદા કીધી છે, અને જે પોતાની દુર અદેશીયી આ દુનયાં ઉપર રાજ ચલાવે છે, તેને માનવો, તેનાથી બીહીને ચાલવું, તથા તેનીજ સેતાએસ કરતા રહેવું; અને અવસતાઓ જાંદની કેતાઓ મધે ખોદાતાલાએ તમામ એવમ તથા હુનરો મહીત જાહેર કીધેલા છે, તે મધે કોઈ ખીના છુપી નથી; અને કેટલીક હકીકતો બિદમાંખી રહેલી છે, પણ તેનો ખુલાશો શમજવયાથી કોઈનાં પણ ધયાનમાં ઉતરી શકે છે.”

(૧૧૦) “સારેસતાની” નામનો વખણાયેલો એક ગરંથકાર જે ઈશવી સને ૧૧૫૩ માં ખગદાદ શહેરમાં મરણ પામીઓ હતો તેણે બનાવેલા “ઉલ મલલ વ નહલ” નામના પુસ્તકમાં જરથોસતીઓ મુરતી પુજક નહી પણ ખોદાને માનનારા છે તે વીશે એમ લખે છે કે :—

“માજ લોકો (માજદીયસનાંન લોકો) મુરતી પુજક નહી પણ એક ખોદાને માનનારા છે.”

(૧૧૧) મુહલાં મહમદ નામના એક કાબેલ મુસલમાને “નશએસ ઓલકતુન” નામની એક અરબી કેતાખમાં જરથોસતીઓ માતર ખોદાઈ પ્રમાનો ધરાવે છે તે બાબે વીચાર જણાવતાં એમ લખેલું છે કે :—

“જરથોસતીઓ ઉપર ઈશિવરી પુસ્તકો ઉતરેલાં છે” (યાને એકલા એક ખોદાને માનવાના પ્રમાનો તેઓ ધરાવે છે.)

(૧૧૨) અખદુલ અજ્જઝ નામનો એક મુસલમાન જે હીદલી શહેરનો રહેવાસી હતો,

૧ જાણી દબેસનાન કેતાબને માટે કેટલાકો ખુલાવાથી એમ શમજે છે, કે તે કેતાબ રોખ મહમદ મોહોશનફાંનીએ બનાવી છે; પણ તે ધારણું કેટલું ખોટું છે તે આઠલા ઉપરથી જણાશે, કે દબેસનાંન કેતાબનો બનાવનાર મોહોશનફાંની છે એવા જે વીચાર સર વીલીયમ જોનસનો હતો, તે વીચારનો કરનલ વાનસ કેનડીએ એક મોતેખર રહીઓ મુખઈની “લીટ રરી સેસાયતી” નામની મંડલીનાં બીજાં પુસ્તકમાં આપીઓ છે, જેમાં તેણે સનેની ગણતરો ઉપરથી ખેલલી રીતે દેખાડી આપેલી છે, કે એ માહોબારત કેતાબનો બનાવનાર મોહોસનફાંની હોયજ નહીં, પણ “શાહા મોબેદ” નામનો પારસી હોવા જોઈએ. એ વીદવાનના મતને પાછલથી સર વીલીયમ ઉસલી પણ ઈરાંનીની મુસાફરીવાલાં પોતાનાં તરીખાં પુસ્તકને શરૂ ૫૬૪ મે ખાહલ રાખી ગયો છે, તેમજ મરહુમ કાબેલ મોબેદ ફરફુનજ મરજખાંનજએ દબેસનાંનો ખુજરાતીમાં જે તરજુમે કીધો છે તેના દીખાયામાંખી એ કેતાબનો બનાવનાર શાહ મોબેદ હતો એમ જણાવીછી છે.

તેણે “તશ્સીરે ૫૦ હુલ અશુજ” નામની ધરસી કેતાબ જે ઇસવી સન ૧૮૧૧માં બનાવી છે, તેને શરૂ ૧૮૯૫માં જરથોસ્તી લોકો આગઈ પ્રમાણ ધરાવનારા છે તે બાબે એમ જણાવેલું છે કે:-

“મજુસી (માજદીયસનાન) લોકો અસલથીજ આસમાની કેતાબ રાખતા આવ્યા છે, (યાને એકલા એક આદાને માનવાનું પ્રમાણ ધરાવનારા છે) અને તેઓની દીનમાં માણસને બેહોંસ નહીં કરે અને તંતદરેસતી બખ્શે એટલેજ સરાખ પીવા રવા કહેલો છે.”

(૧૧૩) “મીં થોમસ ક્રાઈલી” નામના એક અંગરેજ વીદવાંન ગ્રંથકારે “આઉટ લાઈનસ ઓફ હીસતરી” એવે નામનું એક પુસ્તક સને ૧૮૫૬ માં છપાવી બાહરે પાડ્યું છે તેના બીજા બાબને સફે ૧૨ મે મધ્ય અને પુરવ એસીયાના પુરાતન શહેનશાહતમાંનાં બેકતરીયા (બલખ)નાં રાજ વીશિતું જે વરણન આપવામાં આવ્યું છે તેમાં જરથોસ્તી ધરમની સતુતી કરતાં તે એમ લખે છે કે :-

“જરથોસ્તે મજબલેલા (માજદીયસની) ધરમને લગતા કાયદા અને કાનુનો બેકતરીયામાં (બલખમાં) ચાલવા લાગ્યા હતા. તે પછી આરમીનીયન સુરતી પુજકો બેકતરીયાના જરથોસ્તી ધરમ ગુરૂઓ સાથે જોડાઈ ગયા હતા. જ્યારે આરમીનીયન અથવા બેબાલોનીયન રાજની હકુમતની ૫૩તી થઈ અને હખામનીયન વંશના ઇરાંનીઓએ ઇરાંનનું રાજ પ્રીથી સ્થાપીયું ત્યારે જરથોસ્તી ધરમની મતા પાછી ચાલુ થઈ અને લોકોમાં તે ધરમ એકવાર પ્રીથી ફેલાતો ચાલીયો હતો. જ્યારે તે બીજા દેશોમાં ફેલાતો હતો ત્યારે મહમદના ચેલાઓએ ખુનરેજ ચલાવી તેનો અંત આણ્યો હતો. તે ધરમ હીંદુસ્થાનમાં વચનારા પારસીઓ જેઓ મુસલમાનોના જુઝમને લીધે પોતાનો દેશ તરક કરી આવી વસ્યા છે તેઓમાં હજુર શુધી પાઠવામાં આવે છે. જરથોસ્તે ફેલાવેલા તે સાદા અને સુતરા ધરમમાં રાસતી યાને સુરીય અને આતશની (નુરી કેબલા તરીકે) મદદ લઈને તે તુખ અને જાંઘરી બખ્શનાર ઘણી અહુરમજ્દની બંદગી કરવા પ્રમાણે છે. હીંદુસ્થાનમાં પાઠવામાં આવતા ધરમની ગુચવણુ ભરી સુરતીપુજ અને માનસીક સામતરના જેવી બરાબ અસર હેડલ તે (જરથોસ્તી ધરમ) હજુ આવચોતથી.”

(૧૧૪) “એ વીહુ ઓફ એનશીઅંત હીસતરી” એવે નામનું પુસ્તક “વીલીઅમ રથર ફારડ” નામના પાદરીએ ઈ સં ૧૭૭૩ ના ચાલમાં લંડન શહેરમાં છપાવી પ્રગટ કર્યું છે. એ પુસ્તકના બીજા વાલમમાં સફે ૧૬૬ મે જરથોસ્તી ધરમ વીશે ગ્રંથ કરતા નીચે પ્રમાણે પોતાના વીચાર જણાવે છે કે:-

“અસલી ઇરાંનીઓનો ધરમ તેની સંપુરણ ખુબી માટે કીમતી થઈ પડે છે, અને ઘણા પુરાતન જમાનાનો હોવાને લીધે માન આપવા લાયક છે, અને લગભગ ૨૦૦૦ કરતાં વધારે વરસો સુની તેમાં કંઈપણ બગાડ થયા વગર અસલી હાલતમાં જલવાઈ રહ્યો છે, તે માટે આપણી વખાણને લાયક કહે છે. એશીઆખંડમાં પુરાતન કાલથી બે જુદી જુદી જાલના ધરમો પલાતા આવ્યા હતા; જેમાંનો પહેલો “સેબીઅનસ” લોકોનો ધરમ હતો, જેમાં સુરતી પુજ હતી; બીજો ધરમ મેજાઈ લોકોનો હતો, જેમાં આતશની આરાધના કરવાની હતી. ‘સેબીઅન લોકો એવું માનતા હતા કે આકાશી દેવતાઓના રહેઠાણો સુરજ અને તારાઓ હતા, અને જે દેવતા આએ પ્રહોને જોશ આપતા હતા અને ગતીમાં મુકતા હતા.....એવી ઉલટા વીચારો મેજાઈ ધરમવાલાઓ ધરાવતા હતા; અને જેઓ પુરવ તપ્તનાએક બીજા માટા ધરમને માન આપનારા હતા. સુરતી અને સુરતી પુજ વીશે તેઓને ધીકાર હતો, તેથી તેઓ આતશના કેબલા આગળ ઉભાં રહી

માત્ર એક જુદાની બંધી કરતા હતા. તેઓ બે શક્તીઓની હયાતી વીશે માનતા હતા; પહેલી શક્તી જ્યારે સધલુ સાર કરતી હતી, ત્યારે બીજી શક્તી સધલુ ખરાબ કરનારી હતી. પહેલી શક્તીનો ખ્યાલ રોશની આપતી હતી, તેને તેઓ અહુરમઝ્દના નામથી આરાધતા હતા. બીજી શક્તી વીશેનો વીચાર અધારા ઉપરથી આવતો હતો, જેને તેઓ આહરેમન નામથી ઓળખતા હતા.

“એવું કહેવામાં આવે છે કે જરથોસત, જે ‘દારાયસ હીસતાસપ’ના રાજ્યમાં થઇ ગયો હતો, તેણે ‘મેનઘ’ ધરમમાં સુધારો કર્યો હતો. ‘મેનઘ’ઓની લાગવગથી કરીને ‘કેમ-બાઈસીસ’ નામના પાદશાહના મરણ પછી ‘સમરદીસ’ નામનો પાદશાહ ઇરાનની ગાદીએ આવ્યો પણ એ થગારા ‘સમરદીસ’ની ડગાઈ પકડાઈ આવી, અને તેને મારી નાખવામાં આવ્યો. અને સધલા ‘મેનઘ’ઓ (ધરમગુરુઓ)ની કતલ થઈ, મેનઘ ધરમની પડતી દશા થઈ, અને ‘સેખીઅન’ લોકોનો ધરમ (જે મુરતી પુજક હતો તે) ઇરાનમાં ફેલાયો પામવા લાગો. જે નીતીમંબધી કેળવણીના સખકો ઇરાની લોકોએ લીધા હતા, તેને લીધે, અને તેઓના આપદાદાનો ધરમ (મેનઘ ધરમ) જે તરફ તેઓ માનની નજરથી જોતા હતા, તેને સાર તેઓએ એ (મેનઘ) ધરમના મજબૂત થાવાના અથવાનો તેમાં સુધારો કરવાના કામને સેકેલજ નહીં પણ આવકાર દાએક ગણ્યું. ‘હીમતાસપ’ પાદશાહ જે “દારાયસ”નો બાપ થતો હતો, તે સાથે મલીને જરથોસતે એ ‘મેનઘ’ ધરમનાં સુધારો કરવાનું કામ માથે લીધું હતું; અને એ પ્રમાણે જરથોસત ઇરાનીઓના પેઠાંમખર તરીકે હમેશાં વખણાઈ ગયો છે.

“જરથોસતે જે સુધારો મેનઘ ધરમમાં કર્યો, તે સુધારો મેનઘ લોકો જે બેમુલ શક્તી વીશે માનતા હતા, તેમાંની પહેલી શક્તીને લગતો હતો. અગાઉ મેનઘ લોકો બે સરવો-પરી કારણો (શક્તીઓ) ની હમેશગી વીશે માનતા હતા, જેમાંનું પહેલું કારણ (શક્તી) બલા કામ કરનાર હતું, તેટલા માટે તેને રોશની તરીકે ઓળખવામાં આવતું હતું, અને બીજું ખરાબીને જનમ આપનાર હોવાથી તેને અધારાનું રૂપ આપવામાં આવ્યું હતું; એ બે કારણોની હમેશગી વીશે માનવામાં આવતું હતું.

“જરથોસતે એક ત્રીજી શક્તી વીશેનું કાનુન ઇરાનીઓમાં દાખલ કીધું, જે શક્તી આ બંને શક્તીઓ ઉપર ચઢીઆતી હતી, અને જે શક્તી એક સરવ શક્તીમાન ઓદા તરોકે સવતંત્રપણે અને પોતાની મેલે હઈયાતી ભાગવનાંર હતી.

“આ ઇરાની શ્રીમુખ (જરથોસત)ના મત પ્રમાણે ઓદાએ પેહેલ વહેલાં માત્ર રોશની-નેજ પેદા કરી હતી; પણ તેણે (જરથોસતે) ઉમેરીકું કે અધારાં અથવા બદી રોશનીમાં કાંઈ ઓડખાપણ રહી ગયાંને લીધે જનમ પામીયા, અને જે પ્રમાણે એક માણસના શરીરની પછવાડે, તે શરીરની લગોલગ તેનો પડકારો ચાલે છે, તેજ પરમાણે સચાઈની પછવાડે બદી પણ ચાલે છે. પહેલાં કારણ (ઓદા) ના હાથ હેડલ, જોરાવર એટલુંજ નહીં પણ બે સરવથી ચઢી-આતી શક્તીઓ છે, જેમાંની પહેલી શક્તી બલીચીજ્જેને અને બીજી ખુરી ચીજ્જેને પેદા કરીછે.

“જ્યાંસુધી દુનયાનો અત આવશે નહીં, ત્યાંસુધી આ શક્તીઓ વચ્ચે હમેશનો ઝગડો ચાલુ રહેશે; દુનયાંના નાશ પછી જ્યારે કીઆમતનો વખત આવશે, અને રસતાએજ થશે ત્યારે સધલાઓને તેઓના કામ પ્રમાણે વાજબી શીક્ષા થશે. જ્યારે પછી બહાર પ્રેસતો અને તેના સાથીઓ હમેશ સુધી અધારાંના મુલકમાં જશે, જ્યાં તેઓ, તેઓએ જે યુનાહ કીધો હતો તેની શીક્ષા ખમશે; બીજા હાથ ઉપર સચાઈનો પ્રેસતો અને તેના ગોઠી-

આઓ હમેશ સુધી રોશનીવાળી ધર્મારતોમાં વાસો કરશે, અને એ પ્રમાણે તેઓ પોતાના બધાં કામોનો બદલો મેલવશે. આ થઈ રહેવા પછી, એ બંને પ્રેરેશતાઓ હમેશ સુધીના છુટા પડશે, અને રોશની અને અંધાર કદીબી ભિલાશે નહીં.

“જરથોસત્રે મેનઘઓના ધરમના બંધારણમાંજ નહીં, પણ તેઓની બંદગી કરવાની રીતો-માંબી ફેરફાર કર્યો હતો; અને તેટલા માટે તેણે ધરિનની શહેનશાહતને લગતા દરેક મુલકમાં આતશખાનાંઓ બાંધવાને પ્રમાવયું હતું. હમણા સુધીમાં (જરથોસત્રના વખત સુધી) તેઓએ (મેનઘઓએ) પોતાની બંદગીઓ કરવાની જગ્યાઓ ખુલ્લી હવામાં ઊંચી ટેકડીઓને મથાણે અને પહાડો ઉપર કીધી હતી. એ જગ્યાઓ પર વરસાદ અને પવનના તોફાનથી કરી પવીતર આતશ વારંવાર જુળઈ જતો હતો. એ આપદા દુર કરવા માટે તેઓએ યજ્ઞ કુંડો (આતશ સુકવાની જગ્યા) ઉપર મક્કનો બાંધ્યાં; અને એ રીતે (વરસાદ અથવા પવનના તોફાનના સપાતા છતાં) ધરમની ક્રીયાઓ વગર હરકતે થાવા લાગી. તે આતશને ઝાઘાની ખુદરતના ચીનહ તરીકે અને તેના રહેણાણ તરીકે, અને નહીં કે ઝાઘાની ખુદરત પોતેજ છે એમ તેઓ ગણવા લાગ્યા. સુરજ મઠથી ચોખ્ખામાં ચોખ્ખા અને સઠથી સંપુરણ આતશ હોવાને લીધે તેજ પ્રમાણે ઝાઘાની પદાએશનો સરવથી ઉમદા નમુનો હોવાને લીધે ધરંતીઓ તેને ઝાઘાની મોટાઈ દેખાડનાર તખત તરીકે ગણતા હતા. અને એજ કારણસર તે સુરજ, કે જેને તેઓ મીઝના નામથી ઓલખે છે, તે જ્યારે સહવારના પોહરમાં ઉગે છે, ત્યારે તે ઝલકાટ તરફ મોઢું કરીને ઝાઘા તરફની પોતાની બંદગી તેઓ આદા કરે છે. જે પ્રમાણે મુસલમાન લોકો મક્કા શહેરને અથવા તો યાહુદીઓ જેરુસલમના દેવલને પવીતર ગણી માન આપે છે, તેજ પ્રમાણે પારસીઓ સુરજને એક કેબલા તરીકે અથવા બંદગી કરતી વખતે ઝાઘાની મોટાઈની યાદ આપનાર એક ચીનહ તરીકે ગણવા સીવાએ બીજું કંસુબી વધારે કરતા નથી.

“ધરમમાં પ્રમાવીયા પરમાણે આતશ તરફ માનની નજરથી જોવાનો ચાલ દુન્યાના મોટા ભાગ ઉપર ફેલાયેલો છે. એક હમેશ સુધી બળતા આતશને “વેસતા” નામની અશ્વલની શ્રીક તથા રોમનોની દેવીને અરપણ કીધેલા દેવલમાં જળની રાખવામાં આવ્યો હતો. અશ્વલી જરમનો ‘કેલતસ’ નામના ઇંગ્લંડમાં વસેલા લોકો, દક્ષીણ અમેરીકા ખંડના ‘પીર’ દેશના લોકો અને બીજી કેટલીક અમેરીકન પ્રજાઓ આતશને પવીતર અને ખુદાઈ તત્વ લેખે માનતી હતી. જેરુસલમના દેવલમાં એટલી બધી તો ચીજો આતશને અરપણ કરવામાં આવતી હતી, કે જેથી કરી આતશ હમેશાં બળતો રહેતો હતો. ઝાઘાએ એક બળતી ઝાડીમાંથી દેખાવ દઈ ‘મોઝીઝ’ (મુસા પેગમબર) ને ધરમ સમજાવીઓ હતો, અને તેણે (ઝાઘાએ) આતશને એક સ્થાન ‘ઇસરાએલ’ ટોલાને દેખાડીને પોતાની ખુશી એ ધરમ માટે જાહેર કીધી હતી.

“અશ્વલી ધરિનીઓના ધરમ ગુરુઓના ત્રણ વરગ કરવામાં આવ્યા હતા; પહેલામાં ધરમ ગુરુની સાધારણ પંક્તી ધરાવનાર પુરેપો હતા, બીજા વરગમાં પહેલા વરગના મોખેદો ઉપર ઉપરીપણું ભાગવનાર હતા; અને ત્રીજો વરગ મુખ્ય મોખેદોનો હતો. તેઓની જાહેર બંદગીઓ નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવતી હતી:—

“દરેક આતશખાનામાં એક યજ્ઞ કુંડ (આતશતું પાતર) ઉભું કરવામાં આવતું હતું; જે ઉપર પવીતર આતશ, જે તેઓના જાણવવા પ્રમાણે આકાશમાંથી લાવવામાં આવ્યો હતો, તે આતશ સદા બળતો રહેતો હતો, અને જેની તે મોખેદો રાત દહાડો જળવણી કરતા હતા. લોકો જ્યારે આતશખાનામાં બંદગી કરવાને એકથા મળતા, ત્યારે એક મોખેદ સફેદ ઝાંઝા પેહરતો અને પોતાના મોઢાં ઉપર ગાજતું કપડું (પદાન) બાંધતો હતો, એમ કરવાનું કારણ એ કે તેના મોઢાંમાંથી નીકળતો દમ પવીતર આતશને લાગે નહીં, ત્યાર પછી તે એવી રીતે

પવીતર કેતાખમાંથી ચોકસ બંદગીઓ ભણતો હતો કે તે બંદગીઓ બધાને ખુશ્કી રીતે સમજી શકાએ; અને જેહવી બંદગી પુરી થઈ કે તરતજ એક પવીતર ઝાડની ડાંખલીઓ જેને તે મોબેદ એક હાથમાં પકડી રાખે છે, તે ડાંખલીઓ તે આતશ ઉપર મુકતો હતો.

“આએ જરથોસતી ધરમનું ઉમદા બંધારણ પ્રીસતી ધરમને લગોલગ મલતું આવે છે, તે ઉપરથી એવું ધારવામાં આવ્યું છે, કે જરથોસત યાહુદી પેગમખરનો એક ચેલો હોવા જોઈએ. એવી અટકલો ખરી માનવાને ગમે તેવાંખી કારણો હોય, તોપણ એટલું તો ચોકસ છે, કે ઈરાનીઓનો ધરમ, તે લોકોની અડોઅડ વસતી ખીજી કામેા જેઓ અતીઅંત વહેમ-માં ગરક થએલી હતી, તે અતીઅંત વહેમથી નીરાલો અને તે કામના ધરમ કરતાં વધારે શ્રેષ્ઠ હાલતમાં તે (જરથોસતી ધરમ) છેવટ સુધી (પલાતો) ચાલુ રહ્યો હતો.

“તેઓ એક ઝાદની પરમતેસ કરતા હતા, અને તે ઝાદા સરવ શક્તીમાન છે એમ માનતા હતા; અને તે બેહસતના રાજ કરતાને (ઝાદાને) મુરતી અથવા બાવલાંઓના આકારમાં ચીતારવા, અથવા તો દહેડાઓની અંદર એક યમ કુંડ ઉભુ કરી તે ઝાદા તેટલીજ હદમાં રહે છે એવીરીતની હદ બાંધી આપવી એ સરવ અપવીતર અને નીતીથી ઉલટું છે એવું તેઓ માનતા હતા. મુરતી પુજા સામે તેઓને અભાવ હોવાને લીધે, તેઓએ શ્રીકાએ ઉભાં કીધેલા ધરમની નીચાની દેખાડતા મથાંના (મુરતીઓ) અને ઇમારતો (દહેડાં) ભાંજી નાખ્યાં હતાં, એવું કારણ બતાવીને કે એમ કરવાથી ખુદાને અપમાન આપવા ખરાબર છે, અને કદાચ એક ઝાદાને માનનારાઓએ મુરતી દેહડાં વગેરેનો નાશ કરવોજ જોઈએ એવા મુલ ભરેલા વીચારથી કરીને અસલી ઈરાનીઓ કાતુની બન્યા હોએ. એનેજ આતર ‘કે-મખાઇસીસ’ને હાથે ખીસર દેશમાં અને ‘ઝરકસીસ’ને હાથે ‘ગ્રીસ’ દેશમાં જીલમ જીવરીઓ હતો.

“ધરાંનીઓની શહેનશાહતની પરતી હાલત વખતે તેઓના એક રાજાએ પારકા લોકો જે દેવતાઓને પુજતા હતા, તે દેવતાઓની પુજા પોતાના મુલકમાં દાખલ કીધી હતી. એ નવા મુરતી પુજક ધરમમાં ‘વીનસ’ નામે દેવીની પુજા કરવાની હતી. પણ મેજાઈ લોકો, કે જેઓ ‘એકજ ઝાદા છે,’ એવું કહેનારા તેઓના ધરમના આ મોટા કાતુનને મજબુતાઈથી વલગી રહ્યા હતા, અને એ કાતુન તેઓની ઝોલાદમાં વંશ પરમપરા ચાલુ રહે તે માટે ઘણી સંભાલ લીધી હતી તેઓ દ્રઢતાથી એ નવા ધરમ સામે થયા હતા.

“ઈરાની શહેનશાહતના પડી ભાગવાને અને તેની પ્રજાની પડતી દશા થવાને ઘણાજ સેકાઓ વહી ગયા છે, તોપણ પુરવ તરફના મુલકોમાં જરથોસતી ધરમ તેની અસલ નીરમલ હાલતમાં હજી સુધી જલવાઈ રહ્યો છે; અને ‘દારાપસ હીસતાસપના રાજયમાં હાલના પારસીઓના પુરવેજે જેવી રીતે ધરમની ક્રીયાઓ કરતા હતા, અને જે ચીજોને આરાધતા હતા તેઓનીજ માફક હાલના પારસીઓખી તે હાલતમાં કાંઈખી ફેરફાર કરવા વગર તેમજ કંઈ છે. અસલી તેમજ હાલના જમાનાના અંથકરતાઓ જેઓએ ઈરાનીઓની રોતભાત ધરમ વગેરે બાબદો વીશીની નોંધા કીધી છે, તેઓ હમેશા ઈરાનીઓને એક સરવથી સરસ ધરમના કાતુનો ધરાવનાર તરીકે લખી ગયા છે.

“પહેલો જીહદીન તવારીખ નવેશ “હીરોદોતસ” જે આ પ્રખ્યાત લોકો વીશે નોંધ કરે છે, તે તવારીખ નવેશ જોકે પોતે મુરતી પુજના વેહેમમાં ગરક થયેલા હતા, તોપણ તેણે જે ખ્યાન એ લોકોના ધરમ વીશે આપેલું છે, તે ખ્યાનને અસલી જમાનાનાં અંથકરતાના દરેક વારંવારના હેવાલથી અને હાલના જમાનાની સધલી શોધાથી મજબુતી મલી છે, (તે લખે છે કે) “ધરાંની લોકોના ધરમ વીશેના મતો આએ માલુમ પડ્યાં છે. બંદગી કરતી વખતે ઈરાની

ઓ યમકુંડ, અથવા મુરતી અને દેવલોનો ઉપયોગ કરતા નથી; ‘ગ્રીક’ લોકોની માફક દેવતાઓ સવરૂપમાં મળુને મલતા આવે છે, એમ તેઓ માનતા ન હોવાથી તેઓ એવાં કામોને (મુરતી અને દહેડાંઓના ઉપયોગને) હસીખી કહાડે છે. પહાડોના ઊંચા મથાલા ઉપર, જોદાને તેમજ તે આપ્પા આમ્મમાનનો ઘેરાવો જેને તેઓ જોદાના રહેઠાણ તરીકે માનતા હતા, તેને તેઓ ભાગ આપતા હતા. જોદાની ખંદગી કરતી વખતે દરેક માણસે પોતા મટિજ આળુ છ કરી જોદાનો આશરો મેળવવાનો ન હતો પણ, જોદા આપ્પી ધરાંની પ્રજાનું બહુ કરે, એટલે શુધી આમ્મુજી કરવાની હદને લખાવવી જોઈએ, એમ પ્રમાવવા આવ્યું હતું.

“જરથોસ્તી ધરમના કાતુનો વીરો જે હેવાલ “પહુતારક” લખી ગયો છે, તે હેવાલ આ ‘હીરોદોતસ’ના હેવાલને ટેકા આપે છે; અને (તેણે આપેલો તે હેવાલ) અસલ પાહુદીઓના ધરમને મલતો આવે છે.

“પવીતર ધરાંની કેતાબોને લગતી સરહે કીધેલી ચોપડીઓમાં નીચે લખેલા બોલો નોંધી લેવા જોગ છે, જે બોલો તેઓના ધરમના શીલસુર મુધારાવાલાએ (જરથોસ્તે) લખીઆ હતા એવું કહેવામાં આવે છે :—

“જોદા સર્વ પ્રાણીઓમાં સર્વથી પહેલો પેદા થયેલો છે; તે હુલડાઇ ભયો નથી; તે લાંચ લેવાથી દુર રહે છે; તે ઉમેશનો છે; તેને કંઈ ભાગો નથી; તે કોઈખી પેદા થાએખી ચીજોને મલતો આવતો નથી; તે સઘલી ભલાઇનો નવાજનાર છે; નજરાના આપવાથી અથવા તો કાલાવાલા કરવાથી તે લાંચીઓ ખનતો નથી; તેનામાં ભલાઈ અને ડાહપણ અમુટ છે; (અને) દયાનતદારી અને ચોખ્ખા ધનસાધનો તે આપ છે”

“હાલના જમાનાના, એક યુરોપીઅન શીલસુરે હીંદુસતાનમાં વસતા ધરાંનીઓ (પારસીઓ) ને પુછ્યું કે, “વરસતી કઈ રૂતુમાં અને શુ શુ કીયા કરીને તેઓ સુરજને આરાધતા હતા?” તેઓએ જવાબ દીધો કે “તેઓ સુરજને કદીખી આરાધતા નથી, અને તે બ્રહ્મકાતમંદ આંદ અને ગ્રહોની ખંદગી કરતા નથી, બ્યારે તેઓ ખંદગી કરે છે, ત્યારે સુરજને ચોખ્ખામાં ચોખ્ખા આતસ ગણે છે.”

“સઘલા જમાનાનું ડાહપણ” એવે નામનું પુસ્તક જે તેઓના એક પાદશાહે લખ્યું છે, એમ કહેવામાં આવે છે, તે પુસ્તકમાંના લખાણનું આપણે તોલ કરીએ તો માલુમ પડશે, કે જેટલે દરજ્જે ધરાંનીઓ ધરમ પાલતા હતા તેટલેજ દરજ્જે તેઓ નીતી પણ પાલતા હતા. મોટા પાદશાહો આ દુન્યામાં દેવતાઓ જેવા છે, અને જેટલે દરજ્જે તેઓ બાકીના માણસોથી ડાહપણ અને ભલાઇમાં ચઢીઆતા છે, તેટલેજ દરજ્જે જોદા તેઓથી ચઢીઆતો છે. તેટલા મોટે તેઓએ જે જંચ પદવી મેલવી હતી, તેનો ગેરઉપયોગ કરી તેઓની પ્રજા તરફ સખ્તપાઈથી વરતવું ન જોઈએ. તોશનથી થતો ગગડાત કદાચજ સંભલાએ છે, પણ સુરજ તો રોજ ઉગે છે; (તેજ પ્રમાણે) જોદા એક વખત (એક માણસના કામ મોટે તેને) શીક્ષા કરીને પોતાની મેહેરબાનીના હજારો ચીન્હો બખ્ખશોશ દાખલ તે માણસપર ઉતારે છે. રાજાઓએ ભલાઈ કરી તેની નકલ કરવી જોઈએ છે, કે જોકે કોઈ પણ માણસનો જાણ લેવા તે તેઓના (રાજાઓના) હાથમાં છે, તોપણ તે જાણને પાછો બખ્ખશવાનું તેઓના હાથમાં નથી. શહેનશાહોના હથીઆરો તરીકે વજારો કામ કરે છે, પણ જે વખતે લોકોના હકનો ગેરઉપયોગ થાય છે, તે વખતે તેઓ (લોકો) એ તો રાજાની મદદ માગવા જવુંજ જોઈએ, વજારને ચુંટી કહાડવામાં કોઈખી રાજાએ સાવધ રહેવું જોઈએ. કારણકે તેના હાથમાં પોતાનો અધિર કારોબાર સોંપવાથી કરી જેમ એક ખુની પોતાના બચાવની તરફેનમાં બોલે છે, કે

તેણે પોતે નહીં પણ તેની તલવારથી કરી તેના પાડોસીનું મોત નીપજ્યું, તે બોલવું નેટલું અમર કરવું નથી, તેટલાજ પ્રમાણમાં જે વજરે અધેર ચલાવી લોકોને યુસસે કીધાં છે, તે લોકોનો યુસસે નરમ પાડવો ફેકટ છે.

“જે શરજો મેળઈ અથવા મોબેદો ઉપર નાખવામાં આવી હતી, તે એવા વર્ગના લોકો માટે હતી, કે જે લોકોએ પોતે ધરમ સંબંધી કેળવણી સાધારણ લોકોને આપવી નોંધ્યે, અને તેવા કામો કરીને પોતે બીજાઓમા દાખલો બેસાડવો નોંધ્યે. જરથોસતે નોંડેલી બંદગી-ઓમાં જે જે કીયા કામો કરવાનું લખાણ આવેલું છે, તે તે કીયા કામો કરવાને, જે કાંઈ બીજાનું હોય તે ઉપર બદનીસતાથી ન જોવાને, સંસારી કામોમાં વચ્ચે આવવાને બદલે બંદગી કરવાના કામમાં ખુબ મંડવાને, જે કોઈએ તેઓને દુઃખ દીધું હોય તે માણસને તરતજ માફ કરવાને, અને સાલેસાઈનો નમુનો તેઓ હોય એવી રીતે પોતાનો સવભાવ દેખાડવાને, અને જરથોસતે જે કાયદા (દીન) સમજાવેલા છે, તેમાં કાંઈ પણ ફેરફાર અથવા વધગટ કર્યા વગર તે કાયદાઓને અમલમાં મુકવાને તેઓને શરમાવવામાં આવ્યું હતું.

“સહુથી વડા ધરમયુરૂઓને લગતી શરજો નીચે પ્રમાણે હતી: —

તેણે પોતાને યુનાહથી મોકલો અને કાંઈપણ ક્લંગ વગરનો રાખવો નોંધ્યે; કારણકે ખોદાએ તેને પચીતર રહેવા માટે પસંદ કર્યો છે; તેણે પોતાના યજમાનો પાસે તેઓની આવકનો દસમો ભાગ લેવો નોંધ્યે, પણ ખોદા તરફથી બખ્શેશ કરનાર તરીકે જે તેણે પેસાદાર પાસેથી મેલવ્યું હોય તે તેણે ગરીબોને વેહુંથી આપવું નોંધ્યે, તે ધરમના કાયદાઓમાં કુશળ હોવો નોંધ્યે એટલુંજ નહીં, પણ દરેક વીધા હુનરથી તે માહિતગાર હોવો નોંધ્યે, કારણકે તેના ધરમના મુઘલા રીક્ષા યુરૂઓને શીખવવાની તેની શરજ છે; બુલમાંથી સચાઈ શાધી કાઢવાનો તેણે અભીઆસ કર્યો નોંધ્યે; તેણે માત્ર ખોદાથીજ બીહુનું નોંધ્યે, અને યુનાહ સીવાયે કયાં કામને ધીકારવું ન નોંધ્યે.

ધરમયુરૂઓનો જે વરગ આ કાયદાઓને (દીન) વલગીને ચાલતો હોય, તે વરગના ધરમયુરૂઓ ધરમને શોભાવનાર તેમજ તેઓના ટોલાને લગતા વજનદાર પ્રતીનીધીઓ હોવા નોંધ્યે. પચીતર શરજો અદા કરવાથી તેઓ તે ધરમને લગતી શરજોની લગોલગ નીતી પાલવા સંબંધી શરજો અદા કરવામાં મક્કમ બનતા જાય, અને તેઓએ જે કાશ્ત્રુ લોકોના મન ઉપર મેલાવ્યો હોય, તે કાશ્ત્રુને લોકોના ભલા માટે કામ લગાડે. પણ તરફ સંબંધી ડાહ્યાણ અને જાંદગીની દુઃખદર ખરેખરી વપરાસમાં આવતી ચાલચલણમાં દેખાઈતો ફેર હોય છે. ધરાની ધરમયુરૂઓની રીતો સાદી અને સખત હતી; તેઓ ભોંય ઉપર સુતા હતા; તેઓ બાજીપાલા અથવા તો રોટલીના ખોરાક ઉપર ચુબરો ફરતા હતા; અને ઘણો ખરો વખત બંદગી કરવામાં કાઢતા હતા. પણ જોકે તેઓ આશ્ચર્ય તરફ ચીત રાખી બંદગી કરતા હતા, તોપણ આ દુનીયાના કારોબારને વીસરી જતા ન હોતા. ખાલદીઆ અને મીસરના ધરમયુરૂઓની માફક, જે જીવ તેઓએ માણસીક જુસસાઓ અને કલપનાઓપર મેલવી હતી, તે જીવને તેઓની સત્તામાં વધારો કરવાને તેઓ કામ લગાડતા હતા. તેઓ પાદશાહ તેમજ મોટા માણસોની કેળવણી પાછલ દેખ રાખેતા હતા; કોઈબી જાતનું અગતયતું કામકાજ તેઓની મલાહ વગર મુકરર કરવામાં આવતું હતું નહીં; અને “પલીની” નામનો ગ્રીક ફીલસુફ આપણને આતરી સાથે કહે છે, કે “તેના જમાનામાંથી તે ધરમયુરૂઓ ધરાની શહેનશાહતની ઉપર કાશ્ત્રુ ચલાવતા હતા. તેઓની આંત અને ઉપ્યોગપણું મુખ્ય કરીને તેઓના જ્ઞાન ઉપર આધાર રાખતું હોવાથી તેઓ તે જ્ઞાન બીજાઓથી છુપું રાખતા હતા, અને પાદશાહની રજ વગર કોઈબી પરદેશી

માણસને તેઓ તેઓના ભરમો સીખાડતા ન હતા, “થીમીસ્તોકલીસ” નામનો ગ્રીસ દેશનો રહેવાસી કે જેણે પોતાના દેશની સામે યજ્ઞને ધરાનીઓની સેવા બજાવી હતી, તેની ઉપર આવી જતી મેહરબાની દેખાડવામાં આવી હતી” (તેને ધરમગુરુઓએ પોતાના ભિદ ભરમો સીખાડ્યા હતા.)

(૧૧૫) “મીઝ એડવર્ડ ક્લોડ” નામના એક ઇંગ્લેન્ડ અંધકારે “ધી ચાઇલડહુડ ઓફ રીલીજીઅનસ” નામનું પુસ્તક ઇ. સ. ૧૮૭૫ માં લંડન શહેરમાં છપાવી પ્રગટ કર્યું છે. તે પુસ્તકને સંદે ૧૩૩ મે ‘આર્ય ધરમ કેવો હતો, તેનું વર્ણન આપતાં કેવી રીતે આર્ય હીંદુ અસલી ઇરાણીઓથી છુટા પડ્યા હતા તે વીસે એમ જણાવે છે કે:—

“અસલી આર્યો જે ધરમ પાલતા હતા, તે ધરમમાં મુલતત્વોની આરાધના કરવાની હતી; અને જે શક્તીઓ તેઓની આશ્વાસ કામમાં રોકાયેલી બેવામાં આવતી હતી, તે શક્તીઓની આરાધના કરવામાં આવતી હતી. “આદ્ય એકજ છે,” એવો પેગાંમ આપીને આદ્ય જે માણસોને કવચીતજ આ દુન્યામાં મોકલે છે, તેવા માણસોમાં જરથોસ્ત સીવાએ બીજો કોઈની માણસ પહેલી પંક્તીપર આવતો નથી, તેના (જરથોસ્તના) જણાવ્યા પ્રમાણે, તેના દેશના ધરમને સુધારવાનું, અને એક ધરમ કે જે આર્ય ધરમમાં સહથી ઇતિહાસ થઈ ગયો હતો, તે ધરમનો પાયો નાખવાનું કામ તેને આદ્ય તરફથી સોંપવામાં આવ્યું હતું.

“જે લોકો વધારે જુના અને વધારે હજકા ધરમને વલગી રહ્યા હતા, તેઓ જખરીથી એ નવા ધરમની સામે થયા હતા; પણ ઋગ્વેદનું સેવક એ સધલા સામે યનારાઓની હારમાં આવ્યું; અને આખરે તેઓ જરથોસ્તી ધરમ પાલનારાઓથી સેવકતા જુદા પડ્યા. એવું માનવાને કારણ છે, કે જે આર્ય જાતે એ નવો ધરમ માનવાને ના પાડી હતી, તેઓ હીંદુકથા નામના જાંબા પરવતોની હારમાં આવેલી ‘પાસો’ ઓલંગી ગયા હતા; અને પહેલાં પંબળમાં વસવાત કરીને આસતે આસતે ગંગા નદીની ખીણ તરફ ધસ્યા ગયા હતા, અને વખત જવે આપ્પા હીંદુસતાન ઉપર વીખરાઈ ગયા હતા.”

વલી આગળ ચાલતાં એજ અંધકાર ૮ માં બાબના મથાલાં હેકલ સંદે ૧૫૮ મે “જરથોસ્ત અને જરથોસ્તી ધરમ” વીશે વીચાર દરશાવે છે. જરથોસ્ત કયા જમાનામાં થઈ ગયો હતો તે વીશે જુદા જુદા અંધકારોનાં મતો તાંકી ખતાવે છે, અને ત્યાર પછી પોતાના વીચાર તે ઉપર આપતાં એમ લખે છે કે:—

“જરથોસ્ત ધણું કરીને ‘બેક્ટ્રીઆ’માં થઈ ગયો હતો, અને તેના નામના અરથ ઉપરથી માલમ પડે છે, કે જે ધરમ ગુરુઓ આતશની બળવણી કરતા હતા તેઓમાંનો તે એક હતો. આપણી ખાતરી છે કે તે આસરે ૩૦૦૦ કરતાં વધારે વરસોની વાત ઉપર થઈ ગયો હતો; કારણકે એસીરીઅનો કે જેઓએ કાઇસટની ૧૨૦૦ વરસ અગાઉ બેક્ટ્રીઆ છાલ્યું હતું, તેઓની આગમન જરથોસ્તે એ (માજદીયસની) ધરમને સંધાવ્યો હતો.

“યાહુદીઓ અને ઇરાનીઓની દંતકથાઓ એકમેક સાથે મજબુત રીતે મલતી આવતી હતી, તે ઉપરથી એવું ચોક્કસ અનુમાન કાઢવામાં આવ્યું હતું, કે તે (જરથોસ્ત) ‘અભરામ’ ના મુલક્ની પડોશમાં વસતો હતો; પણ જે સાબિતીઓ તેઓ (યાને વીદવાનો) લાવીઆ હતા તે અતીઅંત નબળી છે. જરથોસ્ત એક મોટી જુદી ધરાવનાર માણસ હતો; તે એક એવો માણસ હતો કે જે અંધારા ઉપર મવકલ થએલી શક્તીઓની આરાધના કરવાને ખુશી હતો નહીં; વળી જે રાશની માણસીક જુરસાઓ અને ગમગીનીના ઉછલતા મોજાઓને સાંત

પાડવાને કાજુ ધરાવતી ન હતી, તેની આરાધના કરવાને તે નાખ્યુશ હતો. એક જાણુ (ખાદા) કે જે સરવે પેદાએસતો ધણી હતો, અને જે જરથોસતના વીઆર પ્રમાણે એક માણસના જેવું પ્રાણી ન હતો, તેવા એક (ખાદા) તરફથી તે ધરમ સંબંધી સંદેસો આ કુખ્યાનાં માણસો માટે લાવ્યો હતો. તે “અહુર” હતો, તે મીનો હતો, તે શક્તીમાન હતો, તે (અહુર)મજદ હતો, તે સમ્રાટી પેદાએસનો પેદા કરનાર હતો, અહુરમજદ (જેનો પાછલથી અપભ્રંશ ઓર-મજદ થયેલો છે), તે ઓરમજદ વીશિ અવસતામાં નીચે પ્રમાણે બોલવામાં આવ્યું છે.—

“હુપાતી ભાગવનાર દાનેશમંદ ખાદા જેના પોતાના હુકમથી કરીને, એક માણસને અથવા સમ્રાટ માણસોને પેલી હમેશગી સુધીની બખ્શીશો (અમરગપણું અને અશોધ) હાસેલ થયેલી હોય, તેવા માણસ અથવા માણસોએ આસીરવાદ મેલવેલા હોય છે. ઓ ખાદા હું તને સમ્રાટી અંજીમાં સરવથી મેદ અંજી તરીકે માનું છું, અને હું તને જેહાનને રોશની પુરી પાડનાર મુલ તરીકે ગણું છું. દરેક માણસ તને રોશનીના મુલ તરીકે પસંદ કરે, તુજ ઓ (અહુર)મજદ ! સરવેમાં પવીતર તુજ છે ઓ, હુપાતી ભાગવતા ખાદા ! હું તને પુછું છું તે, તુ મને કહે કે, ‘સર આતથી પવીતર જેહાનનો બાપ (પેદા કરનાર) કોણુ હતો ? સુરજ અને તારાઓ માટે તેઓનાં પોતાનાં કૃંડલાંઓમાં શરવા માટેના મારગો કોણુ બનાવ્યા છે ? ચંદ્રની વધગધ તારા સીવાએ કોણુ કરે છે ? ખરેખર જે સમ્રાટ હું જાણું છું, તે સીવાએ આ ઉપર પ્રમાણિતું હું જાણુવા માંયું છું.”

“આસમાનને ઉપર અને ધરતીને નીચે કોણુ ધરી રાખે છે ? જુદી જુદી જાતનાં પાણી અને ગેતરમાંનાં ઝાડોને કોણુ બનાવ્યાં છે ? પવન અને તોફાનો આટલી બધી ઝડપથી ફોડે છે, તેઓને દોડાવનાર કોણુ છે ? ઓ, માહ માની સાહેબ ! તુ મને કહે, કે ભલી મનશનીવાલાં પ્રાણીઓને પેદા કરનાર કોણુ છે ? મમતા ભરેલી રોશની અને અધાર, માયા બતાવતી ઊધ અને જાગૃતપણું એ સરવેને કોણુ કર્યાં છે ? સહવાર, બપોર અને સાંજ જે એક ઝાહ્યાં પુરુશને તેની શરજ અદા કરવાની યાદ આપે છે, તેઓનો પરતાવનાર કોણુ છે ?”

“બધીના અટકાવ સામે સહુથી જોરાવરમાં જોરાવર કયું ભણતર હતું, તે વીશે જરથોસતે અહુરમજદને પુછ્યું હતું, એવું ઝંદ અવસતાના એક પાછલા ભાગ ઉપરથી માલમ પડે છે. તે સરવપરી ખાદાએ જરથોસતને જવાબ આપીઓ કે “અહુરમજદનાં જુદાં જુદાં વીસ નામો ભણવાથી બધી સામે અટકાવ થઈ શકે છે.” અને તે ઉપરથી જરથોસત અહુરમજદ ને પુછે છે, કે એ નામો કયાં કયાં છે. અહુરમજદ કહે છે કે “પેહલું નામ છે, તે ‘હું છું,’ છું નામ ‘હું જાન છું,’ અને એ પ્રમાણે બીજાં છે; જ્યારે વીસમું નામ ‘હું છું’ કે જે મજદાઓ છું.”

“સજાથી ચઢતામાં ચઢતો અહુરમજદ હતો, કે જેના કહ્યા પરમાંણે તેના હાથ તલે જે શ્રેષ્ઠતાઓ કામ કરતા હતા, તે શ્રેષ્ઠતાઓ અમર અને પાક હતા, જેઓનાં નામો, વેદીક દેવતાઓનાં નામના પ્રતીકિતરો છે એવું જાણાયે છે, અને જેઓની મદદથી કરીને માણસો મારાં કામો કરે છે, અને તેઓથી કરી માણસો ઉપર મેહરબાની ઉતરે છે.

“મારે કહેવું જોઈએ, કે જુના ધરમ અને જરથોસતે ઉપદેશ કીધેલા ધરમ વચ્ચે એટલો કડવાસ વધી ગયો હતો, કે વેદ શાસ્ત્ર જે કનીતા રૂપે રચાયેલું છે અને જેમાં દેવતાઓનાં જે નામો આવે છે, તે દેવોનાં નામો તરીકે અવસતામાં બોલખાયેલાં છે. તેમાં (અવસતા પુસ્તકમાં) ઈંદ્રને એક ખરાબ પ્રાણી તરીકે ગણીઓ છે; જ્યારે વેદ ધરમમાં “અહુર”ને

દેવ તરીકે જોલખવામાં આવ્યો છે. વેદ ધરમના દેવતાઓ જરથોસતી ધરમમાં પ્રેરતાઓ તરીકે જોલખાએલા છે, અને જેઓએ વેદ ધરમ છોડી જરથોસતી ધરમ કયુલ રાખ્યો હતો, તેઓને સોગંદ લેવા પડતા હતા, કે હવે પછે કદીખી તેઓ દેવતાઓની પુજા કરશે નહીં.

“એ એકમ છે, કે જરથોસત એકજ આદને માનતો હતો, અને દેવ લોકોનો વડો સરદાર અગ્નિમૈત્રુસ કે જે જુરાં મનનો હતો, અને જે પાછલથી “અહુરમન” તરીકે જોલખાવા લાગો હતો, તેના હાથ તલે રહીને દેવ લોકો ખરાખીના કામો કરતા હતા. એવી રીતે આ દુન્યાની ખરાખી અહુરમજ્દને હાથે નહીં પણ અહુરેમનને હાથ જનમ પામી હતી, તેનો બિંદ જરથોસતે ખુલ્લો કર્યો હતો.

“ખરાખી કેવી રીતે પેદા થઈ તે વીજીના વીચારથી કરીને જરથોસતને અંદરથી તેમજ બાહારથી ગમગીની પેદા થઈ હતી; પણ તેથી તે નાસીપાસીમાં પોતાના હાથ જોડી બેસી રહ્યો ન હતો. “ગાથા” જે અવસતાનો સહથી જીનો ભાગ છે જેમાં જરથોસતનાં સહથી મુખ્ય કાનુનોનો સમાવેશ છે, તેમાં જરથોસત અહુરમજ્દ પાસથી મચાઈ અને રહેખરી માટે તેની મદદ માંગે છે, અને તે કેવી રીતે આગલ ચાલે તે વીશે તેની પાસથી જાણવાની આજ્ઞા રાખે છે. તેના જવાબમાં અહુરમજ્દ તેને કહે છે કે તેણે વીચારવા, જોલવા, અને કરવામાં અજોષ વાપડવી જોઈએ, તેણે મધયમપણું વાપડવું જોઈએ, તેણે પાકદામની થયું જોઈએ, અને સચાઈથી વરતવું જોઈએ, તેણે વધી અહુરમજ્દ અને તેની સાથે મલી કામ કરનારી ખીજી શક્તીઓને આરાધવી જોઈએ; તેણે સઘલાં જુક્શાન કરનારી ચીજોનો નાશ કરવો જોઈએ, અને જે સઘલાંથી કરીને માણુસ જાતનાં જલાંમાં વધારો થાય તે સઘલું કરવું જોઈએ. જેવી રીતે ગુલામો એક જીલમગારની આગલ ગુફા મડીએ પડીને તેના મોહમાંથી નીકલતો દરેક જોલ ઉપાડી લે છે, તેવી રીતે માણુસોએ અધારામાંથી ઉત્પન થએલી શક્તીઓ (અહુરમન અને તેના જોડયાઓ) આગલ નમી જઈ તેઓની પરમતેય કરવી ન જોઈએ; તેઓએ પોતે ખડ પગે ઉભા રહી તે જુરી શક્તીઓની સામે થયું જોઈએ, અને ચાલુ હુમલાઓથી અને પવીતર જાંદગી ગુજારવાની શક્તીએ કરીને તે ખરાખી કરનારી શક્તીઓને નાઉમેદ કરવી જોઈએ.”

“આવા ઉમદા વીચારો કે જેઓને અસાધ્યી ભરેલાં કામોથી કરીને મીઠાસ ભરવા કરવા જોઈએ, એવું તે ઉમરાવ માણુસે કહ્યું હતું; અસલી ધરાણીઓ જેઓ કુદરતી દેવતાઓ વીશે માનતા હતા, તે દેવતાઓને અને અહુરમજ્દ કે જેની આરાધના જરથોસતની મદદથી થઈ શકે એવું હતું, તે ખતેમાંથી એક જનને (દેવતાઓ અથવા અહુરમજ્દને) પસંદ કરવાની મતલબથી જરથોસતના હુકમથી કરી લોકોનું જે ટોલુ એકઠું થયું હતું તે વીજીને કુંક સાર ભલા ‘બેરન જીનસેન’ આપીયો છે, તેમાં મચાધનો ઘણો સમાવેશ છે એવું આપણે માનીશું.

“મધ્ય એશીઆમાં આવેલું ચમતકારોથી ભરપુર પુરાતન અને કીરતીમંદ શહેર, “એકત્રીઆ” કે જેને હમણા બલખના નામથી જોલખવામાં આવે છે, તે શહેરની પડોશમાં આવેલી અને આતશની ખંદગી માટે અરપણ કીવેલી પવીતર ટેકરીઓમાંની એકપર આ મંડલી મલી હતી, એવો દેખાવ “બેરન જીનસેન” આપણી નજર આગલ ચીતારે છે. તે મંડલી આગલ ભાશાન કરતો હોય એવી વીતે જરથોસત અવસતાઓ (ગાથા)માં જોલે છે કે:-

“તુ કે જે સરવ માનથી ભરપુર ધણી છે, તેની વખાણુ અને ગીતો જે સઘલાઓ તે વખાણુ સાંભલવા આવ્યા છે, તેઓ નજીક હું જાહેર કરીશ.

“સહુથી સરસ શું છે, તે તમારા કાને કરી સાંભલો; પવોતરાધ શું ચીજ છે તે તમારી મનની લાગણીથી તપાસો, જેથી કરી દરેક માણસ તે કયામતનાં દહાડા અગાઉ પોતાનો ધરમ પોતે પસંદ કરી લે. જે માની હોય તે અમારી તરફેન કરે એવી અમારી દુવા છે !

“તે જીવના શ્રેસતાઓ કે જેઓ એક જોડ છે, તેઓએ, વીચારવા, બોલવા અને કરવામાં ખરે અને ખોટું શું છે, તે જાહેર કર્યું હતું. જેઓ ભલા છે તેઓજ અને નહીં કે જેઓ ખુરાઈના કામ કરનારા છે, તેઓ સારાં અને નરસાં એ બંને વચે તશવત મમજે છે. જ્યારે આ બંને શ્રેસતાઓ એકઠા મલીઆ ત્યારે જીંદગી અને મોંત પેદા થયાં તેથી કરી-ને સહુથી ખુરાઓ તો આખરે (મરણ પામવા પછી) સહુથી કંગાલીઆત ભરેલી જીંદગી (દેજખમાં) ગુજરશે, પણ ભલાઓ તો આસીરવાદ (બેહુશત) મેલવશે.

“આએ બંને શ્રેસતાઓમાના ખુરા શ્રેસતાએ સહુથી ખુરાં કામો કરવાને પસંદ કર્યું; તે ભલો શ્રેસતો જેનો જમો કોઈથી ન ખસેડી શકાય એવા જે આસમાન છે, તે અને જેઓએ પોતાનાં ભલાં કામોથી કરી અહુરમજદને રાજ કીધા તેઓએજી સારું શું છે તે પસંદ કર્યું હતું.

“આલો આપણે જેઓ આ દુન્યાને ચલાવે છે, તેઓની તરફેન એંચીએ; ઓ, અહુરમજદ ! ઓ પેલી જેહાનનાં સુખ બખ્ષનાર અશ (સમાધ) ! જ્યાં ડાહ્યપણ વાસો કરે છે, ત્યાં આપણુ પોતાનાં મનને દોરવવું જોઈએ. ત્યારપછી ખરેખર નુકસાન કરનાર દરજની પડતી થશે, પણ વહુમતો જે ભલો શ્રેસતો છે તેના, અહુરમજદના, અને એશનાં સુંદર મકાનમાં જેઓએ મારાં કામો કીધેલાં જણાયે છે, તેઓને ત્યાં હમેશ સુધી રહેવા દેવામાં આવશે.

“ઓ માણસો ! જો તમે આએ ધરમનાં કાનુનો કે જે (અહુર)મજદ મને આપીઆં છે, અને જેની અસરથી ખુરાઓ પીડાયે છે, અને અશ માણસો આસીરવાદ મેલવે છે, તેને જો તમે વલગી રહેશો તો આખરે તે કાનુનોની મદદથી પ્રતેહ મેલવશો (બેહુશતની જગ્યા મલશે.)”

“જે કીયા કામો જરથોસતે પોતાના ધરમમાં દાખલ કીધાં હતાં, તે ખરેખર એવાં હતાં, જે જ્યારે અસલી આરથો સાથે વસતા હતા ત્યારે તેઓને તે માણસ હતાં, અને તે કીયા કામો હોમ અને આતશને બેઠા આપવામાંજ મમાએલાં હતાં. ઇરાંની લોકોનો “હોમ” તેજ હાંદુઓનો “સોમ” છે, અને તે વીશિનું ઈશ્વરી સતુતીનું ગાયન (ગાથા) ઝંદ અવસતામાં આવેલું છે. અહુરમજદ રોશનીનું મુલ હોવાથી સુરજ, ચંદ્ર, ગ્રહો અને વલી આતશ જેને તેની (અહુરમજદની) નીરમલ પેદાએશ તરીકે ઓલખવામાં આવે છે, અને તેટલાં માટે આ દુન્યામાં સહુથી પવોતર ચીજ છે, તે સધલાં અહુરમજદનાં ચીનહો તરીકે છે. આતશને બેઠો અરપણુ કરવાનું કામ આજદન તલક ચાલુ રહેલું છે, અને તેનાં બલતાને કદીખી ખુબઈ ભવા દેવામાં આવતું નથી. જીંદગી અહુરમજદ તરફની બખ્ષેશ હોવાથી અને તેટલાં માટે તેને તે વાહલી હોવાને લીધે તે ધરમ ફેલાયો ત્યાર પછીના પહેલા સધકાઓમાં કોઈપણ પ્રાણી તો ભાગ આપી તેનું લોહી રેદવામાં આવ્યું ન હતું; અને તે પછી એશીઆખંડના સધલા ધરમોમાં એક વખત સહુથી નીરમલ અને સહુથી ઉમદા ગણાતા એ જરથોસતી ધર-પતી નેમ બીગડતી ચાલી હતી.

“ઈરાંનની તવારીખ જાણવા જોગ છે. ઇરાંની પ્રજા આરપ પ્રજાઓમાં અગત્યની પંક-તાએ મઠવામાં પહેલી હતી. “સાધરિસ” કે જેનું નામ અને જેનાં કામો જીનીતોરાતમાં વરણ-

વામાં આવેલાં છે, તેના હાથ હેઠલ ધરાંણુ દેશનું રાજ્ય એક જોરાવર શેહનશાહતમાં બદલાઈ ગયું હતું, જે શેહનશાહતની હદ પુરવમાં સીંધું નદીથી પશ્ચીમે એશીઆમાંનર સુધી લંબાએલી હતી, અને એ રાજ્યમાં યાહુદીઓને બેબીલોનમાંથી છુટા કરવામાં આવયા હતા. અને પછી જેરુસલેમ જવા દેવામાં આવયા હતા. “દારાએસ” અને “ઝરકસીસ” એ નામે આવણુને સારી પેઠે બાણીતાં છે, તેઓના તેમજ બીજા (ધરાંની) રાજાઓના હાથ હેઠલ ધરાંનનું રાજ્ય સેંકડો વરસો સુધી એક બલવાન રાજ્ય તરીકે ટકી રહ્યું હતું; જ્યાર પછી જુના જરથોસતી ધરમને બદલે મુસલમાનોનો ધરમ પલાવા લાગો. પ્રેક્ષિયર મેકસ મુલર એક જગાએ ટીકા કરે છે કે “દુન્યાની તવારીખમાં એવા વખતેબી આવી ગયા હતા, જે વખતે અહુરમજ્દની બંદગીએ બીજા સધલા દેવતાઓનાં દેવલોનાં ખંડેરો ઉપર પુર જીત, સાધની સરસાઈ ભાગવવાની ધમકી દેખાડી હતી; (દેવતાઓની આરાધનાને બદલે અહુરમજ્દની આરાધના લોકોને મનાવવાને ધરાંણુઓએ લગભગ પ્રતેહ મેલવી હતી.) જે ધરાંનીઓ “મેરેથોન” અને “સેલેમસ”ની લડાઈએ જીત્યા હતા, તો અહુરમજ્દની આરાધના જે ધરાંની શેહનશાહતનો અને રાજ્ય કરતી કોમનો ધરમ હતા, તે આખી સુધરેલી દુન્યા ઉપર ફેલાતા. પણ તેમ બન્યું હતું નહી, અને હમણા એશીઆખંડમાં થોડાક લાખ પારસીઓ બાકી રહેલા છે જેમાના કેટલાક અસલી જનમભુમી ધરાંનમાં વસે છે, જ્યારે બાકીનો મોટો ભાગ મુબંધમાં અને મુબંધની આસપાસ આવેલાં ગામોમાં વસે છે.

“આ (જરથોસતી) ધરમ સદૃથી સાદામાં સાદો છે, તેમાં ઝાઘથી બીહવાનું, સારા વીચાર, સારા વચન, શારાં કાંમો કરીને જીંદગી યુજારવાનું, અને ભવીશ્યની દુન્યા માટે આશા રાખી મરણ પામવાનું લખાણુ આવેલું છે. તે એવા લોકોનો (યાને જરથોસતી લોકોનો) ધરમ છે, જેઓ ઝાઘની સદૃથી નજદીક રહેલા છે, અને જેઓએ તેની દરેક જમાનામાં મહુ કરતાં વધારે વશદારીથી સેવા બજાવી છે; અને જ્યાં જ્યાંબી તેઓ વસ્યા છે, ત્યાં ત્યાં તેઓએ પોતાનો ધરમ કયુલ રાખ્યો છે, અને પેગમબરો કે જેઓમાં જરથોસત પેગમબર કંઈઓહો વજનદાર થઈ ગયો નથી, તે પેગમબરોના ભાઈમંધ તરીકેની અને ઝાઘના છોકરાં તરીકેની પંક્તી ઉપર જે (માજદીપસતી) ધરમે તેઓને મેલીઆ છે, તે ધરમને તેઓ પાલતા આવયા છે.

“કાઈસિતના જમાનાની ૬૦૦ વરસ અગાઉ યાહુદીઓને કેદ પકડી બેબીલોન લઈ જવામાં આવયા હતા, અને તેઓને દેશનીકાલ થયાને ૭૦ વરસ વહી ગયાં તે દરમયાનમાં તેઓ ધરાંની ધરમ સંબંધી વહેવારમાં આવયા હતા; અને આતમાનાં અમરગણના વીચિતા વીચારો જે તેઓના (યાહુદીઓના) ધરમમાં હતા નહી તે વીચારો તેઓએ પોતાના ધરમમાં દાખલ કીધા હતા. તેઓએ વલી જરથોસતીઓ પ્રેસતાઓના જે ટોચાં વીચિ માનતા હતા, તે અને સેતાનના ખુરા ફેવો ઉપર રાજ્ય ચલાવવા વીશેતા વીચારોને જરથોસતી ધરમમાંથી ઉછીકા બીધા હતા.”

ભાગ ૩ જો.

—0000—

જરથોસતીઓ આતશને માન આપે છે, તેની ખુબીમાં, અને તેનેથી કંઈ જરથોસતીઓ આતશના પુજકો તરીકે ગણાતા નથી તેની તારીફમાં, બીજી જ્ઞાતના મોટા વીદવાંન અને માનવંત ગ્રંથકારોએ આપેલા વીચારો.

(૧) જેમ્સ શરબસ નામનો યુરોપીઅન ગ્રંથકાર જે શને ૧૭૬૬ નાં શાલમાં હીંદુ-સંધાન તરફ આવીઓ હતો અને ૧૭ વરસ તલગ હીંદુસંધાનમાં વસીને પારસીઓના પવી-તર ધરમ બાબેની ઝારી માહેતગારી મેલવી હતી, તે ગ્રહસંધે પોતાની મુસાફરીનાં હેવાલનાં ચાર પુસ્તકો કાઢાડીઆં હતાં; તેમાંના પહેલાં પુસ્તકમાંનાં સરે ૧૧૦ માં જરથોસતીઓનાં ધરમના મુકામો વીશે પોતાના વીચારો આ પ્રમાણે જણાવે છે કે—“પારસીઓના” આત-શબેશ્તમાં તથા આદરનામાં જે આતશ તેઓએ કીરીઆ કરી અશરગાંનીઆમાં ગોઠવેલા હોય છે, તે આતશની આગલ પારસીઓના ધરમયુરુઓ (મોબેદો) રાત દાહારો રહે છે, અને તે આતશને બીલકુલ યુગ્મવા દેતા નથી; હમેશાં મોબેદો ઘણી માવજત જતન અને સંભાલથી કાઢી, સુખડ તેમજ બીજી ખુશબોધઓ બાલે છે. ઘણી વખતે પારસીઓના ધર-મથી બીન વાકેશગાર લોકો અનન્યનપણથી પોતાના એવા વીચારો જણાવે છે કે “જરથો-સતીઓ આતશ, સુરજ, ચંદ્ર તથા શેતારાની બકતી કરે છે અને તેઓ ઝાદાતાલા મંગાથે કસી નીસખત રાખતા નથી.” એ તેઓનું બોલવું અને વીચારવું તદન ગલત ભર્યું અને જુદું છે. કારણકે પારસીઓ પરવરદેગારને બદલે એ આતશ, સુરજ, ચંદ્ર તથા શેતા-રાને માનતાજ નથી, પણ હમેશાં તે પાક પરવરદેગારનીજ બંદગી અને આરાધનાં કરે છે અને હમેશાં તે કીરતારને માને છે; પણ આતશનાં કેળલાને એક નુરી અને પવીતર ચીજ ગણી તેની સનમુખ ઉભા રહી ઝાદાતાલાની બંદગી કરવામાં એઓ ઘણું ઝાહાણ વીચારે છે. તેમજ સુરજ, ચંદ્ર, અને શેતારાની સનમુખ ઉભા રહી જે બંદગી કરે છે તે પણ ખુદ-રતી કરાંમતની એક નુરી ચીજ ગણીને, અને આતશનો કેળલો પાક પવીતર અને નુરી હેવાથીજ જરથોસતી મોબેદો તે આતશને કાયમ યાને બગતો રાખવાને ઘણી સંભાલથી જતન લે છે.”

(૨) બતરલ નામનો એક બીજો ગ્રંથકરતા પોતે બનાવેલા “હારેબી બલીકે” નામનાં પુસ્તકમાં જણાવે છે કે—“પારસીઓનો પેગમબર સત જરથોસત આતશને ઝાદાતાલાની સરંધેથી ચોખી પવીતર નુરી ચીજ તરીકે માનતો હતો, અને તેટલા મોટે સત જરથોસતે પોતાની દીનના મહજબ પાલનારા જરથોસતીઓને શરમાવ્યું છે કે હમેશાં આતશને બ-લતો રાખવો અને આતશની સનમુખ ઉભા રહી સાષ દીઝ રાખી ખરા એતેકાદથી બંદગી કરવી; અને આતશને આજબ પોહો આડવા મોટે સખત મનાઈ કીધેલી છે.”

(૩) નાંમીઓ શરેઅ વીદવાન એકવીટીઝ ડુ પેરેન લખી જાએ છે કે “ધરંની અથવા પાર-સીઓ જે માન આતશ તથા સુરજ તરફ ધરાવે છે, તેથી કાંઈ એવા શાર નહી કાઢાડવો કે એઓ કાંઈ આતશ તથા સુરજના પૂજારી છે; પણ એઓનો પેગમબર સત જરથોસત શર-માવી ગયો છે કે હમેશા ઝાદાતાલાની બંદગી કરતી વખતે એ નુરી ચીજે તરફ મોહકું કરી ઉભા રહી બંદગી કરવી. અને તેથીજ તેઓ તેમની સનમુખ ઉભા રહી બંદગી કરે.”

(૪) “વાસીયસ” નામનો એક રૂમીગ્રંથકાર આતશ વીશે પોતાના પુસ્તકમાં એક ગમ એમ લખી જાએ છે કે “ધરંનીઓ આગલા જમાનામાં આતશને માત્ર ઝાદાની બગતીનાં કેબા તરીકે ગણતા હતા.”

(૫) પ્રાચીન અને અરવાચીન ધર્મોનની તવારીખનો લખનાર “પીગત” નામનો નામી-ઓ વીધવાન પોતાના પુસ્તકમાં સંદે ૨૮ મે આતંશ વીશે ખુલાશો કરે છે કે-“ધર્મોનીઓ આતંશને એક તત્વ ગણીને માન આપતા આવેલા છે અને એઓના પેગમબર સત જર-થોસતે આતંશને જોદાની એક નીશાની દાખલ ગણી પોતાના ધરમમાં મુખીઅ દરજ્જો આપીઓ હતા અને જરથોસતીઓ આતંશની પરમતેસ મુરતીપુજક લોકોની પેઠે કરતા ન હતા પણ તેહને જોદાનો એક કેબલો ગણીને નમતા હતા. ઘણા લોકો પારસીઓને જે આતંશપરસત ગણે છે તેનો મુખ્ય સખખ એટલોજ છે કે આ ઉતમ બિદની બારીકો તેઓ મુદ્દન શમજતા નહી હતા.”

(૬) પારસીઓની જાહોજલાલી ભરેલી આગલી કીરતીને હસતીમાં લાવનાર નામીઓ વીધવાં શાયર શીરદોરી તુસી પોતાના મહથુર શાહનામાંમાં લખે છે કે:—

“મખીતદાર કે આતંશ પરશતાં બુદ્દ-પરશતનદએ પાક યજ્ઞબુદ્દ”

યાને-“તમે સઘલાઓ તમારા દેવમાં એવું ના ધારતા કે એ લોકો (જરથોસતીઓ) આતંશપરસત હતા; પણ તમે નીશ્ચય એમ જાણુજો કે એ સઘલા લોકો યજ્ઞદાંપરસત હતા.”

વહી એજ શાએર પાદશાહ નોશરવાન આદેલ આજર બાએજનનાં આતંશખાણમાં ખંદગી કરવા ગયો તે વીશે એમ લખે છે કે:—

બેત-“નવાન પીય આતંશ સેતાયશ ગેરેશત,

જેહાન આશરીનરા નેપાએશ ગેરેશત,”

અરથ—યાને “(તે પાદશાહ) ઘણી નમનતાધથી આતંશની સામે ઉભો રહ્યો અને જે સાહેબે સઘલી દુનયાં પેદા કીધી છે, તેહની ખંદગી કરવા લાગો.”

(૭) મેરી હાવીય નામની એક કબેલ ખાંતુ એ ખામદ ઉપર “આતંશની મીતરા-ચારી” એવાં મથાલાં હેઠલ નીચલું અસરકારક લખાન કરે છે:—

“આતંશ તમારો એક ખરો સોખતી છે, તે તમોને મુખ આપનારો ગોઠ્યો છે, જે હમેશાં તમારી સનમુખ હસતે એહરે આવે છે, અને એક ગરીબમાં ગરીબ માણસની ખુપડીને પોતાની હાજરીથી એક મેહલ જેવી આનંદી કરે છે. તમોને ટાઢ વાએ છે ? અરે શીકર નહી તે તમોને હવડાં ગરમી આપશે. તમોને થાક ચહડી છે ? અરે હવડાં તમારી થાક ઉતારી મુકશે. તમોને ભુખ લાગી છે ? હવડાં તમારે માટે તે જોરાક પકાવશે. તમોને રાયા મુલકમાં અનજાણુ લાગે છે ? બચપણથી જાણીતા થપલા વીચારો તમારી સનમુખ ધરી તમોને સોહોવાઇ જાએ તેવું કરશે. તમે ગરીબ છેઓ ? તેની રી શીકર. આતંશને મનથી એક ગરીબમાં ગરીબ પ્રકીર અને તવંગરમાં તવંગર શેહનશાહ બેડુ એક સરખા છે. માણસ તરીકે કેહેવાતો તમારો કોઝ એવો દોસત છે, જે તમોને એટલો ખધો કામ લાગે” ?

(૮) અરાગની રઘુતી વીશે એક અઝેજ કવીતાનો તરજુમો-“નમસ્કાર તુને માહારા છે એ રાસતી ! એ નીરમલ ! એ ઝહલકાત ભરેલા ! એ પાકીને ભરેલા ! સહુથી આતમ ચેરાગ અથવા નુર તમામ જાતની દલગીરી તથા દર દેહથત તથા અંધકાર તારથી દેડે થાએ છે અને ખરી સચાઇને જનમ આપનારી માતા તથા ખરી ખુબસુરતીનો એહેરો દેખાડનારી આરથી તે તુજ છે, એ રાસતી” !

(૯) “પારસીઓ અને તેઓનો ધરમ” એ વીશિની એક આરટીક્સ તારીખ ૨૫ મી ઇસેમ્બર અને ૧૮૯૭ નાં સાલમાં લનડન ટાઇમ્સમાં લખી છે તેમાં એક ટુકાણે લખે છે કે “પારસી લોકો આતંશની પરસતેશ કરે છે એવું તેઓ (પારસીઓ) કબુલ રાખતા નથી પણ

બંદગી કરતી વખતે એક તુરી ચીજની સનમુખ હભા રહેવાને તેઓને શરમાવેઆમાં આવ્યું છે એવું માને છે અને જેમ કરીસચીઅન લોકો જીજસ કરાધસિટનાં કુરશને આદરભાવ આપે છે તેજ મીથાલે પારસીઓ રાશની અને આતશની તરફ ઈજ્જત ભરી નજરથી જોએ છે અને બીજાઓ તેઓને ગેરવાજબી રીતે આતશપરશત કહે છે.”

(૧૦) હીલ્મિત નામનો એક માહોટા પાદરી “લીરીશીએશની” પાથીના દાખલા ટાંકી એવું લખી જાએ છે કે “આપણા મહજબમાં શરમાવે છે કે આપણી ધરમની જગાના તખ્તા ઉપર આતશને સદા રાશન રાખવો અને તેને પોતાની મેલે જુલવા દેવો નહીં. તેજ પ્રમાણે પારસી કોમના મોબેદો પોતાની ધરમની જગાઓમાં સદા આતશને બલતો રાખે છે.”

(૧૧) માલકમની ધરાંતની મુસાશરીના પેહેલા પુસતકમાં આતશ વીશે એવો એશારો કીધો છે કે:—“રાશની એ બલાઈની નીચાંની છે સીહા અને અંધારું એ પુરાઈની નીચાંની છે. દાદાર અહુરમજ્દે જરથોસત પેગમબરને એમ કરી કહ્યું હતું કે જે જે ચીજો તુરદાર અથવા મહલેદાર છે તેમાં મારું તુર છુપાયલું છે. એ ઉપરથી જરથોસતીઓ આતશ બેહરાંમ અથવા અગીઆરીમાં બલતા આતશની સનમુખ હભા રહી જોદાની બંદગી કરે છે. સુરજ બીજ સખલા તુરો કરતાંને ઘણીજ ઓતમ જાતનું એક તુર છે કે જેની મારફતે જોદાતાલાએ આ આખી પુરવ્વી ઉપર પાકીજગી ભરેલી અથરનો ફેલાવો કરીને દરેક ઉતપત્તીને આબાદી ભરેલી અને નીભી શકે તેવી રાખેલી છે, તે તરફ પોતાનું મોહોલું કરે છે.”

(૧૨) પ્રોફેસર ડાક્ટર એલ. એચ. મીલ્સે ગાથાનાં કીધેલા તરજુમાંવાલાં પુશતકનાં દીબાચામાં એક ગમ આતશ વીશે જણાવતાં તે એમ લખે છે કે:—“જોદાઇ પવીતરાઈ અને જોદાઇ શકતીની એક જાહેર નીશાન તરીકે આતશને ગણેલો છે.”

(૧૩) મી૦ જેમ્સ ડી. મેકકેબ નામનો એક અમેરીકન ગ્રંથકાર “પીકતોરીઅલ હીસતરી ઓફ ધી વરલડ” એવે નામનાં એક કીમતી પુસતકમાં આતશ વીશે એમ લખે છે કે:—

“આતશ સહથી સુંદર એક આકાશી તત્વ તરીકે અને એક શાએદાકારક શક્તી તરીકે ધરાંનીઓનું સહથી ધણું ધીયાન ખેચીયું છે અને તેઓના ધરમગુરુઓ કે જેઓની શ્રદ્ધ પવીતર આતશ કદીબી જુલઈ નહીં જાએ તે માટેની સંભાલ લેવાની છે, તેઓની સંભાલથી તેઓનાં આતશકંદેહમાં પવીતર આતશ કે, જે આકાસમાંથી સજગાવેલો કેહેવામાં આવે છે, તે વગર હરકતે વરસોના વરસો સુધી અને જમાનાના જમાનાઓ સુધી બલતો ચાલુ રાખવામાં આવ્યો છે. આતશને કુક મારીને અપવીતર કરવો એ સહથી મોટા માં મોટા ગુનોહ તેઓ (ધરાંનીઓ) માને છે, અને મુરદાને આતશમાં બાલવું એ પણ તેઓ ધણુંજ નાપસંદ ગણે છે. જ્યારે આતશને કાંઈ પણ ચીજ અરપણુ કરવી હોય ત્યારે જરા અરબીવાલો ભાગ તે ઉપર મુકવા સીવાએ કંઈપણ તે ઉપર બાલવામાં આવતું નથી.”

(૧૪) પ્રોફેસર મેક્સ મુલર નામના જાણીતા કાબેલ અંગરેજ વીદ્વાનનાં અધીપતીપણા હેઠલ “પુરવ તરશનાં પવીતર પુસતકો” એવે નામનાં દશતર પેહેલાનાં દીબાચાને, સફે ૨૨) ને જરથોસતીઓને બીનમાહીતગાર લખનારાઓ આતશપરસતનો કલંગ બગાડે છે તેનાં જોલાશમાં એમ લખે છે કે:—

“અવસતાના ધણા ભાગોમાં આતશ વીશે બેશક મોટાં માન સાથે બાલવામાં આવ્યું છે, પણ જેઓ જરથોસતીઓને આતશપરમત દાખલ ગણે છે, તેઓએ જાણવું જોઈએ કે જરથોસતનો મહજબ પાલનારા ખરા જરથોસતીઓ એ (આતશપરસતીનાં કલંગનાં) નામને ધીકારે છે.”

એજ વીદવાને “ધરમની ઉતપત્તી તથા વરધી” વીસે પોતાનાં બાસાણુવાલાં પુસ્તકમાં આતથ વીથે એકગમ એમ લખીયું છે કે:—

“અગની (આતથ) વીસે અતી ધણી જીની વાતો અથવા કથાથી અજાણ્ય થવા જેવું કંઈ નથી અને જે સરવે કથાઓમાંની જીની કથાઓમધે અગનીમાં કંઈક અનદોષ (યાને જે સ્વીજ નહી દેખી શકીયે તે) અને બેમાણુમ તોપણ ના નહી કહેવાએ એવી ખાદાઈ શકતી સમાયલી જણાવવામાં આવી હોય તો તેથી આપણને અજાણ્ય થવાની કંઈ જરૂર નથી.”

(૧૫) “મીં ગણેડવીન” નામનો વીદવાન અંથકાર પોતાના “આધને અકખરી” નામની શરસી કેતાખના અંગરેજીમાં કીધેલા તરજીમામાં પાદશાહ અકખર આતથ વીથે જે વીચાર ધરાવતો હતો તે વીથે એમ લખે છે કે:—

“નામદાર અકખરનું ચેરાગ અને ઘણું કરીને આતથ ઉપર ઘણું મોટું એકીન હતું, કેમકે તેને તે મોટી રાશની (યાને ખાદા) નાં કીરણો ગણતો હતો.”

(૧૬) આતથ વીથે બાધબલમાં એમ જણાવે છે કે:—“જગમન દયાના લોકો એમ જાણે છે કે અગની (આતથ) જે છે તે પરમેસવરની બધાંની છે અને “કાલીપન” લોકો તથા માજદીપસની પારસી લોકોની અગનીને પરમેસવરની બધાંની જાણીને તેને પોતાનાં દેહેરાંમાં (આતથખાણામાં) રાખે છે.”

(૧૭) મીં કાલીદાસ પંડીત દેશાઈ નામના એક હીંદુ પંડીતે “મુક્ત મુક્તી શાશતર” એવે નામનું એક પુસ્તક શને ૧૮૮૬ માં છપાવી બાહર પાડ્યું છે તેમાં તે આતથ વીથે સંદે ૨૦૧) મે એમ લખે છે કે:—

“ધસવરના નુરમાંથી પેદા થયેલી અગની (આતથ) ની જયોતી છે, તેથી આતથ તેની ઓખખાણુ આપનાર છે. આતથ સનમુખ ઉભા રહી શુખર સોખાન વગેરેની હવન કીરીયા કરવી, ચનાન, ધીયાન, શોઅવીધી, પવીત્રતા, દયા, માશી, મીતરાચારી, અરજવ (માંગી લેવું) વગેરે છોડવાં નહીં, એવી જરથોસતીઓની ધણીક રમઝો આરીપનોને મલતી છે. આ ઉપરથી જરથોસત પેગમખરે કરમ ઉપાસનાને માન વીગેરેની ખુખીઓ ખતાવીને પોતાના ધરમની પરજમાં ચલાવી, તોપણ સરવ સ્વીજનો પેદા કરનાર ઇશ્વર છે, એમ તેણે જણાવ્યું હતું.”

(૧૮) સતરમી સદીમાં બિદી વીદ્યાના લખાણુ કરનાર “રાખરટ શ્લડ” નામનાં ઇંગરેજ ગ્રંથકર્તા આતથ વીથે ઘણો ચરથ ઓલાસો પોતાના પુસ્તકમાં કીધો છે:—તેમાં તે જણાવે છે કે “માણસ તથા આ દુનયાને મોટે આતથને ઉતપન કીધેલો છે અને તેનો દરજ્જો ખુલંદ છે; પણ શું એટલામાંજ તેની ખુખી સમાયલી છે? અથ દુનયાના સાચાકામ મધેના અવીચારી મનુષ્ય! તારાં પોતાનાં શરીરમાંના જલકાટથી બરેલો ચેરાગ શું એટલીજ ખુલંદી ધરાવે છે? આ માટી રૂપી દેહમાં શું રાશની પ્રકાશતી નથી? અથ ખુદરતી વીદ્યાની વાકેશગારી ધરાવનારા વીદવાનો! તમે તેનું વરણન કરો. આતથનાં કામોની નોંધ કરો. એ ખાખત પ્રકૃતીની સાંકલમા વીટલાખી છે, એમ વીચારી સધલી સ્ત્રીઓના બાહરના તેમજ માહેલા છેક ભીતરના ભાગમાં તેની અચર થાય છે, એમ વીચારો. તું તથા તારી દુનયાં પ્રકત વચેની વસતુ છે અને બાહરની તેમજ અંદરની બંને બાજુઓ એક સરખી છે, તેથી શું તેની અમતકારીક સ્વાધઓ તું સમજી શકશે! તારા દીલમાં બધ રાખી આતથની (તેના બિદને મોટે) આરાધના કર. જેમ દીલમાં ધાસતી સાથે, વાકું મોહકું રાખી તેને કેવલા તરીકે નમયા પછી એક માણ તેથી દુર થતો હતો તેમ તારું મોહકું તેની સનમુખ કરવાથી તું દુર રાખ. એક મુરતીપુજક તરીકે નહીં ગણાતા જ્યારે પુરાતમ ઇરાનીઓ તથા

તેમના ઉસતાદ માહુઓએ તેની પરશતેશ કીધી તપાસે તેમાં અનયય થવા સરખું કંઈ નથી. અમતકારેથી ભરેલા આ માહાભારત તતવની ખુબી જોઈ તેઓએ (યાને જરથોસતીઓએ) તેને નમી આરાધવાને તેમજ અત્યંત મન્દાઈથી ભરેલા કેબલા તરીકે માનવાનો ટેરાવ કીધા હતા; એટલું છતાં પણ માણસજાતે પોતાની શીલસુશીલ જ નહીં પણ પોતાની સરવેથી સાધારણ ખુબીથી તેને અશક્ય દેવતા ગણ્યો છે.”

(૧૯) પ્રેફિયર ડાક્ટર રાહોઈ” નામના એક જરમન વીદ્વાને “અહુરમજ્દના કાયદાઓ શાયનો જીહોવાના કાયદાઓનો મુકાબલો” એવે નામનો એક રેશાલો છપાવી બાહુર પાડીઓ છે તેમાં તે આતશ વીશે પોતાનો વીચાર આપતાં એમ લખે છે કે:—

“અહુરમજ્દની બંદગીને માટે આતશને પવિતર જગ્યાઓ યાને આતશકદેહોમાં રાખીને કેબલા તરીકે માનવાનો છે, જેમ કીધાથી મોબેદેની ગંભીર બંદગીનું શ્વ સપર પેહેલું હાંસલ થાય છે. આ બાબદના મુલ વીચાર વીશે આપણે તકરાર કરી ચુક્યા છીએ કારણકે આ જગીઆએ (યાને આતશખાનામાં) તો ઘણું કરીને શ્વત અહુરમજ્દની જાહેર બંદગીનું જરમાન હોય એમ લાગે છે પણ પોતાને માટે ખાનગી બંદગી દરેક માજદીય-સનાન રાતરે કોઈથી જગ્યા ઉપર કરે છે. એ આતશની પરસતેશ એટલી બધી પવિતર ગણવામાં આવે છે કે જે મોબેદ એ પવિતર આતશની જાલવણી કરીને તેને સદા રોશન રાખે છે તેને પોતાના ખરાબ દમથી આતશ અપવિતર નહી થાય તે માટે પોતાના મોહોડાં આગલ એક “પનામ” (પદાત) આડું રાખવું પડે છે, અને તેનાથી આતશને પોતાના ખુલા હાથથી આડકી શકાતું નથી તેમજ આતશ ઉપર મુરદાં જેવી અપવિતર તથા નજસ જણાશે (હરેક જાતની નસા ભરેલી ચીજો) નાખીને અપવિતર કરવા માટે તેને (નસો બાલનારને) મોહોતની શીખસા શરમાવી છે. હોરમજ્દી આતશપરસતી તપાસીને જોતાં ખુદરતી રીતે આપણને મુસાનાં પુસતકોમાં જણાવેલી જીહોવા (યાને ઝોદા) ની આતશપરસતી યાદ આવ્યા વગર રહેતી નથી. જીહોવા પણ રોશણીમાં રહે છે, તેનો મહીમાજ રોશણી છે અને અહુરમજ્દની માશક આતશમાથી જાહેર થાય છે. તેના (જીહોવાના) ધરમગુરુઓ પણ જાતના આતશો કબુલ રાખે છે જેમને તેઓ જુદદાનોના અપવિતર આતશથી જુદા ગણે છે; જેમાં પેહેલો એરોને આપેલા પેહેલા ભોગની વખતે આકાશ ઉપરથી ઉતરેલો પવિતર આકારી આતશ જે હંમેશાં બલતો રહે છે તે ઉપરથી આપણે સવાલ કરશું કે જીહોવાની આરાધના જે અહુરમજ્દની આરાધનાને મજતી આવે છે તે શુ શ્વત અકસમાતથીજ ઉતપન થઈ હશે?”

(૨૦) “એડીતબરે રીવીયુ” નામનાં અંગરેજી ચોપાંતીયાંના અકટોબર સને ૧૮૮૫ વાલો અંકમાં “ધરિંતના અસલી રહેવાસીઓ” એવે નામનાં મથાલોવાલી બાબદમાં પારસીઓ આતશને ઝોદાઈ તુર તરીકે ગણી માને છે તે વીશે એમ જણાવે છે કે “પારસીઓને આતશની પુજા કરવાનો જે દોશ દેવામાં આવે છે તે ઝોટો છે. હાંથે કરીને દવેમબાવથી અથવા તો અનજાણપણથી તેમને એ બદનામી લગાડવામાં આવે છે. જરથોસતે આતશને કાંઈ પુજા કરવાને બનાવીઓ નથી, પણ તેમની સનમુખ ઉભા રહી તેની સ્વચ્છતાને વખાંણી ઝોદાને યાદ કરવાને બનાવીઓ છે. પારસીઓ કંદી બીડી પીતા નથી. તેઓ આતશને હાલવતા નથી. અને પાણી અથવા આતશને ખરાબ કરતા નથી. તેઓ જે કુસતી બાંધે છે તે જરથોસતી ધરમની એક ખાશ નીશાન છે. તે ઉતના ૭૨ તારોની બનાવવામાં આવે છે. એ ૭૨ તાર ચજસનીના ૭૨ હાંછે. તે બાંધતાં ઝોદાને યાદ કરી શારાં ઝમો કરવાની શરજ બતાવે છે અને વંદીદાદના પુસતકમાં સુગડાઈ, સશાઈ તથા નીતીનાં લખાંણો છે.”

(૨૧) કરનજ હેનરી એસ. આલકોટ મુખધના ટાઉનહાલમાં પારસીઓના ધરમ વીશે કરેલાં બાયાણુ વેલા પારસીઓને જુદદીનવાલાઓ આતશપરસત કહે છે તેના રદીઆમાં તે વીદવાને એમ કહી સમજાવયું હતું કે :—

“પારસીઓને આતશપરસત કહેવામાં આવે છે પણ તે તદનજ ખોટું છે. તેઓ તો આતશ તેમજ સુરય તથા આંવાંઅરદુધશુર જેમાં મધલી રોશનીઓનું ગેમી તુર તથા સઘલા જીવજંતુઓની ઉત્પત્તી સમાચલી છે, એમ વીચારીને અહુરમજ્દતું નામ આપી તેનો કેબલો કરે છે.”

(૨૨) જરથોસતીઓ આતશને ખોદાઈ તુર તરીકે ગણી ખોદાની બંદગી કરે છે તે વીશે “તવારીએ તબરી”નો બનાવનાર “અબુ જાફર” નામનો એક નામીયો મુસલમાન અરબ ઐતહાસક પોતાના પુસ્તકમાં એક ઠેકાણે એમ લખી જાણે છે કે :—

“કેઆની પાદશાહ કેખશર પોતાના બાપના ખુનનું વેર લેવાને પેલેલાં અશરાશીઆબની શાલમાં નીચડત થયા તવારે પછો ધરાંનમાં આવીને પોતાની મતા ચોક્કસ કીધી અને તવાર પછી પરવરદેગારની બંદગી કરવા કીજે તેણે આજર બાએબનના આતશખાના તરફ પોતાનું મોઢોડું ફેરવયું (પાને તથા ગયો.)” (તબરી પ્રીરદોસીની આગમજ યદિ ગયો છે.)

(૨૩) ધરાંનના શાહ નામઝદીનનો હીંદુમથાન ખાતેનો માજી એલચી નામદાર “મીરજા હુસન કુલીખાન” તારીખ ૧૪મી મારચ સને ૧૮૮૬ ને દીને મરહુમ શેઠ કાવસજી ખેહરાંમજી બનાજીના આતશખેહરાંમ શાહેબનું મકાન જોતા આવયો હતો. તે વેલા જરથોસતી ધરમ બાબે વીચાર જણાવતાં પારસીઓ આતશને એક તુરી કેબલા તરીકે માન આપે છે અને જેઓ તેઓને આતશપરસત કહે છે તે ખોટું છે તે બાબે એ નામવરે એમ જણાવયું હતું કે :—

“જેઓ પારસીઓને આતશપરસત કરે છે તેઓ એક મોટા ગુનાહ કરેછે કારણ કે પાક યજ્ઞાંની બંદગી અને અહુરમજ્દની પરસતેસ કરનારાઓને એમ કહેવાયો જુદ યજ્ઞાં અથવા અહુરમજ્દને એક ખોટું અપમાન કર્યા બરાબર છે, અને એમ બોલનાર પુરૂશ પોતે યજ્ઞાંપરમત નથી એમ પોતાને સાબિત કરી આપે છે. કુલ જહાંનમાં આતશની બ-રોબરી કરનારી બીજી કોઈ પણ ચીજ નથી અને આતશનો કેબલો ખરોજ યજ્ઞાંનો કેબલો છે. યજ્ઞાં સરવે વખતે અને સરવે ઠેકાણે હાજર હોય છે પણ તેને કોઈ જોઈ શકતું નથી તેમજ આતશ (ગરમી) સદા કાલ સરવે ઠેકાણે છે પણ તેબી જાહેર નથી. ગરમી વીનાં દુનીયાં હધયાતી બોગવે એ માનવુંજ ખોટું છે, માટે તે ગરમીનું મુલ (આતશ, ખોરશેદ) યજ્ઞાંની શકતી અને તવાંનાંઈતું ખરું પરતીનીધી છે. ખોદા છે તથા સુધી ગરમી છે અને ગરમીથીજ દુનીયા સરજઈ છે અને ચાલુ છે. માટે એ ગરમીનાં મુલ (આતશ, ખોરશેદ) ની સેતાયસ ઘટતી અને તદત વાજબી છે. અને તેટલા માટે આતશ-ખોરશેદની સામે ઉભા રહી બંદગી કરવી એ ખોદાઈ દરગાહમાં બંદગી કર્યા બરાબર છે. અને તમો જરથોસતીઓ તમારા જોહાનઆશકાર તરીકા પરમાણે ચાલી યજ્ઞાંપરમત અને અહુરમજ્દપરસતનું માન ભરેલું નામ જાલવવાને બાયગયાલી છે. ધરાંનમાં દાનેશવરો પોતાની દાનેશ તથા વીદ્યાના સખબધી આતશ (ગરમીનાં મુલ) ને વાજબી કારણ આપે છે, એવું માન દરેક ખોદાપરસતે આપવું ઘટારત અને સજાવર છે.” આટલું કહી એ નામવરે ઘણા ગંભીર અવાજે એક ટુંક દુઆ કીધી હતી અને ખોદા પાસથી ખરા અંતકરણથી ચાહયું હતું કે

“કદીમ ધરાનનાં નામનો આતશ સદા રાશન રહે.” આ કુવા તેમના સેક્રેટરીએ યુજરાતીમાં સરવેને કહી સંભલાવી હતી.

(૨૪) “લારડ બીશપ મીયુરીને” ઝોરાસટર એનડ કરાઈસટ” એવે નામના પોતાના રસલામાં આતશની ખુલંદી વીથે ૪૦ મે સફે એમ લખ્યું છે કે :—

“હજરત જરથોસ્તે પેગમબરી દાવો ઉઠાવેઆ બાદ, માતર એખલા એકજ આદાની પરસતેશની રીતીજ સજીવન કીધી હતી એટલુંજ નહીં પણ આગલા ધરાનીઓમાં બંદગી કરવાની જે સઘલી પાકીજેહ રાહ રીતીઓ હતી, તે રાહ રીતીઓની એ જરથોસ્તે પોતાના જમાનામાં પાછી સજીવન કીધી હતી, એ રીતીઓમાં સહુથી ખાસ રીતી તે આતશને કેબલો ગણીને આદાતાલાની બંદગી બળવવા બાબેની હતી, કે જે આદાતાલા અસલી ધરાણીઓના માહ ખુલંદ એતેકાદ મુજબ, તમામ જાતની રાશની અને નુરમાંજ સદાકાલનો ગરકાવ છે. આગલા વખતમાં આતશની પાશબાની કરનાર ધરાની ધરમયુરઓને “સોસીએનતો” કરી કહેતા હતા, કે જે પુંજરીઓને હીંદુઓના ધરમ પુસતક “વીદા”માં “આથરવાન” કરી જાણુવેલા છે. હીંદુઓના “રીગવેદ” પુસતકમાં આથરવાનને આતશનો શબ્દગાવનાર, અથવા આતશને રાશન કરનાર તરીકે જાણુવેલો છે. હવે આગલા જમાનાના રોમન લોકોની, અસલ ધરાન સરજમીનમાંથીજ જુદા પડીને, યુરોપના ભાગ તરફ આવી વસેલા જણાએ છે, અને પેલા બરાહામીન લોકોનું ટોલું ધરાનથી નીકળીને હીંદુસથાન તરફ આવ્યું હતું તેનીબી ઘણા આગમજના વખતમાં એ રોમન લોકો જુદા પડેલા દીસે છે, અને એ રોમન લોકોની આતશની કેબલા તરીકે પુંજ કરતા હતા. તેઓના પુંજરીઓને “શ્લેમાઇનસ” કરી કહેતા હતા. અસલ “શ્લેર” બોલનો માએતો આતશને સતગાવતું, અથવા રાશન કરવાનો અથવા બસતું કરવાનો થાએ છે, અને એ ઉપરથી આતશને રાશન રાખનાર, અથવા આતશની પાશબાની કરનાર સખસોને “શ્લેમાઇનસ” કરી કહેતા હતા. એવા શખસોની પાશબાની હેકલના આતશને, કંઈબી જાતની પાક કીરીઆના અથવા બણતણના કામ સીવાએ, કોઈબી બીજાં કામસર કોઈને આપતામાં, કે વાપડવા દીધામાં આવતા નહીં હતા. કોઈબી જાતની ગલીચ કે અપવીતર ચીજથી અથવા મરણ પામેલી લામના અડકવાથી, અથવા કોઈ મરણ પાંમલાઓની ધોર આગલથી તેજા આતશને સદા દુર રાખતા હતા, તથા તે આતશના પાશબાનોબી એવીજ ચીજથી સદા અતરંગ રહેતા હતા. જેઆરે આ આતશના પુંજરીઓ કંઈ કીરીયા કામ કરતા હતા તેઆરે પોતાનાં હાથમાં પેલો “વીલગાકામીટેકયુના” નામનો રોપો અથવા ઘંબરી રાખતા હતા, કે જેને જરથોસ્તી લોકો ધારીઆ મેલે “બરશમ” કરીને કહે છે. અને એ આગલા વખતના રોમન લોકોના પુંજરીઓ એટલી બધી ચોખ્ખાઈ અને પવીતરાઈ વાપડતા હતા કે, બદનપરનાં કાપેલાં બાલ અથવા નખોબી ખાડા ખોદીને જમીનમાં દાટતા હતા. હવે પારસી લોકોના વંદીદાદની ૧૭ મી પરગરદમાંબી એવુંજ ફરમાન જાણુવેલું છે, અને દાદાર અહુરમજ્દે જરથોસ્તને એમ ફરમાવેલું છે કે, “એ જરથોસ્ત, કાપેલાં બાલ તથા નખ દુરની જગાપર લેઈ જઈને, ખાડો ખોદીને દાવતાં જોઈએ છે.” આગલા વખતના રોમન લોકો, જે પુંજરીઓને “શ્લેમેન” કરી કહેતા હતા, તેવા શખશોને હીંદુ લોકો “બરાહામીન” કરીને કહે છે એ એક બીજાને અછી રીતે એક મલતું આપે છે. અને “બરાહામા” અથવા “શ્લામા” નો અરથબી આતશ અથવા બલતાંનો થાય છે. એક નીરમલ અને પાકીજેહ આતશનું નુર અથવા-રાશની તે પરવરદેગારના અશલ નુરના કેબલા તરીકે ઘણીજ બરોબર રીતે માનને લાયક છે, કે જે પરવરદેગાર પોતેબી એક સદાકાલનું બલકતું નુર છે. જે ધરમયુરઓ અથવા પુંજરીઓ તે આતશની પાશબાની કીજે

રહે છે, તે પુ'નરીઓએથી ગોષા ખુદ પોતાને હીલતા ચાલતા આતથના શાલા તરીકે મ-
ણીને શરવે પરકારે પોતાનાં તન-મનને પવીતર અને સશાધાર હાલતમાં રાખવાં જોઈએ છે,
તે પાક ખાદાતાલાના નુરને સદાકાલ ઝલકવું અને સશાધાર રાખવા કીજે, જે સહથી સારી
તથા સુકા અને સુગંધી ચીજોની અગત હોય છે, તે અગતની ચીજો પુરી પાડવા કીજે,
તથા બંદગી અને કીરીઆ કામો કરવા કીજે, પેલા પુ'નરી અથોરનાઓએથી પોતાનાં
તન-મનને સદા નીરમલ અને પવીતર હાલતમાં રાખવાં જોઈએ છે. પારસીઓની આત-
થની આરાધનાં તે મુરતી પુ'ન છે, એમ વીચારવાથી હું ધણો વેગલો છું. જે કાંઈ પાર-
સીઓને માથે આ અતી ધણા હીના યુનાહનો વાંક મેલે છે, તેઓ કાચેત તો કરી ચકતા
નથી કે પારસીઓ આતથ અથવા આશ્તાબને ખાદા હોય તેમજ માને છે. માટે આવે
વાંક મુકનાર બદબોધના અતી ધણા ખીકારવા જોગ અપરાધનો અચીતજ યુનેહગાર થાય છે."

(૨૫) રેવરંડ ડાક્ટર મેકાલેસ્ટર નામનો એક અમેરીકન ધરમચુક પોતાની દુનીયાની
મુસાશરીવાલાં પુસ્તકમાં "એક નવાઈ જેવી કામની રાંહ રસમોનો હેવાલ" એવાં મથાલાં તથે
પારસીઓ વીશ લખતાં તેઓ આતથપરસત નથી પણ ખાદા પરસત છે એમ જણાવતાં
લખે છે કે:—

"તેમના ધરમમાં પ્રમાનો પોતાનાં કામોથી બરોબરી કરી બતાવવાની નેમ તેઓ રાખતા
હતા. અને જે તેઓ વીશ વાંચીયું હતું તે પરમાણે તેઓ કંઈ આતથપરસત ન હતા એમ
તેઓ (પારસીઓ)એ અમારી ખાતરી કરી આપી. પોતાથી જુદા ધરમ પાલનારાઓ વીશ
કેટલાકો કેવો ખોટો ખયાલ ઉત્પન કરવાની તજવીજ કરે છે તેનો વીચાર કરી અને એ
પામયા. દુનયાના પેદા કરનારની અખુટ રાશણીનાં એક ચીનહ તરીકે તેઓ આતથને માન
માતર આપે છે, અને તેને ખાદાની બંદગી કરતી વખતે હાજર રાખે છે."

(૨૬) મી૦ દબ્બીયુ. એસ. કેન. નામના એક જાણીતા અંગ્રેજ મુશાફરે "પીકઅરરક
હ'ડીઆ" એવે નામનાં પુસ્તકમાં પારસીઓ વીશનો હેવાલ આપતાં તેઓ આતથપરસત
નથી પણ ખાદા પરસત છે એમ જણાવતાં લખે છે કે, "પારસીઓને કાંઈવાર આતથપરસત
કહે છે, જે બાલ તેમને માટે તદ્દન ખોટા છે અને જે તેઓ ખરી રીતે અને ધણા જોસ
સાથે તુમજકારી કાઢે છે. તેઓ એકધરી એટલે એકજ ખુદાને માનનારા છે. તેમના ધરમ
પ્રમાણે ખુદા, તે નેકી, પવીતરાઈ, અમરકીરતી, ઝલકાટ અને આકાશી જાંદગીનો અવતાર
છે, અને તેથી પારસીઓ બંદગી કરતી વખત મુરથ, આતથ અને પાણીને ખુદાની સરવો-
તમ પેદાયથ સમજી તેઓ તરફ પોતાનું મોહ ફેરવી ઉભા રહે છે. તેમનાં બંદગી કરવાના
પવીતર મકાન (આતથબેરેરાંમ)ના અંદરના ભાગમાં તેમના પાક કેબલા સીવાય કાંઈ પણ
હોતું નથી. જે આતથ તેઓ આ મકાનમાં રાખે છે તેને કદીખી જુભવી દેવામાં આવતો
નથી. જે ઓરડીમાં તેને રાખવામાં આવે છે તેમાં તે સીવાય ખીજુ કસુખી નજર આવતું
નથી એટલે સુધી કે ત્યાંની દીવાલો પણ ફાકટ સીંગારથીખી નીરાલી હોય છે."

(૨૭) મી૦ પ્રધીસન નામનો એક અંગ્રેજ વીદવાન ગ્રંથકાર કે જેણે ધમારતો સં-
બંધી તવારીખતું એક પુસ્તક બાહર પાડીયું છે તેમાં પુરાતમ ઓરિયન ટોલાના ધરમ વીશ
લખતાં તેઓ આતથને ખાદાનો કેબલો તરીકે ગણી માન આપતા એમ જણાવતાં લખે છે કે:—

"ઓરિયન (પાને પુરાંતમ ધરિંની) લોકોનો ધરમ એક ખાદાને માનવાનો હતો, અને
તેઓએ એવું વીચારીયું કે, આએ પુરથવીમાં ખાદાને થોડી ધણીખી મલતી કાંઈ ખીજ ચીજ
હોય તો તે આતથ છે. તેથી આતથને તેઓએ ખાદાનો કેબલો કરી માન આપીયું. એ રીતે

આતશની પરમતેસ પુરાતમ વખતથી તે હાલના જાત જાતના ઐરીયન લોકોના અસલ વડ-વાઓથી સર પામી છે.”

(૨૮) મી० આર. એમ. મારટીન નામના એક અંગ્રેજ વીદવાને “બરીટીસ હીંદુસથાનની તવારીખ” લખી છે તેમાં સંદે ૨૯૪-૨૯૫ માં જરથોસ્ત્રીઓ આતશને ઓદાતું નુર તરીકે માંની કેબલો કરે છે તે વીશે એમ જણાવે છે કે :—જામી તોખમના (પારસી) લોકો ગોલામીપણ તથા.....ખરાબ મહજબનાં કરતાં ને આપખખતીયારીને તથા પોતાના પવોતર ધરમને વધારે આહતા હતા; મોટે મુસલમાન લોકોએ ધરંન પ્રતેહ કરવા પછી પારસીઓ સાતમી સદીમાં ધરંન છોડીને પરદેસ ગયા અને પાક આતશ કે જેહને સુરજની અલામત અને તેડલા ઝાંઝ ઓદાતાલાની અલામત અથવા નીસાન કરી માને છે તે આતશને પોતા સાથે લઈ ગયા; અને ઓદાતાલા કે, જેહની કરી સુરત નથી તેની સરવેથી સારી અને ઉમદા હીંદીનાં અથવા કેબલો એ રાશની છે એવું તેઓ (યાને પારસીઓ) માને છે.”

(૨૯) સર વીલીયમ આલ્ફસલી નામનો નામાંકીત ધરંન દેશનો મુસાફર પોતાનાં પેહેલાં પુસ્તકના તરીજ બાબને સંદે ૧૦૨ માં પારસીઓ આતશને એક ઓદાઈ નુર તરીકે મમજ કેબલા તરીકે માને છે તે વીશે એ વીદવાન એમ લખે છે કે :—

“હીએટ જણાવે છે તે મુજબ એક પસંદ કરેલો ડોલો જે ઇમરાઈલિના એસ કબીલાનો હતો તેમને કેલવણી આપનારા એક નયાય સાસતરીને ખુદરત તરફથી જે ખસારત થઈ હતી તેનાં (યાને ઓદાનાં) શરમાનોની તાબેદારી શકત એ (પારસીઓના) ધરમયુરઓ પોતાની ખંદગીની જગ્યામાં હમેશાં આતશ રાસન રાખવાના કામમાં મસયુલ રહેવાથી કરતા હતા. ધરંનનાં આતશખાણાંઓને શકત ઓદાતાલાની માન ભરેલી ચાદમાં રાસન રાખવામાં આવતાં હતાં. એજ મુઆફક જરદીહસત અથવા જરાતુસતની હાલની દીનવાલાઓ જેવે હીંદુસથાન તથા પોતાનાં શવદેશ ધરંનના મુલકોમાં વસે છે, તેઓની એક ઓદાને આરાધના મોટે આતશનો કેબલો કરવા શીવાએ બીજી કોઈબી મકશદ રાખતા નથી.”

(૩૦) “મી० એડવર્ડ કલોડ” નામનો વીદવાન ગ્રંથકાર “ધી આઇલડહુડ ઓફ ડીલી જીઅનસ” એવે નામનાં પોતાનાં પુસ્તકમાં એક ગાંમ આતશ વીશે એમ જણાવે છે કે :—

“જરથોસ્ત્રીઓ દેહેડાં અથવા મુરતીઓ બનાવતા ન હતા, અને આતશને એક ઘેરી લીધેલી જગ્યામાં બલતો ચાલુ રાખવામાં આવતો હતો, અને તેની આગલ મુખ્ય કીયા કામો કરવામાં આવતાં હતાં.

“હજુરબી પારસીઓ જ્યારેબી તેઓ ખંદગી કરે છે ત્યારે રાશની આપતી ચીજો જેવી કે સુરજ અથવા આતશ તરફ મોહકું કરે છે, અને રખેને તે આતશ પોતાના દમથી કરી અપવોતર થાયે તેને ઝાંઝ જ્યારે ધરમયુરઓ આતશની નજદીક જાયે છે ત્યારે પોતાનું મોહકું ધાંકે છે (પદાંન બાધે છે) તેમ છતાં પારસીઓ આતશ પરમત છે એમ કહેવું તદન બલત છે, તેઓ આતશને શકત એક ઓદાની શકતીનું નુર દેખાડનાર તરીકે ગણે છે અને એમ ધારીને માન આપે છે.”

વ ધા રો.

આગલા ત્રણે ભાગે છપાઈ ગયા પછી એ ત્રણે ભાગેને લગતું
ખીનું વધારે મલી આવેલું લખાણ.

(૧) “ઓનરેબલ ચારલસ ઈ. પોસ્ટન” નામનો અમેરીકાનો એશીઆને લગતો એક માણ કમીશનર જેણે ઈ. સ. ૧૮૬૯ માં ચીન, જપાન અને હોંકુંગાંત ખાતે જે મુસાફરીઓ કરી હતી તેના હેવાલની નોંધ એકઠી કરી છપાવી છે; વળી તેણે અમેરીકા જવા પછી પારસીઓ વીશે, તેઓની ચાલ ચલણ વીશે અને તેઓની રીતભાંતો તથા ધરમ વીશે એક ભાષાણ આપ્યું હતું, જે ભાષાણ, તેણે ખાનગી આસામીઓમાં વહેવવા મળે, એક ચોપાનીયાના આકારમાં ઈ. સ. ૧૮૭૭ સાલમાં બાહેર પાડ્યું હતું, તેમાં ભાષાણ કરતા પારસીઓને “સુરજની આરાધના કરનાર” તરીકે ઓળખાવી તે કહે છે કે:—

“એશીઆના ધીમ વસતીવાલા શેહેરોમાં હજારો લોકો સાથે સંબંધ વહેવારમાં આવવાથી જીવ કંઠાસો આવે છે, અને ખુદરતની દોસતી (એફ્રનવાસ) માટે તલપ તલપ કરે છે. જો તમે સુરજ અસત પામતી વખતે મસાલાના તાપુની પવનની થંડી લેહકી ધોરવાને આસપાસ ફરો, તો એશીઆ ખડના સરવથી વધારે ઓચંચો પમાડનારા લોકો તમારી નજરે પડશે.

“એ લોકો તે પારસીઓ છે, જેઓ સુરજની આરાધના કરનારા ધરાણીઓ છે, અને જે ઓ પુરાતન કાલમાં થઈ ગયલા જરથોસત (જેણે મેનધઓને ધરમ શીખવીઓ હતો તે)ની પુઠે ચાલનારા છે. એક લગભગ નાચ પામેલી કોમતા બાકી રહેલા અને બિદ્ધરમોથી ભરપુર ભાગને (પારસીઓને) સુરજની આરાધના કરતા જ્યારે આપણે ક્રીનારા ઉપર ઉભા રહી નોંધએ છીએ, ત્યારે આગલા બામદાદના જમાના (જ્યારે સુન્દરાની સરઆત થતી હતી તેવા વખત) તરફ અને અંધારાં (જે વખતે સુન્દરાની સરઆત થઈ ન હતી એવા વખત) તરફ આપણા વીચારો દોડે છે કારણ કે તવારીખમાંથી મલી આવતાં છુટાં છવાયાં લખાણોમાંથી એ બાબદ ઉપર અજવાણ પાડવાને ઘણું જ થોડું મલી આવે છે.

“તેઓના ધરમને લગતાં કાનુનો ઝંદઅવસતા નામની એક પવીતર કેતાબમાં લખાએલાં છે, જે કેતાબ જરથોસતે બોદાની આગેવાની હેઠલ રહી લખી હતી એવું કહેવામાં આવે છે. ઝંદઅવસતા.—જગતના બનાવનારે તેની નજીક આવી એ વીશે તેને સમજાવ્યું હતું, એવું કહેવાતો જરથોસત દાવો કરતો નથી, પણ કે જ્યારે તે “તનમયાવમથા” (ઉંડા વીચારમાં) હતો, ત્યારે તેનું મન આસમાન તરફ ઊંચે ચઢ્યું, અને મુખ્ય ફરેમતાઓ (અમેસાસપંદો)નાં એકટોલાએ, તેના મનને લગતા કાણુમાં ઈશવરી ગીત ગાયું, અને તે ઉપરથી બોદાની મરજી થુ હતી, તે તેણે (જરથોસતે) જાણી.

“જરથોસત.—કરાઈસતના જમાનાની અગાઉ મેનધઓના ધરમ વીશે જેઓએ લખ્યું છે, તેઓમાં જરથોસતના જમાના વીશે મરવથી પેહેલા લખનારા રમીઓ હતા. તેઓના જણાવીઆ પ્રમાણે જરથોસત કરાઈસતની ૬૦૦૦ વરસ અગાઉ થઈ ગયો હતો.”

કરતા અહીંઆ જુદા જુદા લખનારાઓ જેઓએ જરથોસતના જમાના વીશે લખીકું છે, તેઓના મત તાકી પોતે પોતાનો વીચાર જણાવે છે, કે “તવારીખને લગતી અચોક્કસ ગણતરીઓ જે ઘણા ફેરફાર સાથે આપણને વારસામાં મલી છે, તેમાના કોઈમી બનાવ વીશે

વાદવીવાદ ચલાવયા વગર આપણને કબુલ કરવુજ જોઈએ, કે જરથોસ્ત ધણા આગલના જમાનામાં થઈ ગયો હતો, અને કે તેણે સચ્ચાઈ અને જુઠાઈ, ભલાઈ અને ભુંડાઈ, રાશની અને અધાર, એ હમેશના મુલ કાયદાઓ ઉપર પોતાનો નીરમલ અને સરવેથી ચઢતે દરજ્જોનો ધરમ સથાપયો હતો, અને કે માણસ જાતને ધરમ શીખાડનાર કોઈપણ શીક્ષક કે જેની નોંધી માણસ જાતે બનાવેલા વારસીક નોંધોના દક્ષતરોમાં લેવાવી ચાલુ થઈ તેના ધણા આગમજના જમાનામાં જરથોસ્ત થઈ ગયો હતો.

જરથોસ્તે ઉપદેશ કીધેલો ધરમ ત્રણ બેલોમાં સમાઈ જાય છે:—

“હુમત” —સારો વીચાર

“હુખત” —સારો વચન

“(હુ) વર્સત” —સારા કામ

“ભટકતા ‘દક્ષિણેલાઈતમ’ (યાહુડીઓ)ની અંદર ધોરણ (ધરમ) દાખલ કરવા માટે ‘મા-ઉંત શીનાઈ’ના પાહાડ ઉપર થતાં તોડાનો વચ્ચે ખોદાએ મોઝીઝ (મુસા) ને ‘ધરમ સમજાવીએ’ અને તે પછી મોઝીઝે યાહુડીઓને તે સમજાવયો, તેમ થવાની અગાઉ આએ જુથવી ઉપર વસનારા માણસોએ એક બીજા સાથે શી રીતે વરતવુ યાને ભલાઈ કરી ચાલવા કીજેના ઉમદા કાયદાઓ તે “પુર તેજથી ચલકતાં રાશનીનાં તતવએ” (ખોદાએ) માહાન જરથોસ્તને સમજાવયા હતા, તે તેણે લોકોમાં દાખલ કીધા હતા.

“જરથોસ્ત પોતાના ચેલાઓને કહેછે, કે “તમો કે જેઓ મારી આગળ અહીંયાં એ-કથા મલીઆ છો, તેઓ આગલ તે સરવેથી વધારે જાની (ખોદા)ના ડાહપણથી ભરપુર પોલો, તે હૃદયાત ખોદાની વખાણો, તે ભલા પ્રેસતા (ખોદા)ના ગાયનો અને જે ઉમદા સચ્ચાઈ હુ આએ બળતામાંથી નીકલતી જોઉં છું, તે વીશે હુ હમણા પોલીશ.

“શરૂઆતમાં બે પ્રેસતાઓ હતા, જેમાનો દરેકજણ એક એકને મલતી ન આવે એવી અપલતા ધરાવતો હતો, તે ‘ભલાઈ’ અને ‘ભુંડાઈ’ હતી; આ બેમાના એક પ્રેસતાની તમારે તરફેણ કરવી જોઈએ. તમો એકી વખતે બેઉ જણની બાજુના થઈ શકો નહી. તેટલાં માટે માણસ જાતને માટે ખોદાએ જાતે જાહેર કીધેલા હુકમો (ધરમના કાનુનો) તમો પાલો. તેજ હુકમો સુખના સાંધનો છે.

“ભલા માણસના આતમાઓ અમરગ પ્રેસતાઓ આગલ ખુશીથી જાય છે, જયાથી તેઓ મુનેરી તખત આગળ (થઈ) બહેમતમાં (જાય છે.)

“મરણ પછી ભલાં માણસને અશા બનાવવામાં આવે છે.”

“પહેલો નામના શીલસુદે આતમાં વીશે સમજાવયુ તેની સેંકડો વરસ અગાઉ મા-હાન જરથોસ્તે મુરજમાંથી મીનોઈ આતશ લાવી, તેની, અમરગપણાના ચીનહ તરીકે, આરાધના કરવા માંડી હતી.

“શરીસીસ અને સેડુસીસ” ટોલા વચેના શરીરના પાછા મજબુત થાવા વીશેના ઝઘડાથી કરી જેસલમતુ પવીતર શેહર અભડાઈ ગયુ તેની લાંબો વખત અગાઉ અવસતા પરમાણે મેળાઈએ એવુ માનતા હતા કે, જુંદગી (આતમાં) હમેશની, કોહી જવા વગરની, નાશ પામયા વગરની, કોહી વાસ મારયા વગરની, બગડયા વગરની, હમેશ હયાતી ભોગવનારી, હમેશ સુધીનુ જોર તકાવી રાખનારી રહેશે; અને રમતાખેજ થશે તે વખતે પુરતી જોરવાલી થશે, અને જુંદગીને તકાવી રાખવાના કાંઈપણ ટેકા વગર તે જુંદગીનુ અમરગપણુ રહેશે.”

“મરણ પછી ભલા માણસોને અશા બનાવવામાં આવશે, અને તેઓ રાશની અને ઝલકાટવાલા મુલકમા આસીરવાદ પામેલાઓ તરીકેની સુખી જુંદગી યુજારશે. સધલી દુનયા

હમેશ સુધી અશો હાલતમાં રહેશે; આહેરમન નાબુદ થઈ જશે, અને તેના ઉછરેલાં બચાં (ખરાબ શકતીઓ) અને જનાવરોનો નાશ કરવામાં આવશે.”

“ધી તેસતેમેનટ” (ખોરીસતી ધરમની પોથી) જેથી કરી “સેંતપોલ” ને, નીચમીતપણે ચાલવાને, અશોધથી વરતવાને અને ભવીશ્ય માટે વાદવીવાદ ચલાવવાને કારણ મલબુ તેની સદીઓ અગાઉ, જરથોસતે જાદા તરફથી એવું જાહેર કીધું હતું કે:—

“જ્યારે એક માણસ મરણ પામે છે, જ્યારે એક માણસ આ દુનયામાંથી કુચ્છ કરી જાય છે, ત્યારે તરણ રાત પછી જ્યારે ‘અહુરા’ (ખામદાદ) પ્રકાશતી હોય છે, અને સુરજ ઉગવાનો વખત થાય છે, ત્યારે ખામી વગરના તેજથી ચલકતા પાહાડો ઉપર ચઢીને, તારત કરનાર મીથર નજદીક તે મરણ પામેલાનો આતમ પોહોંચે છે, જ્યારે ભલા માણસોના આતમાંથી બેહસતમાં જવા માટેનો પાહડ ઓલંગતા હોય છે, તે વખતે તે શ્રેષ્ઠતા તેમની આગળ આવે છે અને બેહસતી શ્રેષ્ઠતાઓને લગતા પુલ ઉપર થઈને બેહસત તરફ તે રવાનોને દોરવી જાય છે.

તે મુખ્ય શ્રેષ્ઠતા (અમેસાસપંદ) પેલા રવાને આ પ્રમાણે કહે છે કે, “તુ ખાકી દુનયાના લોકોથી હુમા અમરગી ભોગવનારાઓમાં આવ્યો છે, તેથી હમે ઘણા ખુશી છોઈએ.”

“તે શ્રેષ્ઠતા પાપીઓના આતમાને અધારામાં (દોષખમાં) હાંકી કહાડે છે.”

“આતમાંની જીંદગી વીશેનો વીચાર પાહુડીઓમાં તેઓના બેખીલોતમાં કેદ પકડવા પછી ઉત્પત્ત થયો હોય.”

“પારસીઓના એક પવીત્ર ગાયન (ગાદા) માં, એવી મતલબ સમાયેલી છે કે, એક શરીર કે જેને મુલતતવોમાં જુદુ પાડવામાં આવ્યું છે, અને હવામાં વીગેરી નાખ્યા આવ્યું છે, તે શરીરથી આપ્ત બનાવવામાં આવશે, એ ટુંકી નજરના માનવીને જોકે સમજ પડશે નહીં, તોપણ તે સરવ શકતીમાન (જાદા) જેણે, આસમાન અને જમીન બનાવ્યાં છે, અને જેણે જીંદગી બખશી છે, તેનાથી નહીં બની શકે એવું એ મુશકેળ કામ છેજ નહીં.

“પારસીઓ વહી “મેસાયા” અથવા જે પેગમબર જરથોસતનો છોકરો થાય છે, તેના અમતકારીક રીતે આ દુનયામાં જન્મ પામવા વીશે માને છે. જાદા તરફથી તેની મરજી શુ છે, તે જરથોસતે જાહેર કીધી તે ઉપરાંત કાંઈક વધારા સાથે તે જાહેર કરશે, જેથી કરી માણસ જાતમાં સંપુરણતા આવશે, અને તે દહાડે જેહાનમાં સંપુરણ સુખનો નવો સનેહ ચાલુ થશે.

“મેજદઓ જે કાનુનો બોધ દેતા હતા, તે કાનુનો એવાં હતાં કે જીવવાલી ચીજ, તેમાં મુખ્ય કરી માણસ જાતનું શરીર અને આતમાં, એ ચીજો જાદાએ પવીતરગીરે તરીકે માણસના હવાલામાં સોંપી હતી, જેથી કરી તેના (માણસ જાતના) સુખમાં વધારો થાય; અને કે તેથી શરીરને પાક અને પવીત્ર રાખવાની, અને આતમાને પાપી કામ કરવાથી વેગલો રાખવાની તેની શ્રેજ હતી.

“જો ખુદરતી રીતે મોહતથી માણસનું શરીર નાશ પામે છે, તો તે માટે માણસની કશીખી કથુર છેજ નહીં, કારણ કે તેણે તો દયા આણુવા જોગ નસીબને તાબે થયુજ જોઈએ, પણ જે કાંઈભયાનક મોહતનો ભોગ થઈ પડ્યું હોય તેને તેની અમુલ હાલતમાં લાવી, તે ઝલકાટમંદ દુનયામાં તેની જીંદગી હમેશ સુધીની બનાવી તેને અમરગી બખશવી એ જાદા કે જે સઘલી જીવવાલી ચીજોને સંભાલનાર છે, તેની એ શ્રેજ છે એવું વીચારવામાં આવે છે. એ પ્રમાણે રસતાએજને વખતના માહબારત કામ વીશે અગમચેતી કરવામાં આવી છે.”

પ્રબોતરાવલી-યાને ધરમને લગતા સવાલ જવાબ.

વલી એજ ગરંથ કરતા આગળ ચાલતાં જણાવે છે કે “નાના છોકરાંઓને (ધરમની) કેળવણી આપવા માટે પારસીઓના ધરમને લગતી સવાલ જવાબના રૂપમાં એક બાબદ આવી છે, જે જંદ અવસ્થાના પુસ્તકોનો એક ભાગ છે, અને જે જરથોસતના કાનુનો કેવાં હતાં, તેની મુલ વીગત પુરી પાડે છે. એવી બાબદમાંથીચુટી કાઢેલા થોડાક પ્રકારાઓ આ વકારદાએક ગણાશે.

સવાલ—આપણે કોણને માનીએ છીએ ?

જવાબ—ખોદા કે જેણે આશ્માન, દુનયા, સુરજ, ચંદર, તારા, પ્રેસતાઓ, ચાર મુલતતવ, (આતશ, હવા, જમીન, પાણી) અને સધલી સીજેને પેદા કીધી છે, તેને હમો આરાધીએ છીએ, તેને હમો માનીએ છીએ, તેની અમા બંદગી કરીએ છીએ, તેની હમો મદદ માંગીએ છીએ, તેની હમો વખાણુ ગાઇએ છીએ.

સ૦—શુ તમે કોઈબીજાબી ખોદાને માનો છો. ?

જ૦—નહી. જે કોઈબીજા ખોદાને માને છે, તે કાશર હોએ છે, અને તેટલામાટે તેના યુગ્મરવા પછી તેને દોજખની શીક્ષા થશે.

સ૦—આપણા ખોદાનો કુંધો આકાર છે તે તમો જાણો છો ?

જ૦—આપણે જે ખોદાને માર્નાએ છીએ, તેને કાંઈ ચેહરો તથા આકાર નથી, તેને કાંઈ રંગ નથી, રૂપ નથી, અને તે કાંઈ ચોક્કસ જગ્યાએ રહેતો નથી, તેને કોઈ રીતે મલતો આવે એવા તેનો કોઈ જોડયો નથી, તે પોતે એખલોજ એટલો બધો તો જલકાતવાલો છે, કે તેનું વરણુન આપણાથી કરી શકાતું નથી અથવા તો તેની વખાણુ આપણાથી જોઇએ એટલી થઈ શકતી નથી, અને વલી તે શુ છે, તે આપણે સમજી શકતા નથી.

સ૦—એવી કાંઈ સીજ છે, કે જે ખોદાથી બનાવી શકાતી નથી ?

જ૦—હા. તે પોતાના જેવાજ કોઈ બીજો બનાવી શકતો નથી,

સ૦—તમારો ધરમ કઇ જાતનો છે ?

જ૦—હમારો ધરમ ખોદાની પરશ્વતેશ કરવાનો છે.

સ૦—આપણે આપણો ધરમ કયાંથી અથવા કોણ પાસેથી અખતીઆર કીધો ?

જ૦—તે ખરો પેગંબર જરથોસત કે જે ખોદા પાસેથી પાંધરો એ ધરમ લાવ્યો હતો, તે જરથોસત પાશે આપણે એને અખતીઆર કીધો.

સ૦—ખોદાની બંદગી કરતી વખતે આપણે કઇ જગ્યાએ મોહકુ કરવું જોઇએ ?

જ૦—તેની પેદા કીધેલી રોશનીવાલી, નુરવાલી, અને જલકાટવાલી કેટલીક સીજે તરફ આપણે મોહકુ કરવું જોઇએ.

સ૦—તે સીજે કઈ કઈ છે ?

જ૦—સુરજ, તારા, આતશ, પાણી, અને એવી સીજે કે જેમાં તેની મોઝાઇનો કાંઈ અંશ હોએ છે.

સ૦—ખોદાએ જરથોસત પાસે આપણને માટે કયા કયા હુકમો મોકલ્યા છે ?

જ૦—ખોદા એક છે એમ કબુલ રાખવાને; તેણે મોકલેલો પેગમબર જરથોસત છે એવું માનવાને; ‘અવસતા’ કબુલ રાખવાને; ખોદા ભલો છે એવું માનવાને; તેના હુકમો બજાવવાને; ખરાબ કામોથી દુર રહેવાને; ભલા કામો કરવા માટે રંજ એમવાને; દહાડામાં પાંચ વખત બંદગી કરવાને; મરણ પછી ત્રીજે દહાડે ધનસાફ થશે એવું માનવાને; બેહસતને માટે આશા રાખવાને; અને દોજખ વીશે બીક રાખવાને; સધલા માટે રસતાએજનો અને

નાશનો એક દહાડો આવશે એવું માનવાને; અને ખોદાની મરજીને તામે યાવાને; (ખોદા ત-
રશ્થી પ્રમાવવામાં આવ્યું છે.)

સ૦—જો આપણે કાંઈની યુનાહ કરીએ તો શુ આપણો પેગમબર તેમાંથી આપણ
ને મુક્તી આપાવશે ?

જ૦—એવો ભરોસો રાખી કદીખી કોઈ જાતનો યુનાહ કરતાં ના, કારણ કે આપણા
પેગમબરે—આપણને ખરે રસતે દોરવનારે—ખુલ્લે ખુલ્લુ પ્રમાવ્યું છે, કે “તમે જેવું કરશો
તેવું પામશો.” તમે કેવી જગ્યા ખીજી દુનયામાં મેળવશો તે તમારા કામોથી કરી
અગાડીથી નકી થએલું હશે. જો તમે નીતી ભરેલાં અને અશોષના કામો કરશો
તો, તમેને ખેદશતનો બદલો મળશે. જો તમે યુનાહ કરશો અને ખરાબ કામો કરશો
તો તમેને દુર્જાની શીક્ષા થશે.

જો તમે યુનાહની તોજેશ કરશો અને તમે તમારી ચાલ સુધારશો, અને જો તે મોટા
નવાયાધીસ તમેને માફ કરવાને લાએક વીચારશે તો, તે તમારી તરફ રહેમ બતાવશે, તે
તમેને બચાવશે (મુક્તી આપશે.)

સ૦—એવી કંઈ ચીજ છે, કે જે કરવાથી એક માણસ આસીરવાદ મેલવે છે, અને
શાયદા હાસેલ કરે છે ?

જ૦—અશોષના કામો કરવાં; સખાવત કરવી; માચાલુ થવું; નરમાસ બતાવવી; મીઠાસ
ભર્યા શખદો બોલવા; ખીજાનુ ભલુ થાએ એવી ઇચ્છા રાખવી; અંતઃકરણ ચોખ્ખુ રાખવું;
કેળવણી હાંસેલ કરવી; સાચુ બોલવું; યુસો દાખી દેવો; સજ્જરી રાખવી; દોસ્તી દેખાડવી;
શરમાલપણુ બતાવવું; જીવાન તેમજ જીદા માણસોને બંધને ઘટતી આખર આપવી; પવીતરાઈથી
રહેવું; આપણા માબાપ અને ઉસતાદને માન આપવું.

ઉપર પરમાણે સમલુ અશો માણસોને પચાર છે, જ્યારે તે ખીજા હાથપર પાખી માણ-
સોને ધીકકાર ભરેલુ લાગે છે.

સ૦—એવી કંઈ ચીજ છે, કે જેથી કરી એક માણસ નાસ પામે છે, અને નીચ પ-
ત્તીપર આવી પડે છે ?

જ૦—જીલ્લુ ખાલવું; ચોરી કરવી; જીગાર રમવો; પારકી સ્ત્રી તરફ બદનીબટાથી જોવું;
દગલખાજી કરવી; ગાળ દેવી; દુષ્ટ કામો કરવાં; ખીજાં માણસોનુ ખુર ઇચ્છવું; મગર બ-
નવું; ચાલા પાડવા; આલસાઈ કરવી; બદગોઈ કરવી; લોભ રાખવો; બેઅદબ થવું; ખેહાઈ
(બેશરમી) કરવી; તાતો મીઝજ દેખાડવો; ખીજાનો માલ ખુચ્ચવી લેવો; કીનો લેવો; મેલા
રેહવું; ઉજ્જત કરવી; વહેમ રાખવો; અને કોઈપણ જાતના બદકાર અને સચાઈથી વેગલાં
કામો કરવાં.

ઉપર પરમાણે સમલુ પાખી માણસોને પચાર છે, અને અશો માણસોના દુશ્મન જેવું છે.”

“બંદગી.—પારસીઓ બંદગીથી શાયદા થાએ છે એવું માને છે અને તે કારણથી તેઓ
પોતાનો ધણી વખત બંદગી કરવામાં યુજારે છે.

દાખલા તરીકે તેઓની આ નીચલી બંદગી ઉપરથી તેઓના ધરમને લગતા વીચારે
કેવા છે તેનો કંઈખયાલ કરી શકાશે.

“અહુરમજ્દ તુ મોટા નયાય શાસ્ત્રી છે, તુ કીરતીથી ભરેલો અને જલકાઠવાલો, સરવેથી
મઠીઆતો, સરવેથી મોટો, સરવેથી શરેશ્ઠ, અને સરવેથી પવીતર, અને અંદીક છે. (તેટલા
માટે) હુ તારી બંદગી કર છું; હું તને મારી મદદ બોલાવું છું; હું તને આરાધુ છું.”

“મારા કામોંથી કરી હું તને માન આપુ છું અને તારે વીશે જીવુ મત ધરાવું છું.”

“તું મારા આતમાનો પેદા કરનાર છે.

“ઓ મારા શરીરને આતનાર (ખનાવનાર) હુ તારી નજદીક પોંહ્યુ.

“ઓ, મોઠા અને માની આવંદ, અશો માણસને જે બદલો ઘટે છે, તે મારે બદલો હુ તારી આગલ આવી મેળવું.

“આએ દુનયામાં અને પેલી મીનોઈ જેહાનમાં ઓ ખાદા ! જે બદલો તુ મને તારા સખા-વતના ભંડારમાંથી આપે, તે એવી રીતનો આપજે કે જેથી કરી મારે મરતબો વધે, અને હુ તારી પવીતર આગેવાની હેઠલ અને તારા અશોઈથી ભરેલા આસરા હેઠલ હમેશના હમેશ સુધી રહેવું.

“જો મે જાણી જોઈને અથવા અજાણપણે વીચારવા, બોલવા અને કરવામાં, તારા હુકમે પાલીઆ નહી હોએ તો, અને તેથી કરી તુંને મારાથી દલગીર થવાયો હોએ તો, હુ તારી પાસે માફી માગુ છુ, તારી બંદગી કરુ છું, હું તારી માફી મટે આજીવુ કરુ છું.

“દુનયાના સઘલા મરદ અને ઓરતો તારી પુરે ચાલનારા થાએ એવું હું ઇચ્છું છું. પાપીઓ અશો માણસો થાએ એવી મારી દુવા છે.

“અશો માણસોની અસોઈ હમેસ સુધી તકી રહે અને સઘલી ખુરાઈ નાથ પામે એવું હું ઇચ્છુ છું.

“હુ ખાદાને માનનારા ધરમને લગતો છુ.

“હુ તે ધરમની વખાણુ ગાઉં છું, અને તેની વખાણુ ખુરાઓ આગલ જાહેર કરુ છું, અને અશોઈથી ભરેલા શખદો કહીને, અને ખરા અંતઃકરણથી હું તે કયુલ રાખુ છું.

“જે કોઈ તે ધરમને કયુલ રાખે છે, તેની વખાણુ ગાએ છે, તેની ઉપર પુરતો વીચાર કરુ છે, અને (પછી) તેને પાલે છે, તેવા માણસનો ખાદા એક દોસ્ત થશે, તેવા માણસને તે એક ભાઈ તરીકે ગણશે, અને તેવા માણસના એક બાપ તરીકેની તે જગ્યા રાખશે, અને તે માણસના મરણ પછી તે લીજે દહાડે તેના રવાનને સહી સલામત પસાર કરીને બેહસતમાં મોકલશે.

“ઓ અહુરમજદ હું બંદગી કરવાને ચાહુ છું, કારણ કે તેમ કરવાથી મને ખુશાલી પેદા થાએ છે, હું તને આએ ખાકી જેહાનમાં આરાધુ છુ, અને પેલી મીનોઈ દુનયામાં હું તારી ઘણી બંદગી કરશ. !”

“ખીજા ધરમો.-વખતના બદલાવા માથે “સુરજના વશદાર આરાધના કરનારાઓએ” “બુદ્ધ”ની ઉત્પત્તી અને તેના રાજ્યનો દોર જોયો હતો, અને નુરમંદ ખાદાની બંદગી કરવાથી દુર રહ્યા વગર, તેને માટે ખનાવેલા સાત મારના બેહસતના ચીનહુ દેખાડતાં દેવલમાંથી તેની રાખને રેવરેવ થતી જોઈ હતી. તેઓએ વલી બ્રહ્મની ઉત્પત્તી અને તેનું જોરપર આવવું અને તેનું જગરનાથ રથમાં બેસીને એશીઆના મેદાનમાં ધુનરો ચલાવવાનું જોયું છે, અને તેની સદંતર નાથ પામેલી રાખોડીને પવીતર ગંગા નદીએ ધસડી ઠરયામા લઈ જઈ નાખવાનું પણ તપાસ્યું હતું, અને તોપણ તેઓએ હીંદુસતાનની મુરતી પુજાઓથી દુર રહીને નુર અને જીંદગી બખશનાર ખાદાની બંદગી કરી હતી.

“તેઓના ભટકતા વેપારીઓ, ‘અભરામે’ પીરેમીડની મુલાકાત લીધી તે અગાઉ ઇજીપ્તના રાજાઓના મુએલાં શરીરને સુગંધી કરવા પુરવ તરફના અતરે વીગેરે ઇજીપ્તમાં વેચવા મટે લઈ ગયા હતા, પણ તેઓ ‘ઇજીપ્તના લોકો’ની મુરતી પુજા બેવાથી પોતાનો ધરમ છોડી દેવાને લલચાયા નહી, અને સઘલી સાચી ચીજોનું તતવ રાશતી, જીંદગી

અને સુખનું મુલ (જે ખોદા છે) તેની આગલ ગુથણ મરીએ પડવાને માટે ‘આઈસીસ’ અને ‘ઓસીરીસ’ની પુજા કરવાથી તેઓ (યાને પારસીઓ) દુર રહ્યા.

વહી તેઓએ ‘ક્રાતકુસીઅસ’ના કાનુનેને ખોદાને નહી જાણનાર એક માણસની ખાકી જેહાનને લગતી શીલસુશી તરીકે ગણી રદ કીધા; અને તે આઈનીસ શીલસુશના ધરમ તરફથી પોતાનું મોઢું ફેરવીને, તુરમંદ, જાંદગી અખશનાર, અને ઉત્પત્ત કરનારની બંદગી કરવાને તેઓએ ધયાન આપ્યું.

“તેઓએ ગંભીર ‘લાઓતઝ’, જેણે મનને પસંદ આવે તેવો ધરમ પાલવો એવું જાહેર કીધું હતું, અને તે બોલ્યો હતો કે તેણે જે શીખવ્યું હતું તે સીવાએ બંદગી કરવા લાએક બીજો ખોદા હતોજ નહી, પણ તે (પોતાના ધરમ તરફ) વશદાર પારસી, પોતાના હૃદયાતી ભાગવતા, દમ લેતા, ખોદાની તરફેન કરે છે, અને પોતાની બંદગી કરવાની રીતને સદ કરતાં વધારે બંધ બેસતી ગણે છે. પારસીઓનો ખોદા જે રોશની, જીવ અને જાંદગીનું મુલ છે, તે પુર તેજવાલા બલકાટ સાથે ધોડો દોડાવ્યોજ જાય છે (યાને જરથોસતી ધરમને ધોડો પુગયા વગર સલામત હાલતમા રહ્યો છે.)

“માણસ જાત જે જુદા જુદા ધરમો પાલે છે તે પરમાણે તેના જુદા જુદા ભાગ નીચે પરમાણે કરવામાં આવ્યા છે:—

બુદ્ધ ધરમ પાલનારાઓ...	૩૧.૨	૮૬.
ખ્રીસતીઓ	૩૦.૭	,,
મુસલમાનો	૧૫.૭	,,
બ્રાહ્મનો	૧૩.૪	,,
ખોદાને નહી માનનારા...	૮.૭	,,
યાહુદીઓ૩	,,
પારસીઓ૦૧	,,

“પારસીઓમા મરણ વખતની ક્રીંચાઓ ગંભીર અને અસરકારક છે. જ્યારે જીવને લગતી ચીંગારી કે જે માણસ જાતના શરીરને તેજ આપી ચાલુ રાખે છે, તે ચીંગારીને ‘ખોદાઈતતવ’ પોતાના પાસામાં પાછી મેળવે છે (યાને એક માણસ આ શાની જેહાન છોડી જાય છે) ત્યારે તે મરણ પામેલાના દોષત આસનાવો ખુદરતી રીતે તેના બીજાનાં આગળ ખંઆઈ એકઠા થાય છે. જ્યારે તે દરદીની સારવાર કરનાર તખીબ તે પારસીની હાલત વીથે નીરાશા જાહેર કરે છે, અને કહે છે કે તેનો (દરદીનો) અમરગ આતમાં શરીર છોડવાની ત-ધ્યારી પર છે, ત્યારે એક ધરમ યુર તેના બીજાના આગલ આવી તે મરણ પામતા માણસને (અવસતા ભાષામાં) એમ કહે છે કે:—

“ખોદાની મરજી તેના હુકમ, અને જરથોસતના ખરા ધરમના પ્રમાનો વીરૂધ તે જે કાંઈખી કામો કર્યા હોય તે માટે તે સરવ શક્તીમાન ખુદા તુને માફ કરે.

“તે ફાલુ ખોદા તુ જે જેહાનમાં હમણા દાખલ થનાર છે તથાં તુને એક ભણું અને સુખનું રહેવાનું (ખહેસત) અખશે અને તારા આતમાં ઉપર રહેમ રાખે.”

“મરણ પછી તીજે દહાડે મરનારના દોષતઆસનાઓ તેના ધેર આગલ એકઠા થાય છે, અને તથાંથી પાંધરા અગીઆરીમાં (ઉઠમણુ કરવા) જાય છે.

“મેબેદો આશરગાનીઆ પાસે ઉભા રહી આતથ ઉપર ખુશબો બાલતા મરનારના આતમાં માટે (ધુપ નીરંગની) બંદગીઓ કરે છે.

“મરનારનો છોકરો અથવા પાલક વડા દસતુર આગલ શુદ્ધ મઢીએ બેસી, મરનારને માટે સઘલાં ધરમનાં ક્રીયાક્રમ કરવાને વચન આપે છે.

“મરનારના દાસત આસનાવો ઉધરાનાનુ એક ‘લીસ્ટ’ પોત પોતામાં પ્રસ્તુ કરી તેમાંથી મરનારને નામે ધરમ ખાતામાં તે રકમ આપે છે, અને તે પછી શોક દુર કરવાની અથવા મરણારને તારણ કરવાની કીરીયા પુરી થાય છે.

“જે દહાડે મરનારનું મોહત નીપજ્યુ હોય તે દહાડે દર વરશે મરનારની પાદગારીમાં (ખાજનુ) ભણતર કરવામાં આવે છે.

“મરનારના માનમાં તેના ધરમાં (મુકતાદનાં દાહાડાઓમાં) એક લોહોડાંની માંચી ઉભી કરી તેમાં કુલોની કલીઓ, અને છોડવાઓ ખાશવામાં આવે છે.

“આ માંચી નજદીક ઉભા રહીને દહાડામાં બે તરણવાર ભણતર કરવામાં આવે છે.

“આ કીરીઓ કરવાના કામને મરણ પમેલાંઓ માટેની મુકતાદની ‘કીરયા’ તરીકે ઓલખવામાં આવે છે.”

કરતા વલી સમાપત કરતી વખતે બોલે છે કે “હું આશા રાખું છું કે જે પ્રકારો મેં ખતાવ્યા છે, તે ઉપરથી એશીઆ ખંડના સુરજને માનનારાઓ (પારસીઓ) માતર મુરતી પુજક લોકો કરતાં વધારે ચઢતી હાલતમાં ખાદ્યને માનનારાઓ છે, એવી તમારી ખાતરી થઈ હશે કે તેઓ (પારસીઓ) એક નીરમલ અને બુદ્ધ ધરમને માનનારા છે, જે ધરમ ધણી પુરાતમ હોવાને લીધે અને જે હાંદેસાઓ તે ઉપર પડીયા છે તેમાંથી સહીસલામત તકી રહેવા માટે તેની તરફ માનની નજરથી જોવું ધટે છે.

“પારસીઓ સુરજને ખુદાની સરવથી ઝલકાટમંદ ખતાવત તરીકે, તેની (ખાદાની) યા-ખાઈની ઇલાની તરીકે, તેના નેજની આરસી તરીકે, તે મરવ શકતીમાન છે તેના પુરાવા તરીકે, અને તેની મરજીને આધીન થઈ હદ વગરની દુનયાઓ તેઓના ગરહો તરીકે પ્રવાના ગોલ કુંડાલામાં થઈને સુરજની આસપાસ પ્રે છે, તે સુરજને પાદગાહી તખ્ત તરીકે ગણી આરાધે છે.

(૨) “ધી અનરાધવલ હીસતરી આશ ધી વરલડ” નામે દુનીઆની તવારીખ “મીઠ ઇઝરા-એલ સમીથ કલેર” નામના વીદવાને અમેરીકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસને લગતાં ચીકાગો શહેરમાં ઇ. સ. ૧૮૮૯ માં પ્રગટ કરી છે, તે પુસ્તકના પહેલા વાલમમાં સંદે ૨૪૮ મે ભાગ ૪ થાના મથાલા હેથલ કરતા જરથોસતી ધરમ વીથ નીચે પરમાણુ જણાવે છે:—

“ધરાણને લગતો માહાત ધરમ, જે બેકતરીઆના રહેવાસીઓ, મીડીઓ, અને ઇરાણીઓ પાલતા હતા તે ધરમ પુરાંતમ જમાનાના બેકતરીઆન ઓલમા પેગમખર જરથુસ્ટ્રે અથવા જરથોસ્ટ્રે સથાપયો હતો, અને તે ધરમને લગતી પવીતર કેતાબનુ નામ ‘ઝંદ અવસતા’ કરી આપ્યું હતું. તેને ખાદા તરથી સંદેસો આપી મોકલયો હતો, એવું કહેવાને જરથોસ્ટ્ર દાવો કરતો અને એવું કહેતો હતો કે તેના ખાદા તરથી વારંવાર એ માટે બસારત થતી હતી; તેણે તે ધરમ પોતાના લોકોની આગળ કવીતા (ગાથા) રૂપમાં જાહેર કીધા હતા, અને બેકતરીઆના લોકોએ તે ધરમ ખાદાઈ છે એવું કહેવાને પસંદગી ખતાવી હતી, જે પછી એ ધરમ ખીજી ઇરાણી પરજઓમાં આસતે આસતે ફેલાવો પામ્યો હતો. કાષ્ઠિતના જનમ પછીની સાતમી સદીમાં જયારે મુસલમાનોએ જુલમ કરી ઇરાણીઓને તેઓના દેશમાંથી હાંકી કાઢ્યા તયાં સુધી તે ધરમ ઇરાણી લોકોએ પાલયો હતો. હીંદુસ્તાનમાં આવેલા યુજરાત પરાંતમાં અને મુખર્ષ (શહેર)માં વસતા પારસીઓ જેઓ અસલી ઇરાણીઓના વંશજો છે, અને જેઓએ મુસલમાનોના જુલમમાંથી કરી ઇરાણી નાહસી આવી તયાં આંસરો લીધો હતો,

તેઓ હાલ એ ધરમ પાલે છે. મીડીઅન અને ધરાણી રાજાઓએ અહુરમજ્દના પ્રમાપર દારે તરીકે, આતથ અને સુરજની ખાદાઇ ક્રેબલા તરીકે આરાધના કીધી હતી, અને તે કુષ્ટ આહરેમનની પેદાશની સામે થયા હતા. દરેક પેદા કીધેલાં પરાણીઓ માટે નીમી આપેલુ એક એક પ્રેરહર હોએ છે. જરથોસતની પુઠે ચાલનારાઓએ પ્રેસતાઈ તતવાની દરેક થેકાણે આરાધના કરવી જોઈએ.”

અંથ કરતા સંદે ૨૫૦ મે જરથોસતના જમાના વીશે જુદા જુદા વીદ્વાનોનાં મતો તાંકી પોતાના વીચાર જણાવતા એમ કહે છે કે:—“જોકે જરથોસતની જીંદગાની અંદરના બનાવો સંબંધી આપણને કશુંબી માલુમ પડ્યું નથી, તોપણ તેના નીતીથી ભરેલા ધરમની અમરે કરી ધણીક સદીઓ સુધી ખોલલા મુલકોમાં વસતી જુદી જુદી આર્ય જાતોના મન તેણે જીતી લીધાં હતાં. નીતી પાલવામાં, માણસ જાતને છુટાંપણું બખ્શવામાં, અને માણસ જાતની હાલત ચઢતી પંક્તીએ મુકવાના હિતમાં તેના ધરમે તરફેણુ એમ્થી હતી. ખરાં અને ખોટાં વચેના હમેશના તકાવતની ઉપર જરથોસતે પોતાના ધરમનો કાયદો મથાપયો હતો. તેટલા માટે તેનો કાયદો નયાપ માર્ગના કાયદા જેવો હતો. જે પરમાણે ગણીએ તો સાચુ ખાલવામાં, પ્રજા અદા કરવામાં અને ખરાં કાંતો કરવામાં જુલંદ નેકી સમાઈ જાય છે. તે (જરથોસત) એવુ કહેતો હતો કે સારા અને નરસા વચેના એક હમેશના અઘડા વચે રહી (સારાની તરફેણ) કરવાથીજ મુક્તી મેલવી શકાશે.

“અંદ અવસતામાં લખાએલો આઓ ધરમ જરથોસતના નામની આસપાસ વીંટલા-એલો છે (એટલે કે તે આખા ધરમમાં જરથોસતનું નામ વારે ધડીએ આવે છે.) વસતની અંદર આવેલો ‘ગાહા’ તો ભાગ જે સદૃથી પુરાતમ કેતાબમાંની બીજી કેતાબ છે, તેમા જરથોસતને પવીત્ર જરથોસત અને વીચાર, આચાર, અને કામ કરવામા ભલો તરીકે ઓલખાવેલો છે.

“જરથોસત એવુ કહેતો કે, જુરી શક્તીઓ, અંધારામા રાજ્ય કરનારા (જુરા દેવો) અને ખરાબીના આતમાઓ તે અમતકારીક દુનયામાં ભલી શક્તીઓ સાથે ચાલુ અઘડામાં રેકાએલા છે. રાશની અને અંધારાંની ઉપર મવકલ કરેલી શક્તીઓ વચે હમેશનો અઘડો ચાલુ રહેતો હતો, એવુ તે મક્કમણે માનતો હોવાથી, તે લડાઈમાં સામેલ થઈને અહુરમજ્દ જે ભલો ખાદા છે તેની તરફથી અંધરોમૈનયુસ, જે બદકાર અને શંદામા નાખનારી જુરી શક્તી હતી, તેની સામે લડવાને તેણે સમજા ભલા માણસોને આગ્રહ કીધો.

“અંધરોમૈનયુસ જે સમજાં જુરાં કામોનો કરનાર હતો, અને જે અહુરમજ્દની સામે થવામાં હમેશનો રેકાએલો રહેતો હતો, તેણે અહુરમજ્દ પેદા કીધેલી ભલી સીજેનો બગાડ તથા નાશ કીધો હતો, તથા તે નીતીને લગતી બદીઓ તેમજ શરીર સંબંધી દુઃખો પેદા કરનાર હતો. તેણે જમીનને ઉજડ કરી નાખી, તથા તેમાં કાંટા કચરા અને ઝેરી રેપાએ ઉગાડયા, તેણે ધરતીકંપ, તોશન, કરાં, વાદલ વીજળી સાથની ગરજના પેદા કરયાં, તેણે દુઃખો અને મરણો, દુકાલ અને મરકી, લડાઈ અને હુલડો પેદા કરયા, તેણે વલી જાદુગરી, ખુન, અને નાસતીકપણુ, અને માણસોમાં એક બીજાનુ માંસ હાર કરવાનુ દાખલ કરયું, તેણે વલી જંગલી અને ઝનુની પ્રાણીઓ, સાપ, દેડકા, ઊંદર, મચ્છર વીગેરે પેદા કરયાં. ભલાઓની સામે થવાને તે જુરાઓને હમેશ ઉમ્કેરતો હતો, અને દરેક કાવાદાવા સાંધી કાઢી બદીને નેકી ઉપર પ્રતેહ આપવા ઇચ્છતો હતો.

“જરથોસતનો ધરમ સુરતી પુજાથી તદ્દનજ નીરાલો હતો.

“પોતાનો પેદા કરનાર જે ભલો અહુરમજ્દ હતો તેના હુકમને તાબે થાવાને અને આહરેમન અને તેના ખરાબી કરનારા પ્રાણીઓ સામે આતુરતાથી લડાઈ કરવાને દરેક મા-

ભુક્ષ જાત પ્રજાથી બંધાયેલો હતો. તેણે તો અશ્વઘથો રહેવાનું, ચોખાઈ વાપડવાનું, સાચું બોલવાનું તથા ઉદયોગીપણું રહેવાનું હતું.

“તેણે તો અહુરમજ્દને ખરા જોદા તરીકે બહાર રીતે કબુલ રાખવાનું અને અમેશા-સ્પંદોની અને યજ્ઞદોની આરાધના કરી તેઓને માન આપવાનું હતું.

ધરમના કલામો બણીને, (જોદાની) વખાણ ગાઇને, (તેનો) ઉપકાર માનીને, જોદાઇ ગાયન (ગાથા) ગાઇને, અને વારંવાર હોમની કીરીયા કરીને તેની બંદગી કરવાની હતી—આ હોમ તે હોમના પાલાનો રમ્મ હતો, જે પહેલાં આતશને અરપણ કરવામાં આવતો અને (યજ્ઞસ્તેની) કીરીયા કરનાર મોખેદ તેમાંથી થોડોક ભાગ પીતો, અને બાકીનો જ્યો જજમાનોને વહેચી આપતો.

(૩) “મીં જ્યોરજ રીપલી અને મીં આરલસ. ઝે. દના” નામના જે અમેરીકન વીદ્વાનો જેઓએ “ધી ન્યુ અમેરીકન સાઇકલોપીડયા” નામે એક ગ્રંથ બહાર પાડ્યો છે, જે ગ્રંથ કટકે કટકે બહાર પડ્યો છે, તેના ઈ. સ. ૧૮૬૨ માં બહાર પાડેલાં આંકડા વાલમમાં સંક્રે ૫૪૬ મે જરથોસ્ત્રી ધરમ વીશે નીચે પ્રમાણે તારીખ કરતાં તેઓ કહે છે કે:—

“જરથોસ્ત્રી ધરમ એક જોદાને કબુલ રાખે છે, કે જે જોદા સરવ શક્તીમાન, અંદીક, વગર આકારનો, પેદા કરનાર, રાજ્ય કરતા, અને જગતને સંભાલનાર તથા છેવટનો ફેસલો કરનાર જડજ છે તે અહુરમજ્દના નામથી ઓળખાયે છે. અહુરમજ્દે ધણીક બલા પ્રે-સ્તાઓને માનસ જાતના બલા માટે તેના તરફથી કામ કરવાને પેદા કર્યા, અને દરેક ઓ-ક્સ માણસ, પ્રાણી અને જીવ વગરની સંજ્ઞાને સંભાલ લેવાનું તે દરેક પ્રેસ્તાને સોંપવામાં આવ્યું. ખરેખર અહુરમજ્દ સીવાએ કોઇની પ્રાણીને માનવાનું અથવા મુરતી પુજા કરવાનું તે ધરમમાં ધણી ધીકકારી કાઢવામાં આવ્યું છે; પણ આતશ તથા સુરજ જેઓ તે માહાન પેદા કરનારની મોટાઇ વીશે ખ્યાલ આપનારા છે, તેઓને માન આપવાનું પ્રમાણ છે. અહુરમજ્દ જે સંધલા સારાંનું મુલ છે; અને આહુરમત કે જેથી સંધલી બદી ઉત્પન્ન થાયે છે, તે અહુર-મજ્દની સામે છે. બલા પ્રેસ્તા (અહુરમજ્દ)ની બંદગી કરવી, અને તે જુરાને (આહુરમતને) ધીકકાર્યો એ પારસીઓના ધરમની મુલ બાબદો છે. બંદગી કરવાને, તાબેદારી કરવાને, મહેમાનદારી બજા લાવવાને, બખ્શીસ આપવાને, પાકદામાન રહેવાને, અને પુરવ તરફના મુલકોમાં સચાઈજેવી નીતી જે કદાચજ માલમ પડે છે, તે સચાઈ પાલવાને આગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. અને અહેખાઈ કરવાથી, યુક્સો ખતાવવાથી, મારામારી કરવાથી, મીઝજને કબુલમાં ન રાખવાથી, કીનો લેવાથી, એક કરતાં વધુ બાપડી કરવાથી દુર રહેવાને સખત બો-લોમાં પ્રજા પાડવામાં આવી છે, અપવાસ પાલવાનું અને કુમારી જીંદગી યુજ્જરવાનું એ અહુરમજ્દને નાખ્યું કરનાર છે, એવું જણાવવામાં આવ્યું છે. જે પવીત્ર આતશ જરથોસ્ત્ર ખહેસ્તમાંથી લાવ્યો હતો, તેને એક પવીત્ર જગ્યાએ હમેશાં બલતો રાખવામાં આવ્યો છે, અને તે ઉપર નમુનેદાર બજતણો અને સુગંધી લાકડાઓ મુકવામાં આવે છે. એ આતશને પાર-સીઓ પોતાની સાથે હીંદુસ્તાન લઇ ગયા હતા, અને તેઓ ખાતરીથી જણાવે છે કે, તે કદીખી જુજાઇ ગયો નથી. તેઓ કદીખી ચેરાગને મોહોડાની કુકે કરી જુજાવી નાખતા નથી, એવું સમજીને કે મોહોડાના દમથી કરી આતશ અપવીત્ર બને છે. બંદગી કરવામાં, ગાથા ગાવામાં, આતશખાણાઓમાં આતશની બલવણી કરવામાં, અને ધરમને લગતાં કીરીયાક્રમો કરવામાં તેઓના ધરમગુરુઓ પોતાનો સંધલો વખત યુજ્જરે છે એવું માનવામાં આવે છે. તેઓની પદવી દરેક ઉમેદવારો માટે ખુલ્લી છે, પણ વંશપરંપરા (ઉતરી આવતી ઓલાદના લોકોજ) મોખેદ થઈશકે.

જરથોસ્ત્રી ધરમના કાનુનોનો સંધલો સમાવેશ ગ્રંદ અવસતા નામની એક પવીતર કેતાખ જે જરથોસ્ત્રે જોદા પાસેથી મેલવી હતી તેમાં થયેલો છે.”

वर्तमान पत्रेना मत.

EXCELLENCE OF THE ZOROASTRIAN RELIGION.—Mr. Dadabhai Khurshedji Dordi, a Parsee priest, has recently published a small book on "The Excellence of the Zoroastrian Religion." The object of the compiler has been to make a collection of opinions expressed by persons of various degrees of eminence on the Parsee religion. The collection is large and various, and as it extends over a period commencing from the time of Herodotus down to the latest utterances of the modern globe-trotter, it can easily be understood that Mr. Dordi must have expended on his work an uncommon degree of assiduity and research. He has taken care to include in his book the opinions of non-Parsees only, thinking that they are likely to carry more weight on account of their being not open to the supposition of partiality. The testimonies preponderate in favour of the view that the Parsee religion, as preached by Zoroaster, is a pure Monotheism, and that those who have asserted that it enjoins the worship of natural objects have said so either from ignorance or spite. Oriental scholars, like Dr. Haugh, Professor Spiegel, and Dr. West agree in this view. Professor Spiegel says, the commencement of human civilization dates from the Zoroastrian era. It is not only that the compiler's researches have carried him back to the earliest times, but it is worthy of note that the opinions quoted by him are those of men of various creeds and nationalities. He quotes, for instance, the Greek historian Herodotus, who says the Iranians did not worship images, and the Roman historian Pliny, who calls Zoroaster a philosopher of philosophers. He finds a place for something handsome said of "the Bactrian sage" by Lord Byron on the one hand, and by Kavi Narmadashankar, called by his ardent admirers the Byron of the East, on the other. There is a quotation from Sir Richard Temple's Town Hall lecture on the Parsees whom, it will be remembered, he delighted by speaking of their blue blood, and another from a flattering panygeric pronounced on their religion by Colonel Olcott, the Theosophist nearly ten years ago, when this city was the head-quarters of Madame Blavatsky. Not the least remarkable feature of the publication are extracts given from the writings of Christian missionaries. Among the numerous opinions of these gentlemen quoted by Mr. Dordi is that of the Rev. Dr. John Wilson, the well-known missionary, who in his day had fought many a hard battle with Parsees and others on religious questions. Speaking of the original separation of the Aryans, he says that the cause of it was that the Iranians were scandalized by the worship of images carried on by the ancestors of the Hindoos, as it was opposed to the teachings of Zoroaster. Mr. Dordi's compilation is very interesting, and reflects great credit upon the author's zeal and industry.

Times of India, 17th November 1891.

"EXCELLENCE OF THE ZOROASTRIAN RELIGION."—Mr. Dadabhoy Cursetjee Dordi, a well-known Parsee priest, has published a book, entitled the "Excellence of the Zoroastrian Religion". This book contains valuable collections in Gujarati of opinions expressed by a number of eminent writers, ancient and modern, on the excellence of the Zoroastrian Religion. The compiler has spared no pains to bring

into focus the various dispersed and scattered writings and speeches of distinguished learned men and philosophers in praise of his religion. This book is the result of the long and patient assiduity and research containing as it does translations in Gujarati from the writings or speeches of Pliny, Plutarch, Dr. Martin Haugh, Professor Spiegel, Sir William Jones, Lord Byron, Thomas Payne, Colonel Olcott, and, Sir Richard Temple. It embraces the views of Greek, French, German, English, and Mahomedan writers, and the work reflects great credit on the author for his zeal, industry, and perseverance. The book has in a short time run into a second edition and the popularity it has hitherto met is well merited. There was a great and long-felt want for such a book amongst the Parsees, and it is gratifying to see that the trustees of the Sir J. J. Translation Fund have also accorded support to the compiler of the book, which should be introduced as a text-book in all the boys' and girls' schools where the principles of Zoroastrianism are inculcated.

Bombay Gazette, 28 th January 1892.

“જરથોસ્તી ધરમની મોતેબરી.”—મીંઝ દાદાભાઈ ખરોદેજી દોરડી નામના એક પારસી ધરમગ્રંથ એ જરથોસ્તી ધરમની મોતેબરી નામની એક નાની કેતાબ હમણાંજ છપાવી પરજટ કીધી છે. ઉંઘા પંક્તિએ મઢી વીખયાતી મેળવી ગમ્મલા પુરૂશોએ પારસી ધરમ વીશે કેવાં કેવાં મતો ઉચાર્યાં છે તે એકડાં કરવાની ગરંધકરતાની ધણી જાણીએ છે. તેમાં કરવામાં આવેલો સંગ્રહ મોટો અને ભત ભતનો છે. પરાચીન કાળના તવારીખ નવેશ હીરોદોટસથી તે હાલના જમાનાના યુસાફરોએ હિલ્લામાં હિલ્લા જે મતો ઉચાર્યાં છે તે બધાંને સમાવેશ એ ચોપડીમાં કરવામાં આવ્યો છે, તે ઉપરથી સાફ માણસ પડે છે, કે મીંઝ દોરડીએ અસાધારણ ખંત અને શેષ ખેલ આ કામની પછવાડે કીધી છે. પરજાતના લોકો જેઓ પારસી ધરમની પદ્ધતિથી મોકલાં હોવાને લીધે તેઓનાં મતો વધારે વજનદાર ગણાશે એવી મતલબથી તેઓના મતો ટાંકી બતાવવાની ગરંધકરતાએ સંભાલ લીધી છે. જરથોસ્તે ઉપદેશ કીધેલા પારસી ધરમ એક ખાસિયા ખુદાને માનવાનો છે, અને કે જેઓ એવું કહે છે કે તેમાં ખુદરતની બનાવેલી ચીજોને ખુદા તરીકે માનવાનો આશ્રય કરવામાં આવ્યો છે, તેઓએ અજ્ઞાનપણથી અથવા કીતો રાખીને એવાં મતો આપ્યાં છે એવું ખાતરીથી કહેવાની તરફેણમાં આ પ્રસતકમાં સંખ્યાબંધ મતો મલી આવે છે. પુરવતરફની લાખાના એલમાઓ, જેવાકે દાકટર હાઉઝ, પરીક્ષેસર સપીંગલ, ડાકટર વેસ્ટ આ વીચારો સાથે મલતા પામ્યાં છે. પરીક્ષેસર સપીંગલ કહે છે, કે માણસ ભતમાં મુધારાની સુરઆત જરથોસ્તના જમાનાથી ઘઈ હતી. ગ્રંથકરતાએ યોતાની શોધે પરાચીનકાલ મુધી આજલ ચલાવી છે એટલુંજ નહીં, પણ એ જણાવવું અગત્યનું ઘઈ પડશે કે તેણે જે મતો ટાંકી બતાવ્યાં છે, તે મતો (પારસીઓ નહીં એવા) પરજાતના અને જુદી જુદી પરજના માણસોનાં છે. દાખલા તરીકે ગ્રીક તવારીખ નવેશ હીરોદોટસનાં અને રોમન તવારીખ નવેશ પ્લીનીનાં લખાણોમાંથી ગરંધકરતા ફકરાઓ ટાંકી બતાવે છે, જેમાં હીરોદોટસ કહે છે કે ઇરાણીઓ યુરતીને પુજતા ન હતા; તથા પ્લીની જરથોસ્તને ફીલસુફોની ફીલસુફ કહે છે. કરતાએ વધી “બ્રહ્મચર્યાના ફીલસુફ” (જરથોસ્ત) વીશે, એક હાથ ઉપર સોરડ બાઈરન અને બીજા હાથ ઉપર કવી નરમદાશંકર કે જેને તેના અજંત વખાણનારોએ “પુરવ તરફના બાઈરન”નો એલકાબ આપી બોલાવે છે, તેઓએ જે કેટલીક તારીફ કીધી છે તે પણ ટાંકી બતાવી છે. “સર રીચરડ ટેપલે” ટાઉનહાલમાં પારસીઓ વીશે જે લખાણ આપ્યું હતું, જેમાં, એ અગત્યનું ઘઈ પડશે કે, તેણે પારસીઓને પાદશાહી ખાંદાનથી ઉતરેલા જણાવી તેઓને હુશબોધા હતા; તેમાંથી એક ફકરો ટાંકી બતાવવામાં આવ્યો છે; અને જ્યારે મેદમ “બલિવતસકી” એ મુંબઈમાં મુખ્ય મઠક કર્યું હતું, ત્યારે “ધામિસાફીસત” ના પરચુખ કરનલ “એલકોટ” પારસી ધરમ વીશે જે વખાણ પુરાકારક બોલોમાં કીધી છે, તેની પણ એ ચોપડીમાં જગ્યા કરવામાં છે. એ ચોપડીમાં ખરીસતી મીશનરીઓનાં લખાણોમાંથી જે ઉતારા કીધા છે તે ઉતારા કાંઈ થોડા વખાણને લાએક નથી. આ મીશનરી ગ્રંથોમાં સંખ્યાબંધ મતો જે મીંઝ દોરડીએ ટાંકી બતાવ્યાં છે, તેમાંનું એક મત પરખથાત રેવરડ ડાકટર જોન વીલસન, કે જેને પારસીઓ અને બીજાઓ સાથે ધરમને લગતા સંવાલો ઉપર મોટી બાથભોરવી પડી હતી, તેનું છે. આરથ પરજના એકમેકથી છુટાં પડવાની બાબદ હાથમાં લેતાં તે લખે છે, કે તેઓના છુટાં પડવાનું કારણ એ હતું કે હીંદુઓના વડવાઓએ યુરતી પુજ્યા ચાલુ કરવાથી ઇરાણીઓને માંડું લાડું હતું, અને તે કારણથી તેઓ છુટા પડ્યા હતા, કારણ કે યુરતીપુજ જરથોસ્તે સમજાવેલા ઉપદેશથી હિલટી હતી. મીંઝ દોરડીના આશ્ચર્ય ગણા મનોરંજક છે, અને કરતાએ તે બનાવવામાં જે ઉતસાહ અને ખંત વાપર્યાં છે, તેથી તેવણને શાબાશી થયે છે.

ટાઈમર એક ઈન્ડીઆ—તાં ૧૭ મી નવેમ્બર ૧૮૯૧.

“જરથોસ્તી ધરમની મોતેબરી.”—મીંઝ દાદાભાઈ ખરોદેજી દોરડી નામના એક જાણીતા પારસી ધરમગ્રંથ “જરથોસ્તી ધરમની મોતેબરી” નામની એક ચોપડી છપાવી પરજટ કીધી છે. જરથોસ્તી ધરમની મોતેબરી વીશે હાલના અને અસલના મહાકુ જાણીતા લખનારાઓએ યોતાના જે વીચારો દર્શાવ્યા છે, તેના કીમતી સંજ્ઞા આ ચોપડીમાં કરવામાં

આવશે. પોતાના ધરમની વખાણમાં જે જે છુટાં છવાયાં લખાણો અને ભાષાણો ભણીતા વીદવાન પુરોહિતો અને કોલસુદ્રોહિતો કર્યાં છે, તેનો એકઠો સંગ્રહ કરવામાં તેણે કાંઈ પણ મહેનત બાકી રાખી નથી. એક લાંબી અને સચુરોહલી 'ખંત' આ ચોપડી પરનામ છે; કારણકે ૧લીની, ૧૭૫૨ની, ૩૧૮૨ની, ૩૧૮૨ની હાઉંગ, પરીક્ષેસર રપીંગલ, સર લોહીઅમ જોનસ, સોરક બાઈરન, થોમસ પેન, કરનલ આલકાટ, અને સર રીચરડ ટેમપલ, એમના લખાણો અને ભાષાણોમાંથી ગુજરાતી માં તરજુમ કરવામાં આવ્યો છે. એમાં ગ્રીક, ફ્રેંચ, જર્મન, અંગ્રેજ, અને યુસલમાન લખનારાઓના વીચાર સમાવામાં આવ્યા છે; અને ઉત્કંઠા, ઉદ્યોગ અને ખંતનો ઉદ્યોગ આ કામની વધવાડે કરવા માટે આ ગ્રંથકરતાને શાખારી થઈ છે. આમ્મિ ચોપડીની થોડા વખતમાં બીજી આવૃત્તી નીકળી છે અને હાલના વેર જે આવકાર તેને મલોમ્મિ છે તે માટે તે થઈતી રીતે લામ્મિક છે. પારસીઓમાં એક આવી ચોપડીની ઘણી અગત્ય હતી, અને જાણવાને ખુશી ઉપજે છે કે સર જમરોહલ છલભાઈ ત્રાંસલેસન ફૂંના તરતી સાહેબોએ આ ગ્રંથ કરતાને આશરો આપીએ છે; સંઘલી છોકરા અને છોકરીઓની નીશાળોમાં જ્યાં જરોથોસતી ધરમના યુગતતવાની ફેળગણી આપવામાં આવે છે, ત્યાં આમ્મિ ચોપડી એક "ટેક્સ" છુક તરીકે દાખલ કરવી જોઈએ.

ગુપ્ત ગેઝેટ—તા. ૨૮મી જાન્યુઆરી ૧૮૬૨.

"જરોથોસતી ધરમની મોતેખરી, અથવા પેગંમખર જરોથોસત અને તેની દીન વિશે જુદા જુદા વીદવાનોએ આપેલાં મતો" એવે નામની ચોપડીની બીજી આવૃત્તી જુદાં જુદાં પુસ્તકો ઉપરથી સંગ્રહ કરી લખનાર એરવદ દાદાભાઈ ખરોદલ દોરડી તરફથી અમને મળી છે. આ ચોપડી રાજભાઈ ટાવર ઉપરથી મરણ પામેલી બે જવાન પારસી અબજાએ બચાવ્યાં તથા પીરોજબાઈની નેક નયતની યાદગારીમાં તેણીઓનાં પાકરેલને કરતાએ અરપણ કરી છે.

આ કેતાબમાં એરવદ દાદાભાઈએ પેગંમખર જરોથોસતની તારીફમાં, તથા જરોથોસતી મહાજાનમાં મોતેખરપણા ની શાહાદતો જરોથોસતી ધરમની તારીફ, આતશની બાબત વગેરે જુદી કેમના લખનારાઓએ આપેલાં મતો સાથે જરોથોસતી ધરમની મોતેખરીનો સંગ્રહ કીકે લેગો કીધો છે.

આ ચોપડી જરોથોસતી ધરમ વિશે ઉમદા વિચાર ફેલાવવાને માટે ઉપયોગી થઈ પડે એવી છે.

ગુજરાત દરપણ—તા. ૨૭મી માર્ચ ૧૮૬૧

"જરોથોસતી ધરમની મોતેખરી" અથવા પેગંમખર જરોથોસત અને તેની દીન વિશે જુદા જુદા વીદવાનોએ આપેલાં મતો. આ પુસ્તક જુદાં જુદાં પુસ્તકો ઉપરથી સંગ્રહ કરીને એરવદ દાદાભાઈ ખરોદલ દોરડીએ બહાર પાડ્યું છે. આ ચોપડીમાં અરપણ પતરીકા પેહેલું આપણું ધ્યાન ખેંચે છે. મરહુમ બાઈએ બચાવ્યાં અને પોરોજબાઈની પવોર યાદગારીને આ લખનાર નમે છે. હાલ તુરત જ્યાં સુધી આ અણુગમતી બીના ચરવાય છે ત્યાં સુધી મરહુમ બાઈએનાં નામ આ પરમાણે જાહેર પુસ્તકમાં આણ્યાં ન હોય તે માટે વધારે ખુશી થતે. તેમજ પરગટ કરતાએ પંચાયતના સેક્રેટરી જેમ ચોપડીમાં ખરીદવા માટે લખેલા કાગલ અને પંચાયત તરફથી તેનો જવાબ પણ છાપવાની જરૂર ન હતી કેમકે તે બીના સાથ પરજોને કુળે સાગતું વસગતું નથી. આટલી નાની ખામીઓ બાદ કરતાં બાકીનું પુસ્તક જરોથોસતીઓના બાબતમાં મોતેખર છે. જર્મન, ફ્રેંચ અને ઈંગ્રેજ વીદવાનો, કહેલ યુસલમાન આલમાએ અને ભણેલા હાઉં પંડીતો સંપતિમાન જરોથોસત સાહેબની તારીફમાં જે કહી ગયા છે તે સંધરી રાખવાજેમ અને વાંચવા લાયક છે. આમાં મત મોટું છે કે આ સંગ્રહ ઈંગ્રેજમાં છપાવે હોય તે આ પુરાના મજબની ખુબી અને મોતેખરી પરજાતના સોકોના જાણવામાં આવે તે થોડી બેરક ફાયદા થાય, કરતાએ આ સંગ્રહ લેગો કરવામાં ઘણી મહેનત લીધેલી જણાય છે.

જાને જમરોહ—તા. ૩ સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૧.

"જરોથોસતી ધરમની મોતેખરી"—એ નામનું એક પુસ્તક એરવદ દાદાભાઈ ખરોદલ દોરડીએ છપાવી પ્રગટ કર્યું છે. એરવદ દાદાભાઈ દોરડીએ દાદાભાઈ નાશીરવાન, પુરાતન આતશખાનાં, વગેરે નામનાં પુસ્તકો આગલ પ્રગટ કર્યાં છે, અને તે ઉપરથી એક ગ્રંથકાર તરીકે જરોથોસતી આલમામાં એવણે શારી કાંની ભણીતા થયા છે. એવણેનાં પુસ્તકો બાબે જાહેરમાં શારી મત આપવામાં આવેલાં છે, એટલે તેણેની વધુ પીછાન આપવાની જરૂર હોતી જોતા નથી. હાલનું પુસ્તક જેમાં પેગંમખર જરોથોસત અને તેની દીન માટે જુદા જુદા વીદવાનોએ જે મતો આપેલાં છે, તેની પેહેલી આવૃત્તી ૧૮૮૮ માં એ એરવદ શાહે પેરગટ કરી હતી, અને તેની સંઘલી નકલો બપો જવાથી, એજ કેતાબની બીજી આવૃત્તી હાલમાં પ્રગટ કરવાને એરવદ દોરડીએ દરસત વીચાર્યું છે. પેહેલી આવૃત્તી શાથ શરખાવતાં હાલની આવૃત્તીમાં ઘણું યુધારો અને વધારો કરેલો માલમ પડે છે. એવી રીતે એરવદ દાદાભાઈએ બીજી મરતએ આ પુસ્તક છાપી પરગટ કરતાં પોતાની દીનની દાઝ હાઉંએ ધરીને આ કામ ઊલટ અને કાલજથી કરેલું માલમ પડે છે. એ પાછલ તેણે જે રજ અને કીમતી વખતનો ભોગ જુદા જુદા વીદવાનોનાં મત એવી રીતે એકઠો કરવા પાછલ આપ્યો છે, તેનો સાથે આ પુસ્તકની જે નજીવી કીમત રાખી છે, તે સરખાવતાં તે કુચ બીસાદમાં નથી. એ ઉપરથી ખુબી રીતે માલમ પડે છે કે એવણેની નેમ એમાંથી નફો કરવાને બદલે પોતાના ધરમની ફેલાવો કરવાની છે. અને એ કામ તેણે ફતેહમંદ રીતે પારપાડવાને સક્તીવાન થયા છે. તે માટે હોમ તેણેનાં યુગાકબાદી આપેલે હાઉંએ, વલી હાઉંને જાઉંને ખુસાલી ઉપજે છે કે આ પુસ્તકને આપણી કોમ તરફથી સારો આશરો મલેલો છે. વલી આ પુસ્તકને બોહોલા પાયા ઉપર ફેલાવો કરવાની ઘણી જોગવાઈ મલવી જોઈએ છે. હાલનું પુસ્તક

ગુજરાતી ભાશમાં લખાયેલું હોવાથી, તે ભાશ જાણનારાઓ શીવાય બીજાઓ એ વાંચવાથી બેનશીબ રહે એ લગત દલગીરીની વાત છે. આ પુસ્તકનો તરજુમો જુદી જુદી ભાશમાં કરી પરચુલકોમાં વહેંચવા માટે આપણા કેટલાક ધરમખાતાનાં સાહેબોએ ઉપાડી લઇને એ ગરીબ મોખેદને આશરો આપવા નોંધ્યો. એમ થવાથી પરકોમનાં લોકોમાં આપણા ધરમની મોતેબરી બાબે જાણવાને બની આવે.

હાલનાં પુસ્તકની બેબારત એવી છે કે એ વાંચતા કરો કંતાલો ઊપજતો નથી, પણ સામી મળક પડે છે. મોટા વીદવાનોના વીચારો સમજ પડે એવી બેબારતમાં લખવાનું કામ કંઈ રોહલ નથી, અને તેમાં ખશુશ કરીને એરવદ દાદાભાઈ જેવા એક ગરીબ મોખેદને થોડી મુશકેલી ખમવી પડી નહીં હશે. આગલા વખતમાં તેમજ હાલના જમાનાઓમાં થઈ ગયેલા વીદવાનોનાં મતો એકઠા કરવા માટે એરવદ શાહેબને કંઈ થોડો અભયારી કરવા પડ્યો નહીં હશે. હવેને અભયબી એ લાગે છે કે, એવણને એ સઘણું એકકું કરવાને અવકાશ કયાથી મલ્યો હશે ? એટલું છતાં તેવણુ ધીરજથી યોતે માથે ઉઠાવેલું કામ કૃતેહમંદી શાયે પાર પાડેલું છે, અને એ માટે તેવણુની આપણુ જેટલી તારીફ કરયે તેટલી થોડી છે. યુનાનો, રૂમી, જરમન, ફ્રેન્ચ, અંગરેજ વગેરેમાં થઈ ગયેલા માહુ વીદવાનોનાં મતો આ પુસ્તકમાં જોવામા આવે છે. કોઈબી મુલકમા થઈ ગયેલા વીદવાનનું મત આ કેતાબમાંથી બાકી રહી ગયેલું માલમ પડતું નથી. એ માટે જરથોસતી ફીરકાના લોકોની ફરજ છે કે એ કેતાબને પોતાથી બનતો ટેકો આપવા નોંધ્યો. એની નજીબ કીમત તરફ જોતાં, તે ખરીદીને તેનો ફેલાવા મોટા પાયા ઉપર કરવાની દરેક જરથોસતીની ફરજ હોમા સમજયે છઈયે. એવી રીતે થવાથી એરવદ દાદાભાઈ દોરડોને તો શું, પણ બીજાઓ એવણનાં પગલે ચાલીને, એવાં પુરાતકો પરગટ કરવાને ઉલટ પકડે. હાલનું પુરાતક વલો વીદયારથીઓને ઘણું અગતવું છે. જુદાં જુદાં પુસ્તકો બોલીને પોતાનો અભીયાસ આગલ ચલાવવાની સઘલી માઠાકુખન હાલના પુસ્તકથી મતી મઈ છે, અને એક નાકેથી બીજા નાકા સુધી આ પુસ્તક વાંચવાથી તેઓને પોતાના અભયાસમાં વધારો કરવાને બની આવશે. શેવટે હોમો એરવદ દાદાભાઈએ જે જેહમત લઈને તેની વલો અંગરેજ લાખાનો એકબી બાલ જાણ્યા વગર, આ કામ પાર પાડ્યું છે, તે માટે તેવણુને પાછી મુબારકબાદી આપયે છઈયે, અને એવણનાં પુસ્તકની જોડે હાલમાં બીજા આવજતી પરગટ થઈ છે, પણ જે શખી જરથોસતીઓ તેમજ આપણા ધરમખાતાઓથી એવી રીતનો આસરો આ ગરીબ મોખેદને મલયા કરશે તો, સેજ વખતમાં એની બીજા આવજતીઓ બાહેર પાડ્યા વગર રહેશે નહીં. દરેક જરથોસતીની ફરજ છે કે, આવાં પુસ્તકને પોતાથી બની શકે એટલો આસરો આપીને આ મોખેદ શાહેબને મદદ કરવી નોંધયે. દરેક કુટુંબમાં એનો એકકી નકલ રહેવી નોંધયે, અને એમ થવાથી આ એરવદ સાહેબે જે રજા આ પુરાતક બનાવવા પાછલ લીધી છે, તેનો પુરતો બદલો તેવણુને મલેલો જણશે.

અખબારે શોદાગર—તા. ૧૭મી શપ્ટેમ્બર ૧૮૯૧.

“જરથોસતી ધરમની મોતેબરી”—આ બાબદનું એક દલદાર ચોપાન્યું એરવદ દાદાભાઈ ખરશેદજી દોરડી નામન એક ઉમંગી મોખેદ સાહેબે આગલ બાહુર પાડ્યું હતું તેની બીજા આવજતી છે. એ ચોપાન્યુંમાં જરથોસત તથા જરથોસતી ધરમ વીશે જુદા જુદા વીદવાનો અને લખનારાઓએ કરેલાં લખાણોમાંથી ચૂંટી કાઢાડેલા ફકરાઓ સમાવ્યા છે જે વાંચતાં ધરમના પ્યારનો આતસ જાગરનાં અફરગાનીઓમાં વધારે તેજ થાય છે. એ ચોપાન્યું દરેક જરથોસતી મરદ તેમજ બાવુના હાથમાં જવું નોંધ્યો. અમે ઇઝીએ છીએ કે જે જે વીદવાનો અને લખનારાઓનાં મત એરવદ દાદાભાઈ દોરડીએ ઠાંક્યાં છે તેમનાં નામનાં અનુક્રમનું એક સાંકડ્યું આપ્યું હતે તથા દરેક ફકરા વચે થોડી થોડી જગા જોડી તેમને નખર આપ્યાં હો. એવી એક ઉપયોગી બાબદને ચોપાન્યુંના આકારમાં છપાવ્યાને બદલે નાહનાં કદની દલદાર ચોપડી કીધી હતે તો તે આપણાં ખાનગી કેતાબખાતામાં વધારે સગવડથી જલવાઈ રહેતે. એ ચોપાન્યુંમાં સમાવેલા ફકરાઓ કેવા છે તેનો કાંઈક ખીચાલ વાંચનારને આપવા એક બે ફકરા તપકાવે છીયે.

અમે ઇઝીએ છીયે કે અમારી પાસે વધુ ઉતારા આપવાને જગા ફાલતુ હતે. આટલા ઉતારા જે અમે કીધા છે તે એરવદ દાદાભાઈ દોરડીની મેહનતનો વાંચનારને ખીચાલ આપવા. એટલા થોડા ફકરાઓથી પેલા થયેલી તરસ છોપાવવાને વાંચનાર ખુદ એ ચોપાન્યું હાથમાં લેય એવી મતલબથી અમે એ ફકરા ઉતાર્યા છે. એ ચોપાન્યું ધોબીતલાવ પર મુબઈ વરતમાન પરેસમાં છાપ્યું છે, અને તેની કીમત ફૂત આ. ૬ છે. સેવટે અમે એરવદ દાદાભાઈ દોરડીને પોતાના ધરમ પાછલની ઉમંગને માટે શાખાસી આપે છીયે અને જે મોખેદો પરવારતા બેઠા બેઠા અખમારી આતશબેરાંમના એટલાઓ ભાંજે છે તેઓની નજર આએ ઉદયગી અથોરનાન તરફ અમે ખેંચે છીયે.

મધુર વચન—જુલાઈ ૧૮૯૧.

“જરથોસતી ધરમની મોતેબરી”—આ નામનાં પુસ્તકની બીજા આવજતીની એક નકલ તેના રચનાર એરવદ દાદાભાઈ ખરશેદજી દોરડી તરફથી અમેને મલી છે. એરવદ દાદાભાઈ વગર કેલવણીના તથા સાધારણ સંધોતીના એક મોખેદ છતાં પોતાના અથોરનાની ધંધામાંથી પરવારતાં તેમને જે વખત મલે છે તેનો ઉપયોગ પોતાના ધરમને લમતી ઉમદા અને ઉપયોગી બાબતો સંઘટ્ટ કરવા પાછલ તેવણુ કરે છે તે વખાણવા અને શાખાસી આપવા બેગ છે. આપણા ઘણા ખરા અથોરનોન ભાઈઓ પોતાના મોખેદોના ધંધામાંથી ફીરેગ થયા પછીના ઘણા કીમતી વખત નકામે મુખાવી દોએ છે, તેઓ પણ જે આ એરવદ સાહેબનો દાખલો લઈને પોતાના ખાસિસ ધરમને લગતું જ્ઞાન મેલવવામાં તે રોકેશે તો અથોરનાન તરફનો જે ઉત્તમ દરજ્જો તેઓએ યોતે પોતાનેજ હોયે મુખાવ્યો છે તે વખત જતાં પાછો મેલવવાને તેઓ શક્તીવાન થશે. આમજા વખતના અથોરનાનો,

જેમ્યાં પોતાના મિલેદીના પેશામાંથી હાલનાં કરતાં ઘણીજ ઝાઝી આવક ઉપર યુભરો કરનારા હતા, તેમ્યાંમાંથીબી કોઈ પોતાની કુરસદની વખત પોતાના જમાનામાં જેવા મહી શકે તેવા ધરમનો વધારે અભયાસ કરવામાં તે કોઈ ધરમ સંબંધી કેતાબો જેવી કે વંદીદાદ, યજ્ઞને, વીરપરદ તથા પુરહેલું અવસ્તતા અમથી અથવા માંમિના સાધની પોતાના કે પોતાની ઝાલા-દના ઉપયોગને સાફ નકલો કરવામાં, તે વલી કોઈ પોતાનાં કુરજોને અથવા બીજા શાગરોને અધોરનાનો પેશ રીખવવામાં, ને કોઈ ધરમને લગતી બીજા કેતાબો જેવી કે રવાયતો વગેરેનો અભ્યાસ કરવામાં ને નકલો કરવામાં રોકતા હતા. આથી તેમ્યાં પોતાના વખતને અનુસરતુ અને પોતાના પત્રીક ધંધાને છાજતું ધરમતું જ્ઞાન મેલવી શકતા હતા, અને તેનો લાભ બીજાઓને પોતાની શકતી અનુભવ આપી શકતા હતા; પણ હાલના આગલ વધતા સુધારાના વખતમાં અધોરનાનો પેશી કરનારા કેહવાતા મિલેદીનો હાલત અકુસાસ કરવા જોગ થઈ પડી છે એ સહુમજુ દીન ચુસ્ત જરથોસ્તીઓને એક ચોક્કસ ઉપલબ્ધિ છે, કારણ કે એક કોમનો ધરમ સંબંધી સારી કે નરસી હાલતનો ચીતાર પરકોપવાલાઓ તે તેઓના ધરમ ગુરુઓની હાલત ઉપરથીજ લઈ શકે છે.

હાલમાં અમરજો અધોરનાન ભાઈઓ પોતાના મહુજબને લગતી પોતાના ધંધાને જેબ આપે એવી તાલીમ લેવા માંગે તે—અવસતા કે પહેલવી જેવી કહણુ ભાષાઓનો અભ્યાસ કીધા વગર બી તેઓને માટે પુરાકલ આઈતાં સાંધણું તઈયાર છે, જેવાકે ઈરવદ કાવસલ કાંગાવાલા વંદીદાદ, યજ્ઞશને તથા પુરહેલું અવસતાના તરજુમાના ગુજરાતી પુસ્તકો, મરનાર ઈરવદ મંચેરલ શાપુરલ વાજા તથા ઈરગલ દસતુરનો ચરતોના તરજુમાતું પુસ્તક તથા રોઝ ખ. રૂ. કામાવાલું જરથોસ્ત નાતું. એ પુદ અવસતાની માહેતી આપનારાં પુસ્તકો છે, તેમજ આગલા મરહુમ દસતુર સાહેબોએ પહેલવી તથા ફારસી કેતાબોને આધારે ગુજરાતી ભાષામાં કેટલાએક લખાણો કીધેલાં છે; જેઓને રવાયત કરી કેહે છે; તેવાં પુસ્તકોનો બી પોતાની નવરાસને વખત જો અભ્યાસ કરે તે ખચ્ચીત તેમાંથી પણ ઘણું જ્ઞાન મેલવી શકે. કઈજ નહીં તે રોઝ ખ. રૂ. કામાવાલા જરથોસ્તનામાંનો અભ્યાસ આપણા સધલા અધોરનાન ભાઈઓ ધ્યાનથી કરે તે તેમાંથી બી પોતાના ખાલિશ ધરમને લગતું ઘણુંક જ્ઞાન તેઓ મેલવી શકે એમ છે. આએજ ઈરવદ દોરડીનો આપણે તેમને દાખલો આપીયું કે તેવણે પોતાના દીબાચાનાં સેવટે જણાવેલાં પુસ્તકો આપણા ધરમ તથા તવારોખને લગતી માહેતી આપનારાં હોવાથીજ તેવણે એ સધલાં વાચ્યાં છે. તેવાં પુસ્તકો બીજા અમારા અધોરનાન ભાઈઓ વાંચે તે પોતાના આગલા ન્યાગાનોને લગતી તવારોખની બોહોલી માહેતી મેલવી શકે, માટે અમારાં અધોરનાન ભાઈઓને અમે મજબુત ભલાંમણુ કરીએ છીએ કે પોતાની કુરસદની કીમતી વખત આલસાઈમાં ગુમાવ્યા કરતાં ઉપર જણાવેલાં તેમજ બીજાં કીમતી પુસ્તકો વાચવામાં ને અભ્યાસ કરવામાં રોકવા, કે તેમ કરવાથીજ તેઓ પોતાના જમાનો તરફથી તેમજ પોતાની કીમ તરફથી ઘટતું અને વાજબી માન મેલવાને લાયકતા થશે. અમારા અધોરનાન ભાઈઓને ઉપલી ટુક સુચના કરવામાં ફરી એકવાર અમે ઉપલાજ ઈરવદ સાહેબનો દાખલો આપયું.

ઈરવદ દાદાભાઈએ વધમ પુરાતન આતશખાના એવે નામે એક રસાલો લખ્યો હતો. તે પછી આએ “જરથોસ્તી ધરમની ચોતેબરી અથવા પેગમબર જરથોસ્ત અને તેની દીન વીરો જુદા જુદા વીદવાનોએ આપેલાં મતો”ની બીજા આવૃત્તી બાહર પાડી છે. એ બંધ ચોપડીએ રચનાર એ ઈરવદ સાહેબે નથી અંચરેજીની કેલવણી લીધી કે નથી અવસતા પહેલવી કે ફારસી ભાષાનો અતરેની કોઈ મદરેસામાં અભ્યાસ કીધો. છતાં આવી ઉપયોગી બાબદો હાથ ધરોને પોતાથી બનતી મેહેનતે પોતે જે લાભ મેલવ્યો તે બીજાઓને આપવાના હેતુથીજ આએ કીમતી ચોપાન્યાં તેવણે બાહર પાડ્યાં છે. એ કામમાં એવણે કેટલા ને કેવી મેહેનત પડી હશે અને કેવી સજુરી સાથે કેટલા વખતનો લોગ આપવા પડ્યો હશે તે વીધે સાધારણ વાંચનારાંઓને તો કરો ખ્યાલ વટોક આવી શકશે નહીં; પણ એવાં કામનો ખરી કદર જેઓ ખરા અભ્યાસી હશે તેઓજ જીજી શકશે. એ ઈરવદ સાહેબે પોતાના ટુક દીબાચાની સેવટે પોતે જે પુસ્તકોને આધારે આએ ચોપાન્યું રચયું છે તેનાં નામે, શુમારે ચાલીસક આપેલાં છે, તેઓમાંનો મોટો ભાગ તે કઈ નાનાં પુસ્તકો નથી, પણ મોટા મોટા પોશ્તો છે. હાલ સુધીનાં સધલાં વરતમાનપતરોની ફાઈલોના જખરા ને મોટા પોશ્તો ઉડલાવા સાથે વલી પારસીઓને લગતી સધલી કેતાબો એક નાકેથી બીજે નાકે સુધી વાંચવાને અને તેઓમાંથી પોતે પસંદ કીધેલી બાબદને લગતી વીજતો તાલવી કાહાડવાને બોહોલા વખતનો લોગ આપવા પડેલો હોવા જોઈએ; અને તેટલો બધો વખત સજુરી રાખીને પોતાતું માથે લીધેલું કામ સરંભમ પોહોંચાડવું એ ઘણા કઠ મનવાલાથીજ બની શકે એવું છે.

ઈરવદ દોરડીએ અથાગ મેહેનત લઈને રચેલાં પોતાનાં ચોપાન્યાંના મોટા ૬૪ સફાઓમાં ઘણી કીમતી બાબદો સમાવેલી, છે. પોતાના વીચયને તેઓએ ત્રણ ભાગમાં વેહેવી નાખ્યો છે. પહેલામાં પેગમબર જરથોસ્તની તારીફને લગતાં પરકોમનાં જુદાં જુદાં વીદવાનોનાં મતો, બીજામાં જરથોસ્તી ધરમની તારીફને લગતાં મતો, અને ત્રીજામાં આતશની બાબત. એ આખું ચોપાન્યું દરેક જરથોસ્તીએ અમથુ વાંચી જવા જોગ નહીં પણ ખચ્ચીત અભ્યાસ કરવા જોગ છે.

અમર જો ઈરવદ દોરડીને એ પુસ્તકની ત્રીજી આવૃત્તી કાહાડવી પડે તે તેને માટે અમે એવણે નીચલી એક બાબદ ઉપર ધ્યાન આપવાની સુચના કરીએ છીએ:—

દરેક ભાગની દરેક બાબતની આગમજ ચઢુડ ઉતર આંક અને સેવટે જે સધલા વીદવાનોનાં મત લીધાં છે તેઓનાં નામતું એક લીસત તથા એક સુચીપત્ર અથવા ‘ઈન્દેક્સ’ આપવું, કે જેથી વાંચનારાંઓને માલજ પડે કે અચુક વીચય અચુક સફે આવેલો છે.

આ બાબત અતરે જતમ કરતાં, ખરેખરો અધોરનાન કોણને કેહેવા તેવું લખાણ બતાવા આપણા ધરમ પુસ્તકને લગત એક પુસ્તકમાંથી નીચલી કુકરી ટાંકી લેવા જોગ થઈ પડે છે:—

“તેજ ગુ” અધોરનાન કેહેજે.....કે જે આખી રાત જવીજ ગુર પાસે દીનને લગતી વીજાનો અભ્યાસ કરતો હોય જે વીજા ખાણુજ ભતને તંબીવી ખલાસી આપનારી, ચીનવદ પુલ તરફ (ઈરેસે સુજરવા બાદ પુલજીભરને વખતે) ફરાખી

આપનારી, ૭^{મી} જાન્યુઆરી ૧૮૬૧ સુધી પોલિસીડારી, અરોઈ તરફ પોલિસીડારી અને સેવર હેડશટલું ઉત્તમ સુધી આપનારી છે." (વહીવાદ ૧૮ ફ. ૬ ટા.)

કુરસદ—અક્ટોબર ૧૮૬૧.

"જરથોસ્તી ધરમની મોતેખરી અથવા પેગંમખર જરથોસ્ત અને તેની દીન વીરો જુદાજુદા વીરવાનોએ આપેલાં મત"; બીજી આવરતી; સખનાર એરવદ દાદાભાઈ ખરોદજી દોરડી; વરતમાન પરેસ, યુંબઈ.—આ પુસ્તકની પહેલાં આવરતીની ખખર અમેએ સને ૧૮૮૯ના એપ્રિલ મહીનાનાં અકમાં લીધી હતી. ત્યાર પછી એની બીજી આવરતી હમણા બાહાર પડી છે, જેમાં કેટલોક વધારો કીધેલો માલમ પડે છે. એરવદ દાદાભાઈએ જે મતો એકે હાં કીધાં છે, તે માટે અલખતાં! તેઓને મોટો અમ સેવા પડ્યો હશે. સુરયતી વખાણ ગાવાનો સુરયતું તેજ વધતુ નથી, તે તેના પોતાના તેજથી પોતે પ્રકાશે છે. તેમજ જરથોસ્તી અને જરથોસ્તી ધરમ—તેની પડતી હાલતમાં પણ—પોતાના તેજથી પોતે પ્રકાશીત છે. તેના પ્રકાશના આશોરવાદ સેનારા કયાં છે? આ પુસ્તકમાં સંખ્યાબંધ જે મતો સમાવ્યાં છે, તે ઉપરથી દેખાય છે કે જ્યારે અવસ્તા ભણતર અને તેની કીલસુકીમાં પગકોમવાલાઓ ડોકડુ નાખી તેની વાજબી તારીફ કરે છે, ત્યારે એ કોમના પોતાના કહેવાતા કેલવણી પામેલા લોકો તે તરફ ભય ભરેલી બેદરકારી બતાવે છે. એવા વખતમાં, અલખત, આ પુસ્તક ધણી અગત ધરાવે છે, અને અમે તે દરેક કુટુંબમાં, મુખ્ય કરી બાલકોના ઉપયોગમાં આવે એવી રીતે, રાખવાનો ભલામણ કરીએ છીએ.

સુભ અક્ટોબર—અક્ટોબર ૧૮૬૧.

"જરથોસ્તી ધરમની મોતેખરી"—આ એક કીમતી કેતાખ અમારો ટેબલપર ઘણા દિવસોની આવી પડી છે, જેણે પોતાના ઉધાગો અને ઉમંગી રચનારની અમને વારંવાર યાદ આપી છે. આજે અમે અમારો ટુકંડ કટારોમાં એક એવા અધોરનાતને ઇતસાફ આપવા બેઠા છઈએ કે જેમનું યુબારક નામ અમારા એકબી પારસી વાંચનારને અજાણ્યું હોય એમ અમે માનીશું નહિ. અમે એરવદ દાદાભાઈ ખરોદજી દોરડી વિષે બોલીએ છીએ, કે જેમનાં આગલાં કીમતી પુસ્તકો વાંચવાનું પણ અમને માન છે. જે ધરમનાં પવિતર નામ નીચે પોતાનું મીસ્કીન તન મેલાવણુ હોય તેને સારી રીતે સમજનારાઓ આસપાસનાં ભાઈ બધાંને હમેશા ખ્યાર બેચી લેતે એવા અજાણ્યો નથી. એરવદ દાદાભાઈ દોરડી જેવા એક ધણાંજ સાદા, એક મારગી પણ ઉમંગી અધોરનાત છે, તેવા પોતાની કુરજ ઉપલા તરીકા મુજબ મનમાનતી રીતે સમજ શકે છે એમ માનવાનો અમને પરમ સતોષ છે. અમારા આ અનુમતનો દેખાડો દાખલો ઉપલાં નામવાલો અમનો કીમતી રસાલો દેખાડી આપે છે, કે જેમાં આપણા મહાન પેગંમખર સાહેબ સત જરથોસ્ત સપીતમાન અને તેના કીલસુકીથી ભરપુર ભરેલા પરીતર મન્દયસની મહાજળ વિષે જાણીતા વિદવાનો મહાત્માઓ અને લેખકોથી એકચરાયલાં મતોનો ધણી એકમતે એકજો કીધેલો ગંભીર ખબરો છે. એરવદ દોરડીનાં આ લાયક રેસાલાનું એક એક પાનું અમે ચીપીચીપીને વાંચ્યું છે. અમે તે વાચી અમે ધણી જ્ઞાન મેળવ્યું છે. દરેક જરથોસ્તી મરદ, આરત કે નાહનું બાલકોને આ પુસ્તક વંચાવતું જોઈએ અને અમારાં અદનાં અનુમાન મુજબ યુંબઈની પારસી પંચાતના ટરસ્ટી સાહેબોએ તથા બીજા ધરમસંખધી ઉત્તેજન આપનારાં કંડોના મુતવલાઓએ એરવદ દોરડીના આ વખાણવા લાયક શાહશનો કદર બુલ ખાશ આસરો આપવો જોઈએ. ખુશામતખેરા શયકારોને આજે ધણી સાહેબો આશરો આપે છે, પણ તે આસરો આપનારાઓ ત્યારેજ ખર અપહાપાત ગણાય કે જ્યારે એરવદ દોરડી જેના બુજરગ ઊમંગી અધોરનાતનો પોતાના તન-મન "દિલબન"થી કદર પિજાણે.

માસિક મબદ—જાનેવારી ૧૮૬૨.

